

ISSN 2410-2903

Маркази миллии қонунгузории назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Национальный центр законодательства
при Президенте Республики Таджикистан

National center of legislation under the
President of the Republic of Tajikistan

Қонунгузорӣ Законодательство Legislation

№ 1 (41), 2021
январ – март

Маҷаллаи «Қонунгузорӣ»-и Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 31 майи соли 2018 ба Номгӯи маҷалла ва нашрияҳои тақризшавандаи Комиссияи Олии Аттестатсионии (КОА) назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид гардида, дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шудааст.

Маҷалла дар Базаи маълумотҳои таҳлилии – Шохиси илми тақризшавандаи Россия шомил аст.

Нашрияи мазкур дар ҳамкории муштарак бо Барномаи «Мусоидат ба давлатдории ҳуқуқӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ»-и GIZ (Ҷамъияти олмонӣ оид ба ҳамкории байналмилалӣ) нашр мешавад.

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (Ҷамъияти олмонӣ оид ба ҳамкории байналмилалӣ) барномаи мазкурро бо супориши Вазорати федералии ҳамкории иқтисодӣ ва рушди Олмон (BMZ) иҷро менамояд.

Хулосаю ақидаҳо ва шарҳу тафсири дар нашрияи мазкур зикргардида мавқеи муаллифон буда, мавқеи GIZ ё BMZ-ро инъикос наменамоянд.

Шумораи маҳдуди маҷалла ба фурӯш бароварда мешавад.

* * *

Журнал «Законодательство» Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан 31 мая 2018 года включен в Перечень ведущих рецензируемых журналов и изданий Высшей Аттестационной Комиссии (ВАК) при Президенте Республики Таджикистан. Зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан.

Журнал также включен в Аналитическую базу данных – Российский индекс научного цитирования (РИНЦ).

Данное издание публикуется совместно с Программой GIZ «Содействие правовой государственности в странах Центральной Азии».

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (Германское общество по международному сотрудничеству) осуществляет эту программу по заказу Федерального министерства экономического сотрудничества и развития Германии (BMZ).

Приводимые в настоящем издании данные, заключения, мнения и интерпретации являются позицией авторов и никак не могут рассматриваться как отражающие позицию GIZ или BMZ.

В розничную продажу журнал поступает в ограниченном количестве.

Нашркунанда:

giz Deutsche Gesellschaft
für Internationale
Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

МУНДАРИЧА

СОДЕРЖАНИЕ

12.00.01 – НАЗАРИЯ ВА ТАЪРИХИ ҲУҚУҚ ВА ДАВЛАТ; ТАЪРИХИ ТАЪЛИМОТ ОИД БА ҲУҚУҚ ВА ДАВЛАТ

12.00.01 – ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ПРАВА И ГОСУДАРСТВА; ИСТОРИЯ УЧЕНИЙ О ПРАВЕ И ГОСУДАРСТВЕ

Шарифзода С.Ш. Мафхуми соҳибхитиёрии давлат дар робита бо нуктаҳои назари гуногуни илм.....5-9

Ходжибаева Н.Д. Эффективность правоприменительной деятельности в Республике Таджикистан: проблемы и пути преодоления.....10-15

Зариф У.М. Анализ регуляторного воздействия как перспективный этап нормотворческой деятельности в Республике Таджикистан.....16-20

12.00.02 – ҲУҚУҚИ КОНСТИТУТСИОНӢ, МУРОФИАИ СУДИИ КОНСТИТУТСИОНӢ; ҲУҚУҚИ МУНИСИПАЛӢ (НИЗОМИ НАМОЯНДАГӢ)

12.00.02 – КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО; КОНСТИТУЦИОННЫЙ ПРОЦЕСС; МУНИЦИПАЛЬНОЕ ПРАВО (ПРЕДСТАВИТЕЛЬНАЯ СИСТЕМА)

Якубова С.Н. Порядок повторного рассмотрения законов, возвращенных Президентом Республики Таджикистан.....21-24

Шеров Ш.З. Концепсияи ҷавобгарии ҳуқуқи конститутсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.....25-29

12.00.03 – ҲУҚУҚИ ГРАЖДАНӢ; ҲУҚУҚИ СОҲИБКОРӢ; ҲУҚУҚИ ОИЛАВӢ; ҲУҚУҚИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ХУСУСӢ

12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО; ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО; СЕМЕЙНОЕ ПРАВО; МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

Муртазозода Дж.С. Имущественные отношения и правовая природа дехканских (фермерских) хозяйств.....30-37

Бобочонзода И.Х., Абдуллозода З.Ф. Проблемаҳои ҳуқуқи эътиборнокии моддии созишномаи арбитражӣ.....38-48

Аминова Ф.М. Влияние религии на правоотношения по применению вспомогательных репродуктивных технологий.....49-52

Каримзода Р.М. Таркиби субъективии шартномаи хизматрасонии фарҳангӣ.....53-58

Ҷураи А.М., Холматова С.А. Такмили тиҷорати электронӣ ҳамчун шакли муомилот дар паст намудани хароҷоти транзаксионӣ.....59-63

Қодиров С.Т. Объекты ҳуқуқ ва объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ-граждани.....64-67

Эмомова К.И. О некоторых проблемах приобретения родительских прав мужчинами в Республике Таджикистан и Российской Федерации.....68-71

12.00.04 – ҲУҚУҚИ МОЛИЯ; ҲУҚУҚИ АНДОЗ; ҲУҚУҚИ БУЧЕТӢ

12.00.04 – ФИНАНСОВОЕ ПРАВО; НАЛОГОВОЕ ПРАВО; БЮДЖЕТНОЕ ПРАВО

Абдурахимзода Ф.Д. Асосҳои ҳуқуқи идоракунии молиявӣ ва назорати дохилӣ дар баҳши давлатӣ.....72-76

12.00.06 – ҲУҚУҚИ ЗАМИН; ҲУҚУҚИ САРВАТҲОИ ТАБИӢ; ҲУҚУҚИ ЭКОЛОГӢ; ҲУҚУҚИ КИШОВАРЗӢ

12.00.06 – ЗЕМЕЛЬНОЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНОЕ ПРАВО; ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО; АГРАРНОЕ ПРАВО

Қодирзода М.А. Ҳамкори байналмилалӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи ҳифзи муҳити зист.....77-83

12.00.08 – ҲУҚУҚИ ҶИНОЯТӢ ВА КРИМИНОЛОГИЯ; ҲУҚУҚИ ИҶРОИ ҶАЗО
12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ; УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

Бахриддинзода С.Э. О некоторых проблемах уголовного проступка.....84-88

Абдуллаева Р.А. Рустемова Г.Р. Проблемы коррупции в сфере здравоохранения в странах Средней Азии: в Республиках Таджикистан и Казахстан.....89-95

Қобилов Б.Қ. Низомӣ чораҳои пешгирӣ тибқи Кодекси муҳофизатӣи ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон.....96-100

Нарзуллозода С.С. Масъалаҳои танзими ҳуқуқии оқибатҳои ҷиноятӣи пешбинишудаи моддаи 212 Кодекси ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон.....101-106

Раҳимзода У.Х. Криминалогическая характеристика личности преступника при вовлечении несовершеннолетнего для совершения преступления.....107-114

Шарифзода Р.Ф. Таҳлили аломатҳои объективӣи ҷиноятӣи дар хатар монандан.....115-119

12.00.10 – ҲУҚУҚИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ; ҲУҚУҚИ АВРУПО
12.00.10 – МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО; ЕВРОПЕЙСКОЕ ПРАВО

Мамадамонов У.М. Факторы имплементации норм права Всемирной торговой организации (ВТО) в национальное законодательство Республики Таджикистан.....120-124

Давлатов Х.Х. Анализ основных положений Международной конвенции ООН о защите прав всех трудящихся-мигрантов и членов их семей от 18 декабря 1990 года.....125-128

Раҳмонзода Ш. Международно-правовое сотрудничество Республики Таджикистан по проблемам изменения климата.....129-134

Акбарализода Дж.А. Соотношение норм Конвенции о правах инвалидов и законодательства Республики Таджикистан.....135-141

МИНБАРИ ОЛИМОНИ ҶАВОН

Трибуна Молодых Учёных

Раҷабзода Х.Н. Тадқиқоти техникӣ- криминалистӣи ҳуҷҷатҳо: таҳлили ретроспективӣ.....142-147

Самандари Қ. Экстрадиция дар муҳофизатӣи ҷиноят.....148-155

Шерзода Б.С. Вазъи ҳуқуқии молу мулкӣи ғайриманқул дар ҳуқуқи хусусӣи римӣ.....156-160

ГУНОГУН

РАЗНОЕ

Аҳмадзода З.К. Ҳаётзода А.Б. Мактаби сиёсии Пешвои Миллат – Ҳизби Халқии Демократии Тоҷикистон ҳизби мардумӣ ва нерӯи пешбарандаи ҷомеа.....161-164

ИТТИЛОӢ

ИНФОРМАЦИЯ

Навигарӣҳои қонунгузорӣ дар соҳаи замин, кишоварзӣ ва экологӣ.....165-167

Навигарӣи қонунгузорӣи соҳаи сохтори давлатӣ, мақомоти судӣ ва ҳифзи ҳуқуқ.....168-174

Навигарӣи қонунгузорӣ дар соҳаи гумрук.....175

Навигарӣи соҳаи қонунгузорӣи граждани, соҳибкорӣ ва оилавӣ.....176-177

12.00.01 – НАЗАРИЯ ВА ТАЪРИХИ ҲУҚУҚ ВА ДАВЛАТ; ТАЪРИХИ ТАЪЛИМОТ ОИД БА ҲУҚУҚ ВА ДАВЛАТ

12.00.01 – ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ПРАВА И ГОСУДАРСТВА; ИСТОРИЯ УЧЕНИЙ О ПРАВЕ И ГОСУДАРСТВЕ

УДК: 342.156

Шарифзода Саъдӣ Шариф,

номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсенти кафедраи назария ва таърихи давлат ва ҳуқуқи факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

E-mail: Sadi_m-90@mail.ru

Тел.: (+992) 918-99-59-09.

МАФҲУМИ СОҲИБХИТӢӢРИИ ДАВЛАТ ДАР РОБИТА БО НУҚТАҲОИ НАЗАРИ ГУНОГУНИ ИЛМӢ

Калидвожаҳо: мафҳуми соҳибхитӢӢрӣ; хусусиятҳои соҳибхитӢӢрӣ; таҳкими истиқлолият; манфиатҳои миллӣ; мафҳуми соҳибхитӢӢрии давлат; нуқтаҳои назар оид ба соҳибхитӢӢрии давлат.

Ключевые слова: понятие суверенитет; особенность суверенитета; укрепление независимости; национальные интересы; понятие государственного суверенитета; взгляды на суверенитет государства.

Keywords: concept of sovereignty; feature sovereignty; strengthening independence; national interests; concept of state sovereignty; views on the sovereignty of the state.

Бистунух соли сипаришудаи соҳибхитӢӢрии давлати Тоҷикистон бори дигар собит менамояд, ки ҳимояи музаффариятҳои истиқлолияти давлатӣ, таҳкими истиқлолияти миллӣ, ҳифзи манфиатҳои миллӣ дар шароити афзоиши таҳдидҳо ва хатарҳои ҷаҳонӣ вазифаи аввалиндараҷаи давлат, ҷомеа ва ҳар шахрванди Тоҷикистон маҳсуб мешавад. Бесабаб нест, ки дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳифзи Ватан, ҳимояи манфиати давлат, таҳкими истиқлолият, амният ва иқтисоди муқаддаси он вазифаи муқаддаси шахрванд эълон мешавад [1, моддаи 43].

СоҳибхитӢӢрии давлатӣ дар замони муосир яке аз проблемаҳои актуалӣ, рӯзмара ва мувоҳисавӣ дар илми ҳуқуқшиносии ватанӣ ва хориҷӣ мебошад. Аз ин рӯ, ба таҳлили воқеии ин андешаҳо ва назарияҳои таваҷҷуҳи бештар дода истодаанд. Дарки амиқи ин андешаҳо ва назарияҳо, ки муаллифнашон кӯшиш ба харҷ дода истодаанд, вазифаи муҳими олимони муҳаққиқон маҳсуб мешавад.

СоҳибхитӢӢрӣ ҳамчун истилоҳи ҳуқуқӣ маънои волоияти ҳокимияти давлатӣ дар дохил ва мустақил будани давлатро дар сатҳи байналмилалӣ ифода мекунад. СоҳибхитӢӢрӣ, ҳамчун яке аз нишонаҳои давлат, аз ибтидои пайдоиш боиси баҳсҳои зиёде шуда

истодааст ва консепсияи умумиэтирофшудаи он ҳанӯз таҳия нашудааст, вале аз ҷониби баъзе олимону муҳаққиқон соҳибхитӢӢрӣ чун нишонаи давлат эътироф мешавад. Масалан, Жан Боден соҳибхитӢӢрии давлатро аломати асосии давлат арзёбӣ намуда, зеро мафҳуми соҳибхитӢӢрӣ «ҳокимияти доимӣ ва мутлақи давлатро» мефаҳмад [2, с. 133]. Профессор Р.Ш. Шарофзода (Р.Ш. Сотиволдиев) қайд мекунад, ки давлат ин ташкилоти соҳибхитӢӢрӣ, худудӣ ва ҳокимиятии ҷомеа мебошад, ки идоракунии ҷомеаро бо мақсади таъмини тартибот, назму субот ва рушди ҷомеа амалӣ мекунад [3, с. 137]. Аз мафҳуми пешниҳод шуда, бар меояд, ки профессор Р.Ш. Шарофзода соҳибхитӢӢрӣро яке аломатҳои асосии давлат эътироф намудааст, зеро давлатҳои навташкили муосир дар мадди аввал соҳибхитӢӢрии хешро ба ҷомеаи ҷаҳон эълон мекунанд. Мутафаккири дигар Томас Гоббс қайд мекунад, ки моҳияти давлат, ҳокимияти олий ва соҳибхитӢӢрӣ танҳо дар шахсияти як монарх ифода мегарданд. Ба ақидаи мутафаккир, соҳибхитӢӢрӣ мансуб ба давлат аст [4, с. 213].

Бо дарназардошти ин андешаҳо оид ба мафҳуми «СоҳибхитӢӢрӣ» дар адабиёти илмӣ фикри андешаҳои зиёд ва гуногун ҷой дорад. Масалан, СоҳибхитӢӢрӣ, ба андешаи Жан

Боден, «ҳокимияти мутлақ ва доимист, ки онро римихо чун неъмат унвонӣ кардаанд ва он маънои амалӣ намудани ҳокимияти волои фармонравоиро дорад». Тибқи ин таъриф, ду сифати хоси соҳибхитиёрӣ муайян мешаванд: якум, *мутлақ* будани ҳокимияти соҳибхитиёр, ба маънои ин ки ҳокимият бо ягон фишанг маҳдуд намешавад. Дуввум, ҳокимияти соҳибхитиёр *доимист*, яъне бо муҳлат ё давраи муайян маҳдуд намешавад, зеро, ба андешаи Боден, ҳокимияти муваққатӣ дере нагузашта аз байн меравад [5, с. 276]. Г.Гротсий дар асари худ инкишофи назарияи соҳибхитиёриро таҳлил намуда, қайд мекунад, ки соҳибхитиёрӣ ин ҳокимияти олӣ буда, амалишавии он таҳти назорати касе нест ва бо салоҳияти касе маҳдуд намешавад [6, с. 2]. Ҳамзамон метавон гуфт, ки Г.Гротсий назарияи соҳибхитиёри бечунучарои халкиро эътироф намекунад, зеро ба андешаи ӯ сарфи назар аз пайдоиши шартномавии давлат, мардум ба ҳокимияти монарх итоат мекард. Яъне ба андешаи Гротсий соҳибхитиёрӣ ҳамчун соҳибхитиёрии давлат фаҳмида мешавад.

Ба андешаи профессор Шарофзода Р.Ш. соҳибхитиёрии давлат - волоият ва мустақилияти ҳокимияти давлатӣ мебошад. Давлати соҳибхитиёр - давлатест, ки дорои ҳокимияти давлатии воло ва мустақил аст [3, с. 169]. Жан Жак Руссо дар асари худ «Шартномаи чамъиятӣ» назарияи соҳибхитиёрии давлатро таҳқиқ намуда, қайд мекунад, ки соҳибхитиёрӣ, мутлақият, тобеъ набудан, ҷудонашаванда ва тақсимнашаванда будани ҳокимияти халқ аз иродаи муайяни омма вобаста аст [7, с. 210-212]. Қайд кардан зарур аст, ки ҷузъи давлатдорӣ миллии ин соҳибхитиёрӣ аст. Чунончи, А. Имомов соҳибхитиёрии давлат, соҳибхитиёрии халқ ва соҳибхитиёрии миллатро ҷудо намуда, менависад, ки миллати тоҷик «қисми таркибии халқи Тоҷикистон буда, дорои хусусиятҳои ба худ хос аст». Истиқлолияти давлатӣ ҷузъи соҳибхитиёрии давлатӣ (дар баробари ҳокимияти олии давлатӣ ва ваҳдати он) эътироф мешавад [8, с. 8-9].

Аз ин рӯ, омӯзиши ҳаматарфа ва айнии андешаҳо ва назарияҳо вобаста ба соҳибхитиёрии давлат дар шароити таҳдидҳо ва хатарҳои нави ҷаҳонишавӣ мувофиқи мақсад аст. Доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Раҳмон Д.С. қайд мекунад, ки ҷаҳонишавӣ аз ҷумлаи падида ё ҳодисаи мураккаби иҷтимоӣ-

сиёсӣ аст, ки то ҳанӯз дар шакли навҳои мухталиф бо суръати барқосо бидуни ягон қонуниятӣ даркшаванда бо авомили мухталифи даркшавандаю даркнашаванда рушду нумӯи менамояд. Амвочи пурталотуми он чун уқёнуси саркаши дар натиҷаи тундбод ба ғазабномада бидуни ягон навъ меҳрубонӣ ва дилсӯзӣ сарҳадҳои давлатҳоро убур намуда, на танҳо ба фарҳангу тамаддун, балки ба хонаи ҳар як нафар чун «меҳмони нохонда» сар мехалонанд [9, с. 99]. Аз ин андешаҳо бармеояд, ки ҷаҳонишавӣ ба фарҳангу тамаддун, ба хонаи ҳар як нафар ва ҳатто ба соҳибхитиёрии давлатӣ таъсири манфӣ расонида метавонад.

Муҳаққиқи ҷавон Далер Сафарализода дар диссертатсияи номзадӣ худ қайд мекунад, ки ҷаҳонишавӣ ҳамчун зухуроти аср таъсири худро ба тамоми соҳаҳои ҳаёти давлативу чамъиятӣ расонида, падидаи соҳибхитиёрӣ, ки дар он мустақилияти низоми ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангӣ ифода меёбад, зеро таъсир қарор мегирад [10, с. 47]. Муҳаққиқи дигар андешаҳо яшро оид ба баланд бардоштани шуури ҳуқуқӣ, дар шароити таҳдидҳо ва хатарҳои нави ҷаҳонишавӣ иброз намудааст [11]. Бинобар ин, ҳифзи соҳибхитиёрии давлатӣ ва манифатаҳои миллии махсусан дар шароити ҷаҳонишавӣ ба мадди аввал барномаи истодаанд. Ҷаҳонишавӣ худ падидаи нави ҳаёти ҷомеаи мутамаддин буда, паҳлӯҳои ҳам мусбӣ ва ҳам манфӣ дорад. Маҳз паҳлӯҳои манфии ҷаҳонишавӣ, аз ҷумлаи фишори давлатҳои абарқудрат ба давлатҳои рӯ ба инкишофниҳода, муборизаи ширкатҳои бонуфузи молиявӣ иқтисодии ҷаҳонӣ барои азхуд намудани захираҳои нави ашёи хом, пеш аз ҳама нафту гази табиӣ, ворид гаштани падидаҳои зараровари фарҳанги бегона, вусъати воситаҳои технологӣ ва паҳн гаштани иттилооти ғаразнок ва ғайривокӣ ваъба аслии нуфузи давлати соҳибхитиёрро халалдор мекунад.

Маҳз ҳамин паҳлӯҳо ва зухуроти манфии ҷаҳонишавӣ, ки солҳои охир бо суръати баланд паҳн шуда истодаанд, ҳимояи манфиатҳои миллии давлатҳои соҳибхитиёрро тақозо мекунад. Дар акси ҳол манфиатҳои миллии поймол гашта, пойдорӣ истиқлолияти давлат зери хатар менамояд. Дар шароити вусъати ҷаҳонишавӣ ҳимояи музаффариятҳои истиқлолияти давлатӣ ва манфиатҳои миллии ҳадафи стратегияи давлат ва ҷомеаи тозабунёди Тоҷикистон маҳсуб мешавад.

Бар замми ин, дар ҷаҳони мутамаддин якҷоя бо раванди ҷаҳонишавӣ андешаҳо ва назарияҳои мухталиф, пеш аз ҳама дар ҷомеаи Ғарб паҳн шуда истодаанд, ки манфиатҳои миллиро ҳалалдор мекунад. Назарияи давлати ҷаҳонӣ, андешаҳо дар хусуси муҳим набудани соҳибхитӣрии давлат, аҳамияти аввалиндараҷа доштани манфиатҳои умумиҷаҳонӣ ва баръакс, дуҷумдараҷа будани манфиатҳои миллий, кӯшиши як қатор муҳаққиқони ғарбӣ дар бахши бахшидани нуфузи баландтар ба санадҳои байналмилалӣ дар муқоиса бо конституцияҳои миллий ба манфиатҳои миллий таъсири манфӣ мерасонанд. Маҳз дар шароити имрӯзаи паҳн гаштани ин қабил андешаҳо, даъватҳо ва назарияҳои ҷаҳонгаро зарур аст, ки зимни пешбарии назарияҳои миллий, пеш аз ҳама назарияи давлати миллий, соҳибхитӣрии давлатӣ, манфиатҳои миллий ҳамаҷониба ва мунтазам ҳифз гарданд. Тавре ки Сарвари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 22 декабри соли 2016 иброз намуданд: «Бар асари истифодаи қувва ва зӯрӣ дар равобити байналмилалӣ, дар ҳифзи манфиатҳои хеш рӯбарӯ омадани қудратҳои ҷаҳонӣ ва минтақавӣ, зери фишори нерӯву унсурҳои бегона амалан аз байн рафтани низоми давлатдорӣ як силсила кишварҳо ва вусъати торафт афзояндаи терроризму экстремизм вазъи ҳуқуқи байналмилалӣ хеле заиф шуда, истиклолияти давлатҳои миллий осебпазир гардидааст. Намуна ва пайомадҳои чунин вазъро мо дар мисоли Сурия, Ироқ, Либия, Яман ва Афғонистон мебинем» [12, с. 4]. Бинобар ҳамин дар қисми аввали моддаи 1-уми тафсири илмию оммавии Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон баъд аз ибораи Ҷумҳурии Тоҷикистон «давлати соҳибхитӣр» омадааст [13, с. 22], ки ин гувоҳи аҳамияти аввалиндараҷа доштани соҳибхитӣрӣ дар фаъолияти давлат мебошад. Соҳибхитӣрии Тоҷикистон, пеш аз ҳама, дар он ифода меёбад, ки давлат самтҳои асосии сиёсати дохилӣ, яъне роҳи усулҳои тараққиёти ҳудро дар соҳаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва ғайра, дар сиёсати хориҷӣ - тарзу усулҳои муносибат бо давлатҳои хориҷӣ ва умуман ҷомеаи ҷаҳониро мустақилона муайян менамояд.

Дигар масъалаи муҳим ва актуалӣ ин моҳият ва хусусиятҳои соҳибхитӣрии давлат мебошад. Профессор Шарофзода Р.Ш. қайд мекунад, ки мафҳуми соҳибхитӣрии давлатро

одатан ду хусусияти муҳими ҳокимияти давлатӣ муайян мекунад: 1) волоияти ҳокимият; 2) мустақилияти ҳокимият [14, с.141]. Профессор Э.С. Насриддинзода ба ин масъала таваҷҷуҳ зоҳир намуда, соҳибхитӣрии давлатро чун сарварии ба давлат хос дар ҳудуди худ ва мустақилият дар муносибатҳои байналмилалӣ маънидод менамояд [15, с. 22]. Р.Т. Мухаев менависад, ки хусусияти муҳими соҳибхитӣрӣ дар баргараӣ доштани соҳибхитӣрии ҳокимияти давлатӣ аз дигар мақомоти дохилидавлатӣ ва ё дар муносибат бо давлатҳои дигар ифода меёбад [16, с. 202]. В.Н. Хропанюк соҳибхитӣрии давлатро чун «моликияти ҳокимияти давлатӣ мефаҳмад, ки баргараӣ ва мустақилияти ин ё он давлатро нисбат ба дигар давлатҳо ифода мекунад» [17, с. 60-61]. Далер Сафарализода бо дарназардошти таҳқиқи адабиёти илмӣ ақидаҳои олимониро ба ду гурӯҳ тақсим намуда, қайд мекунад, ки гурӯҳи якуми олимони И.Д. Левин, Н.А. Ушаков, А.Н. Велегжанин, А. Кондрашев, В.В. Горюнов, А.Р. Халатов ва дигар муаллифон соҳибхитӣрии давлатро чун хусусияти муҳими давлат арзёбӣ намуда, ҳукмронии онро дар ҳудуди муайян ва мустақилияти давлатро дар муносибатҳои байналмилалӣ баҳогузорӣ менамоянд. Гурӯҳи дуюми олимони Н.А. Ушаков, И.П. Трайнин, С.С. Алексеев, Н.Б. Пастухова, А.Ю. Мамичев ва дигарон дар қорҳои илмӣ худ соҳибхитӣрии давлатро чун ҳукмронии ҳокимияти давлатӣ дар дохили кишвар ва истиклолияти он аз ҳама гуна ҳокимияти дигар дар муносибатҳои байналмилалӣ арзёбӣ менамоянд [10, с. 47].

Бо дарназардошти таҳқиқи адабиёти илмӣ ва нуқтаҳои назари дар боло зикршуда чунин мафҳуми соҳибхитӣрии давлат ва хусусиятҳои онро пешниҳод намудан мумкин аст.

Соҳибхитӣрӣ нишонаи асосии давлат мебошад, ки волоияти ҳокимияти давлатӣ дар дохил ва мустақилияти онро дар сатҳи байналмилалӣ ифода намуда, самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷиро мустақилона муайян ва амалӣ мегардонад.

Соҳибхитӣрии давлатӣ чунин хусусиятҳои ба худ хос дорад:

1. Соҳибхитӣрӣ нишонаи асосии давлат мебошад.
2. Соҳибхитӣрии давлат волоияти ҳокимияти давлатиро ифода мекунад.
3. Волоияти ҳокимияти давлатӣ дар он ифода меёбад, ки давлат мустақилона

идоракунии чомааро анҷом медиҳад, самтҳои стратегии рушди чомааро муайян мекунад, барномаҳои давлатӣ ва дигар ҳуҷҷатҳои давлатиро бо дарназардошти ҳадафҳои стратегии рушди миллии қабул мекунад.

4. Соҳибхитӣрии давлат маънои онро дорад, ки давлат қонунҳо ва санадҳои дигари меъёрии ҳуқуқии дар дохили кишвар барои ҳама ҳатмӣ эҷод мекунад, фазои ягонаи ҳуқуқиро таъмин мекунад, тартиботи ягонаи ҳуқуқиро муқаррар мекунад, чораҳои ҳифзи ҳуқуқӣ, аз он ҷумла чораҳои маҷбурсозии ҳуқуқиро татбиқ мекунад.

5. Соҳибхитӣрии давлат мустақилияти ҳокимияти давлатиро дар сатҳи байналмилалӣ ифода мекунад.

6. Мустақилияти ҳокимияти давлатӣ дар он ифода меёбад, ки давлат мустақилона самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷиро муайян мекунад ва онро амалӣ мегардонад, мустақилона ва бе даҳолати бегона дар арсаи байналмилалӣ фаъолият пеш мебарад, дар ҳалли масъалаҳои умумибашарӣ мустақилона иштирок мекунад ва саҳм мегузорад.

7. Соҳибхитӣрии давлатӣ хусусияти сиёсӣ – ҳуқуқӣ дорад.

8. Соҳибхитӣрии давлат доимист, яъне бо муҳлат ё давраи муайян маҳдуд намешавад, зеро, ҳокимияти муваққатӣ дере нагузашта аз байн меравад.

Рӯйхати адабиёт:

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 бо тағйири иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ). – Душанбе, 2016.
2. Сотиволдиев Р.Ш. Проблемаҳои назарияи давлат ва ҳуқуқ. – Душанбе, 2011.- 484с.
3. Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ.-Душанбе, 2014.-720 с.
4. Томас Гоббс. Левиафан, или материя, форма и власть государства церковного и гражданского [Текст] / Т. Гоббс. - М., Мысль. 1991. - 478 с.
5. Сотиволдиев Р.Ш. Таърихи афкори сиёсӣ ва ҳуқуқӣ. Китоби дарсӣ. – Душанбе, 2011, – С. 460
6. Гроций Г. О праве войны и мира: Репринт, с изд. 1956 г. - М.: Ладомир, 1994. – 868 с.
7. Руссо Ж.Ж. Об общественном договоре. Трактаты / Пер. с фр. - М.: «КАНОН-пресс», 1998. – 416 с.
8. Имомов А. Соҳибхитӣрии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Давлат ва ҳуқуқ. Душанбе, 1997. № 1. - С. 8-9.
9. Раҳмон Д.С. Ҳуқуқи инсон дар шароити ҷаҳонишавӣ ва тақвиятёбии тафовутҳои фарҳангӣ-тамадунӣ: масъалаҳои назарӣ, усулӣ ва амалӣ-ҳуқуқӣ. - дис. док. илмҳои ҳуқ. – Д., 2019. – 479 с.
10. Сафарзода Д. Таъсири равандҳои ҷаҳонишавӣ ба низоми ҳуқуқии миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон // диссертатсияи ном. илм. ҳуқ. Душанбе. -2020. – 217 с.
11. Шарифзода С.Ш. Тарбияи ҳуқуқӣ ҳамчун заминаи баланд бардоштани шуури ҳуқуқӣ дар шароити таҳдидҳо ва хатарҳои глобалӣ. Конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ дар мавзӯи “Инкишофи низоми давлативу ҳуқуқии Тоҷикистони соҳибистиклол дар шароити хатарҳо ва таҳдидҳои глобалӣ”. Душанбе 15 майи 2019. - С.70-75.
12. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 декабри соли 2016. – Душанбе, 2016.
13. Тафсири илмию оммавии Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон.-Душанбе, 2009.- 520 с.
14. Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ.-Душанбе, 2018.- 784 с.
15. Насриддинзода Э.С. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. - Душанбе, 2019.
16. Мухаев Р.Т. Политология: учебник для вузов. Изд. 2-е. -М.: «Приор-издат», 2005. - 432 с.
17. Хропанкж В.Н. Теория государства и права: Учебное пособие для высших учебных заведений / Под ред. В.Г. Стрекозова-М., «Дабахов, Ткачев, Димов». - 1995. – 384 с.

Аннотатсия

Мафҳуми соҳибхитиёрии давлат дар робита бо нуктаҳои назари гуногуни илм

Соҳибхитиёрии давлатӣ дар замони муосир яке аз проблемаҳои актуалӣ, рӯзмара ва мувоҳисавӣ дар илми ҳуқуқшиносии ватанӣ ва хориҷӣ мебошад. Аз ин рӯ, ба таҳлили воқеии ин андешаҳо ва назарияҳо тавачҷуҳи бештар дода истодаанд. Дарки амиқи ин андешаҳо ва назарияҳо, ки муаллифонашон кӯшиш ба харҷ дода истодаанд вазифаи муҳими олимони ва муҳаққиқон маҳсуб мешавад. Муаллиф дар мақолаи мазкур фикру андешаҳои олимону муҳаққиқонро оид ба соҳибхитиёрии давлатӣ таҳлилу омӯзиш намуда, андешаҳои худро оид ба мафҳум, моҳият ва хусусиятҳои соҳибхитиёрии давлатӣ пешниҳод намудааст.

Аннотация

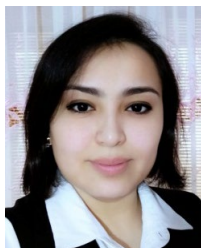
Понятие государственного суверенитета применительно к разным точкам зрения науки

На современном этапе государственный суверенитет является одним из самых актуальных и дискуссионных вопросов в отечественной и зарубежной юриспруденции. Поэтому большое внимание уделяется реальному анализу этих идей и теорий. Углубленное понимание этих идей и теорий, к которым стремятся их авторы, важная задача для ученых и исследователей. В статье автор анализирует и исследует взгляды ученых и исследователей на суверенитет государства, а также представляет свои взгляды на понятие, сущность и характеристики государственного суверенитета.

Annotation

The concept of state sovereignty in relation to different points of view of science

State sovereignty in modern times is one of the most pressing, topical and controversial issues in domestic and foreign jurisprudence. Therefore, more attention is paid to the objective analysis of these ideas and theories. An in-depth understanding of these ideas and theories that their authors are striving for is an important task for scientists and researchers. In this article, the author analyzes and studies the views of scientists and researchers on the sovereignty of the state, and presents his views on the concept, nature and characteristics of state sovereignty.

УДК: 34.01

Ходжибаева Нигора Дадобоевна,

докторант PhD Института философии,
политологии и права им. А. Баховаддинова
Национальной академии наук Таджикистана.

E-mail: khojibaeva@mail.ru

Тел.: (+992) 928-02-77-17.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРАВОПРИМЕНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ПРЕОДОЛЕНИЯ

Калидвожаҳо: татбиқи ҳуқуқ; ғабӯлияти ҳуқуқтатбиқкунӣ; шуури ҳуқуқӣ; тарбияи ҳуқуқӣ; дониши ҳуқуқӣ; самаранокӣи ғабӯлияти ҳуқуқтатбиқкунӣ; механизми татбиқи ҳуқуқӣ.

Ключевые слова: применение права; правоприменительная деятельность; правовое сознание; правовое воспитание; правовое образование; эффективность правоприменительной деятельности; механизм правоприменительной деятельности.

Keywords: application of the right; law-enforcement activity; legal consciousness; legal education; legal formation; efficiency of law-enforcement activity; mechanism of law-enforcement activity.

Одной из ключевых проблем правоприменительной деятельности является оценка её эффективности. К сожалению, в настоящее время следует констатировать отсутствие научно обоснованных методик оценки эффективности правоприменительной деятельности. Оценка эффективности правоприменения затруднена, прежде всего, в силу отсутствия общепризнанных методологических подходов. Исследование эффективности правоприменительной деятельности определяется использованием системного подхода, который помогает выявить внутреннее единство правового явления, взаимосвязь и взаимодействие его составных частей.

Причины низкой эффективности (качества) права и правоприменения должны стать объектами более пристального внимания наших ученых. Мы имеем в виду не только юристов, поскольку одни лишь юристы в отрыве от специалистов иного профиля не способны всесторонне оценить ситуацию. Тут нужны совместные усилия юристов, философов, социологов, экономистов, политологов, социальных психологов и т.д. Ведь для определения эффективности права и правоприменения надо рассмотреть целую совокупность детерминант, в том числе степень социально-экономического обоснования правовых решений с учетом их возможных последствий; состояние судебной системы, системы органов исполнительной власти, правоохранительных органов, институтов

гражданского общества; детерминанты социально-культурного характера, особенности правовой культуры, обычаи правоприменения, менталитет, систему социально-правовых ценностей и т.п.

Предлагаются многочисленные пути, методы, механизмы, вариации повышения эффективности такой юридической деятельности государства как правоприменение. Много работ посвящено этой тематике.

Позиция З.С. Байниязовой о том, что эффективно функционирующая правоприменительная деятельность создает оптимальные условия для правового развития общества, [1, с.6] конечно является не абсолютной, и она выступает таковой вместе с другими формами юридической деятельности государства как правотворчество, правоохрана.

Как указывает И.Л. Честнов, для ее решения недостаточно классических социолого-правовых исследований, а тем более анализа догмы права. Как раз «микрофизика» правоприменения – его анализ с позиции действующих факторов – предоставляет возможность качественного анализа эффективности права, проявляющегося в правоприменении. Кроме того, содержание и эффективность правоприменения зависят от учета исторического и социокультурного контекста этой деятельности, в том числе по осмыслению и оценке закона и ситуаций, придание им социального значения и личностного смысла [6, с. 78].

Основным критерием эффективности правоприменительной деятельности выступает степень исполнения предписаний нормативных правовых актов в государстве. Это предполагает в государстве создание всех условий (политических, социально-экономических, государственно-правовых и иных), которые способны поспособствовать действию норм права.

От эффективности правоприменительной деятельности зависит непосредственно эффективность самого права. Так как эффективность права обусловлена не только и не столько от качества принимаемых законов, но в значительной степени от эффективности их реализации: качества подзаконного нормотворчества, деятельности по непосредственному исполнению предписаний норм права, качества судебных и иных правоприменительных актов, квалификации участников правоприменения и т.д.

В любом обществе и государстве правоприменительная деятельность не освобождена от ошибок и проблем. И каждое государство выбирает свой путь, методику и механизмы решения этих проблем и исправления ошибок. Мы полагаем, что эту работу следует начинать не со стадии реализации права, а в начале формирования механизма правового регулирования, а именно правотворческой деятельности. Эффективность правореализационной и правоприменительной деятельности непосредственно зависит от эффективности правотворческой деятельности государства. Это аксиома правовой науки и практики. Только при условии издания высококачественных законодательных и подзаконных актов, охватывающих максимально круг общественных отношений, полностью отражающих объективную реальность и действительность общества, можно требовать от государственных органов и должностных лиц эффективной правоприменительной деятельности.

Эффективность правоприменительной деятельности государственных органов будет непосредственно зависеть от эффективности действия каждого правового акта и их общую согласованность воздействия на регулируемые общественные отношения. Многочисленность правовых актов, продиктованное многообразием общественных отношений, которые они регулируют, ставят задачу их

упорядочения. Следовательно, это предполагает осуществление упорядочения правовых актов в единую систему и указывает на взаимозависимость правоприменительной деятельности и систематизации не только действующего законодательства и правоприменительных актов, но и правовых актов в целом.

Как известно основой упорядочения нормативных правовых актов в целом выступает Общеправовой классификатор нормативных правовых актов. Но, это классификатор нормативных правовых актов. В силу многообразия и большого количество разновидностей правовых актов, в том числе правоприменительных актов, необходимы совсем иные пути их упорядочения, нежели чем создания общеправового классификатора правоприменительных актов.

Существует и такая позиция, которая указывает на то, что на эффективность правоприменительной деятельности положительно может повлиять признание за судебными органами права правотворческой деятельности или по-другому признание государством судебного правотворчества. Эта позиция в основном аргументируется тем, что нередко в процессе правоприменительной деятельности, в том числе осуществления правосудия, выявляются в действующем законодательстве пробелы, противоречия, неточности или другие формы дефектов правовых норм, которые возможно устранить путем судебного правотворчества. Их устранение даже простым упрощенным правотворческим процессом достаточно длительный процесс, который без сомнения негативно может отразиться на правоприменительной деятельности государства.

Насколько это приемлемо мы полагаем, что это непосредственно зависит от правовой системы общества и как члены общества на сознательном уровне воспринимают судебные акты. Ведь до сих пор каждый гражданин республики относится к судебному акту как к решению, вынесенному в отношении конкретного лица или дела, относящий индивидуальный характер, т.е. как к правоприменительному акту, а не к нормативному акту, имеющий всеобщий, обязательный характер.

Признание судебной практики источником права и таким образом обоснование судебного правотворчества является, по крайней мере, спорным. Суд не создает новых юридических норм, поэтому судебная практика во всех ее проявлениях представляет собой не правотворческую, а правоприменительную и соответствующую праворазъяснительную деятельность. Насколько верна позиция, которая гласит, что признание определенных судебных актов судов высшей инстанции, создаваемых при отправлении правосудия либо в процессе обобщения судебной практики, в качестве правотворческих судебных актов позволит не только решить ряд процессуальных противоречий в деятельности судов, но и совершенствовать применение права посредством устранения или корректировки норм [3, с.23].

По своей природе суд действительно представляет собой правоприменительный орган. Он действительно не создает абсолютно новых правовых норм и не вносит изменений и дополнений непосредственно в действующие законодательные и подзаконные акты. Но деятельность судов нередко сопряжена с отменой, а также изменением смысла и содержания норм права без изменения их текстуального оформления. Доказательством того выступает практика Конституционного суда Республики Таджикистан, связанная с проверкой конституционности законодательных актов, подзаконных нормативных правовых актов, а также постановлений судов высшей инстанции и практикой судебных органов с проверкой и отменой правовых актов местных органов государственной власти.

Правовая система Республики Таджикистан, как и других республик постсоветского пространства, развивается под воздействием глобальных мировых процессов и в ней проявляются тенденции, характерные большинству правовых систем мира. Одна из подобных тенденций - увеличение значимости суда и принимаемых им актов, а также выход за рамки традиционного понимания теории нормативизма. В данной ситуации особенно остро встают вопросы, связанные с определением соотношения и нормативно-правовым урегулированием роли и значимости судебных актов в системе права, а также с определением влияния судебных актов на развитие и функционирование национальной

правовой системы в целом и отдельных ее отраслей, таких как правоохранительная деятельность.

Большое значение на обеспеченность правореализации оказывают политические и экономические факторы, в правовой науке именуемой социальными факторами правовой системы. Социальные факторы, которые состоят из комплекса отдельных элементов, всегда влияли на правовую жизнь государства и определяли приоритетные направления и векторы её развития. Политические факторы связаны с существующим политическим строем, его принципами и закономерностями развития. Такие демократические институты, как многопартийность, плюрализм, свобода слова, представительство интересов общества в работе государственных органов разных уровней и т.д., прозрачность правоприменительной деятельности, бесспорно, создают необходимую благоприятную атмосферу, способствующую реализации права в государстве. Поэтому в данной ситуации велика роль обеспечительных мер со стороны политической власти. Представляется, что такими средствами, в частности, служат принципы разделения властей, независимости судей и демократизма. Следует отметить, что от качества правоприменения непосредственно зависит также решение экономических и социальных задач в обществе и в итоге – уровень развития экономики, социальной сферы государства [5, с. 6]. Эффективность правоприменительной деятельности во многом предопределяется достаточностью его финансово-экономического обеспечения.

К факторам, снижающим эффективность правоприменительной деятельности можно отнести следующие:

Неэффективная правотворческая деятельность. Результат неэффективной правотворческой деятельности её пробельность, противоречивость, коллизионность и подготовка в спешке, которые непосредственно сказываются на правоприменительной деятельности, создают благоприятные условия для коррупционных факторов или затрудняют работу правоприменителя. Здесь трудно не согласиться с Ю.А. Горбуль, который отмечает, что обеспечение эффективности реализации права должно закладываться еще на этапе его разработки [2, с. 29]. В свою очередь Т.Я.Хабриева пишет: «Подготовленные в

спешном порядке законопроекты подчас издаются с низким уровнем проработанности их текстов, не только существенно затрудняют их реализацию, но и ведут к правоприменительным ошибкам» [4, с. 64]. Поэтому преодоление всех этих факторов на стадии разработки нормативных правовых актов есть гарантия эффективности её реализации в будущем.

Одним из ключевых факторов снижающих эффективность правоприменительной деятельности, выступает существование в общей системе законодательства на всех уровнях и элементах коллизии между нормами права. Юридическая коллизия носит негативный характер и создаёт определенные неудобства в правоприменительной практике, затрудняет пользование законодательством рядовыми гражданами, культивируют множественные конфликтные ситуации в сфере правового регулирования. Регулирование одних и тех же общественных отношений несколькими противоречащими друг другу актами дает правоприменителю возможность не исполнять ни одного из них. Коллизия права предполагает существование противоречий в действующем законодательстве. Противоречивость законодательства все больше затрудняет реализацию норм права. Это также становится питательной средой для злоупотреблений правом и коррупции в системе государственной власти.

Отсутствие процедуры и механизма применения права. Отсутствие процедуры применения права предполагает отсутствие практических процессуальных механизмов не только применения права, а реализацию норм права в целом. Потому что в процессе применения права также одновременно могут осуществляться другие формы реализации права: применение права, соблюдение запретов или исполнение обязанностей.

Не принятие или запоздалое принятие уточняющих и развивающих законодательные акты подзаконных актов, прямым образом отражается на эффективности правоприменительной деятельности. Чтобы достичь эффективности правоприменительной деятельности в государстве, целесообразно всячески стремиться к сокращению отрыва подготовки проектов подзаконных актов, детализирующие отдельные моменты основного

законодательного акта. Если такой отрыв во времени затягивается, то ряд общих положений законодательства длительное время не осуществляется, так как не установлен порядок применения соответствующих норм. На сегодняшний день в системе законодательства Республики Таджикистан во исполнение законодательных актов не принято огромное количество дополняющих содержание правоприменительной деятельности подзаконных нормативных правовых актов.

Для сокращения промежутка между принятием основного законодательного акта и развивающего его подзаконного акта необходима одновременная подготовка соответствующих проектов. Такие проекты могут готовиться на единой основе, а возникающие в процессе обсуждения изменения легче учесть в подготовленном проекте, чем готовить заново. Однако для того, чтобы она стала системой, следует обратить внимание на опыт комплексного регулирования отношений и обучение сотрудников правовых отделов правительства, министерств и других органов исполнительной власти к подготовке одновременного как основного, так и развивающего подзаконного нормативного акта.

Низкая правовая грамотность населения и квалификация правоприменителя. Эффективность правоприменительной деятельности находятся в прямой зависимости от состояния практики ее реализации гражданами и должностными лицами, а этого можно достичь только при условии высокого уровня правосознания и правовой культуры самого человека и правоприменителя. Только нравственно развитые граждане с высокой правовой культурой и уровнем правосознания могут стать опорой для установления и укрепления законности в государстве и правопорядка в обществе. Формирование у граждан, навыков изучения, уважения к праву – необходимое условие реализации права. Правовая культура помогает гражданину осознать обязательность юридических норм, и способствует её реализации, ведь правовая культура включает также осознание необходимости строгого выполнения требований права.

Применение права зависит от непосредственной квалификации правоприменителя. Как отмечает И.А. Хакимов, довольно высокий уровень квалификации

правоприменителей, оказывающий позитивное воздействие не только на эффективность правоприменительного процесса и его результат, но и воспитательное воздействие на общественное сознание [6, с. 37]. Отсюда высокая квалификация, профессионализм и компетентность правоприменителя являются одними из ключевых условий не только принятия правильного правоприменительного акта, но и в целом эффективности всей правоприменительной деятельности государства.

Перечисленные факторы являются не исчерпывающими, их перечень может быть расширен. Вышеприведенные факторы, отражающиеся на правоприменительной деятельности, в основном носят правовой характер и непосредственно вытекают из правовой системы государства. Факторы, которые отражаются на состоянии правоприменительной деятельности, по своей природе могут быть разнообразными. Они могут носить правовой, политический, финансовый, социально-экономический, антропологический и культурно-духовный характер.

Таким образом, эффективность правоприменения зависит от совокупности детерминант: степени и качества принимаемых правотворческих решений; системы органов исполнительной и судебной власти, правоохранительных органов, факторов социально-культурного характера, а именно особенности правовой культуры, обычаи правоприменения, менталитета, системы социально-правовых ценностей и т.п. Исследования показывают, что в правовом отношении эффективность правоприменительной деятельности в государстве непосредственно обусловлено качеством осуществления правотворческой деятельности государственных органов, обеспечением механизма реализации права, которое отражается в принятии соответствующих уточняющих, дополняющих законодательные акты подзаконных актов и высоким уровнем правовой грамотности населения и подготовкой высококвалифицированных профессиональных юридических кадров, которые обладают высокими навыками правоприменительной деятельности.

Список литературы:

1. Байниязова З.С. Консолидированное правоприменение как необходимое условие развития российской правовой системы // Современная юридическая наука и правоприменение (IV Саратовские правовые чтения): сборник тезисов докладов (по материалам Международной научно-практической конференции, г. Саратов, 3-4 июня 2011 г.) / [ред. кол.: О.С. Ростова (отв. ред.) и др.]; ГОУ ВПО «Саратовская государственная академия права». – Саратов: Изд-во ГОУ ВПО «Саратовская государственная академия права», 2011. – 412 с.
2. Горбуль Ю.А. Проблемы совершенствования законотворчества в Российской Федерации // Журнал российского права.– 2004.– № 6.– С. 27-34.
3. Егоров А.М. Судебные акты в правовой системе Российской Федерации: автореф. дис. канд. юрид. наук. – М., 2011. – 25 с.
4. Организация законопроектной работы в системе федеральных органов исполнительной власти / Под ред. Т.Я. Хабриевой.– М., Юрист, 2006.– 140 с.
5. Хахимов И.А. Средства обеспечения реализации права: к постановке проблемы // Вестник Саратовской государственной юридической академии.– Саратов, 2016.– № 6 (113).– С.34-37.
6. Честнов И.Л. Теоретические проблемы правоприменения // Криминалистика. – № 2 (17). – С.76-79.

Аннотатсия

Самаранокии ғаъолияти ҳуқуқтатбиққунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: мушкилот ва роҳҳои ҳалли он

Мақолаи илмӣ мазкур ба масъалаҳои баланд бардоштани самаранокии ғаъолияти ҳуқуқтатбиққунӣ дар Тоҷикистон бахшида шудааст. Дар рафти таҳқиқот омилҳои ҳуқуқии пастравии самаранокии ғаъолияти ҳуқуқтатбиққунӣ, аз ҷумла бесамарии ғаъолияти ҳуқуққодқунӣ, мавҷуд набудани расмиёт ё механизми амалишавии ҳуқуқ, инчунин сатҳи пасти дониши ҳуқуқии аҳоли ва касбияти ҳуқуқтатбиққунандаро номбар кардан мумкин аст.

Аннотация

Эффективность правоприменительной деятельности в Республике Таджикистан: проблемы и пути преодоления

Настоящая статья посвящена проблеме повышения эффективности правоприменительной деятельности в Таджикистане. В процессе исследования были определены правовые факторы, снижающие эффективность правоприменительной деятельности, к числу которых можно отнести неэффективную правотворческую деятельность, отсутствие процедуры и механизма реализации права, низкая правовая грамотность населения и квалификация правоприменителя.

Annotation

The effectiveness of law enforcement in the Republic of Tajikistan: problems and ways to overcome

This article focuses on improving the effectiveness of law enforcement in Tajikistan. In the course of the study, factors that reduced the effectiveness of law enforcement activities were identified, including ineffective law-making activities, the lack of a procedure and mechanism for the application of the law, low legal literacy of the population and the qualification of a law enforcement officer.

УДК: 340.115.7

Зариф Умед Мирзomidин,

начальник сектора анализа регуляторного воздействия Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан.

E-mail: www.umed.us@mail.ru

Тел.: (+992) 935-85-14-15.

АНАЛИЗ РЕГУЛЯТОРНОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ КАК ПЕРСПЕКТИВНЫЙ ЭТАП НОРМОТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Калидвожаҳо: марҳила; таҳлил; танзимкунӣ; таъсир; машварати оммавӣ.

Ключевые слова: этап; анализ; регулирование; воздействие; публичное обсуждение.

Keywords: stage; analysis; regulation; impact; public consultation.

Сегодня предпринимательская деятельность является одной из важнейших основ развития общества. Предприниматель тот, кто хочет создавать инновации. Учитывая важность предпринимательской деятельности на мировом уровне, каждое государство предоставляет налоговые льготы, что позволяет развивать инновации.

В нашем государстве деятельность предпринимателей стоит в центре внимания Основателя мира и национального единства - Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона.

В своем очередном Послании Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 26 января 2021 года, Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон заявил, что «Улучшение инвестиционного климата и развитие предпринимательства, привлечение прямых инвестиций для обеспечения устойчивого развития национальной экономики, считаются одним из приоритетных направлений нашей экономической политики»[1].

Каждый год Правительство Республики Таджикистан предоставляет для предпринимателей льготы, которые способствуют реализации планов предпринимателей и принятию участия в развитии государства. Например, в соответствии с Указом Президента Республики Таджикистан от 5 июня 2020 года было предоставлено много налоговых и кредитных льгот, привилегий и компенсационных выплат на общую сумму более 450 миллион сомони для отечественных предпринимателей.

Также, Конституция Республики Таджикистан, как важный акт правового регулирования, играет важную роль в развитии указанных направлений [2].

В статье 27 Конституции Республики Таджикистан определяется, что гражданин имеет право участвовать в политической жизни и управлении государством непосредственно или через своих представителей.

В этом смысле, каждый гражданин имеет право участвовать в нормотворческой деятельности непосредственно или через своих представителей.

Если до 2017 года гражданин мог участвовать в нормотворческой деятельности только через своих представителей, то сегодня в соответствии с главой 4 Закона Республики Таджикистан «О нормативных правовых актах», гражданин может непосредственно участвовать в нормотворческой деятельности [3].

При этом анализ регуляторного воздействия – это принятие нормативного правового акта на основе реальных доказательств определения положительных и отрицательных социально - экономических последствий, с учетом обеспечения соблюдения прав и свобод человека, интересов предпринимателей и государства.

В соответствии с проведенным анализом, число стран, использующих анализ регуляторного воздействия, растет с каждым днем. Как отмечает, А.А. Волшинской: «Количество проектов по анализу нормативного воздействия в Великобритании, США, Канаде, Австралии, России и других европейских странах, варьирующееся от 500 до 1200

проектов в год, является значительным». Все текущие проекты направлены на выявление положительных и отрицательных последствий [4].

Согласно статье 34 вышеуказанного Закона, инициативы члена Маджлиси милли Маджлиси Оли Республики Таджикистан и депутата Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан, Президента Республики Таджикистан, Правительства Республики Таджикистан, министерств, государственных комитетов, органов при Президенте Республики Таджикистан, органов при Правительстве Республики Таджикистан, Национального банка Таджикистана и Агентства по ядерной и радиационной безопасности Академии наук Республики Таджикистан и местных исполнительных органов государственной власти по разработке проектов нормативных правовых актов, имеющих потенциальное воздействие на предпринимательскую деятельность, вносятся в Реестр планов по разработке проектов нормативных правовых актов. Из вышеуказанного, можно определить, что для дальнейших перспектив нормотворческой деятельности субъекты, которые вносят уведомление проектов нормативных правовых актов, имеющих потенциальное воздействие на предпринимательскую деятельность, должны проводить консультации по проектам на интернет-портале.

На Интернет – портале эти акты будут опубликованы для обсуждения, где физические и юридические лица могут вносить предложения для улучшения разработки нормативных правовых актов и для регулирования общественных отношений.

Публичные обсуждения – это процедура рассмотрения предложений физических и юридических лиц, государственных органов в связи с размещением уведомлений о планах по разработке проектов нормативных правовых актов.

Система анализа регуляторного воздействия дает возможность для физических и юридических лиц участвовать в обсуждении и принятии нормативных правовых актов, таким образом, данный механизм позволяет общественным лицам участвовать в принятии нормативных правовых актов посредством публичных консультаций. В ходе общественных консультаций функционирует принцип учета

общественного мнения, в котором любые физические и юридические лица, зарегистрированные на Интернет - портале Министерства юстиции Республики Таджикистан могут бесплатно участвовать и выражать свое мнение[5].

Стоит обратить внимание на пункт 12 Концепции системы анализа регуляторного воздействия Республики Таджикистан, в публичные консультации будут вовлечены как гражданское общество, так и деловые круги для их информирования о возможных затратах и потенциальных рисках, связанных с новыми инициативами в сфере регулирования. Активное участие общественности и деловой среды может существенно помочь в проведении более качественной оценки возможных последствий государственного вмешательства. Данная цель современной политики АРВ будет неукоснительно поддержана посредством создания нового Механизма перспективного планирования законодательства (подготовка и опубликование краткосрочных планов по разработке новых нормативных правовых актов два раза в год). Этот механизм станет основой нормотворчества, позволит заблаговременно планировать деятельность государственных органов, и даст заинтересованным сторонам, возможность подготовиться к участию в процессе обсуждения и принятия решений [6].

Необходимо подчеркнуть, что публичные консультации станут неотъемлемым и основополагающим компонентом в системе АРВ, который позволит заинтересованным сторонам играть активную роль в процессе принятия решений. Комментарии и предложения, полученные в процессе консультаций, могут иметь огромное значение для разработки эффективных регуляторных решений, нацеленных на максимизацию выгод, минимизацию затрат, избегая при этом непредусмотренных последствий. Поэтому консультации будут важной гарантией против принятия неэффективных решений и нормативных правовых актов. Консультации будут проводиться по планам разработки нормативных правовых актов и проектам нормативных правовых актов.

Как показывает анализ, публичные консультации обеспечивают качество принятых нормативных правовых актов.

По мнению кандидатов педагогических наук Е.Ю. Одиноква и Д.А. Новик публичные консультации имеют важное значение при подготовке нормативного правового акта.

Целями публичных консультаций являются: 1) получение дополнительной информации о существующей проблеме, способы её решения, группы заинтересованных лиц, издержки и выгоды предполагаемых адресатов регулирования; 2) обеспечение свободного доступа к процессу выработки решений в рамках оценки регуляторного воздействия заинтересованным лицам; 3) поиск баланса между интересами разных групп заинтересованных лиц; 4) сбор и установление степени объективности количественных и качественных [7].

Уведомление о публичных консультациях заполняется в соответствии со сведениями приложений 1 и 2 к Инструкции по проведению анализа регуляторного воздействия в Республике Таджикистан.

Согласно статье 35 вышеуказанного Закона публичные консультации проводятся в течение 30 дней. В указанный период, разработчик обязан рассмотреть все предложения, поступившие в установленный срок в связи с проведением публичного обсуждения проекта нормативного правового акта и сводного отчета, и составить сводку предложений с указанием сведений об их учете или причинах отклонения, которые подписываются руководителем структурного подразделения государственного органа, ответственного за подготовку проекта.

Например: сотрудники уполномоченного органа по приглашению Национального банка Таджикистана были на публичных консультациях по проекту Инструкции "О порядке использования и обращения иностранной валюты на территории Республики Таджикистан". Наряду с консультациями с общественностью, на интернет - портале Национального банка Таджикистана был организован круглый стол с привлечением широкого круга кредитных организаций страны, а также были проведены консультации с общественностью по данному проекту. В данных публичных консультациях каждый выразил свое мнение, в том числе были внесены предложения по улучшению положения заинтересованных сторон, что является целью анализа регуляторного воздействия. Когда мы

рассматривали проект, заметили, что в Инструкции Национального банка Таджикистана были размещены мнения заинтересованных сторон.

Также в пункте 17 Инструкции по проведению анализа регуляторного воздействия определяется, что если будут внесены изменения, содержащие положения, в отношении которых не проведены публичные обсуждения, проект нормативного правового акта подлежит повторному размещению [8].

В случае если разработчик отказывается от принятия проектов нормативных правовых актов, то он должен сообщить физическим и юридическим лицам, государственным органам и другим лицам, которым ранее сообщалось о размещении уведомления, а также лицам, от которых были получены заявки.

Вышеуказанные методы позволяют разрабатывать качественные проекты нормативных правовых актов. Это связано с тем, что разработчик дорабатывает проект нормативного правового акта, а также с теоретической точки зрения, существующие проблемы отрасли оцениваются экспертами, а правовое регулирование предлагаемой области регулируется нормативным правовым актом.

В дополнение к вышесказанному, опыт показывает, что, одним из важнейших элементов публичных консультаций является прямое участие физических и юридических лиц. Потому что, одним из принципов анализа регуляторного воздействия является учет общественного мнения. Для этого требуется регистрация на интернет - портале физических и юридических лиц, которые таким образом получают право участвовать в разработке проектов нормативных правовых актов, подав письменное заявление в Министерство юстиции Республики Таджикистан. Процедура регистрации может в некоторой степени ограничивать права, интересы и возможности для широкого участия физических и юридических лиц, в том числе для лиц имеющих юридические адреса и места нахождения в отдаленных районах страны и за рубежом.

В связи с этим предлагается, для устранения административных барьеров, процедур и повышение качества и техники законодательства и других факторов, имеющие значение в законодательном процессе, включая разработку проектов нормативных актов в

сфере предпринимательства, регистрацию можно было осуществить в электронном виде через Интернет. С этой целью необходимо внести соответствующие изменения и дополнения в Порядок ведения Информационного правового интернет портала Республики Таджикистан, утвержденный Постановлением Правительства Республики Таджикистан от 29 декабря 2018 года, №617. В результате чего физические и юридические

лица смогут осуществлять свои гражданские права и обязанности в процессе законотворческой деятельности[9].

Таким образом, внедрение института анализа регуляторного воздействия можно рассматривать как перспективный этап нормотворческой деятельности, дополнительный механизм, направленный на повышение качества правового регулирования в Республике Таджикистан.

Список литературы:

1. Послание Президента Республики Таджикистан «О направлениях внутренней и внешней политики Республики Таджикистан», 26 января 2021 года, г. Душанбе.
2. Конституция Республики Таджикистан. –Душанбе: «Издательский дом Гандж» 2016.-С.9.
3. Закон Республики Таджикистан «О нормативных правовых актах» от 30 мая 2017 года, № 1414 // Централизованная база данных правовой информации Республики Таджикистан. Версия 7.00
4. Информационный сайт //URL: <https://studref.com>. (дата обращения 1.02.2020 год).
5. Саидзода И.Х. Право граждан на обращение и его реализация в РТ. – Душанбе: Империял-Групп, 2016.-С.116.
6. Постановление Правительства Республики Таджикистан «О Концепции системы анализа регуляторного воздействия в Республике Таджикистан» от 18 ноября 2015 года, № 673 // Централизованная база данных правовой информации Республики Таджикистан. Версия 7.00
7. Научная статья «Правовое регулирование оценки регуляторного воздействия и оценки фактического воздействия нормативных правовых актов» // URL: [https:// elibrary.ru](https://elibrary.ru) (дата обращения 5.02.2021 года).
8. Постановление Правительства Республики Таджикистан «Об Инструкции по проведению анализа регуляторного воздействия в Республике Таджикистан» от 31 июля 2018 года, № 355 // Централизованная база данных правовой информации Республики Таджикистан. Версия 7.00.
9. Постановление Правительства Республики Таджикистан «О Порядке ведения Информационного правового интернет портала Республики Таджикистан» от 29 декабря 2018 года, № 617 // Централизованная база данных правовой информации Республики Таджикистан. Версия 7.00.
10. Саидзода И.Х., Мирзоева Н.Н. Татбиқи падидаи таҳлили таъсири танзимкунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Законодательство №2 (30). – 2018.г.– С.43-46.
11. Материалы Всероссийской научной конференции «Тенденции развития права в социокультурном пространстве». Москва: РУДН, 2018. С.200-208.

Аннотация

Таҳлили таъсири танзимкунӣ ҳамчун марҳилаи рушди фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақола масъалаи яке аз қисмҳои, ки метавонад дар раванди машварати оммавӣ ҳангоми гузаронидани таҳлили таъсири танзимкунӣ ба фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ҷалб намудани шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ оварда расонад, мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Муаллиф дар асоси таҳлили қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон падидаи навро ҳамчун омили рушди фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ муайян менамояд.

Аннотация

Анализ регуляторного воздействия как перспективный этап нормотворческой деятельности в Республике Таджикистан

В статье рассматривается одна из составляющих, которая предоставит возможность участия физических и юридических лиц в законотворческой деятельности путем публичных консультаций.

На основе анализа законодательства Республики Таджикистан, автор определяет, что анализ регуляторного воздействия является фактором развития законотворческой деятельности.

Annotation

Analysis of regulatory impact as a prospective stage of regulatory activities in the Republic of Tajikistan

The article discusses one of the components that can lead to the involvement of individuals and legal entities in the process of public consultation in the analysis of the impact of regulation on legal activities. Based on the analysis of the legislation of the Republic of Tajikistan, the author presents a new phenomenon as a factor in the development of legislative activity.

12.00.02 – ХУҚУҚИ КОНСТИТУТСИОНӢ, МУРОФИАИ СУДИИ КОНСТИТУТСИОНӢ;
ХУҚУҚИ МУНИСИПАЛӢ (НИЗОМИ НАМОЯНДАГӢ)
12.00.02 – КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО; КОНСТИТУЦИОННЫЙ ПРОЦЕСС;
МУНИЦИПАЛЬНОЕ ПРАВО (ПРЕДСТАВИТЕЛЬНАЯ СИСТЕМА)

УДК: 342.515

Якубова Сабохат Нарзуллоевна,

кандидат юридических наук, доцент кафедры конституционного права юридического факультета Таджикского национального университета.

E-mail: saradukht@mail.ru.

**ПОРЯДОК ПОВТОРНОГО РАССМОТРЕНИЯ ЗАКОНОВ, ВОЗВРАЩЕННЫХ
ПРЕЗИДЕНТОМ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

Калидвожаҳо: Президент; қонунҳои баргардонидашуда; муҳлати муқарраришуда; имзо; нашир; ветои нисбӣ.

Ключевые слова: Президент; отклоненные законы; установленные сроки; подписание; опубликование; отлагательное вето.

Keywords: President; rejected laws; deadlines; promulgation; signing; suspensive veto.

В соответствии со ст. 62 Конституции Республики Таджикистан (далее - РТ) принятые Маджлиси Оли Республики Таджикистан законодательные акты представляются для подписания и обнародования высшему должностному лицу страны - Президенту Республики Таджикистан. Глава государства обязан в установленные сроки обнародовать закон путем его подписания. Из этого следует, что юридический смысл подписания закона состоит в том, что глава государства подтверждает свое согласие с законом и удостоверяет факт принятия закона в порядке должной правовой процедуры. Без подписания закона главой государства невозможно его официальное опубликование, и соответственно вступление его в действие.

Подписание закона связано с возможностью его отклонения главой государства. Уместно подчеркнуть, что Президент РТ может воспользоваться правом вето исключительно на стадии подписания закона и только в течение установленного для этого срока. Отклоненные законы Президентом РТ, в установленном законом порядке повторно принимается, утверждается и одобряется парламентом страны квалифицированным [1] большинством голосов от установленного числа депутатов Маджлиси намояндагон и членов Маджлиси милли Маджлиси Оли Республики Таджикистан. Конституцией РТ [3], конституционным законом РТ «О Маджлиси

Оли Республики Таджикистан» [4], закон, одобренный в ранее принятой редакции, не может быть повторно отклонен Президентом РТ и подлежит опубликованию согласно законодательству Республики Таджикистан.

Таким образом, право отлагательного вето Президента РТ является принуждением к компромиссу, поиску того что подходит всем, и потому является важным элементом системы «сдержек и противовесов». Отклоненный закон вместе с письмом, содержащим мотивы его отклонения либо конкретные предложения по изменению текста закона в целом или в его части, направляется Президентом РТ в Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан.

По итогам рассмотрения отклоненного закона Маджлиси намояндагон вправе принять одно из следующих решений:

1) принять закон с учетом поправок, предложенных Президентом Республики Таджикистан;

2) создать специальную комиссию из числа депутатов Маджлиси намояндагон для преодоления возникших разногласий;

3) повторно принять закон в прежней редакции [2].

Маджлиси намояндагон процедурным голосованием, как правило, большинством голосов от числа присутствующих на заседании Маджлиси намояндагон, принимает решение принять закон с учетом поправок Президента

РТ. Затем на голосование ставится каждая предложенная им поправка либо таблица поправок, внесенных Президентом РТ, в целом. Следует отметить, никакие другие поправки к рассмотрению не подлежат. Решение по каждой поправке в целом принимается большинством не менее двух третей голосов от общего числа депутатов. В случае принятия части поправок, внесенных Президентом РТ, принятие закона откладывается. Ответственному комитету [8] Маджлиси намояндагон поручается подготовить текст проекта закона, с учетом принятых поправок и представить его на ближайшее заседание Маджлиси намояндагон. После закон ставится на голосование. Закон считается принятым, если за него проголосовало большинство не менее двух третей голосов от общего числа депутатов Маджлиси намояндагон [5] [8]. Однако есть и другой вариант. В случае если закон в редакции, предложенной Президентом РТ не набрал необходимого для принятия число голосов, по согласованию с Президентом РТ, государственный советник Президента Республики Таджикистан по правовой политике – полномочный представитель Президента РТ в Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон, предлагает Маджлиси намояндагон принять постановление о продлении работы над указанным законом, с учетом требований процедуры принятия закона в первом чтении [5, с. 400].

В Маджлиси намояндагон для преодоления возникших разногласий создается специальная комиссия. В специальной комиссии принимают участие представители Президента РТ и Маджлиси милли. По окончании работы специальная комиссия представляет на рассмотрение Маджлиси намояндагон согласованный текст проекта закона. Закон считается принятым, если за него проголосовало большинство не менее двух третей голосов [5] депутатов Маджлиси намояндагон. В случае если специальной комиссии не удастся выработать консенсуальное решение, то Маджлиси намояндагон принимает решение о продолжении работы над законом, поручив ее ответственному комитету.

Есть и другой вариант. По предложению ответственного комитета Маджлиси намояндагон ставится вопрос об одобрении закона в ранее принятой редакции Маджлиси

намояндагон. В этом случае депутатам Маджлиси намояндагон понадобится для принятия закона в прежней редакции, большинство не менее двух третей голосов от общего числа.

Принятый или утвержденный ранее отклоненный закон в течение 15 дней направляется в Маджлиси милли.

Нами следует отметить, что для преодоления вето Президента Республики Таджикистан также велика роль верхней палаты парламента Республики Таджикистан – Маджлиси милли Маджлиси Оли Республики Таджикистан. Роль Маджлиси милли заключается в том, что если отклоненный главой государства закон не был повторно рассмотрен в Маджлиси милли, он не может считаться одобренным этой палатой, а вето преодоленным.

Маджлиси милли приступает к рассмотрению этого вопроса после Маджлиси намояндагон. Т.к. отклоненный Президентом РТ закон, возвращается в Маджлиси намояндагон, верхняя палата приступает к этому вопросу после Маджлиси намояндагон. Председатель Маджлиси милли направляет отклоненный Президентом РТ закон на заключение соответствующим комитетам. Для отклоненного закона Регламентом Маджлиси милли установлен десятидневный срок рассмотрения [6]. Порядок повторного рассмотрения закона, отклоненный Президентом РТ, регулируется статьями 63-64 главы 12 Регламента Маджлиси милли. Вместе с текстом отклоненного закона в Маджлиси милли направляется: письмо Президента РТ, постановление Маджлиси намояндагон о повторном рассмотрении закона, стенограмма нижней палаты, заключение ответственного комитета Маджлиси намояндагон на письмо Президента РТ. Весь пакет передается Председателем Маджлиси милли в комитет, который ранее давал по нему заключение.

При повторном рассмотрении Маджлиси милли закона, он считается одобренным, если члены Маджлиси милли проголосовали большинством не менее двух третей от общего числа членов палаты [6]. В противном случае закон считается отклоненным Маджлиси милли. Принятый закон в соответствии со статьей 64 Регламента Маджлиси милли, в недельный срок направляется Президенту РТ, который должен в

десятидневный срок рассмотреть закон и подписать.

Анализируя, можно отметить, что отклоненные законы Президентом РТ, преодолеваются Маджлиси Оли тремя способами, т.к. избежать отклонения закона невозможно. Первое, закон принимается повторно в ранее принятой редакции; второе, закон принимается с возражениями Президента РТ и третье, закон принимается повторно при создании специальной комиссии.

Таким образом, следует отметить, что право Президента РТ отклонять законы является существенным элементом законотворческой процедуры, обеспечивающим разделение властей и гарантирующих от ошибок. Отклонение законов и возвращение законов без рассмотрения по существу по процедурным мотивам стимулирует Маджлиси Оли повышать качество законов, устранять коллизии и юридико-технические дефекты. Несомненно, право президентского вето является положительной стороной законотворчества, т.к. является эффективным механизмом контроля качества законопроектов.

Впервые Президент Республики Таджикистан воспользовался правом вето в 2008 году, отклонив Законы Республики Таджикистан: «О Государственной регистрации недвижимого имущества и прав на него», «Об ипотеке», «О внесении изменений и дополнений в Налоговый кодекс [6] Республики

Таджикистан» принятые Маджлиси намояндагон и одобренные Маджлиси милли Маджлиси Оли Республики Таджикистан. По результатам повторного рассмотрения отклоненные законы были утверждены Маджлиси намояндагон и одобрены Маджлиси милли, в редакции, предложенной Президентом Республики Таджикистан [7]. В итоге Законы Республики Таджикистан «О Государственной регистрации недвижимого имущества и прав на него» и «Об ипотеке» были подписаны Президентом Республики Таджикистан 20 марта 2008 года. Начиная с 2008 года ситуация с применением Президентом Республики Таджикистан вето коренным образом изменилась. Это свидетельствует, на наш взгляд, о начале становления в Республике Таджикистан института конституционного партнерства органов государственной власти, для которых характерным явлением становится одинаковое понимание вопроса потребности и сути проводимых реформ, направленных на повышение благосостояния населения Республики Таджикистан и укрепления государственности.

Таким образом, право президентского вето, несомненно, является положительной стороной законотворчества, т.к. является эффективным механизмом контроля качества законопроектов, позволяет преградить путь некачественным законодательным актам.

Список литературы:

1. Ковачев Д.А. Конституционное право государств Европы. учебное пособие для студентов юрид. вузов и фак. / М. - Волтерс Клувер, 2005. – С. 310.
2. Имомов А. Мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе. 2007. – С. 445.
3. Конституция Республики Таджикистан от 6 ноября 1996 г., с дальнейшими изменениями и дополнениями.
4. Конституционный закон Республики Таджикистан «О Маджлиси Оли Республики Таджикистан» от 19 апреля 2000 г.
5. Регламент Маджлиси милли Маджлиси Оли Республики Таджикистан. – Душанбе. 2005.
6. Регламент Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан. – Душанбе. 2010 г.
7. Тафсири илмию оммавии Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе. Шарқи озод. 2009. – С. 520.
8. Фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқи конститусионӣ ва ҳуқуқи маъмурӣ. – Душанбе, 2013. – С. 600.

Аннотатсия

Тартиби баррасии такрории қонунҳое, ки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон баргардонидааст

Мақолаи илми ба баррасӣ ва қабули қонунҳое, ки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон баргардондааст, бахшида шудааст. Қонунҳо аз тарафи Президент ба Маҷлиси намояндагон баргардонда мешаванд. Кумитаи масъули Маҷлиси намояндагон доир ба қонунҳои баргардондашуда, ба Маҷлиси намояндагон якчанд вариантҳои пешниҳод менамояд: 1) тасдиқи қонун дар таҳрири пештар қабул шуда; 2) қабули қонун дар таҳрири пешниҳоднамудаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон; 3) ташкили комиссияи махсус барои рафъи ихтилофот.

Аннотация

Порядок повторного рассмотрения законов, возвращенных Президентом Республики Таджикистан

В статье автор рассматривает преодоление отклоненных Президентом Республики Таджикистан законов. Отклоненный закон возвращается в Маджлиси намояндагон. Ответственный комитет Маджлиси намояндагон предусматривает несколько вариантов преодоления отклонения закона: 1) утвердить закон в ранее принятой редакции, 2) принять закон, предложенный в редакции Президента РТ; 3) принять закон при согласовании создания специальной комиссии Маджлиси намояндагон.

Annotation

Procedure for reconsidering laws returned by the President of the Republic of Tajikistan

In a scientific article, the author examines overcoming the laws rejected by the President of the Republic of Tajikistan. The rejected law is returned to the Majlisi Namoyandagon. The responsible committee of the Majlisi Namoyandagon provides several options for overcoming the rejection of the law: 1) to approve the law in the previously adopted version, 2) to adopt the law proposed in the version by the President of the Republic of Tajikistan; 3) pass a law upon approval of the establishment of a special commission of the Majlisi Namoyandagon.

УДК: 342.41

Шеров Шерали Зафарович,

сардори шуъбаи қонунгузорӣ оид ба молия, андозу гумрук ва фаъолияти бонкии Марказии миллии қонунгузориши назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

E-mail: sherali-sherov@mail.ru

Тел.: (+992) 935-99-98-58.

КОНСЕПСИЯИ ЧАВОБГАРИИ ҲУҚУҚИИ КОНСТИТУТСИОНӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Калидвожаҳо: консепсия; ҷавобгарӣ; ҷавобгариши ҳуқуқӣ; ҷавобгариши ҳуқуқии конститутсионӣ; ҳуқуқвайронкунии конститутсионӣ; таркиби ҳуқуқвайронкунӣ; муҷозот; чораҳои муҳофизатӣ; эҳтимолияти беғуноҳӣ.

Ключевые слова: концепция; ответственность; юридическая ответственность; конституционно – правовая ответственность; конституционное правонарушение; состав правонарушения; санкция; меры защиты; презумпция невиновности.

Keywords: concept; responsibility; legal responsibility; constitutional and legal responsibility; constitutional offense; offense; sanction; protection measures; presumption of innocence.

Пеш аз он, ки дар бораи консепсияи ҷавобгариши ҳуқуқии конститутсионӣ сухан ронем, зарур аст, ки аввалтар аз ҳама, ҳуди истилоҳи «консепсия», мафҳум ва табиати онро дуруст дарк намоем, зеро пас аз дарки дурусти он муайян кардани «консепсияи ҷавобгариши ҳуқуқии конститутсионӣ» осон мегардад.

Аслан, истилоҳи «консепсия» аз калимаи латинии «conceptio» гирифта шуда, маънояш фаҳмиш, низом (система) мебошад.[1] Консепсия асосан пайдоиши фалсафӣ дорад, зеро ин истилоҳ дар гуфтугӯи фалсафӣ истифода шуда, фаҳмиш ё сарфаҳм рафтани маъноӣ гузаштаре ифода мекард. Минбаъд, консепсияҳо дар давраҳои гуногуни инсоният пайваста бо таҷрибаи нав ва донишҳои нав, ки барои ҳамон давра хос буд, илова карда мешуд.

Одатан, консепсия бо рушд ва густариши дониши шахсии инсон алоқамандии мустақкам дорад. Ҳама гуна консепсия аз фалсафаи муайян иборат аст. Консепсия стратегияи амалиётро дар ҳама гуна вазъият муайян мекунад. Инчунин консепсияро мумкин аст ҳамчун мавқеи ҳаётӣ муайян кард, ки инсон метавонад ҳодисаҳои дар атрофаш баамаломадаро баҳо диҳад.

Азбаски мафҳуми «консепсия» сермаъно аст, бинобар ин, нуктаҳои назари гуногун оиди он вучуд дорад. Дар луғати калони энциклопедӣ истилоҳи «консепсия» бо мазмуни зерин шарҳ дода шудааст: «Консепсия (аз калимаи латинии conceptio - фаҳмиш, низом

(система)) тарзи муайяни фаҳмиш, шарҳи ҳама гуна падидаҳо, нуктаи назари асосӣ, ақидаи роҳбарикунанда барои шарҳи онҳо; маҷмӯи ақидаҳо дар бораи падидаҳои ҷаҳон, табиат, ҷомеа, ғояи пешбаранда ва принсипи асосноки намудҳои гуногуни фаъолият мебошад. [2]

Дар луғати энциклопедии фалсафӣ «консепсия» бо ду мазмун фаҳмида мешавад:

1. маҷмӯи ақидаҳо, фаҳмиши ин ё он зухуротҳо, равандҳо;

2. ғояи ягонаи муайянкунанда. [3]

Дар луғати тафсирии Ефремова консепсия ба ду маъно:

1. маҷмӯи ақидаҳо оид ба ин ё он фаҳмиши падидаҳои воқеӣ.

2. фикри муайян, тафсир; нуктаи назар омадааст. [4]

Ҳамин тавр, аз гуфтаҳои боло бармеояд, ки «консепсия» ин маҷмӯи ақидаҳо, назарияҳо, фаҳмишҳо дар бораи ин ё он зухуротҳо (падидаҳо)- и дар ҳаёти ҷомеа бавучудномада мебошад. Пас, аз ин ҷо «консепсияи ҷавобгариши ҳуқуқии конститутсионӣ»-ро чунин муайян кардан мумкин аст, ки он «маҷмӯи ақидаҳо, назарияҳо, фаҳмишҳо, нуктаҳои назар оид ба ҷавобгариши ҳуқуқии конститутсионӣ» мебошад. Аз ин рӯ, дар мақолаи мазкур нуктаҳои назари олимони оид ба ҷавобгариши ҳуқуқии конститутсионӣ мавриди таҳлил қарор гирифта, консепсияи ҷавобгариши ҳуқуқии конститутсионӣ пешкаш карда мешавад.

Қобили зикр аст, ки дар назария ва амалияи ҳуқуқӣ ақидаҳо оид ба ҷавобгарии ҳуқуқии конституционӣ дар тафовут аз дигар намудҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ дар ду даҳсолаи охир бавучуд омад. Дар баробари ин, ҳангоми арзёбии робитаҳои он бо дигар намудҳои «анъанавии» ҷавобгарӣ ақидаҳо гуногунанд: як гурӯҳи муҳаққиқон аз он бармеоянд, ки аз ҷиҳати таркиби ҳуқуқии худ (объект, тарафи объективӣ, субъект ва тарафи субъективӣ) ҷавобгарии ҳуқуқии конституционӣ бо дигар намудҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ дар як қатор меистад, яъне баробар аст; гурӯҳи дигар, баръакс, чунин мешуморанд, ки ҷавобгарии ҳуқуқии конституционӣ бо хосиятҳои хоси худ ба намудҳои ҷавобгарии ғайриҳуқуқӣ, махсусан ҷавобгарии сиёсӣ наздиктар аст. Новобаста аз ин ақидаҳо табиати воқеии ҷавобгарии ҳуқуқии конституционӣ паси парда боқӣ мемонад. Кӯшиши пайдо кардани ҳамбастагӣ байни ин мавқеъҳо бенатича аст. Зеро ақидае вучуд дорад, ки ҷавобгарии ҳуқуқии конституционӣ дар як вақт ҳам ҳуқуқӣ, ҳам сиёсӣ, ҳам манфӣ ва ҳам мусбӣ аст, ки «симо»-и ҷавобгарии ҳуқуқии конституциониро шинохтанашаванда боқӣ мемонад.

Далелҳои овардашуда хусусиятҳои табиати ҳуқуқии ҷавобгарии ҳуқуқии конституционӣ, тафовути онро аз дигар намудҳои маҷбуркунӣ дар ҳуқуқ равшан намекунад, инчунин имкон намедихад, ки «маҷмӯи» он воситаҳои муҳофизатӣ - ҳатмӣ, ки танҳо барои ин навъи ҷавобгарӣ хосанд, муайян карда шаванд. Аз ин ҷо, эътирофи ҷавобгарии ҳуқуқии конституционӣ ҳамчун намуди мустақили ҷавобгарии ҳуқуқӣ, асосан аз ҷониби доираи хурди мутахассисон пешниҳод карда мешавад.

Дар асл, механизми ҷавобгарии ҳуқуқии конституционӣ то ҳол вазифаи ҳудро иҷро намекунад, доираи амали он муайян нашудааст ва таъсири бузург ба режими қонуниятӣ конституционӣ намерасонад. Аз ин ҷо, маълум мешавад, ки илми ҳуқуқии конституционӣ наметавонад сари вақт ба эҳтиёҷоти амалияи конституционӣ посух диҳад, яъне таъсир расонад. Аз ин рӯ, асосноккунии чунин масъала пеш аз ҳама, аз нав арзёбӣ кардани баъзе равишҳо ва арзёбиҳои муқарраршуда ва ҳамзамон муайян кардани хусусиятҳои воқеии ҷавобгарии ҳуқуқии конституциониро пешбинӣ мекунад.

Аз нигоҳи методологӣ, нуқтаи ибтидоии асоснок кардани моҳияти ҷавобгарии ҳуқуқии конституционӣ, пеш аз ҳама, хусусияти таркиби меъёрии соҳа мебошад. Меъёрҳои «моддӣ» соҳаи ҳуқуқ муқарраркунандаи он мебошанд, ки аз рӯи хусусияти ҳуқуқии худ, механизми амал ба ду гурӯҳи калон тақсим мешаванд: 1) меъёрҳои, ки нишондоди мушаххас доранд, ки онҳоро аксар вақт ҳаволакунанда – уҳдадоркунанда (яъне, ҳуқуқи мушаххасе, ки дар меъёрҳои ҳуқуқ ҷой дошта, ҳамон қадар ба уҳдадорӣ мушаххаси ҳуқуқӣ мутобиқат мекунад) меноманд ва 2) муқаррароти ибтидоии меъёрӣ ё меъёрҳои умумие, ки арзишҳои умумиҳуқуқиро мустақкам мекунад (меъёрҳои тафсирий, меъёрҳо – мақсадҳо, меъёрҳои ояндадор ва ғ.), ки дар принципҳои ҳуқуқ инъикос ёфтаанд. Ҳар яке аз ин гурӯҳи меъёрҳо ба навъи муносибатҳои ҳуқуқии худ мутобиқат мекунад. Чунин сохт барои ҳар як соҳаи ҳуқуқ хос аст. Аммо хусусияти сохтори меъёрии ҳуқуқии конституционӣ дар он аст, ки таносуби муқаррароти меъёрҳои гурӯҳи дуюм бисёр муҳим ба назар мерасанд.

Мувофиқи намунаи сохташуда меъёрҳо - нишондодҳо, меъёрҳои, ки ба гурӯҳи якум мансубанд, сохтори сегона доранд; мувофиқан, татбиқи онҳо тавассути воситаҳои муҳофизатӣ – маҷбуркунӣ, санксияҳои пешбининамудаи ин меъёрҳо таъмин карда мешавад. Он қисми ҳуқуқии конституционӣ, ки бо меъёрҳои ҳаволакунанда – уҳдадоркунанда нишон дода шудааст, санксияҳоеро (таҳримҳоеро) дар назар дорад, ки дар меъёрҳои бланкетӣ мавҷуданд, яъне меъёрҳои дигар соҳаҳои ҳуқуқ. Намуди меъёрҳои бланкетӣ ба намуди соҳавии ҷавобгарии ҳуқуқӣ мувофиқат мекунад. Дар натиҷа, он мавзӯҳои соҳаи (объектҳои танзим ва ҳимояи) ҳуқуқии конституционӣ, ки дар муқаррарот ва институтҳои ҳуқуқии конституционӣ таҷассум ёфтаанд, бояд аз ҷониби соҳаҳои «анъанавии» ҳуқуқии миллии ҳимоя карда шаванд. Аз ин ҷо, тарҳи он муайян карда мешавад, аммо дар ин ҳолат сухан на дар бораи ҷавобгарии ҳуқуқии конституционӣ, балки дар бораи он намудҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ - ҳуқуқи ҷиноятӣ, маъмурӣ ва ғайра меравад, ки татбиқи онҳо аз мазмуни муқаррароти конституционӣ бармеояд (аммо, албатта бояд ба назар гирифт, ки як қатор чунин муқаррарот тавассути воситаҳои ҳуди ҳуқуқии конституционӣ, махсусан, ба монанди

санксияҳои ночиз (беаҳмият), дигар чораҳои муҳофизатӣ, чораҳои эҳтиётӣ ва чораҳои пешгирӣ ҳифз карда мешаванд).

Ба андешаи мо ҷавобгарии ҳуқуқии конститутиони бояд аз ҷавобгарӣ барои вайрон кардани меъёрҳои конститутионӣ, ки ба шаҳрвандон ва шахсони мансабдор дар сурати аз ҷониби онҳо гунаҳкорона вайрон кардани чунин меъёрҳо гузошта мешавад, фарқ кард, масалан, ба рӯйхати интиҳобкунандагон дидаю доништа, яъне қасдона шомил накардани шаҳрвандон ё рад кардани бақайдгирии шахс ҳамчун номзад ба мансаби интиҳобӣ, тақаллубкории натиҷаҳои овоздиҳӣ, ки боиси ҷавобгарии маъмурӣ ва ҷиноятӣ мегардад. Дар ин ҳолатҳо сухан дар бораи ҷавобгарии ҷиноятӣ, маъмурӣ ё дигар намудҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ меравад.

Дар мавриди муқаррароти меъёри ибтидоӣ қисми дигари меъёрии ҳуқуқии конститутионӣ онҳо бо мазмуни худ арзишҳои асосии конститутиониро ифода мекунанд, принципҳои ҳуқуқии конститутиониро мустаҳкам мекунанд: инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои ӯро ҳамчун арзиши олий эътироф мекунанд, демократия, тақсмоти ҳокимият, гуногунии мафкуравӣ ва гуногунадешии сиёсӣ, бартарияти қонунҳо ва ғайраро ифода мекунанд.

Мусаллам аст, ки «ҳифзи арзишҳо ва принципҳои, ки бо таълимот ва амалияи ҳуқуқӣ эътироф шудаанд ... бояд дар ҳуқуқии конститутионӣ ба тарзи дигар сохта шаванд». [5] Ҳифзи ҳуқуқии ин муқаррарот бавосита тавассути меъёрҳои мушаххас сурат мегирад, аммо онҳо ҳамзамон, дорои иқтидори тавоноии танзим мебошанд ва бояд механизмҳои муҳофизати худро дошта бошанд. Фаҳмиши гуногуни маъноӣ ин ҷузъи ҳуқуқии конститутионӣ боиси рад кардани нақши танзимгарони ҳуқуқӣ - меъёрӣ барои муқаррароти ибтидоӣ он мегардад. Механизми махсуси ҳуқуқии таъмини маҷбурии ин сохтори меъёри умумии ҳуқуқии конститутионӣ маҳз ҷавобгарии ҳуқуқии конститутионӣ баромад мекунанд, ки минбаъд намуди ҷавобгарии ҳуқуқӣ дар якҷоягӣ маҷмуи хусусиятҳои роғи меъёрад, ки ба он «хислати» махсус меҳад.

Хусусияти асоснокии ҳуқуқии конститутионӣ пешакӣ муқаррар карда шудааст, тавре дуруст қайд карда шудааст, аз мафҳум ва натиҷаҳои (хулосаҳои) назарияҳои ҷавобгарии ҳуқуқии конститутионӣ, ки ба ҷавобгарии ҷиноятӣ ва маъмурӣ хосанд (на

назарияи умумии ҳуқуқ) даст кашидан зарур аст.[6] Монанд набудани ҷавобгарии ҳуқуқии конститутионӣ ба намудҳои «ҷиноӣ» ҷавобгарии ҳуқуқӣ асосҳои махсуси он, таркиби ҳуқуқвайронкунӣ, татбиқи чораҳои махсуси муҳофизатӣ – маҷбуросозӣ (санксияҳо)-ро муайян мекунанд; мувофиқан онҳоро бояд ба тариқи дигар баҳо дод. [7]

Таркиби ҳуқуқвайронкунии конститутионӣ аз ҷиҳати мазмуни расмӣ ҳуқуқии худ, бо маҷмуи аломатҳои, ки ба ҳамагуна ҳуқуқвайронкунӣ хос аст: объект, тарафи объективӣ, субъект ва тарафи субъективӣ мувофиқат намекунад. Яъне, ин маъноӣ онро дорад, ки «ҷиноят ва ҷазо бидуни нишон додани қонун» барои муайян кардани тарафи объективии ҳуқуқвайронкунии конститутионӣ чандон мувофиқ нест; арзёбии ҳуди кирдор, зиддиҳуқуқӣ будани он, робитаи байни кирдор ва оқибатҳои бавҷудода гуногун аст.

Дар ҷавобгарии ҳуқуқии конститутионӣ субъект ва тарафи субъективии ҷавобгарии ҳуқуқии конститутионӣ гуногунанд: шаҳрванд барои баъзе истисноҳо ҳамчун субъекти ин намуди ҷавобгарӣ эътироф намешавад; ба сифати он, пеш аз ҳама, пешбарандаи ҳокимият - мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдори давлатӣ баромад мекунанд. Ҷизи асосие, ки тарафи субъективии амали ғайриконститутиониро равшан менамояд, ин ҳатмӣ набудани гуноҳ мебошад. Аз ин ҷо, сохтори мантиқии таркиби ҳуқуқвайронкунии конститутионӣ, ки дар меъёрҳои ҳуқуқии конститутионӣ мустаҳкам шудааст, метавонад то андозае бурида шавад – ба аломатҳои таркибии аксарияти ҳуқуқвайронкунии конститутионӣ, мумкин аст чунин таркиби он ба монанди гуноҳ набошад. Бинобар ин, асоси ҷавобгарии ҳуқуқии конститутионӣ ҳуқуқвайронкунии конститутионӣ бо таркиби буридашуда баромад мекунанд.

Ҳамин тариқ, агар эҳтимолияти бегуноҳӣ нисбат ба намудҳои анъанавии ҷавобгарии ҳуқуқӣ дар соҳаҳои ҳуқуқӣ омма татбиқ карда шавад, пас ҷавобгарии ҳуқуқии конститутионӣ ба эҳтимолияти гуноҳ асос ёфтааст, ки махсусан ба арзёбии амали мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва шахсони мансабдори давлатӣ тааллуқ дорад.

Принципҳои конститутионӣ, инчунин дигар муқаррароти ибтидоӣ конститутионӣ метавонанд ҳам амали гунаҳгорӣ ва ҳам бегуноҳии субъекти ҳокимиятро зерин таҳдид

гузоранд. Дар баробари ин, фактҳои (далелҳои) ҳуқуқӣ ё заминаи ҳуқуқии ҷавобгарӣ ҳам рафтори ғайриконститутсионӣ ва ҳам дар баъзе ҳолатҳо ҳодисае мебошанд, ки бо амалҳои субъекти ҷавобгарӣ иртибот надоранд. Ғайр аз ин, ҷавобгарии ҳуқуқии конститутсионӣ мумкин аст барои амали (қирдори) субъектҳои дигар низ гузошта шавад. Дар баъзе ҳолатҳо гунаҳкоркунии воқеии гуноҳ иҷозат дода мешавад. Аз ин ҷо, тарафи объективии ҳуқуқвайронкунии конститутсионӣ рафтори ғайриқонунии субъекти ҷунин ҷавобгарӣ, ки бо диспозитсияи меъёрҳои ҳуқуқии конститутсионӣ пешнибинӣ шудааст, баромад мекунад.

Ҷавобгарии ҳуқуқии конститутсионӣ на танҳо ҳангоми содир кардани ҳуқуқвайронкунӣ, балки барои амал (беамалие), ки ҳамчун «роҳи нодурусти сиёсӣ», «фаъолияти бесамар», «заъифии роҳбарикунӣ» ва ғайра ба амал меояд. Яъне, барои шаклҳои рафтори ғайриконститутсионӣ, ки ҷунин рафтор бо вайрон кардани манфиатҳои конститутсионӣ, пеш аз ҳама, дорандагони ҳуқуқҳои озодаҳои асосӣ, манфиатҳои миллӣ, манфиатҳои хидмати давлатӣ алоқаманд аст, муайян карда мешавад.

Хусусияти дигари фарқкунандаи намуди ҷавобгарии ҳуқуқии таҳлилшаванда ин дар таркиби ҳуқуқии конститутсионӣ мавҷуд будани маҷмӯи махсуси воситаҳои муҳофизатӣ - маҷбуркунӣ (санксияҳо), мебошад, ки ҳеҷ яке аз соҳаҳои ҳуқуқии миллӣ дар ихтиёри худ надоранд.

Ҳамзамон, арзишҳои бунёдии конститутсионӣ ва афзалиятҳои пешбинишудаи қонуни асосии кишвар бо воситаи механизмҳои махсуси ҷимоявии ҳуқуқии конститутсионӣ низ таъмин карда мешаванд. Маҷмӯи воситаҳои муҳофизатӣ - маҷбуркунӣ, ки дар санксияҳои меъёрҳои ҳуқуқии конститутсионӣ ифода ёфтаанд (мустаҳкам шудаанд), аз ҷораҳои маҷбуркунии, ки ба дигар соҳаҳои ҳуқуқ хосанд, фарқ мекунад. Масалан: аз вазифаи озода кардан, парокандашавии мақомоти намоёндагии ҳокимияти давлатӣ, маҳрум кардан аз мандати вақилӣ, пароканда кардани комиссияи интиҳоботӣ, барқанорӣ роҳбарии мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва худидоракунӣ ва ғ. Ғайр аз ин, санксияҳо дар ҳуқуқии конститутсионӣ ба озодагии шахсӣ ва

ҷисмонии шахси алоҳида дахл надошта, аз хусусияти санксияҳои ҷиноятӣ, маъмурӣ ва гражданин бо механизми махсуси татбиқи худ фарқ мекунад.

Хусусияти дигари асосии ҷавобгарии ҳуқуқии конститутсионӣ дар он аст, ки ҳуқуқии конститутсионӣ бо ҳуқуқии хусусӣ то як андозае «наздиқ» дорад, яъне дар зухуроти асосии худ ҳуқуқии оммавӣ мебошад, ҷавобгарии ҳуқуқии конститутсионӣ дар айни замон дорои як қатор хусусиятҳои мебошад, ки ба ҷавобгарии ҳуқуқии хусусӣ хос аст. Махсусан, дар муқоиса бо дигар намудҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ, ҷавобгарии ҳуқуқии конститутсионӣ бо ҳадаф ва вазифаҳои худ фарқ мекунад. Ҳадафи (таъиноти) асосии он барқарор кардани тартиботи вайроншудаи конститутсионӣ, вайрон шудани ҳуқуқҳои инсон ва шахрванд, тавозуни номуносиб дар муносибатҳои байни институтҳои давлатӣ ва ғайра мебошад. Дар навбати худ, агар барои соҳаҳои ҳуқуқии оммавӣ функцияи ҷаримавӣ ё ҷазо асосан хос бошад, пас ҷавобгарии ҳуқуқии конститутсионӣ амалисозии функцияи ҳуқуқбарқароркуноиро тарзе рағубона мекунад, ки барои соҳаҳои ҳуқуқии хусусӣ хос аст. Аз ин рӯ, ҷораҳои муҳофизатӣ, ки дар ҳуқуқии конститутсионӣ татбиқ мешаванд, асосан ҷазо набуда, онҳо «истисноан ба вазъии конститутсионӣ – ҳуқуқии шахсоне, ки ин ҷораҳо нисбати онҳо татбиқ карда мешаванд, дахл доранд. Татбиқи онҳо маънои ислоҳ (дуруст кардан) ё аз нав танзим кардани (аз нав ба тартиб даровардани) муносибатҳо дар доираи қолаби конститутсионӣ - ҳокимияти ҷомеа ва давлатро дорад. Ҳадафи онҳо таъмини рафтори конститутсионии ниҳодҳои ҳокимияти давлатӣ мебошад». Инчунин, барои ҷавобгарии ҳуқуқии конститутсионӣ истифодаи воситаҳои муҳофизатӣ – маҷбуркунии хусусияти ҷавобгарии ҳуқуқии гражданиношта хос аст, масалан, безътибор донишҷӯи (амали) санади меъёрии ҳуқуқӣ, ки онро бо санксияҳои ночиз дар ҳуқуқии хусусӣ «наздиқ» мекунад.

Ҳамин тариқ, аз гуфтаҳои боло бармеояд, ки ҷавобгарии ҳуқуқии конститутсионӣ бо хусусиятҳои хоси фарқкунандаи худ аз дигар намудҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ фарқ мекунад, ки ин имкон медиҳад, ки онро ҳамчун намуди мустакмили ҷавобгарии ҳуқуқӣ эътироф кард.

Рӯйхати адабиёт:

1. Сарчашма: http://slovari.yandex.ru/dict/phil_dict/article/filo/filo-362.htm?].

<http://5fan.ru/wievjob.php?id=98896.ru.m.wikipedia.org> Концепция

2. Большой Энциклопедический словарь. 2000.
3. Философский энциклопедический словарь. 2010.
4. Современный толковый словарь русского языка под редакцией Т.Ф.Ефремовой, 2000,
5. Княгинин К.Н. Доктрина конституционной ответственности: есть ли шанс прервать «гонки по кругу» / Конституционный строй России // под ред. Ю.Л. Шульженко. М., 2006. Вып. V. С. 162—178.
6. Козлова Е.И., Кутафин О.Е. Конституционное право России: учебник; 4-е изд., прераб. и доп. М., 2006. С. 34.

Аннотатсия

Концепсияи ҷавобгарии ҳуқуқии конституционӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур нуктаҳои назари олимони оид ба ҷавобгарии ҳуқуқии конституционӣ мавриди таҳлил қарор гирифта, хусусиятҳои ҳосилшудаи ҷавобгарии ҳуқуқии конституционӣ, таносуби он бо дигар намудҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ ва мустақилияти он ҳамчун намуди ҷавобгарии ҳуқуқӣ муайян карда шудааст.

Аннотация

Концепция конституционно-правовой ответственности в Республике Таджикистан

В статье анализируются взгляды ученых на конституционно-правовую ответственность, выявляются особенности конституционно-правовой ответственности, ее соотношение с другими видами юридической ответственности и ее независимость как вида юридической ответственности.

Annotation

The concept of the constitutional and legal responsibility in the Republic of Tajikistan

The article analyzes the views of scientists on constitutional and legal responsibility, identifies the features of constitutional and legal responsibility, its relationship with other types of legal responsibility and its independence as a type of legal responsibility.

12.00.03 – ҲУҚУҚИ ГРАЖДАНӢ; ҲУҚУҚИ СОҲИБКОРӢ; ҲУҚУҚИ ОИЛАВӢ; ҲУҚУҚИ
БАЙНАЛМИЛАЛИИ ХУСУСӢ

12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО; ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО; СЕМЕЙНОЕ
ПРАВО; МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

УДК: 347.2/.3

Муртазозода Джамшед Сайдали,
профессор кафедры гражданского права
юридического факультета Таджикского
национального университета.

E-mail: jamshed_1972@mail.ru

Тел.: (+992) 937-66-90-00.

ИМУЩЕСТВЕННЫЕ ОТНОШЕНИЯ И ПРАВОВАЯ ПРИРОДА ДЕХКАНСКИХ
(ФЕРМЕРСКИХ) ХОЗЯЙСТВ

Калидвожаҳо: хочагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ); соҳибкорӣ; бизнес; шакли ҳуқуқӣ-ташкилӣ; принцип; соҳибқори инфиродӣ; молу мулк.

Ключевые слова: дехканское (фермерское) хозяйство; предпринимательство; бизнес; организационно-правовая форма; принцип; индивидуальный предприниматель; имущество.

Keywords: dekhkan (farm) farm; entrepreneurship; business; organizational and legal form; principle; individual entrepreneur; property.

Наряду с формированием и развитием рыночных отношений, в качестве одной из организационно-правовых форм предпринимательской деятельности в аграрном секторе в Республике Таджикистан (далее - РТ) появились дехканские (фермерские) хозяйства. В них наиболее полно отражается специфика сельскохозяйственного производства. В отношениях, регулируемых гражданским правом, доминирующее положение занимает правосубъектность дехканского (фермерского) хозяйства. В конце XX века его правовой статус непосредственно определялся в соответствии с Законом РТ «О дехканском (фермерском) хозяйстве», принятым Маджлиси Оли 6 марта 1992 года. Следует отметить, что в Республике Таджикистан 4 раза был принят Закон РТ «О дехканском (фермерском) хозяйстве» и в данной статье они будут рассматриваться с исторической точки зрения и в сравнительном анализе.

В товарно-денежных отношениях дехканское (фермерское) хозяйство по цивилистической сущности является самостоятельным субъектом, обладающим признаками производственного предприятия, осуществляющего свою деятельность в сфере сельского хозяйства. Дехканское

(фермерское) хозяйство является юридическим лицом и обладает всеми присущими такому субъекту признаками: организационное единство, обособленность имущества, наличие самостоятельного расчетного счета в банках, выступление в гражданском обороте от своего имени и самостоятельная имущественная ответственность по своим обязательствам.

Если рассматривать организационно-правовую форму дехканских (фермерских) хозяйств, то правовой статус дехканского (фермерского) хозяйства в РТ наряду с нормами гражданского, земельного, налогового и трудового законодательства, определяется также специально относящимися к нему нормами аграрного законодательства. Речь, конечно, идет о Законе РТ «О дехканском (фермерском) хозяйстве». В силу того, что в Законе РТ «О дехканском (фермерском) хозяйстве» от 10 мая 2002 года четко не определены существенные признаки дехканского хозяйства, это повлекло далеко не бесспорное толкование самого понятия дехканского хозяйства не только в теории, но и на практике. Все это послужило причиной тому, что Маджлиси намоёндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан 15 марта 2016 года

принял и ввел в действие очередной Закон РТ «О дехканском (фермерском хозяйстве)» [1].

В статье 3 Закона РТ «О дехканском (фермерском) хозяйстве» понятие дехканского хозяйства определено как «самостоятельный хозяйствующий субъект без образования юридического лица, основанный на личном труде одного человека, или членов одной семьи и других лиц, совместно производящих сельскохозяйственную продукцию, который базируется на земельном участке и другом имуществе, принадлежащем членам дехканского хозяйства».

Этот закон заменяет первоначальный Закон РТ «О дехканских (фермерских) хозяйствах», принятый в 1992 году, и существенно отличается от него.

Как уже отмечалось, в соответствии с вышеназванным законом, дехканское (фермерское) хозяйство является самостоятельным хозяйствующим субъектом, осуществляющим свою деятельность без образования юридического лица, основанном на личном труде одного человека или членов одной семьи.

Члены дехканского хозяйства имеют право внести свой земельный участок в уставный капитал производственного кооператива. Хозяйство в этом случае становится владельцем земельного участка, а отдельные лица лишаются пожизненного наследуемого права на этот земельный участок или автоматического права изъять его. В случае реорганизации хозяйства, многие фермеры не готовы к тому, чтобы самостоятельно заниматься им. Руководители хозяйств могут воспользоваться преимуществом такой ситуации и требовать вклад в виде земли. Теоретически, отдельные лица должны получать дивиденды, но в большинстве случаев этого не происходит.

Члены дехканского (фермерского) хозяйства имеют право выйти из его состава со своей долей без согласия других членов. Это условие противоречит условиям Гражданского кодекса РТ в отношении общего и совместного имущества.

Хукумат был правомочен распределять землю из земельного фонда. Никакие критерии или процедурные гарантии в указанном законе не были разработаны.

Обязательства членов дехканского хозяйства не были определены и, поэтому

правительство могло изъять землю на основании небольших или не установленных критериев и координировать деятельность дехканского хозяйства.

Согласно этому закону дехканское хозяйство могло сдавать в аренду землю на определенных, минимальных условиях.

Позитивный выход из сложившихся коллизий закона состоял в следующих рекомендациях: не позволять членам дехканских хозяйств вносить в качестве вклада свое право на землепользование в уставной капитал производственного кооператива, чтобы защитить фермеров от потери своего земельного участка. Для ранней стадии земельной реформы необходимо разрешать фермерам забирать землю, которую они внесли в кооператив.

Если члены дехканского хозяйства создают кооператив, предприятие становится производственным кооперативом, подпадая под закон о производственных кооперативах, и больше не считается дехканским хозяйством. С этой точки зрения, действующий Закон РТ о дехканском (фермерском) хозяйстве разрешил ДФХ самостоятельно организовываться в одну из организационно-правовых форм предусмотренных ГК РТ (ч.4 ст.3 Закона РТ «О дехканском (фермерском) хозяйстве» от 15 марта 2016 г., №1289).

В правовой доктрине много разных позиций о правоспособности крестьянского хозяйства.

Ю.В. Мольков считал, что Законом от 7 декабря 1991 г. «О регистрационном сборе с физических лиц, занимающихся предпринимательской деятельностью, и порядке их регистрации» для индивидуальных предпринимателей предусмотрена специальная правоспособность, и то же самое должно быть установлено и для крестьянского хозяйства [3, с. 96-97]. Он критикует статью 16 Закона «О крестьянском (фермерском) хозяйстве», закрепляющую право таких хозяйств заниматься любым видом деятельности, не запрещенным действующим законодательством (т.е. установление общей правоспособности). По его мнению, такая запись может касаться лишь сельскохозяйственной деятельности крестьянского хозяйства и деятельности, связанной с переработкой и реализацией сельскохозяйственной продукции, а вот к

несельскохозяйственной деятельности она не должна относиться [4, с. 63-64].

Д.Б.Орехов, напротив, полагает, что для крестьянского (фермерского) хозяйства уже сейчас установлена специальная правоспособность, но, с его точки зрения, «это не означает, что фермерское хозяйство обязано заниматься только сельхозпроизводством [5].

По мнению Т.Л. Левшиной, правоспособность индивидуального предпринимателя является универсальной (общей), а правоспособность крестьянских (фермерских) хозяйств - специальной, так как законодательством четко определена цель их создания и деятельности: производство, переработка и реализация сельскохозяйственной продукции [5, с. 64]. Иная точка зрения у О.А. Макаровой, которая полагает, что правоспособность и крестьянского хозяйства, и гражданина является общей.[7]

Обоснованной представляется позиция по этому вопросу С. Григоренко, согласно которой установление законом от 7 декабря 1991г. правил о специальной предпринимательской правосубъектности граждан - предпринимателей противоречит ст. 55 Конституции РФ и не соответствует принципу гражданского права о равенстве субъектов гражданского оборота, учитывая закрепление в действующем Гражданском кодексе РФ общего характера правосубъектности (правоспособности - по терминологии ГК) большинства коммерческих организаций [6, С.20]. С полным правом все это можно отнести и к правоспособности крестьянского хозяйства.

Ни Закон РТ «О дехканских (фермерских) хозяйствах от 10 мая 2002 года, ни последующий новый Закон РТ «О дехканском (фермерском) хозяйстве», принятый 19 мая 2009 года, существенных изменений в этот вопрос не внесли. В действующем законодательстве о ДФХ можно найти ответ по данной дискуссии.

Законодательное признание дехканского хозяйства хозяйствующим субъектом означает, что оно полностью самостоятельно определяет направления своей хозяйственной деятельности, специализацию хозяйства, выбирает партнеров и т.п. Вмешательство в хозяйственную деятельность дехканского хозяйства со стороны каких - либо органов не допускается, за исключением случаев нарушения им действующего законодательства. Как форма

свободного предпринимательства, дехканское хозяйство ведется на принципах экономической выгоды и с целью получения прибыли.

Конструкция «самостоятельный хозяйствующий субъект» впервые была использована в ст.1 Закона РТ «О предприятиях», который в связи с введением Гражданского кодекса РТ в действие утратил силу. Предприятием является самостоятельный хозяйствующий субъект с правом юридического лица, созданный в порядке, установленном настоящим законом, для производства продукции, выполнения работ и оказания услуг в целях удовлетворения потребностей рынка и получения прибыли. Получается, что понятия «предприятие» и «дехканское хозяйство» имеют одинаковую трактовку.

По законодательству Российской Федерации крестьянские (фермерские) хозяйства имеют статус юридического лица. Многие авторы отрицательно отнеслись к наделению крестьянских хозяйств правами юридического лица.[8, с.329]

По мнению некоторых других авторов, крестьянское хозяйство должно быть юридическим лицом, при этом, субъектом земельной и другой правоспособности следует признать именно юридическое лицо.

С учетом правовой природы и статуса дехканских (фермерских) хозяйств, для успешного функционирования механизма их правового регулирования можно выделить следующие положения:

1. Альтернативы реальной полномасштабной и комплексной фермерской деятельности в Таджикистане в современных условиях назревшего кризиса мировой экономики не существует. Чем быстрее страна адаптируется к данным условиям, преодолевая сложности кризиса, создавая антикризисные программы, тем скорее будет создана база для последующей стабилизации и устойчивого экономического роста в долгосрочном периоде, тем выше шансы достижения высоких социальных ориентиров и установления стандартов жизни населения.

2. В процессе происходящих реформ государство не самоустраняется от исполнения своих функций в аграрной сфере, однако постепенно отходит от прямого администрирования и вмешательства в вопросы внутренней компетенции субъектов

предпринимательской деятельности к регулированию отношений. Производство, технологии, вопросы внутренней организации и управления каждого конкретного предприятия не должны быть объектом мелочной опеки государственных и местных органов власти.

3. Государственную финансовую поддержку дехканских (фермерских) хозяйств следует направлять на поддержание не всех, в том числе заранее обреченных на умирание организаций, а наиболее эффективных и имеющих перспективы развития. Для Таджикистана одним из решительных шагов в этом направлении могли бы стать отказ от всеобщей и переход к целевой финансовой поддержке; политика широкого применения санации и банкротства к хозяйствующим сельскохозяйственным субъектам.

4. Реорганизация аграрных предприятий во многих странах шла на основе коренной ломки их прежней экономической природы и предполагала комплексное изменение земельных, имущественных и трудовых отношений. Земельная реформа в этих странах привела к образованию множества мелких крестьян-собственников, которые по мере своего самостоятельного хозяйствования подходили к необходимости объединения с другими участниками агропромышленного производства.

5. Основной чертой объединения дехканских хозяйств выступала добровольность, т.е. инициатива «снизу». Учитывая опыт других стран и специфику Таджикистана, можно сказать, что фермерство будет рассматриваться как наиболее перспективная форма хозяйствования на таджикской земле, и должно стать полноценным - будучи обновленным по своей сути и форме.

Мировая практика показывает, что параллельно с объединением капиталов во многих странах шел и идет процесс объединения, основанного на общности интересов в сфере потребления товаров и услуг [7. с. 14]. Наибольшее распространение получали услуги по техническому обслуживанию и обеспечению, кредитного, маркетингового и консультационного характера во многих сферах правового регулирования хозяйствующих субъектов. Они находят свою материализацию в кредитных союзах, ассоциациях фермеров или кооперативах, а

также всевозможных добровольных объединениях граждан на бесприбыльной основе.

Для Таджикистана одним из актуальных направлений правового развития фермерства может стать введение нормы, предусматривающей ассоциированное членство фермеров.

Можно взять во внимание и тот факт, что обязательным условием выживаемости хозяйствующих субъектов ввиду истощенности и явной недостаточности внутренних источников инвестирования должно рассматриваться привлечение иностранного капитала.

Следует в законе о дехканских (фермерских) хозяйствах предусмотреть правила установления критериев и открытой, прозрачной процедуры для решения того, кто и какую землю получает из земельного фонда, создать четкие руководящие принципы и прозрачные процедуры для государственного изъятия земли, ограничить государственное участие в деятельности дехканских хозяйств, позволить дехканским хозяйствам свободно осуществлять сделки со своим правом на землю (арендовать, продавать, закладывать (право на пользование землей)).

Таким образом, изменения в сфере правового регулирования функционирования дехканских (фермерских) хозяйств требуют формирования новой институциональной среды, т.е. принятия адекватных рынку законодательных актов с учетом изменения отношений собственности, основанных на реформе органов государственного управления и самоуправления поселков и сёл, формирования рыночной и социальной инфраструктуры аграрного сектора.

Многообразие нормативных актов, издаваемых в области хозяйственных отношений, большое число органов, имеющих право издавать нормативные акты в этой области, создают огромный массив несистематизированных и неупорядоченных актов. В основе этого массива нет системообразующего акта, а он необходим для того, чтобы:

- сделать законодательство этой сферы обозримым и удобным для практического применения;
- создать стройную и взаимоувязанную иерархию актов, в которой можно было бы,

исходя из основной регламентации, получить точные данные об окончательном и детальном решении вопроса в подзаконном нормировании;

- в иерархии нормативного регулирования выдержать требования последовательного соответствия актов нижестоящего уровня актам вышестоящего уровня;

- за счет создания общей части хозяйственного законодательства обеспечить не только единство правового регулирования в его специальных ответвлениях, но и сэкономить нормотворческий материал, в котором принципиальные положения не нуждались бы в повторении в каждом подразделении особенных частей хозяйственного законодательства.

Такие проблемы, естественно, могут быть решены только на основе кодификации предпринимательского законодательства, то есть разработки предпринимательского кодекса.

Безусловно, надо учесть опыт бессистемного, фрагментарного регулирования предпринимательских отношений в СССР.

И, конечно, сегодня нет тех причин, которые давали бы основания настаивать на дуализме регулирования. Необходим единый подход к хозяйствованию и в горизонтальных, и в вертикальных отношениях воздействия государства на рынок, который был учтен при разработке проекта предпринимательского кодекса.

В странах СНГ намечается такой же подход к регулированию хозяйственной деятельности [2].

Изложенная выше общая характеристика источников предпринимательского права с неизбежностью приводит к постановке и обсуждению проблемы их поиска и применения. Работа с законодательством представляет собой один из наиболее трудоемких элементов труда юриста, его профессиональной техники. Эта работа включает:

- а) понимание права;
- б) поиск необходимых нормативных правовых актов;
- в) систематизация нормативных правовых актов и подготовку нормативной базы к использованию;
- г) непосредственный анализ юридической силы и содержания нормативных правовых актов.

Понимание хозяйственного права предполагает знание основных принципов и

правил формулирования регулятивной правовой информации, выявления презумпций, значения тех или иных предписаний, правил сочетания источников хозяйственного права, особенности правового статуса его субъектов, правила конструирования правоотношений и т.д. На этапе понимания хозяйственного права необходимо определить его границы.

Поиск источников хозяйственного права целесообразно проводить по существующим на информационном рынке базам правовых данных, необходимость обращения к этим базам данных вызвана тем, что многие источники хозяйственного права не регистрируются и официально не публикуются, либо публикуются с большим временным отрывом от момента вступления в действие. В базы данных они включаются на основании договора значительно раньше.

Но при работе с базами данных важно помнить несколько принципиальных правил:

- 1) известно, что на данный момент нет ни одной абсолютно полной базы данных, разработчики которой дадут гарантию полноты и согласятся нести ответственность за полноту указанных баз. Следовательно, необходимо осуществлять перекрестный поиск по нескольким базам и сопоставлять результаты, а также целесообразно вести самостоятельную кодификационную работу;

- 2) нормативные акты нередко в базах данных помещаются с опечатками, с ошибками, вызванными либо чисто техническими причинами, либо некорректным внесением дополнений и изменений в тот или иной нормативный акт;

- 3) тексты, распечатанные из баз данных, не являются официальной публикацией, в силу чего не годятся для судебного или иного официального использования. Их обязательно следует сверять с официальным источником, а поскольку во многих случаях этот источник не указан, необходимо искать его самостоятельно.

Принято считать, что законодательство аграрного сектора в Таджикистане действительно стало развиваться с 1990 года. Но до сих пор в юридической науке вопрос о статусе дехканского (фермерского) хозяйства однозначно не решен, разноречива и практика.

Теоретический и практический интерес вызвал ставший основой для реформирования сельского хозяйства республики Закон РТ «О дехканском хозяйстве» с последующими

изменениями и дополнениями, в котором дехканское хозяйство рассматривался в качестве самостоятельного хозяйствующего субъекта с правами юридического лица, представленного отдельным гражданином, семьей или группой лиц, осуществляющих производство, переработку и реализацию сельскохозяйственной продукции, на основе использования имущества и земельных участков, находящихся в их пользовании, в том числе в аренде, в пожизненном наследуемом владении или в собственности.

В деятельности дехканского хозяйства преобладают не только хозяйственные задачи, обусловленные сельскохозяйственной и связанной с ней деятельностью, но и коммерческие, направленные на получение прибыли. Поэтому закон наделяет дехканское (фермерское) хозяйство всеми правами и обязанностями, необходимыми для осуществления частной предпринимательской деятельности.

Долгое время в Таджикистане функционировали дехканские (фермерские) хозяйства с различным правовым статусом. Часть хозяйств, образовавшихся до 1995 года, продолжали работать как юридическое лицо, и их правовой статус противоречит Гражданскому кодексу Республики Таджикистан, главы других хозяйств перерегистрировались в предпринимателей без образования юридического лица. Отсутствие единого подхода к правовому статусу дехканских (фермерских) хозяйств затрудняло не только работу самих фермеров, но и государственных статистических и налоговых органов, которым они представляют бухгалтерскую отчетность согласно законодательству.

Назревала необходимость существенно изменить положение. Были сделаны попытки унифицировать нормы Закона РТ о дехканском (фермерском) хозяйстве. Эта работа была направлена на согласование норм о статусе, порядке образования и прекращения деятельности указанных хозяйств, с нормами Гражданского кодекса Республики Таджикистан. Итогом этой работы должна была стать возможность субъектов, желающих образовать фермерское хозяйство, выбрать соответствующую организационно-правовую форму предприятия, которая позволит им

наилучшим способом установить весь комплекс отношений с учетом их специфики.

Как уже отмечалось, законодательство, регулирующее образование и деятельность дехканских (фермерских) хозяйств, требовало совершенствования. Даже в действующем Законе РТ «О дехканском (фермерском) хозяйстве», многие вопросы еще недостаточно четко определялись, имелось много проблемных вопросов и противоречий.

Поэтому примечательно, что важным событием для Таджикистана стала активизация процесса подготовки и принятия Закона Республики Таджикистан «О дехканском (фермерском) хозяйстве» [1] в новой редакции, где был более четко закреплён их правовой статус как особая форма семейной предпринимательской деятельности, определены права и обязанности его членов. Это должно было способствовать развитию указанной формы хозяйствования и ее более полному участию в развитии сельскохозяйственного производства в Таджикистане. Закон изменил некоторые положения, но кардинальные поправки так и не были внесены.

И, к сожалению, по - прежнему не очень понятно трактуется вопрос о правовом статусе дехканского хозяйства в Гражданском кодексе Республики Таджикистан, который предусматривает применение лишь таких организационно-правовых форм предпринимательства, как хозяйственные товарищества и общества, производственные кооперативы, государственные и муниципальные предприятия и не признает семейные и индивидуальные предприятия, если они не облечены в форму хозяйственного товарищества и общества, производственного кооператива.

В подпункте «а» пункта 4 статьи 24 Гражданского кодекса РТ указан перечень освобождаемых от государственной регистрации граждан в составе дехканского (фермерского) хозяйства.

Однако дехканских хозяйств нет в перечне организационно-правовых форм коммерческих организаций, являющихся юридическим лицом, приведенном в главе 4 нового Гражданского кодекса Республики Таджикистан. Статьи 273, 305, 306, 307 Гражданского Кодекса РТ соответственно рассматривают собственность,

раздел имущества и правовой режим имущества дехканского (фермерского) хозяйства.

Причем ст. 273 ГК РТ рассматривает собственность дехканских хозяйств и личного подсобного хозяйства, глава 14 - собственность граждан; ст.305 собственность дехканского (фермерского) хозяйства, в главе 17 рассматривается общая собственность и ее виды. Причем п.2 ст.273 и п.1. ст.305 дословно дублируют друг друга, в обеих нормах речь идет об имуществе: «Имущество дехканского (фермерского) хозяйства принадлежит его членам на праве общей совместной собственности, если договором между ними не установлено другое.».

Представляется, что между терминами «общая совместная собственность» и «совместная собственность» нет существенной разности, причем термин «общая совместная» несет в себе неграмотную смысловую нагрузку, что следует устранить в Гражданском кодексе РТ.

Таким образом, поскольку деятельность дехканского (фермерского) хозяйства, прежде всего, направлена на получение прибыли, то

ее распределение, безусловно, является одним из важных вопросов. Роль членов дехканского (фермерского) хозяйства неодинакова. Она различается и по объему вкладов, внесенных в имущество хозяйства, и по степени участия члена дехканского (фермерского) хозяйства непосредственно в производстве. При отсутствии соглашения между участниками хозяйства прибыль должна распределяться между ними в равных долях. Чтобы этого не случилось, в соглашении необходимо определить порядок распределения прибыли между членами дехканского (фермерского) хозяйства. При этом доля прибыли, получаемая участником, может соответствовать его доле в имуществе хозяйства. Вместе с тем, при определении доли прибыли, целесообразно учитывать также вклад каждого члена дехканского хозяйства в общее дело. Далее, в соглашении, заключаемом между членами дехканского (фермерского) хозяйства, необходимо также предусмотреть порядок погашения убытков, причиненных его членом хозяйству.

Список литературы:

1. Закон Республики Таджикистан «О дехканских (фермерских) хозяйствах» (№48 от 10 мая 2002 года).
2. Азия – Плюс, Душанбе, 12 февраля, 2009.
3. Комментарий к законодательству о крестьянском (фермерском) хозяйстве. С.63-64 (автор главы-Ю.В. Мольков). Зинченко С., Лапач В., Газарьян Б. Новый Гражданский кодекс и предпринимательство: проблемы регулирования // Хозяйство и право. 1995. № 10. С.96-97.
4. Комментарий к законодательству о крестьянском (фермерском) хозяйстве. С.63-64.1995.
5. Предпринимательское право. Курс лекций. Д.Б. Орехов С. 64.
- 6.Комментарий к гражданскому кодексу РФ, части первой / Отв. Ред. О.Н. Садиков. М., 1995. С.47.
7. Григоренко С. Проблемы гражданско-правового статуса индивидуального предпринимателя // Хозяйство и право. 1999. №6 С.20.
7. Макарова О.А. Правовое положение крестьянского (фермерского) хозяйства // Кодекс - info.2000. № 1.
8. Гражданское право / Отв. Ред. А.Г.Калпин, А.И.Масляева. автор главы Г.Д. Отнюкова М., 1997. С.329, 331, 332).

Аннотатсия

Муносибатҳои молу мулкӣ ва вазъи ҳуқуқии хоҷагиҳои дехқонӣ (фермерӣ)

Хоҷагиҳои дехқонӣ (фермерӣ) ҳамчун шакли аввалин ва оддитарин фаъолияти соҳибқорӣ дар маҳал дар Тоҷикистон барвақт маълум буд. Муаллиф дар мақола оид ба қонструксияи замонавии хоҷагиҳои дехқонӣ аз нуқтаи назари доктринаҳои гуногун ибрози назар карда, ба қонунгузории амалқунанда таклифу пешниҳодҳо менамояд.

Аннотация

Имущественные отношения и правовая природа дехканских (фермерских) хозяйств

Дехканское (фермерское) хозяйство (ДФХ) как простая форма предпринимательской деятельности на селе в Таджикистане было известно давно. В статье автор анализирует саму конструкцию дехканского (фермерского) хозяйства и исследует существующие в правовой доктрине разные позиции о правоспособности крестьянского хозяйства, а также делаются выводы и предложения для совершенствования таджикского законодательства

Annotation

Property relations and the legal nature of dekhkan (farm) households

Dekhkan (farming) economy (DF) as a simple form of entrepreneurial activity in the countryside in Tajikistan has been known for a long time. In this article, the author analyzes the very structure of the dekhkan (farm) economy and examines the different positions in the legal doctrine on the legal capacity of the peasant economy, as well as draws conclusions and proposals for improving Tajik legislation.

УДК: 347.45/47

Бобочонзода Исрофил Ҳусейнович,

доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, мудири шуъбаи масоили назариявии давлат ва ҳуқуқи муосири Институти фалсафа, сиёсатиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон.

E-mail: bobojonov_i@mail.ru

Абдуллозода Зебонисо Файзулло,

унвонҷӯи Институти фалсафа, сиёсатиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон.

E-mail: zebo.abdullozoda@bk.ru

ПРОБЛЕМАҲОИ ҲУҚУҚИИ ЭЪТИБОРНОКИИ МОДДИИ СОЗИШНОМАИ АРБИТРАЖӢ

Калидвожаҳо: созишномаи арбитражӣ; муҳокимаи ҳакамӣ; тарафҳо; конвенсияҳои байналмилалӣ; қонунгузориҳои миллии; элементҳои созишномаи арбитражӣ; шартнома; қобилияти ҳуқуқдорӣ; қобилияти амалкунӣ; эътиборнокии созишнома.

Ключевые слова: арбитражное соглашение; третейское разбирательство; стороны; международные конвенции; национальное законодательство; элементы арбитражного соглашения; договор; правоспособность; дееспособность; действительность соглашения.

Keywords: arbitration agreement; arbitration proceedings; parties; international conventions; national legislation; elements of an arbitration agreement; contract; legal capacity; legal capacity; validity of the agreement.

Вакте ки дар бораи ваколати арбитражи тичоратӣ роҷеъ ба ҳалли баҳсҳо, аз ҷумла ҳангоми баста шудани созишномаи арбитражӣ сухан мегӯем, оид ба тобеияти арбитражи баҳсҳо савол ба миён меояд. Тавре, ки мо медонем, созишномаи арбитражӣ низ шартнома ба ҳисоб меравад, аз ин рӯ, нисбати он бояд асосҳои умумии бозътибории шартнома татбиқ карда шаванд.

Ҳам дар доктринаи хориҷӣ ва ҳам дар ватанӣ тобеияти арбитражи объективӣ ва субъективӣ фарқ карда мешаванд. Тавре, ки Ерпилева Е.Ю. қайд менамояд, зери тобеияти арбитражи объективӣ имконпазирии баҳс ба сифати мавзӯи баррасии арбитражӣ фаҳмида мешавад.[1, с.58] Зери тобеияти арбитражи субъективӣ имконияти субъекти созишномаи арбитражӣ будани шахс, яъне бастанӣ чунин созишнома фаҳмида мешавад.[2]

Асоси тобеияти арбитражи субъективиро қобилияти анҷом додани аҳдҳои граждани-ҳуқуқӣ, имконияти бо амалҳои худ тибқи тартиби муурофиявӣ ҳимоя намудани ҳуқуқҳои моддӣ ташкил медиҳад. Ҳамин тавр, оид ба принсипи ҳуқуқи субъективии умумӣ, ки аз

ҳуқуқи муурофиявӣ ва моддӣ иборат мебошад, сухан гуфтан мумкин аст. Бинобар баъзе номутобиқатиҳои терминологӣ дар байни низомҳои ҳуқуқӣ ва забони конвенсияҳои байналмилалӣ арбитражӣ бояд ба объекти мафҳуми тобеияти арбитражи субъективӣ таваҷҷуҳи хоса зоҳир намуд. Ғайр аз ин, дар муайян намудани қобилияти давлатҳо оид ба бастанӣ созишномаҳои арбитражӣ ва минбаъд мутобиқи ин созишномаҳо ба зимма гирифтани уҳдадорихо, аз ҷумла дар ҳолати аз ҷониби давлат маҳдуд гардидани қобилияти он барои ба сифати тарафи созишномаи арбитражӣ баромад кардан мушкилиҳои муайян ба миён меоянд.

Доштани қобилияти бастанӣ созишномаи арбитражӣ барои тарафҳо талаботи муҳиме мебошад, ки дар муқаррароти конвенсияҳои байналмилалӣ оид ба арбитражи байналмилалӣ пешбинӣ гардидаанд. Талаботи мазкур нисбат ба бозътибории созишномаи арбитражӣ инчунин дар қонунгузориҳои миллии ворид гардида истодааст.

Аз ин сабаб гузаронидани таҳлили истилоҳоти истифодашаванда ҳам дар сатҳи миллии ва ҳам байналмилалӣ муҳим арзёбӣ

карда мешавад. Дар робита ба тарчума ва истифодаи истилоҳи «incapacity», ки дар Конвенсияи Нью-Йорк ва Қонуни намунавии ЮНСИТРАЛ муқаррар гардидааст, баъзе мушкилиҳо ҷой доранд. Дар матни русии ин санадҳо ба таври анъанавӣ истилоҳи «(ғайри) қобили амал» истифода мешавад, ки бо истилоҳи англисии «incapacity»-и дорои маънои «нуқс, норасоии қобилият» мутобиқ намебошад. Барои мисол, дар тарҷумаи русии Конвенсияи Аврупоӣ истилоҳи «қобилияти ҳуқуқдорӣ» истифода мешавад. На дар конвенсияҳои Нью-Йорк ва Аврупоӣ ва на дар маводҳои ибтидоии онҳо мафҳумҳои «надоштани қобилияти амалкунӣ» надоштани қобилияти ҳуқуқдорӣ «incapacity» муайян карда нашудаанд.

Бо дарназардошти он, ки матни Конвенсияи Нью-Йорк асли ӯ буда, тағйир дода намешавад, сухан танҳо оид ба тафсири мафҳуми «надоштани қобилияти амалкунӣ» тибқи мазмуни он меравад. Аммо саволе пайдо мешавад, ки дар қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон он ба мазмуни қобилияти ҳуқуқдорӣ ва ё қобилияти амалкунӣ пешбинӣ гардидааст. Зери қобилияти ҳуқуқдорӣ шахси воқеӣ қобилияти доштани ҳуқуқҳо ва ухдадорӣҳои граждани фаҳмида мешавад (қобилияти ҳуқуқдорӣи граждани); қобилияти шаҳрванд дар хусуси бо амалҳои худ ба даст овардан ва амалӣ намудани ҳуқуқҳои граждани ва барои худ ба миён овардани ухдадорӣҳои граждани ва иҷрои онҳо бошад – қобилияти амалкунӣ фаҳмида мешавад (мод. 18, 19 ва 22 КГ ҚТ). Сухан сари он меравад, ки ин ду категорияҳои ҳуқуқӣ (яъне қобилияти ҳуқуқдорӣ ва қобилияти амалкунӣ) на дар ҳама низомҳои ҳуқуқӣ фарқ карда мешаванд. Масалан, дар низоми ҳуқуқии англосаксонӣ истилоҳи «capacity» («қобилияти ҳуқуқӣ») ҷой дорад, ки ҳар ду категорияҳои ҳуқуқии болозикрро дар як вақт ифода менамояд. Дар Франция низ байни ин категорияҳо фарқиат дида намешавад. Дар қонунгузориҳои олмонӣ байни қобилияти ҳуқуқдорӣ (Rechtsfähigkeit), қобилияти амалкунӣ (Geschäftsfähigkeit) ва қобилияти деликтӣ (Deliktsfähigkeit) аз ҳамдигар фарқ мекунад.

Ҷиҳати роҳ надодан ба омехташавии терминологии ҷунин категорияҳои барои ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳим – қобилияти ҳуқуқдорӣ ва қобилияти амалкунӣ, инчунин барои истифодаи яхелаи онҳо дар қори илмии мазкур, бо дарназардошти

вариантҳои тарҷумаи муқаррароти конвенсияҳо, вақте ки минбаъд сухан оид ба тобеияти арбитражии субъективӣ меравад, новобаста аз он, ки терминологияи Конвенсияи Нью-Йорк ба инобат гирифта шудааст, мо бинобар хусусиятҳои қаблан қайдшудаи ин мафҳум, истилоҳи «қобилияти амалкунӣ»-ро дар назар хоҳем дошт.

Маълум аст, ки агар сухан оид ба қобилияти бастанӣ созишномаи арбитражӣ равад, мо қобилияти шахс оиди аз ном ва шахси худ ворид шудан ба муносибатҳои ухдадоркунандаро дар назар дорем ва ин дар мазмуни ҳуқуқи Тоҷикистон ба мафҳуми қобилияти амалкунӣ – қобилияти субъект оиди бо амалҳои худ ба даст овардани ҳуқуқ ва ухдадорӣҳои гражданиро дар назар дорем. Дар баробари ин, қобилияти ҳуқуқдорӣ ва қобилияти амалкунӣи шахсони ҳуқуқӣ дар маҷмӯъ фарқ карда намешаванд, зеро онҳо нисбати шахсони ҳуқуқӣ дар як вақт ба миён меоянд. Илова бар ин, дар ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар робита ба шахсони ҳуқуқӣ маҳз истилоҳи «қобилияти ҳуқуқдорӣ» истифода мегардад (моддаи 18, 22, 49 КГ ҚТ).[3] Қобилияти ҳуқуқдорӣ ва қобилияти амалкунӣи шахсони ҳуқуқӣ дар лаҳзаи таъсисдиҳии онҳо пайдо гардида, дар вақти аз Феҳристи ягонаи давлатии шахсони ҳуқуқӣ хориҷ гардидан, қатъ мегарданд.[4, с.15-18] Ин мавқеъ дар байни сивилистон афзалият дорад. Масалан, Иоффе О.С. ҷунин мешуморад, ки қобилияти амалкунӣи шахси ҳуқуқӣ дар як вақт бо қобилияти ҳуқуқдорӣи он аз лаҳзаи бақайдгирии давлатии ташкилот ба миён омада, дорои мазмуни хос мебошад.[5, с.55-56]

Вақте ки сухан оид ба шахси воқеӣ ҷун иштирокчии мурофиа дар арбитражии байналмилалӣ тижратӣ меравад, эҳтимол, на танҳо ҷой доштани қобилияти ҳуқуқдорӣ, инчунин қобилияти амалкунӣи шахси воқеӣ низ ба назар гирифта мешавад. Таркиби субъектии мурофиаи арбитражӣ дар моддаи I (1) Конвенсияи Нью-Йорк ба таври васеъ муайян гардидааст: – «ҳам шахсони воқеӣ ва ҳам шахсони ҳуқуқӣ метавонанд ба сифати тарафҳо баромад намоянд». Бояд таваҷҷуҳ намуд, ки дар мисоли арбитражи байналмилалӣ тижратӣ одатан, сухан маҳз оид ба шахси воқеӣ, ки ба фаъолияти соҳибқорӣ машғул мебошад, меравад. Новобаста аз он, ки то вақти гузаронидани таҳқиқоти мазкур, дар таҷрибаи истифодаи моддаи V(1) (а) ягон созишномаи

арбитражӣ бинобар баста шуданаш аз ҷониби шахси ноболиғи қобилияти амалкунӣнадошта мавриди баҳс қарор нагирифтааст, ин эҳтимолияти мавриди баҳс қарор додани созишномаи арбитражиро бо дарназардошти оне, ки шахс дар вақти бастанӣ созишнома наметавонист манфиатҳои худашро дуруст дарк намояд, истисно намекунад.

Мутобиқи нуқтаи назари дигар шаҳрванди хоричие, ки ба ғайрияти соҳибкорӣ машғул мебошад, вале ба ҳайси соҳибкори инфиродӣ (точир) ба қайд гирифта нашудааст, мумкин аст ҳамчун тарафи ғайри қобили амали созишномаи арбитражӣ эътироф карда шавад ва ин дар навбати худ метавонад боиси бекор гардидани қарори арбитражӣ шавад (қ. 1 қ. 2 мод. 51 Қонуни ҚТ «Дар бораи арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ»).[6] Аммо бояд қайд намуд, ки ин талаботи расмӣ набояд барои ҳалли баҳсҳо дар арбитраж монеа шавад. Набояд фаромӯш кард, ки шаҳрванде, ки чунин ғайриятро бе таъсис додани шахси ҳуқуқӣ ва бе гузаштани расмиёти бақайдгирии давлатӣ тибқи ҳуқуқи ҚТ амалӣ менамояд, ҳуқуқ надорад, ки ба ҳолати соҳибкор набуданашро асос оварад. Мавсуф аз рӯи ухдадорӣҳои худ de facto ҷавобгар буда, мутобиқан ягон чиз ба ӯ барои тарафи созишномаи арбитражӣ будан монеа намешавад.

Вақте, ки тибқи мазмуни моддаи V (1) (а) Конвенсияи Нью-Йорк оид ба қобилияти бастанӣ созишномаи арбитражи тарафҳо сухан мегӯем, инчунин бояд ба ҳолати доштани ваколатҳои дахлдори шахсоне, ки аз номи шахсони ҳуқуқӣ баромад менамоянд, тавачҷуҳ зоҳир намоем. Зимнан, зарур аст, ки ба қарорҳои баъзе судҳои байналмилалӣ ва миллӣ тавачҷуҳ намуд. Ҳамин тавр, дар қарори Суди олии Испания хулоса бароварда шудааст, ки шӯрои директорони ширкат барои бастанӣ созишнома ваколат доштанд, зеро безътибории ваколатнома тасдиқи худро наёфтааст.[7, с.533] Суди Федералии арбитражи округи Шимолӣ-Ғарбӣ дар доираи баррасии шикоятӣ кассатсионӣ ба хулосае омадааст,[8] ки вачҷҳои пешниҳоднамудаи ҚДММ «Арктик Селмон» дар хусуси оне, ки тарафҳо зимни бастанӣ созишномае, ки тибқи он онҳо ухдадор мешаванд, ки баҳсҳои вобаста ба муносибатҳои ҳуқуқии шартномавӣ пайдошавандаро ба арбитраж супоранд, аз рӯи ҳуқуқи нисбати онҳо татбиқшаванда ғайри қобили амал буданд, қобили қабул нестанд. Зеро тибқи ҳуқуқи мо нисбати қобилияти

амалкунӣи ҚДММ «Арктик Селмон» паҳншаванда директори генералӣ метавонад ухдадорӣҳои шахси ҳуқуқиро ба зимма гирад ва барои бастанӣ созишномаҳои арбитражӣ ягон маҳдудият надошта бошад. Соли 2007 Суди Олии Австрия ба хулосае омадааст, ки танҳо дар асоси безътибор дониста шудани ваколатномае, ки тибқи он намоёнда метавонист шартномаи дорои тавзеҳоти арбитражӣ бандад, оид ба масъалаи надоштани ваколат сухан гуфтан ҷоиз аст.[9, с.354]

Ба саволи зерини амали тавачҷуҳ намудан зарур аст: оё ваколати ба намоёнда додашуда инчунин ба ҳолати ворид намудани он ба шартномаи асосии тавзеҳоти арбитражӣ, аз ҷумла баъд аз баста шудани шартнома паҳн мегардад ва агар ваколати намоёнда зерӣ шубҳа қарор гирад, тақдирӣ тавзеҳот чӣ мешавад? Агар дар вақти баста шудани шартномаи граждани-ҳуқуқӣ намоёнда дорои ваколатҳои ба таври дахлдор барасмиятдаровардашуда бошад, пас ҳалномаи интиҳоби суди ҳакамӣ ба сифати воситаи ҳалли баҳс ва бастанӣ созишномаи арбитражӣ бо салоҳиди ӯ муайян карда мешавад ва барои иҷрои ин амалҳо ваколатномаи махсус ва ё банди дахлдор дар ваколатномаи қаблан додашуда талаб карда намешавад. Аз ин нигоҳ, ба принсипи мухторият ва тақсимшавандагии созишномаи арбитражӣ набояд аз ҳад зиёд расмӣ муносибат намуд. Новобаста аз оне, ки тавзеҳоти арбитражӣ бо шартномаи асосӣ дар доираи як санад муттаҳид мешаванд ва ин тавзеҳот дорои вазъи махсуси ҳуқуқӣ мебошад, тавассур намудани ҳолати безътибор дониста шудани шартномаи граждани-ҳуқуқӣ, бинобар сабаби оне, ки намоёнда ваколати дахлдори бастанӣ шартномаро надошт ва бо вучуди ин тавзеҳоти арбитражӣ амали худро нигоҳ медорад, ғайриимкон мебошад.[10, с.261-265] Чунин мавқеъ аз ҷониби судҳои Америка зикр гардидааст – надоштани ваколат бастанӣ «дилхоҳ шартнома»-ро аз ҷониби намоёнда ғайриимкон мегардонад.[11] Бояд тавзеҳот намуд, ки чунин дуршавӣ аз принсипи тақсимшавандагӣ на ҳама вақт имконпазир мебошад. Барои мисол, надоштани ваколат барои ворид шудан ба намудҳои муайяни муносибатҳои шартномавӣ ва ё дар муносибатҳое, ки дар онҳо намоёндагӣ тибқи шартнома аз доираи маблағи муайяншуда зиёд мебошад, ба худӣ шартнома дахл дошта, ба ҳолати безътибории тавзеҳоти арбитражӣ

таъсир намерасонад. Аз чониби арбитраж маъсалаи доштани ваколати бастанӣ созишномаи арбитражӣ ба таври алоҳида баррасӣ намегардад, агар аз рӯи моҳияти баҳс ҳолати қонунӣ баста шудани шартномаи асосӣ зери шубҳа қарор нагирад. Қобили диққат аст, ки параграфи §1008 Маҷмӯаи умумии граждании Австрия барои бастанӣ созишномаи арбитражӣ аз намоянда ваколатномаи махсусеро, ки дар он бояд ба таври мушаххас ваколати бастанӣ созишномаи арбитражӣ пешбинӣ гардида бошад, талаб менамояд. Вақте, ки сухан оид ба прокуре - «ваколатномаи генералии савдой» меравад, намоянда ҳуқуқ дорад бидуни муқаррароти алоҳида созишномаи арбитражиро ба имзо расонад.[12]

Таҷрибаи муосири тиҷоратӣ дар умум, ҳолати дода шудани чунин ваколатномаҳоро дар ёд надорад. Масалан, дар таҷрибаи ҳуқуқтатбиқнамоӣ, судҳо дар Россия тадриҷан, аз мавқеи нокифоя будани ҳолати доштани ваколатномаи умумии бастанӣ аҳдҳои тиҷоратӣ барои бастанӣ созишномаи арбитражӣ дар матни шартнома даст кашиданд. Мутобиқи мавқеи нав аз намоянда барои изхори розигӣ чиҳати баррасии баҳс дар арбитраж ва ё суди ҳақамӣ ваколати ба таври махсус барасмиятдаровардашуда талаб карда намешавад.[13] Дар марҳилаи таҳияи Қонуни нав оид ба арбитраж маъсалаи ворид намудани муқаррарот оид ба кифоя будани ҳолати доштани ваколатҳои умумӣ барои намоянда муҳокима гардида буд, аммо дар таҳрири ниҳии Қонун [14, с.8] эҳтимол, бинобар маъмул будани ин муқаррарот он пешбинӣ нагардидааст. Яъне, бидуни тағйир додани маънои табиати *suī generis* созишномаи арбитражӣ, чунин гуфтан мумкин аст, ки дар ин ҳолат меъёрҳои моддӣ оид ба намояндагӣ истифода карда мешаванд. Илова бар ин, муқаррароти моддаи 1217.1 Кодекси граждании ФР, ки мутобиқи он, аз рӯи қоидаҳои умумӣ, муайян намудани тартиби ҳалли баҳсҳо (бастанӣ созишномаҳо оид ба супоридани баҳсҳо ба судҳои давлатӣ ва ё ҳақамӣ ва амсоли инҳо) ба ваколати намоянда дохил мешавад, ҷолиби диққат мебошад.

Таъйиноти чанде пеш қабулнамуаи Суди Олии Федератсияи Россия аз 29 феввали соли 2016, № 309-ЭС15-12928 аз рӯи парвандаи №А71-15540/2014 баҳсбарангез мебошад, зеро тибқи он Коллегияи судӣ оид ба баҳсҳои иқтисодӣ новобаста аз оне, ки ҳалномаҳо бинобар асосҳои дигар бекор намуд, аммо ба

назари мо мавқеи ғалати судҳои поёни дар хусуси тибқи қисми 2 моддаи 62 КМА ФР ҳуқуқи бастанӣ созишномаи арбитражӣ бояд бевосита дар ваколатнома мустаҳкам гардида бошадро чонибдорӣ намуд. Аммо аз чониби судҳо ҳолати мазкур мадди назар шудааст – муқаррароти мазкур нисбати ваколатномаҳое, ки барои бастанӣ шартномаҳои граждани-ҳуқуқӣ дода шудаанд, татбиқ намегардад. [15] Муқаррароти императивии моддаи 62 КМА ФР-ро бояд вақте ба роҳбарӣ гирифт, ки барои мисол, тарафҳо маъсалаи Ҳимояи манфиатҳои худро дар рафти муҳофизати судӣ дар судҳои давлатии арбитражӣ, замоне ки муҳофизат аллакай шурӯъ шудааст, ба намоянда вобаста менамоянд. Дар ин ҳолат бояд ваколати намояндаро барои супоридани парванда ба суди ҳақамӣ дар ваколатномаи муҳофизатӣ ба таври махсус дарҷ намуд. Чунин тарзи танзими намояндагӣ дар суд ба аксари кишварҳои ғарбӣ хос мебошад.

Бояд қайд кард, ки муқаррароти Конвенсияи Ню-Йорк, конвенсияҳои Аврупоӣ ва қонунҳои аксари давлатҳо оид ба арбитражҳои миллӣ маъсалаи интиҳоби ҳуқуқи муайянкунандаи қобилияти ҳуқуқдорӣ тарафҳоро барои бастанӣ созишномаи арбитражӣ танзим накарда, ҳалли маъсалаи қобилияти ҳуқуқдорӣ тарафҳоро бо «қонуни нисбати онҳо татбиқшаванда» ҳавола менамоянд.

Муқаррароти моддаи II Конвенсияи Ню-Йорк ҳолати надоштани қобилияти ҳуқуқдорӣ тарафҳоро чун асос барои зери шубҳа қарор додани бозътиборӣ созишномаи арбитражӣ мушаххасан пешбинӣ наменамад. Дар баробари ин, созишномаи арбитражӣ эътироф намегардад, агар «беътибор бошад, эътиборашро аз даст дода бошад ва ё иҷрои он ғайриимкон бошад»[16, с.709], аммо қомилан аён аст, ки маъсалаи қобилияти ҳуқуқдорӣ бо ҳолати эътироф ва иҷрои созишномаи арбитражӣ дар алоқамандии зич қарор дорад. Аз таҳлили моддаи II (1) ва (3) Конвенсияи Ню-Йорк бармеояд, ки (ва чи гунае, ки қаблан зикр гардид) созишномаи арбитражӣ заминаи муҳимтарини арбитраж ба ҳисоб меравад. Қомилан маълум аст, ки қобилияти ҳуқуқдорӣ тарафҳои мувофиқақунанда барои созишномаи арбитражии бозътибор муҳим арзёбӣ мегардад. Ҳамин тавр, моддаи V (1) (а) Конвенсияи Ню-Йорк ба суди давлатӣ иҷозати эътироф накардани ҳалномаи арбитражиро медиҳад, агар

«тарафҳо [дар созишнома] тибқи қонуни нисбати онҳо татбиқшаванда дар дилҳо андоза ғайри қобили амал бошанд».[17] Маълум нест, ки бо кадом сабаб муаллифони матни Конвенция дар моддаи V масъалаи ҳуқуқи татбиқшавандаро дар робита ба қобилияти амалкунӣ мадди назар намудаанд, дар ҳоле ки масъалаи коллизии бозътибории моддии созишномаи арбитражиро ҳал намудаанд. Аксари судҳои миллӣ ва арбитражҳо он ақидаро ҷонибдорӣ мекунад, ки «ҳуқуқи татбиқшаванда» бояд чун *lex personalis*, яъне қонуни шахсӣ тафсир гардад. [18] Аз ҷониби Сандерс П. дар 24-ум сессия мавқеи ба ин монанд, дар шакли феълан пешбинишудаи моддаи V (1) (а) пешниҳод гардида, дар маводҳои заминавии Конвенсияи Нью-Йорк мустақкам гардида буданд. [19, с.7] Агар оид ба муқаррароти ҳаволақунанда шубҳа ҷой надошта бошад, пас роҷеъ ба масъалаи кадом ҳуқуқ бояд маҳз дар робита ба қобилияти амалкунии тарафҳо татбиқ карда шавад, гуногунфаҳмӣ ҷой дорад. Матни Конвенсияи Нью-Йорк дар ин хусус ягон тавсия намероҳад. Давлатҳои оилаи ҳуқуқи континенталӣ дар умум, аз принсипи шаҳрвандӣ/хуввияти шахсони воқеӣ ва давлатҳои оилаи ҳуқуқи умумӣ бошад аз принсипи домитсияи шахсони воқеӣ (ҷойи иқомати доимӣ) ҷонибдорӣ менамоянд. [20, с. 276-277] Вақте, ки сухан оид ба шахси ҳуқуқӣ меравад, пас дар навбати аввал, қонуни шахсии шахси ҳуқуқӣ аз рӯи низоми ҳуқуқи умумӣ ва ҳам ҳуқуқи ҚТ – ҳуқуқи давлате ҳисобида мешавад, ки ташкилот дар ҳудуди он ҷойгир мебошад – ҳуқуқи ҷойи ба қайд гирифта шудани (инкорпоратсия) шахси ҳуқуқӣ мебошад. [21, с.113-117] Барои арбитраж ин ҳолат мушкилхоро ба миён меорад; бо дарназардошти ин Институти ҳуқуқи байналхалқӣ дар соли 1957 дар қарори худ пешниҳод намуда буд, ки барои муайян намудани қобилияти ҳуқуқдорӣ ҳуқуқи ҷойи баргузорию арбитраж истифода карда шавад[22]. Аммо ба назари мо ин тақлиф бисёр баҳснок ва тавре, ки таҷриба нишон дод, номувофиқ буд, зеро эҳтимолияти ҳолатҳои аз ҷониби ҳуқуқи коллизии ҷойи баргузорию арбитраж ҳавола гардидан ба ҳуқуқе, ки тибқи он ҳар ду тарафҳои баҳс ғайри қобили амал доништа мешаванд, вучуд дорад. Зимнан, бори дигар таъкид намудани муҳимияти риояи принсипи амалқунанда будан, ки тибқи он дар робита ба масъалаи қобилияти амалкунии шахс истифодаи

ҳуқуқе пешбинӣ мегардад, ки дар асоси он тараф дорои қобилияти амалкунӣ эътироф мегардад ва ҳамин тавр, созишномаи арбитражӣ «амалӣ» мегардад. Ба андешаи мо, ин маҳз ҳамон стандарте мебошад, ки бо мақсади асоснокгардонии қарорҳои судҳои давлатӣ ва арбитражҳо бояд ба роҳбарӣ гирифта шавад. Судҳои давлатӣ на ҳама вақт аз ин васила истифода менамоянд, аз ҷумла дар як парванда Суди федералии (BGH) ба ҳулосае омад, ки созишномаи арбитражии басташудаи байни ширкатҳои олмонӣ ва хорватӣ бинобар сабаби онҳо, ки тибқи ҳуқуқи Югославия ширкати хорватӣ дар самти савдои хориҷӣ дорои қобилияти ҳуқуқдорӣ набуд, бозътибор мебошад. Ин қарор бо он асоснок карда шудааст, ки созишномаи арбитражӣ худ аз худ фаъолияти иқтисоди хориҷиро ифода менамояд[23, с.928].

Дар Конвенсияи Аврупоӣ ин масъала бо чунин тарз танзим карда шудааст: маҳз муқаррароти моддаи VI (2) пешбинӣ менамояд, ки «ҳангоми қабули қарор оид ба масъалаи мавҷудият ва ё бозътибории созишномаи арбитражии зикршуда судҳои давлатии Давлатҳои аҳдқунандае, ки дар ҳудуди онҳо ин масъала бардошта шудааст, агар он ба қобилияти ҳуқуқдорӣ тарафҳо дахл дошта бошад, бояд қонунро, ки нисбати онҳо татбиқ мегардад, ба роҳбарӣ гиранд», яъне сухан оид ба истифодаи қонуни шахсии тараф меравад. Тавре, ки қаблан зикр шуд, дар тарҷумаи русии Конвенсия мафҳуми қобилияти ҳуқуқдорӣ истифода гардидааст, аммо агар сухан оид ба шасхи воқеӣ равад, пас зеро ин мафҳум бояд ҳам қобилияти амалкунӣ фаҳмида шавад[24]. Вале дар моддаи IX (1) (а) Конвенсияи Аврупоӣ «ғайри қобили амал будан»-и тарафҳои созишномаи арбитражӣ ҳамчун асос барои бекор кардани ҳалномаи арбитражӣ пешбинӣ гардидааст ва ин меъёр тақрори пурраи муқаррароти моддаи V Конвенсияи Нью - Йорк мебошад. Маврид ба зикр аст, ки дар матни Конвенсияи Аврупоӣ дар як вақт истифода гардидани истилоҳоти «қобилияти ҳуқуқдорӣ» ва «қобилияти амалкунӣ», ки хусусиятҳои баробарро дар бар мегиранд, истифода ва тафсири меъёрхоро мушкил мегардонад. Дар матни англисӣ мафҳумҳои «capacity» ва «incapacity» истифода гардидаанд. Конвенсияи Аврупоӣ ба мисли Конвенсияи Нью-Йорк дақиқан дар назар дорад, ки созишномаи арбитражӣ эътибори ҳуқуқӣ пайдо мекунад,

зеро тарафҳои он дорои қобилияти ҳуқуқдорӣ (амалкунӣ) мебошанд. Бояд қайд намуд, ки Конвенсияи Нью-Йорк ба мисли Конвенсияи Аврупой муқаррарот оид ба масъалаи интихоби минбаъдаи ҳуқуқро дар бар намегирад.

Дар аксари қонунҳои миллии арбитражӣ оид ба қобилияти ҳуқуқдорӣ муқаррарот дида намешавад. Бояд зикр намуд, ки Қонуни намунавӣ дар мазмуни созишномаҳои арбитражӣ қобилияти ҳуқуқдорӣ (амалкунӣ)-ро муайян накардааст, вале рад кардани эътирофи қарори арбитражиро дар ҳолате, ки агар тараф «дар ягон андоза ғайри қобили амал будааст» иҷозат медиҳад [25]. Ба Конвенсияи Нью-Йорк монанд, дар Қонуни намунавӣ талаботе, ки бояд барои ворид шудан ба созишномаи арбитражӣ мафҳуми «қобилияти амалкунӣ»-ро мушаххас намояд, чой надорад ва ба рафти интихоби ҳуқуқе, ки масъалаи қобилияти амалкуниро танзим намояд тавачҷуҳ карда намешавад ва дар ниҳоят ҳамаи ин унсурҳо ба баррасии судҳои милли гузошта мешаванд [26, с. 915-916]. Дар ин робита бояд ба моддаи 36 Қонуни намунавӣ, ки аз рӯи асосҳои рад кардани эътирофи қарорҳои арбитражӣ ба моддаи V Конвенсияи Нью-Йорк айнӣят дорад тавачҷуҳ намуд. Дар соли 2006 аз Қонуни мазкур муқаррарот оид ба қонуни шахсӣ хорич карда шудааст.

Ба ҳамин монанд, дар аксари қонунҳои милли (арбитражӣ) нокифоягии қобилияти ҳуқуқдорӣ ба сифати асос барои рад кардани эътирофи созишномаи арбитражӣ пешбинӣ гардидааст, вале дар ин робита унсурҳои моддии «нокифоягии қобилияти ҳуқуқдорӣ» муайян нагардидаанд. Аз тарафи дигар, баъзе санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мафҳуми умумии қобилияти ҳуқуқдориро муайян намудаанд, аз ҷумла Кодекси граждании Фаронса (минбаъд - КГФ) муқаррар менамояд, ки «ҳамаи шахсон метавонанд оид ба ҳуқуқҳое, ки онҳо метавонанд озодона ихтиёрдорӣ намоанд, созишномаи арбитражӣ банданд». Ба ҳамин монанд Кодекси мурофиавии граждании Италия пешбинӣ менамояд, ки «қобилияти бастанӣ шартнома (эзоҳ: яъне қобилияти ҳуқуқдорӣ барои шахси ҳуқуқӣ ва қобилияти амалкунӣ барои шахси воқеӣ) инчунин қобилияти тарафи созишномаи арбитражӣ буданро дар бар мегирад». Ҳатто дар ҳолати чой надоштани муқаррароти махсуси меъёрӣ, маълум аст, ки қобилияти ҳуқуқдорӣ тарафҳо барои бозътиборӣ созишномаи арбитражӣ зарур мебошад.

Барои тасдиқи ин гуфтаҳо шарҳи Суди федералии Швейтсария оварда мешавад: «Масъалаи юрисдиксияи трибунали арбитражӣ инчунин масъалаи ҳудудҳои моддии созишномаи арбитражӣ ва саволҳои оё он барои ҳамаи тарафҳо ҳатмӣ мебошад, оё қобилияти тарафи мурофиавӣ арбитражӣ будан аз он ягон вобастагӣ дорад ва оё он барои моҳиятан ҳал намудани парванда ва имконпазирии даъво шартӣ зарурии пешакӣ мебошадро дар бар мегирад» [27]. Муассисаҳои дигар низ нуктаҳои назари монандро ҷонибдорӣ менамоанд. [28, с. 331]

Дар сурати мавҷуд набудани муқаррароти махсус дар қонунҳо талаботе, ки тараф барои бастанӣ созишномаи арбитражӣ уҳдадоркунанда бояд дорои қобилияти дахлдори ҳуқуқдорӣ бошад, мантиқан аз қобилияти амалкунӣ дар соҳаҳои дигари ҳуқуқи умумии шартномавӣ сарчашма мегирад. Аз ҷумла, ҳолатҳои чун надоштани қобилияти ҷисмонӣ ва ё рӯҳӣ, ноболиғ будан, маҳдуд будани ваколат ва ҳуқуқҳои, ки дар санадҳои таъсисии ширкат пешбинӣ гардидаанд ва ҳолатҳои дигар бешубҳа дар мазмуни созишномаҳои арбитражӣ ба мисли ҳолатҳои дигар истифода карда мешаванд [29].

Саволи комилан мантиқӣ пайдо шуданаш мумкин аст, ки чи тавр баста шудани шартномаи асосӣ аз ҷониби шахси ғайри қобили амал, ки ба безътиборӣ он оварда мерасонад, ба бозътиборӣ тавзеҳоти арбитражӣ дар ҳолатҳои, ки он қисми шартнома мебошад, таъсир мерасонад? Новобаста аз он, ки принсипи мустақилияти тавзеҳоти арбитражӣ ба инбат гирифта мешавад, ба ин савол ҷавоби ягона вучуд дошта наметавонад. Бояд қайд намуд, ки дар таҷрибаи судӣ низ ба саволи он, ки оё шартномаи бо ин асос бекоршуда метавонад ба тавзеҳоти арбитражӣ таъсир расонад, ҷавоби ягона вучуд надорад. Чунин ба назар мерасад, ки қобилияти амалкунӣ чун шартӣ эҳтимолии фаъолияти шахс ба сифати субъекти муомилоти граждани баромад мекунад, аз ин рӯ, бо боварӣ гуфтан мумкин аст, ки набудани қобилияти амалкунӣ ва ё нокифоягии он дар байни асосҳои дигари безътиборӣ шартномаҳо (онҳо дар поён пешбинӣ мегарданд) дар маҷмӯъ, муҳимтар ба ҳисоб меравад. Дар ин асос тахмин кардан мумкин аст, ки безътиборӣ шартномаи асосӣ ба тавзеҳоти арбитражӣ бешубҳа таъсиргузор мебошад; шахс наметавонад бидуни қобилияти

амалкунӣ дар ин ва ё он андозаи зарурӣ шартномаи асосиро, ки ба тавзеҳоти арбитражӣ паҳн мегардад, бандад.

Мафҳуми тобеияти арбитражӣ (аниқтараш тобеияти ғайриарбитражӣ) бо мафҳуми қонуният алоқамандии зич дорад. Дар аксари мавридҳо қонунҳои миллие, ки ҳолати қонунӣ будани созишномаи арбитражиро муайян ва танзим менамоянд, бояд ба сифати татбиқи истисно, на ин ки муқаррароти умумӣ оид ба безътибории шартномаҳо (фиреб, ба гумроҳӣ бурдан, зӯрварӣ, таҳдид ва маҷбурсозӣ, бевичдонӣ ва амсоли инҳо), ки бо Конвенсияи Нью-Йорк пешбинӣ гардидаанд, баррасӣ карда шаванд. Ин аз он сабаб аст, ки ин гуна муқаррароти қонунҳо одатан бо мақсади маҳдуд кардани баррасии категорияҳои муайяни баҳсҳо новобаста аз шартҳои созишномаи арбитражи тарафҳо (яъне муайян кардани категорияи баҳсҳо, ки «ҳалли онҳо дар арбитраж ғайриимкон мебошад»), на ин ки безътибор донишмандони созишномаҳои алоҳидаи арбитражӣ тибқи принципҳо ва меъёрҳои одатан татбиқшавандаи ҳуқуқи шартномавӣ пешбинӣ гардидаанд. Ба ибораи дигар, суҳан маҳз оид ба табиат ва хусусияти баҳсе, ки ба эҳтимолияти иҷро нашудани қарори арбитражӣ тибқи доктринаи тобеияти ғайриарбитражӣ, на ин ки мазмуни созишномаи арбитражӣ таъсири бевосита мерасонад, меравад.

Ба андешаи мо, фарқияти байни созишномаҳои безътибор ва созишномаҳо, ки ҳалли баҳсҳои тобеияти арбитражинадоштаро пешбинӣ менамоянд, муҳим мебошад, зеро қоидаи безътибории шартнома ба таври назариявӣ (тибқи моддаи V (1) (а) ва II (3) Конвенсияи Нью-Йорк) дар тамоми давлатҳои аъзо истифода мешавад, ҳол он ки қоидаи ба тобеияти арбитражӣ дахл надоштани баҳсҳо умуман, танҳо дар он давлатҳои аъзо, ки қонунҳои онҳо инро пешбинӣ менамоянд, истифода мешавад (мутобиқи моддаи V (2) (а) Конвенсия). Дар ин робита инчунин ба инобат гирифтани таъсири Конвенсияи Нью-Йорк (ва конвенсияи байналмилалӣ дигар) ба қонунгузориҳои миллий, ки манъи баррасии категорияҳои муайяни баҳсҳо дар арбитраж дар назар дорад, муҳим арзёбӣ мегардад. Конвенсия бояд тавре тафсир карда шавад, ки ҳолати ҳаволакуниро ба қонунгузориҳои миллие, ки талаботи нисбатан зиёдтарро нисбати бозътибории созишномаҳои арбитражӣ назар ба дигар шартномаҳо пешбинӣ менамояд ва ё

қоидаҳои махсусро пешниҳод менамояд, пешгирӣ кунад.

Қонунгузориҳои Белгия, ки созишномаҳои арбитражи байналмилалӣ тижоратиро безътибор менамояд, талаб мекунад, ки ҳамаи баҳсҳо аз рӯи созишномаҳо оид ба фурӯши маҳсулот бояд танҳо дар судҳои Белгия ва танҳо тибқи қонунгузориҳои Белгия баррасӣ карда шаванд. [30] Арбитражи ПБС, ки амали ин муқарраротро баррасӣ менамояд, дар рафти муурофия қарор кард, ки қарори безътибор донишмандони созишномаи арбитражӣ дар шартномаи фурӯши маҳсулот (ки Белгия, Люксембург ва Зоирро дар бар мегирад) эътибори ҳуқуқӣ надорад, зеро ҷойи баргузориҳои арбитраж Германия мебошад. [31, с.212] Арбитраж шарҳ доданд, ки тарафҳо ҳуқуқи Италияро ба сифати ҳуқуқи танзимкунандаи баҳсҳо ва созишномаи арбитражӣ интихоб намудаанд ва тибқи қонунгузориҳои Италия муқаррарот оид ба арбитраж бозътибор мебошад. [32, с.215-216]

Бар замми ин, қайд менамоем, ки арбитраж инчунин метавонист бо асоснок намудани он, ки Конвенсияи Нью-Йорк нисбати меъёрҳои таъйинкунанда ва ё миллии махсус маҳдудият пешбинӣ намуда, аз рӯи моҳияти худ берун аз ҳудуди Белгия истифодаи чунин маҳдудиятҳои қонунгузориҳои нисбати созишномаҳои арбитражӣ дар доираи баҳсҳо оид ба шартномаҳои молрасонӣ пешгирӣ менамояд, ҳамин қарорро қабул кунад. Қонунҳои миллие, ки арбитражи баҳсҳои истеъмолий, франшиза ва ё меҳнатӣ ва ё безътибор эътироф намудани ҳамаи созишномаҳои арбитражи ширкатҳои муфлисиро маҳдуд менамоянд, мисоли муқоисавӣ мебошад. [33] Ҳол он, ки дар ҳар як ҳолати алоҳида қонунгузориҳои дахлдори миллий метавонад меъёрҳои маҳдудкунандаи доираи баҳсҳоеро, ки дар арбитраж баррасӣ карда мешаванд, муайян кунад, аз рӯи мазмуни Конвенсия онҳо набояд ба сифати асос барои безътибор эътироф намудани созишномаҳои арбитражӣ истифода карда шаванд. Баръакс, тахмин кардан мумкин аст, ки чунин маҳдудиятҳои қонунгузорӣ бояд ҳамчун истисно дар доктринаи тобеияти арбитражӣ баҳо дода шаванд ва чун қоида набояд аз доираи юрисдиксияи давлатҳо (ва ё давлатҳо, ки дар онҳо баррасии ҳақамӣ сурат мегирад) эътибори ҳуқуқӣ дошта бошанд.

Ҳолати нисбатан мураккаб дар суди Италия аз рӯи даъвои Fincantieri-Cantieri Navali Italiani SpA нисбати Вазорати муҳофизати Ирок

баррасӣ гардида буд. Фишурдаи парванда ин аст, ки се ширкати итолиёвие, ки ба сохтмони киштиҳо машғул мебошанд, бо Вазорати мудофиаи Ироқ оид ба таъмини киштиҳои харбӣ шартнома бастанд. Дар шартномаҳо тавзеҳоти арбитражӣ пешбинӣ гардида буд, ки баррасии дилхоҳ баҳсҳоеро, ки метавонад аз ин шартномаҳо бароянд, тибқи Дастури оштидиҳанда ва арбитражии Палатаи савдоии Париж бо таъйини се арбитр дар асоси Дастури мазкур ҳал карда мешаванд. Аммо аз ҷониби Шӯрои бехатарии СММ дар моҳи августи соли 1990 баъд аз он, ки Ироқ ба Қувайт ҳучум намуда буд, эмбарго ҷорӣ гардида буд. Речаи эмбарго дере нагузашта, баъдан, дар сатҳи қонунгузорӣ дар Иттиҳоди Аврупо низ қабул гардид. То ин замон, қисмати зиёди киштиҳо омода ва таъмин нагардида буданд. Новобаста аз мавҷудияти тавзеҳоти арбитражӣ, тарафи итолиёвӣ ба суди Генуя муроҷиат намуда, бекор кардани шартнома ва ҷуброни зараро талаб намуд. Тарафи Ироқ баръакс, оид ба баррасии баҳс дар арбитраж, тавре ки шартнома пешбинӣ менамуд, арз намуд. Аммо даъвогарон чунин арз намуданд, ки: мавзӯи баҳс пас аз ҷорӣ гардидани эмбарго тобеияти арбитражии худро аз даст дод ва қайд намуданд, ки тобеияти арбитражӣ бояд тибқи ҳуқуқи Италия, аз ҷумла моддаи 806 Кодекси муроғиавии граждани Италия, ки ба арбитраж танҳо пешниҳод намудани баҳсҳоеро, ки ба ҳуқуқе, ки тарафҳо озодона ихтиёрдорӣ карда метавонанд (мавзӯи созишномаи арбитражӣ будан) муайян карда шаванд[34]. Аммо суди зинаи якум аз рӯи ин парванда меъёри моддаи 806-ро татбиқ накарда, барои иҷрои ин амал ваколати худро эътироф накард. Минбаъд, суди зинаи апелляциясонӣ 7 майи соли 1994 ниҳоятан аз рӯи парванда қарор қабул намуда, созишномаи арбитражиро, ки ин се шартномаҳо дар бар мегирифтанд, тибқи моддаи II Конвенсияи Ню-Йорк безътибор донист. Илова бар ин, суд шарҳ дод, ки қоидаҳои татбиқшавандаи Шӯрои Аврупо бастанӣ созишномаҳои арбитражиро бо ширкатҳои ироқӣ бевосита манъ менамоянд: «Моддаи 2.1 Дастури Шӯрои Аврупои 3541/1992 [35] ба ширкатҳо андешаидан ва таъмини дилхоҳ ҷораҳоро барои иҷрои дархостҳои ҷониби Ироқ оид ба иҷрои уҳдадорихо тибқи шартномаҳо ва ё аҳдҳое, ки

таҳти амали Қарори №686/1990 рост меоянд, манъ намудааст... Моддаи 1.2 муайян менамояд, ки зеро «дархост» дархосте фаҳмида мешавад, ки дар суд ва ё берун аз ҳудуди он қабл ва ё баъд аз эътибори ҳуқуқӣ пайдо намудани Дастур пешниҳод гардидааст; «аҳд» ба маънои васеъаш гуфтушунидро дар бар гирифта, муқаррароти мазкур бояд тавре тафсир карда шавад, ки он на танҳо иҷрои дархостҳо, балки амалҳои (ихтиёрон)-и ба иҷрои онҳо равонагардидаро низ манъ менамояд. Бо хотиррасон намудани ин меъёри императивӣ ... [Дастури ИА], бояд тавзеҳоти арбитражӣ безътибор эътироф карда шуда, ба судҳои итолиёвӣ ваколат дода шавад, ки парвандаро баррасӣ намоянд». [36, с.594]

Қайд менамоем, ки чунин амали суди итолиёвӣ ниҳоят қатъӣ мебошад. Дар он замон тибқи меъёрҳои зикршудаи ҳуқуқи аврупоӣ умуман, ҳамаи шартномаҳо бо ширкатҳо ва муассисаҳои ироқӣ бояд бинобар вазъияти сиёсӣ, безътибор дониста мешуданд ва мувофиқан, тахмин кардан мумкин аст, ки Дастури ИА бо маҳдудиятҳои Конвенсияи Ню-Йорк дар қисмати меъёрҳои таъйинкунандаи қонунҳои миллӣ муқолиф набуда, илова бар ин, бинобар сабаби дастгирии ҳамаҷонибаи таҳримҳои ҷоригардида ба Конвенсия низ бархӯрд надорад. Ҳамин тариқ, давлатҳои иштирокчи дар иҷрои ин маҳдудият ихтиёр доштанд (бо инобати муқаррароти моддаи V (1) (а)), ҳол он ки аз онҳо иҷрои ин амал талаб карда намешавад (тибқи моддаи VII (1)). Аммо тавсифи танқиди ин амал зарур дониста мешавад. Ҷораҳои тичоратие, ки нисбати Ироқ ва ширкатҳои ироқӣ андешаида шудаанд, дар асл масъалаи боътибории шартномаҳои тичоратиро, ки то андешаида шудани ин ҷораҳо баста шудаанд, аз ҷумла эмбарго ва эҳтимол имконияти иҷро накардани уҳдадорихоро аз рӯи ин шартномаҳо, аммо ин аслан маънои онро надорад, ки баҳсҳои аз ин шартномаҳо бамиёномада тобеияти арбитражӣ надоранд. Ҳамин тавр, ба андешаи мо иҷозат додани баррасии баҳс дар арбитраж, бидуни маҳдуд кардани амали тавзеҳоти арбитражӣ, аммо бо назорати минбаъдаи марҳилаи дар амал татбиқ намудани ин қарор аз ҷониби судҳо қарори оқилона ва мантиқӣ мебуд. [37]

Рӯйхати адабиёт:

1. Ерпылева Н.Ю. – Международные арбитражные соглашения: понятие, виды и основания

действительности //Юрист. 2010. N 2. С. 58.

2. Koller in Liebscher/Oberhammer/Rechberger, Schiedsverfahrensrecht I Rz 3/132.

3. Ахбори Маҷлиси Оли Ҷумҳурии Тоҷикистон, 1999 с., №6, м. 153; м. 154; 2001 с., №7, м. 508; 2002 с., №4, қ. 1, м. 170; 2005 с., №3, м. 125; 2006 с., №4, м. 193; 2007 с., №5, м. 356; 2010 с., №3, м. 156; №12, қ. 1, м. 802; 2012 с., №7, м. 700; №12, қ. 1, ст. 1021; 2013 с., №7, м. 504; 2015 с., №3, м. 200; Қонуни ҶТ аз 23.07.2016 с., №1334.

4. Сумской Д.А. – Статус юридических лиц: Учеб. пособие для вузов. М.: ЗАО "Юстицинформ". 2006. - С. 15-18.

5. Иоффе О.С. Очерки по гражданскому праву. Л.,1957. - С. 55-56.

6. Закон РТ от 18 марта 2015 г. № 1183 "О Международном коммерческом арбитраже" Ахбори Маҷлиси Оли Республiки Таджикистан, 2015 г., №3, ст. 205.

7. Union de Cooperativas Agrícolas Epis-Centre v. La Palentina S.A.(Supreme Court, Spain, 17.02.1998). XXXVII Yearbook Commercial Arbitration. Albert Jan van den Berg. 2002. P. 533.

8. Постановление ФАС Северо-Западного округа от 09.12.2004 N А42-4747/04-13. Режим доступа СПС «Консультант Плюс».

9. K v. F AG(No.18 Oberster Gerichtshof, Austria, 23.10.2017). XXXIII Yearbook Commercial Arbitration. Albert Jan van den Berg. 2008. P. 354.

10. Mayer, P. / International Council for Commercial Arbitration in ICCA CONGRESS SERIES; 9. International Council for Commercial Arbitration. Kluwer Law International. 1999. P. 261, 265.

11. Sphere Drake Insurance Inc. v. All Am.Life Insurance Co. 256 F.3d 587 (7th Cir.2001).

12. Предпринимательский кодекс (Федеральный вестник законов, N 120/2005) [Unternehmensgesetzbuch BGBl. 120/2005].

13. Определение ВАС РФ от 24.01.2011 N ВАС-12311/10 по делу N А72-14613/2009.

14. Комментарии Ассоциации участников по содействию в развитии третейского разбирательства (РАА) по проектам законодательных актов, направленных на улучшение третейского судопроизводства в Российской Федерации. С. 8.

15. Постановления Президиума ВАС РФ от 01.06.2010 № 18170/09, от 12.04.2011 № 12311/10, АС Поволжского округа от 29.01.2015 по делу № А55-3431/2014, Определение Арбитражного суда Нижегородской области от 15.04.15 по делу N А43-26801/2014.

16. Нью-Йоркская Конвенция, ст. II (3). См. доп.: решение от 23 апреля 1997 Dalmine SpA v. M&M Sheet Metal Forming Machinery AG. XXIVa Yearbook Commercial Arbitration. Albert Jan van den Berg. 1999. P. 709.

17. Нью-Йоркская Конвенция, ст. V (1) (a).

18. Award in ICC Case No.4381 J.D.I. (Clunet) 1102, 1106. Summary Record of the Twenty-Fourth Meeting, U.N. DOC. E/CONF. 26/SR.24. P. 7.

19. Albert Van Jan den Berg. – The New York Arbitration Convention of 1958: towards a Uniform Judicial interpretation. –1981. P.276-77.

20. Foustoucos A. Conditions required for the validity of an arbitration agreement Journal of international arbitration. 5(4) Dec. 1988. P.113,117.

21. Institute of International Law, Resolutions on Private International., 1959, Neuchatel Annuaire de L'Institut Droit International Vol II art 4 at 396, (1959).

22. Judgement of 23 April 1998. XXIV(a) Yearbook Commercial Arbitration. Albert Jan van den Berg. 1999. P. 928.

23. Ст. VI (2) Европейской конвенции о внешнеторговом арбитраже от 21 апреля 1961 года (заключена в Женеве 21.04.1961), СПС «Консультант плюс».

24. Типовой закон ЮНСИТРАЛ, ст. 34 (2) (i). См. также ст. 36 (1) (a) (i).

25. Holtzmann H., Neuhaus J. A Guide to the UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration: Legislative History and Commentary. 1989. S. 915-916.

26. Judgment of 4 July 2003, DFT 4P.13/2002, cons. 3.2; Judgment of 16 October 2001, 2002 Rev. Arb. 753, 756 («Ба сифати масъалаи принсипиалӣ бояд байни истилоҳи қобилияти "даъвогӣ" - фаъл ва ғайрифаъл тафовути равшан гузошт, яъне қобилияти ҳуқуқӣ доштани пешниҳод намудани даъво ва қабули даъво аз як тараф ва қобилияти ҳамчун тараф баромад намудан аз тарафи дигар (die Parteifähigkeit). Қобилияти "Даъвогӣ" ба асоси моддии қобилияти ҳуқуқии аризаи

даъвогӣ дахл дорад, он ба мавзӯи ҳуқуқи талабшуда марбут аст ва набудани он боиси ғайри қобили қабул будани талабот не, балки радди он мегардад.

27. Poudret J.-F., Besson S. Comparative Law of International Arbitration. 2d.edition. 2007. P. 27; V. Berger & F Kellerhals. Internationale und interne Schiedsgerichtsbarkeit in der Schweiz. 2006. P. 331. («Қобилияти ҳуқуқӣ ҳамчун тараф баромад намудан, барои шахсоне, ки қонунан созишномаи арбитражиро бастанд, дастрас мебошад. Дар навбати худ, ваколатҳои арбитраж аз тарафҳои вобастаанд, ки созишномаи арбитражиро бастанд»).

28. Merkin R. Arbitration Law. 2004 (Upd. 2007). 3.18-3.19.

29. Закон об одностороннем расторжении постоянных эксклюзивных дистрибьюторских контрактов. 27 июля 1961г. (Law of 27 July 1961 on Unilateral Termination of Exclusive Distribution Agreements of Indefinite Duration (Belgian Law of 27 July 1961, amended 13 April 1971, art 4).

30. Final Award ICC Case No. 6379. XVII Yearbook Commercial Arbitration. Albert Jan van den Berg. 1992. P. 212.

31. Ibid., P.215-216.

32. Netherlands Bankruptcy Act 01.09.1896, amended 06.12.2012), art.122 (1). URL: <http://dutchcivillaw.com/legislation/bancruptcyact011.htm> (дата обращения 11.11.2017).

33. Codice di procedura civile (Regio Decreto 28 ottobre 1940, n. 1443 in G.U. 28 ottobre 1940), mod. apportate dal D.lgs. 13 luglio 2017, n. 116 e dalla L. 22 maggio 2017, n. 81. URL: <http://www.altalex.com/documents/codici-altalex/2015/01/02/codice-di-procedura-civile> (дата обращения: 10.11.17).

34. Council Regulation (EEC) No 3541/92 of 7 December 1992 prohibiting the satisfying of Iraqi claims with regard to contracts and transactions the performance of which was affected by United Nations Security Council Resolution 661 (1990) and related resolutions. – Official Journal of the European Communities. – 10. 12. 92, No L 361 / 2. URL:<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1992:361:0001:0003:EN:PDF> (дата обращения: 10.11.17).

35. Fincantieri-Cantieri Navali Italiani SPA (Italy) v. Ministry of Defense, Armament and Supply Directorate of Iraq, Republic of Iraq(No. 138, 07.05.1994, Genoa Corte do Appello). – A.van den Berg. – XXI Yearbook Comm Arb. – 1996. –P. 594.

36. Fincantieri-Cantieri Navali Italiani S.p.A. and Oto Melara S.p.A. v. M. and Arbitration Tribunal (Judgment on 23 June.

Анотатсия

Проблемаҳои ҳуқуқии эътиборнокии моддии созишномаи арбитражӣ

Дар мақола сухан дар бораи эътиборнокии созишномаи арбитражӣ, аз ҷумла дар бораи эътиборнокии моддии он меравад. Муаллифон ба он ақидаанд, ки новобаста аз баҳсҳои зиёд оид ба ин масъала, чи дар байни олимони ва чи дар таҷриба бояд судҳо ҳамеша новобаста аз беэътибории шартнома донанд, ки созишномаи арбитражӣ эътибор дорад, чунки он новобаста аз шартнома амал намуда, ҳамчун созиши алоҳида баромад мекунад. Муаллифон санадҳои байналмилалӣ ҳуқуқӣ ва қонунгузориҳои миллии давлатҳои зиёдеро таҳлил намуда, ба хулоса омадаанд, ки дар баъзе аз он санадҳо нофаҳмӣ ва ноаниқӣ дида мешаванд, ки дар натиҷа ҳангоми баррасии баҳсҳо қарорҳои гуногун қабул карда мешаванд. Дар натиҷаи омӯзиши таҷрибаи судӣ муаллифон пешниҳод менамоянд, ки қонунҳо такмил дода шаванд.

Аннотация

Правовые проблемы материальной действительности арбитражного соглашения

В статье рассматривается вопрос о действительности арбитражного соглашения, в том числе его материальная действительность. Авторы утверждают, что несмотря на многочисленные споры по этому вопросу, как среди ученых, так и на практике, суды всегда должны знать, что арбитражное соглашение имеет силу независимо от недействительности соглашения, поскольку оно действует независимо от соглашения и выступает как отдельное соглашение. Авторы проанализировали международно-правовые акты и национальное законодательство многих стран и пришли к выводу, что в некоторых из них есть неясности и неточности, в результате которых при

рассмотрении споров принимаются разные решения. В результате изучения судебной практики авторы предлагают усовершенствовать законы.

Annotation

Legal problems of the material validity of the arbitration agreement

The article discusses the issue of the validity of the arbitration agreement, including its material validity. The authors argue that despite many controversies on this issue, both among academics and in practice, courts should always be aware that an arbitration agreement is valid regardless of the invalidity of the agreement, since it operates independently of the agreement and acts as a separate agreement. The authors analyzed international legal acts and national legislation of many countries and came to the conclusion that in some of them there are ambiguities and inaccuracies, as a result of which different decisions are made when considering disputes. As a result of studying the case law, the authors propose to improve the laws.

УДК: 34.096

Аминова Фарида Махмадаминовна,

кандидат юридических наук, доцент кафедры
гражданского права Российско-Таджикского
(Славянского) университета.

E-mail: farida.aminova.2016@mail.ru

Тел.: (+992) 888-88-08-52.

ВЛИЯНИЕ РЕЛИГИИ НА ПРАВООТНОШЕНИЯ ПО ПРИМЕНЕНИЮ ВСПОМОГАТЕЛЬНЫХ РЕПРОДУКТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Калидвожаҳо: дин; репродуксия; модари суррогатӣ; бордоркунии сунъӣ; хизматрасонӣ; оила; ахлоқ; ҷанин.

Ключевые слова: религия; репродукция; суррогатная мать; искусственное оплодотворение; услуги; семья; этика; эмбрион.

Keywords: religion; reproduction; surrogate mother; artificial insemination; services; family; ethics; embryo.

Очень часто лица пытаются скрыть от общественности искусственное оплодотворение, осуществленное при помощи вспомогательных репродуктивных технологий. Обычно это свойственно представителям тех категорий лиц, которые скованы этическими либо религиозными отрицательными предубеждениями по отношению к искусственному оплодотворению. В целях скрытия применения указанного метода лица едут за границу.

Использование в процессе репродукции дополнительного субъекта - суррогатной матери вызывает споры ученых всего мира. Некоторые ученые считают использование метода суррогатного материнства совершенно неприемлемым, противоречащим нормам этики, морали и религии. Другие же ученые – напротив, считают подобный метод зачатия, вынашивания и рождения вполне приемлемым.

Религии, существующие в мире, по-разному относятся к применению вспомогательных репродуктивных технологий.

Ислам, относясь к вопросам семьи и детства и очень трепетно, вопросы семьи, отношений между мужчиной и женщиной признаёт священными.

Учитывая то, что большинство населения Таджикистана являются мусульманами, исследование отношения религии Ислам к применению вспомогательных репродуктивных технологий приобретает особую значимость.

Среди религиозных исламских деятелей не сложилось единой точки зрения относительно допустимости применения

вспомогательных репродуктивных технологий. К примеру, Д. Хомушов, являющийся начальником управления фетв Совета улемов Республики Таджикистан, считает, что согласно религиозным нормам ребенок может быть признан законным лишь при условии рождения в своей семье. В то же время, им не поясняется смысловое содержание понятия «своя семья», рассмотрение которого, на наш взгляд, может привести к абсолютно противоположным толкованиям. Под понятием «своя семья» может пониматься семья генетических родителей. К примеру, по законодательству Республики Казахстан, ребёнок, родившийся при помощи услуг суррогатной матери, сразу после рождения передаётся генетическим родителям на основании договора о суррогатном материнстве. Суррогатная мать, играя роль своеобразного инкубатора, не имеет прав в отношении выношенного ею ребёнка. На лицо пример, когда именно семья генетических родителей рассматривается законодателем «своей семьёй». С другой стороны «своей семьёй» может признаваться семья суррогатной матери, поскольку именно она его вынашивает в течение девяти месяцев и производит на свет. Таким образом, можно отметить, что единого подхода в данном случае не наблюдается.

Источники мусульманского права не содержат прямого запрета на использование суррогатного материнства, но религиозные деятели, основываясь на аяте следующего содержания: «... каждая душа приобретает, то остается на ней, и не понесет носящая ношу другой» (6:164), делают вывод о

неприемлемости использования суррогатного материнства. Ещё один аят, приводимый противниками суррогатного материнства гласит: «Их матери – только те женщины, которые их родили» (Сура Аль-Муджадала).

Кроме того, они руководствуются этическими соображениями. Вот что пишет, например, известный преподаватель Исламского института в Торонто (Онтарио, Канада) шейх Ахмад Кутти: Участие во взаимоотношениях третьей стороны влечёт за собой возникновение недоразумений в области определения принадлежности ребёнка. В случае же суррогатного материнства у него есть две матери: генетическая и выносившая его. Которой из двух женщин следует отдать предпочтение? Подобная дилемма оказывает негативное эмоциональное воздействие на ребенка, который разрывается между двумя матерями. Кроме того, в западных странах, где практикуется суррогатное материнство, нередко возникают судебные тяжбы в тех случаях, когда суррогатная мать отказывается безоговорочно уступить свои права на ребенка.

Наконец, вся процедура низводит суррогатную мать до положения инкубатора, сосуда для вынашивания чужого ребенка. Это очень унижительно для женщины, тело которой фактически становится товаром. Таким образом, страдает достоинство, дарованное человеку Аллахом Всевышним.

Опираясь на положение «маснуи», предусмотренное шариатом, Д. Хомушов, считает, что ребенок, родившийся иным способом, нежели погружение своего семени в жену (в результате которого происходит зачатие), при условии заключения между мужчиной и женщиной *никаха*, не может считаться законным [1]. Таким образом, ребёнок, в соответствии данной точкой зрения, может считаться законнорожденным только в случае его зачатия естественным путём.

Однако следует заметить, что не все религиозные деятели столь категоричны. К примеру, по мнению учёных Совета исламской академии правопедения (*фикха*) – *фетвы*, искусственное оплодотворение женщины половыми клетками ее мужа в Исламе вполне допустимо [2, с.123]. Но пересадка оплодотворенной яйцеклетки в тело суррогатной матери с целью инициирования беременности находится под запретом [2, с.123].

В то же время, потребность в такой процедуре в РТ довольно высока. В Таджикистане на сегодняшний день функционирует один единственный репродуктивный центр, под названием «Насл».

Данный центр осуществляет применение вспомогательных репродуктивных технологий. По мнению директора центра - Ш.Курбонова таджикские пары вынуждены выезжать за границу с целью участия в программах суррогатного материнства [3].

В свою очередь, таджикские женщины участвуют в программах суррогатного материнства в качестве суррогатных матерей для иностранных пар за границей.

В целом же, большая часть Исламских религиозных деятелей сходятся во мнении о том, что применение вспомогательных репродуктивных технологий может считаться приемлемым при условии, что в манипуляциях задействованы супруги. Причина запрета в том, что в Исламе запрещено прелюбодеяние (*зина*) и всё, что к нему приводит. Дело в том, что нормы шариата особое значение придают сохранению *хифз ан-насль* (родства). Сохранение генеалогии выступает одним из пяти основополагающих принципов Шариата. Однако, на наш взгляд мнение о том, что участие третьей стороны в применении вспомогательных репродуктивных технологий нарушает генеалогию (в том случае, когда речь идёт об участии суррогатной матери), является ошибочным, поскольку рождённый ребёнок не наследует гены суррогатной матери. Другое дело – когда в программе используются донорские репродуктивные клетки. Кроме того вряд ли можно приравнять участие в программе суррогатного материнства с прелюбодеянием. Думается, что это две абсолютно разные вещи, не имеющие между собой ничего общего.

Существует мнение, в соответствии с которым участие в программе суррогатного материнства в Исламе допустимо в случае, если в роли суррогатной матери выступает одна из жён мужчины, вынашивая при этом ребёнка для другой жены своего мужа [4]. Несколько иную позицию по данному вопросу занимает экс - муфтий Кыргызстана - Ч. Жалилов, приравнивающий использование суррогатного материнства в любом виде к прелюбодеянию. Ч. Жалилов усматривает разрешение ситуации в заключении мужчиной повторного религиозного брака с целью рождения детей от

второй жены и передачи некоторых из них на воспитание первой жене.

На наш взгляд, подобный подход противоречит не только всем морально-этическим нормам, но и здравому смыслу. Одно дело, - когда суррогатная мать вынашивает генетически чужого ребёнка с целью передачи генетическим родителям и совсем другое - когда вынашивается свой ребёнок с целью передачи. Как не прискорбно, проблема бездетности, требующая использования суррогатного материнства, на территории нашей страны решается на практике способом аналогичным тому, что предложен Ч. Жалиловым

Двоежёнство и многожёнство, находящиеся под запретом в РТ (но дозволенные в Исламе), по нашему мнению, не влекут за собой большой общественной опасности, более того, данные явления привычны для нашего общества, в связи с чем, искоренить их достаточно сложно.

Однако латентная передача своего собственного генетически родного ребёнка на наш взгляд не только приносит страдания женщине, но и не соответствует интересам самого ребёнка, которого разлучают с матерью при её жизни, родными братьями и сёстрами.

Напротив, думается, что в данном случае более приемлемым было бы применение именно суррогатного материнства, при котором женщина вынашивает ребёнка для другой жены своего мужа.

Для Православной Церкви человек на всех этапах своего развития - от эмбриона в возрасте нескольких недель до взрослого, пожилого человека - имеет одинаковую совершенную человеческую идентичность: это полный и совершенный человек [5, с. 26]. Очень важным является зачатие, а затем воспитание ребёнка в паре, которая состоит в браке (в идеале, по традиционному православному брачному ритуалу). Однако для Православной христианской церкви, бездетность - это не проблема, которую нужно решать, она может считаться либо благословением, либо даже испытанием, посланным Богом, желающим испытать приверженность.

Пары, которые не могут иметь детей из-за проблем с бесплодием могут реализовать, по мнению Православной Церкви, в других сферах общественной и духовной жизни, поскольку это можно рассматривать как волю Бога [6].

Что касается статуса и природы эмбриона, Католическая церковь принимает такую же позицию, как и Православная церковь. Эмбрион с самого момента своего зачатия (то есть с момента оплодотворения яйцеклетки) становится совершенным и полноценным человеком.

Однако, в отличие от Православной Церкви, Католическая Церковь строго определяет время начала человеческой жизни, утверждая, что это совпадает с самым моментом оплодотворения яйцеклетки во время полового акта.

Католическая и христианская церковь выступает против суррогатного материнства, основываясь на необходимости обращения за помощью к Богу, а не заниматься поисками суррогатной матери.

Аналогичного рода позицию по отношению к суррогатному материнству занимает православная церковь, представители которой отмечают, что процедура донорства репродуктивных клеток, нарушая не только целостность личности, но и исключительность брачных отношений, допуская при этом участие в них третьих лиц. По мнению представителей православной церкви, противоестественным и морально недопустимым представляется даже суррогатное материнство, осуществляемое на некоммерческой основе [7].

Учитывая тот факт, а что религиозные нормы, так или иначе, влияют на складывающиеся взаимоотношения в обществе, а также формирование законодательных норм, на сегодняшний день отношения связанные с использованием услуг суррогатной матери в Таджикистане порицаются обществом.

Национальные законодательства и политика большинства стран в связи с многочисленными морально-этическими и религиозными аспектами данного вопроса ограничивают суррогатное материнство, в результате чего многим парам приходится выезжать за пределы своего государства в поисках суррогатной матери и соответствующей медицинской помощи по применению вспомогательных репродуктивных технологий.

В юридической литературе отмечается что, вопреки огромному количеству сложностей, прижившийся институт искусственного оплодотворения будет

развиваться дальше [8, с. 168]. Таджикистан в данном случае не является исключением.

Отношение к суррогатному материнству в Таджикистане, где большая часть населения мусульмане представляется неоднозначным. Но учитывая то, что бесплодные женщины желают иметь родного ребёнка, при этом отсутствует

иной способ иметь ребёнка, а другие женщины желают улучшить своё материальное положение либо помочь бездетной семье на безвозмездной основе, перспективы развития суррогатного материнства в нашей стране представляются вполне реальными.

Список литературы:

1. Электронный ресурс. Режим доступа: https://kaktus.media/doc/367979_religioznaia_gramotnost:_razresheno_li_v_islame_syrogatnoe_materinstvo.html. (дата обращения 12. 2018)
2. Постановления и рекомендации Совета исламской академии правоведения (фикха) - фетвы [Текст]/ Пер. с араб. М.Ф. Муртазина.- М.: Ладомир, 2003. – С.123.
3. Расулова М. Махастии Д. Суррогатное материнство: счастье вопреки морали. Электронный ресурс. Режим доступа: <https://rus.ozodi.org/a/28933928.html>. (дата обращения 12.11. 2018).
4. Электронный ресурс. Режим доступа: <https://ronl.org/dissertatsii/gosudarstvo-pravo/255705>. (дата обращения 12. 09.2018).
5. Metropolitan Nikolaos of Mesogaia and Lavreotiki, 2008, «The Greek Orthodox Position on the Ethics of Assisted Reproduction». *Reprod. BioMed. Online* 17: 25-33. p. 26.
6. Rodgers Bundren, M., 2013, «The Influence of Catholicism, Islam and Judaism on the Assisted Reproductive Technologies (ART). *Bioethical and Legal Debate: A Comparative Survey of ART in Italy, Egypt and Israel*». *U.Det.Mercy L. Rev.* 715: 1-29.
7. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://ronl.org/dissertatsii/gosudarstvo-pravo/255705/> (дата обращения 13.11.2020).
8. Боннер А.Т. Искусственное оплодотворение: достижения и просчеты современной медицины и человеческие драмы // *Закон.* – 2015. – №9. – С. 168-187.

Аннотатсия

Таъсири дин ба муносибатҳои ҳуқуқӣ вобаста ба татбиқи технологияҳои репродуктивии ёрирасон

Дар мақолаи мазкур муаллиф муносибатро ба усулҳои репродуктивии ёрирасон аз нуқтаи назари ақидаҳои динӣ баррасӣ менамояд. Муаллиф диққати худро ба он равона кардааст, ки дини ислом манъи комили татбиқи технологияҳои репродуктивии ёрирасонро муқаррар накардааст. Муаллиф ба ҳулосае омадааст, ки нуқтаи назарҳо дар ин масъала бармаъно нестанд.

Аннотация

Влияние религии на правоотношения по применению вспомогательных репродуктивных технологий

В настоящей статье, автор рассматривается отношение к методам вспомогательной репродукции с точки зрения религиозных взглядов. Автор акцентирует своё внимание на том, что исламская религия не устанавливает полного запрета в отношении применения вспомогательных репродуктивных технологий. Автором делается вывод о неоднозначности взглядов по данному вопросу.

Annotation

The influence of religion on legal relationship on the technology of labor reproduction

In this article, the author examines the attitude towards methods of assisted reproduction from the point of view of religious views. The author focuses on the fact that the Islamic religion does not establish a complete ban on the use of assisted reproductive technologies. The author concludes that views on this issue are ambiguous.

УДК: 347.7:008

Каримзода Рухшона Мухамадӣ,

унвонҷӯи кафедраи ҳуқуқи соҳибкорӣ ва тиҷорати факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

E-mail: karimzoda-1989@mail.ru

Тел.: (+992) 908-83-80-66.

ТАРКИБИ СУБЪЕКТИВИИ ШАРТНОМАИ ХИЗМАТРАСОНИИ ФАРҲАНГӢ

Калидвожаҳо: ҷанбаҳои ҳуқуқӣ; фаъолияти фарҳангӣ; ёдгориҳои таърихӣ фарҳангӣ; намудҳои фарҳанги халқӣ; фаъолияти китобдорӣ; телевизион ва радио; тадқиқоти илмӣ дар соҳаи фарҳанг; мубодилаи фарҳанги байналмилалӣ; сарватҳои фарҳангӣ.

Ключевые слова: правовые аспекты; культурная деятельность; памятники истории и культуры; виды народной культуры; библиотечная деятельность; телевидение и радио; научные исследования в области культуры; международный культурный обмен; культурные ценности.

Keywords: legal aspects; cultural activities; historical and cultural monuments; types of folk culture; library; television and radio; scientific research in the field of culture; international cultural exchange; cultural values.

Тибқи шартномаи хизматрасонии фарҳангӣ субъектони соҳаи фарҳанг уҳдадор мешаванд ба шаҳрванд натиҷаи фаъолияти эҷодиро дар шакли намоиш ё иҷроиши оммавӣ намоиш диҳанд (ба шаҳрванд имконияти истифода намудани неъматҳои фарҳангиро пешниҳод кунанд), истеъмолкунанда бошад ҳуқуқ дорад таъмин намудани истифодаи неъматҳои фарҳангро бо назардошти қоидаҳои барои қонеъ намудани талаботҳои фарҳангии худ муқарраргардида талаб намояд [1, с. 245-246].

Тарафҳои шартномаи хизматрасонии муздноқ иҷрокунанда (хизматрасон) ва фармоишгар (истеъмолкунанда) мебошад. Ба таркиби субъективии уҳдадорӣ вобаста ба хизматрасонии муздноқи фарҳангӣ ягон талаботи махсус ҷой надорад. Ин чунин фаҳмонида мешавад, ки меъёри боби 37 Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд - КГ ҚТ) [2] ба доираи васеътарини муносибатҳои ҷамъиятӣ паҳн мегардад, ки аз он ғайриимкон будани дақиқ муайян намудани вазъи иштирокчиён вобаста ба хизматрасонии муздноқ бо ифодаи хусусияти намудҳои алоҳидаи гуногуни онҳо бармеояд. Субъекти шартнома – ин шахсест, ки дар бастан бастан ва амалӣ намудани шартномаи муайян иштирок менамояд.

Хизматрасонии фарҳангӣ воситаи ташаккули шахс буда, ба истеъмолкунанда барои дарки фарҳанг таъсир мерасонанд, шароити беҳтарсозандаи моҳият ва сифати зиндагиро созмон ва ташаккул медиҳанд [3, с. 19].

Вобаста аз мақсади фармоишгар (ё ин қонеъгардонии талаботи шахсӣ, ё талаботи дигар шахсон бо мақсади гирифтани даромад ё дигар

мақсадҳо) намудҳои гуногуни шартномаи хизматрасонии фарҳангиро бо таркиби гуногуни субъективӣ ҷудо намудан мумкин аст. Шубҳаро ба бор намеорад он, ки ҳама чунин шартномаҳо ҳамавақт мавҷудияти тамошобинонро, ки шояд ҳамчун тарафи шартнома, ё шахси сеюм дорои вазъи ҳуқуқии гуногун бошанд, пешбинӣ мекунад. Вазъи шахси сеюм инчунин яқоя карда мешавад. Дар як ҳолат онҳо ҳуқуқ доранд бевосита ба иҷрокунандаи хизматрасонии фарҳангӣ намоишӣ (концерт) иддао пешниҳод намоянд ва дар он вақт шартнома ба манфиати шахси сеюм ҷой дорад [4, с. 12]. Дар дигар ҳолатҳо онҳо чунин ҳуқуқ надоранд ва он вақт сохти шартнома на «ба манфиати шахси сеюм, баолки «оид ба иҷроиши шахси сеюм» номида мешавад. Банди 1, м. 464 КГ ҚТ шартнома ба манфиати шахси сеюмро чунин муайян мекунад: тибқи ин шартнома қарздор иҷроишро на ба кредитор, балки ба шахси сеюми дар шартнома пешбинишуда ё пешбинишуда, ки ҳуқуқ дорад аз қарздор иҷроиши уҳдадориро талаб намояд, ба амал барорад [5].

Маънои асосии сохтори мазкур дар ба шахси сеюм пешниҳод намудани ҳуқуқи талаби мустақилона ба тарафи шартнома, ки дар бастан он шахси сеюм иштирок накардааст, иборат мебошад. Инчунин шартномаи хизматрасонии муздноқи фарҳангӣ, ки байни иҷрокунандаи бевосита ва миёнрав-ташакилкунанда басташуда, меъёри умумии шартномаи хизматрасонии шахсӣ хос аст, ки ба манфиати шахси сеюм баста шудааст: шахси қарзӣ ҳуқуқӣ наметавонад имконияти пешниҳоднамудани КГ ҚТ-ро вобаста ба истифода намудани ҳуқуқи тибқи шартнома ба шахси сеюм пешниҳодшударо

дар ҳолати рад кардани охири аз чунин ҳуқуқҳо амалӣ намояд. Кредитор аз чунин имконият маҳрум аст, зеро ин ба ҳуди моҳияти хизматрасонии тадқиқшаванда, ки ба шахрвандон (тамошобинон) таъин гардидааст, муҳолифат мекунад.

Баъзе мисолҳо меорем. Яке аз талаботҳои асосӣ, талаботи одамон ба тамошо мебошад. Ин инчунин шакли гузаронидани фароғат ва тарзи дар як ҷой чамъ намудани ҳозирини зиёд барои ноил шудан ба дигар мақсадҳо, масалан иқтисоди, сиёсӣ ва ғайра мебошад. Инчунин мақсади чорабиниҳои консертӣ метавонад ба хоҳири ягон воқеа ё ид бошад. Ба ин маъно вақти мо низ истисно намебошад вақте чунин чорабиниҳо дар чорҷӯбаи чашн гирифтани бозиҳои олимпӣ, чемпионатҳои ҷаҳонӣ ва Аврупо, рӯзи Конституцияи ҚТ, рӯзи шаҳр, рӯзи милитсия, баргузор гардад ва ин рӯйхатро беохир давом додан мумкин аст. Мисолро дар рӯзи шаҳр ё идҳои ба ин монанд баррасӣ мекунем, вақте чорабиниҳои консертӣ дар майдонҳои кушода баргузор карда мешавад. Маҳз кори коллективҳои эҷодӣ дар ҷои барои гузаронидани чунин чорабиниҳо таъиншуда халқи бисёрро ҷалб мекунанд, муҳити идонаро таъсис медиҳанд. Фармоишгари хизматрасонӣ дар ҳолати баррасишаванда маъмурияти шаҳр дар шахсияти мақомоти дахлдори ҳокимият мебошад, ки дар баробари иҷроқунанда тарафи шартнома мебошад. аммо танҳо мавҷудияти шумораи зиёди шахриҳо-тамошобинон, ки дар ин ҳолат шахси сеюм мебошанд, ба чунин муносибати ҳуқуқӣ моҳияти қонунӣ медиҳад. Гарчанде барои тамошобинон чунин хизматрасонӣ ройгон мебошад, пас онҳо мутаносибан ҳуқуқи талаб карданро аз иҷроқунанда (ба истисноии таъмин намудани бехатарӣ) надоранд. Ба назар мерасад, ки дар ин ҳолат сохтори шартномаи хизматрасонии фарҳангию намоишӣ «оиди иҷроиши шахсони сеюм» номида мешавад. Ба он нигоҳ накарда, ки шахриҳо ҳозир шудан ба чунин чорабиниҳои фарҳангию намоиширо пардохт намекунанд, (ва ин ба пуррагӣ мантиқӣ аст, зеро мақсади он на фоидаи тижоратӣ, балки чашн гирифтани рӯйдод мебошад) он ройгон намебошад. Чунин шартнома низ ба музнок дохил мешавад, зеро аз ҷониби маъмурияти ташкилқунанда аз бучети дахлдор пардохт карда мешавад. Дар дигар ҳолатҳо, шахси ҳуқуқӣ ё соҳибкори инфиродӣ метавонад тибқи шартномаи хизматрасонии консертӣ фармоишгар бошад. Чун қоида дар чунин ҳолат, мақсади он минбаъд ба даст овардани фоида мебошад, зеро ӯ чунин

хизматрасониҳоро на барои худ, балки барои шахсони сеюм-тамошобинон, ки ба онҳо чиптаҳо фурӯхта мешавад (ба консерт, спектакл ва ғ) фармоиш медиҳад. Тибқи моҳият дар ин ҳолат ба ноил гардидан ба мақсади ниҳой як қатор шартномаҳо ворид мешавад. Яқум – байни ҳунарманд-иҷроқунанда ва шахси ҳуқуқӣ ё истеъмолқунанда (фармоишгар) ба манфиати шахси сеюм. Баъдан дар муносибатҳои мутақобила бо истеъмолқунандаи бевоситаи чунин хизматрасонӣ (тамошобинон), шахсе, ки тибқи шартномаи яқум фармоишгар буд, тибқи шартнома бо тамошобинон иҷроқунанда мегардад. Дар шартнома бо тамошобинон дар чорҷӯбаи чунин муносибатҳо, вазъи шахси сеюм ба иҷроқунандаи бевоситаи хизматрасонии консертӣ мегузарад. Бисёр ҳастанд ҳолатҳои, ки дар муносибатҳои ҳуқуқӣ вобаста ба хизматрасонии тадқиқшаванда ба шахси сеюм – миёнрав ҷой нест. Зеро агар иҷроқунанда тавонад бо қувваи худ чорабиниҳо ташкил куна два гузаронад, пас ба ӯ кофӣ аст, ки танҳо бо тамошобинони эҳтимолий ба муносибатҳои ҳуқуқии шартномавӣ дохил шавад. Ҳамин тавр бо назардошти таркиби субъективӣ намудҳои гуногунии асосии шартномаи хизматрасонии консертӣ ҷудо намудан мумкин аст. Шартномаи мазкур метавонад байни инҳо баста шавад:

- иҷроқунандаи бевосита (ҳунарманд) ва истеъмолқунандаи бевосита (тамошобинон), ки талаботҳои шахсии фарҳангиро қонё мегардонанд;

- иҷроқунандаи бевосита (ҳунарманд) ва миёнрав-ташкилқунанда, ки баъдан чиптаро ба тамошобинон ба мақсаи ба даст овардани даромад (шартнома ба манфиати шахси сеюм) мефурӯшад ё барои тамошобинони чорабинӣ ройгон мебошад (шартномаи иҷроиши шахсони сеюм);

- миёнрав-ташкилқунанда ва истеъмолқунандаи бевосита (тамошобин);

- истеъмолқунандаи бевоситаи хизматрасонии тадқиқшаванда коллективҳои мустақили эҷодӣ ва ҳунармандон-иҷроқунандагон ё намояндагонии онҳо мебошад.

Ба худ тасаввур намудан зарур аст, ки иҷроқунандаи эстрадӣ чигуна кори худро ба роҳ мемонад. Он дорои як қатор сарчашмаҳои даромад мебошад. Асосии онҳо – ин фаъолияти консертӣ (шабнишиниҳо, саёҳатҳо ва ғ.), даромадҳо аз фурӯши сабтҳо (аудиокассетаҳо, CD, видео), иштирок дар аксияҳои рекламавӣ ва мукофотҳо аз ҷониби

шахсони сеюм барои истифода бурдани ҳукуки муаллифӣ ва ҳуқуқҳои ба он вобаста мебошанд. Аммо пеш аз он, ки даромад гирад, иҷрокунандаро зарур аст корҳои зиёдро анҷом диҳад. Ҳеч кас ба концерт намеравад ва ҳеч кас албоми хунарманди ношиносро намехарад.

Пеш аз ҳама машҳур (реклама) шудани хунарманд зарур аст. Ин ҷараён дар шоу бизнес «номдоршавӣ» номида мешавад. Бо ҳама ин амалҳо роҳбарӣ мекунад ва ба онҳо-продюсер-шахсони ба худ ин ҳама ташвишхоро вобаста ба ташкили фаъолияти касбии хунарманди ҷавон бадӯшигиранда, харочоткунанда, ки созишномаҳои дахлдорро мебандад, маблағгузорӣ мекунад. Манфиати продюсер дар фаъолияти эҷодии ояндаи иҷрокунанда ифода мегардад, ки бо гузашти баъзе вақт ҳама харочотхоро рӯйпӯш мекунад ва худ даромаднок мешавад. Дар муносибатҳои мутақобилаи мазкури продюсер ва иҷрокунанда таваккал ҷой дорад.

Зеро ҳамчун хунарманди ҷавон метавонад ба фаъолияти эстрадӣ дилсард шавад, продюсер ҳам метавонад ваъдаи додашро иҷро накунад: албомро сабт кунад, клип ба навор гирад, оиди концерт гуфтушунид кунад. Бинобар ин дар шартномаи «продюсерии» байни онҳо басташаванда, ҳуқуқ ва уҳдадорихои иҷрокунанда ва продюсер дарҷ карда мешавад. Баъзан муносибати продюсер ва иҷрокунанда дар асоси қонунгузориҳои меҳнатӣ ба роҳ монда мешавад. Иҷрокунанда ба штати ширкати продюсерӣ ба қор қабул шуда, музди меҳнат мегирад. Аммо суръати фаъолият дар соҳаи шоу бизнес ба батартибандозии вақти қорӣ, истироҳатҳо, рухсатиҳо ва ғайра бо қонунгузориҳои меҳнатӣ таносуб нест. Бинобар ин шартномаи продюсерӣ – аҳди гражданино ҳуқуқӣ мебошад, ки дар он ҳарду тараф дар ҳуқуқ ва уҳдадорихои худ баробаранд.

Ҳамин тавр шартномаи продюсерӣ хеле муҳим мебошад, зеро тарафҳо аз аввал қабул мекунанд, ки бо қадом шарт ҳамкориҳои онҳо оғоз мегардад. Давраи ибтидоии машҳуршавии хунарманд – ин суруд аст. Ба ном «супер-хит». Агар иҷрокунанда худ суруд нанависад (шеър ва мусиқӣ), пас барои таъсиси он шоир ва оҳангсоз зарур аст, натиҷаи меҳнати эҷодии онҳо – объекти ҳуқуқи муаллифӣ мебошад. Инҷо инчунин бо муаллифи он (ё шахсоне, ки мутабиқи қонунгузориҳои барои иҷозат додан ба истифодаи асари дахлдори мусиқӣ дорои вақолати зарурӣ мебошад) шартнома бастан зарур аст.

Инчунин қайд намудан зарур аст, ки иҷрокунанда ва продюсерӣ он баъзан худашон

ҳуқуқро мефурушанд. Масалан, дар ҳолати омодагӣ ба баровардани албоми нави иҷрокунанда. Бо ба ном ширкати «рекордингӣ»-сохторе, ки барои омода кардани фитаҳо ва нашри онҳо дорои қудрат мебошад, шартнома баста мешавад. Ширкатҳои рекордингӣ на танҳо бо ҳуқуқи муаллифӣ, балки бо чунин институтҳо ба монанди ҳуқуқҳои ба он вобаста сару қор доранд. Масалан бо ҳуқуқи фонограммаи самарабахш. Баъзан продюсер (иҷрокунанда) ба ширкати рекордингӣ бо фонограммаи алақай тайёр, ки танҳо нашр намудан зарур аст, меравад.

Чунин фонограммаҳо дар толорҳои сабти садо ба амал бароварда мешавад. Маҳз ҳамин толори сабти садо дорандаи ҳуқуқи ба он вобаста мебошад. Ширкати рекордингӣ бошад нашркуниро ба нақша гирифта, бояд аз дорандаи ҳуқуқи ба он вобаста ба таҷдиди фонограмма вақолати дахлдорро гирад. Чун қоида ин бо роҳи ба имзо расонидани як қатор шартномаҳо ба даст меояд. Аввал толори сабти садо ҳуқуқро ба продюсер (иҷрокунанда) медиҳад, охириро бошад дар навбати худ алақай иҷозати заруриро ба ширкати нашркунанда медиҳад. Маълум аст, ки дар ҳама ин занҷир набояд нуқсон ҷой дошта бошад, вагарна метавонад ҳамчун ғайриқонунӣ ба партовгоҳ равона шавад.

Аммо қонунҳои шоу бизнеси муосир инчунин барои номдор гардонидани хунарманд ва истеҳсоли клипро талаб мекунад. Клип – ин асари аудиовизуалӣ мебошад, ки объекти ҳуқуқи муаллифӣ, маҳз объекти хеле ва хеле мураккаб мегардад. Гуфтан кофӣ аст, ки танҳо шумораи муаллифони аввалиндараҷаи клип метавонанд дахлдор бошанд. Ин муаллифони сценарияҳо, режиссер-қоргардонҳо, рассомон-қоргардонҳо, операторҳо, муаллифони асарҳои мусиқӣ ва бисёри дигарҳо, ки бо асарҳои меҳнати худ дар сохтани клип иштирок мекунанд. Бо ҳамаи онҳо шартномаи ҳуқуқӣ бастан зарур аст, ки ба продюсер (иҷрокунанда) имкон медиҳад клипро дар оянда муътадил истифода барад. Мушкилот ақалан бо як муаллиф метавонад ба он расонад, ки клип ҳеч вақт ба рӯи экран намебарояд. Давраи дигар – саҳн ба шаҳрҳо мебошад. Ҳамин тавр, дар давраи ташаккули худ иҷрокунандаи ҷавон бисёртар ба ВАО пайдо мешавад, муаллиф ва оҳангсозони машҳурро қор мекунад, ки барои ситораи оянда якумин супер-хитро омода мекунанд, толорҳои сабти садоро ба иҷора мегиранд, ки дар он ҷо ин хит ва якҷанд дигар сурудҳо сабт мешаванд, албоми якум таёр мешавад, ки аз ҷониби ширкати рекордингии интихобшуда нашр карда мешаванд.

Минбаъд клипҳо ба навор гирифта мешаванд, ки дар ҳама шабакаҳои телефизионӣ ва барномаҳои машҳури мусиқӣ пахш карда мешаванд, сурудҳои иҷроқунанда дар шабакаҳои бузурги радиои садо медиханд.

Гарчанде, ки хунармандон мутлақо ба эҷодиёт машғул мешаванд, пас манфиати онҳоро аз ҷумла дар вақти бастанӣ шартнома ба ташкили баромад ҳам продюсер намоёндагӣ мекунад. И.И. Пригожий ба тарзи зерин мафҳуми «продюсерро» тасниф намудааст: «Дар адабиёт ва таҷрибаи ғарб «менечер» ва «продюсер» мафҳумҳои гуногун мебошад, ҳуди истилоҳи «продюсер» (аз калимаи англисии produce – истеҳсол кардан, сохтан) гирифта шуда, аз кинематографии америкоӣ омадааст ва ба соҳибкор дар соҳаи истеҳсоли кино ворид мешавад, ки назорати ақидавино бадеӣ ва ташкилино молиявиро аз болои коркарди филмҳо ба амал мебарорад. Минбаъд ин мафҳум ба намоиши спектаклҳо, намоишҳои театри паҳн гардид. Дар тичорати ҷаҳонии мусиқӣ продюсер ҳамчун «шахсе, ки ташкил ва сабти садоро назорат мекунад» баррасӣ карда мешавад. Дар ин ҳолат функцияи он ба интиҳоби иҷроқунандагон, толорҳо, режисёрҳои овоз ва танзимгардони мусиқӣ меорад; назорат аз болои кор дар толор; таъмин намудани сифати сабти садо мутобиқи вазифаи гузоштаи ширкат, ки дар натиҷа ба он аз фурӯши фитаҳо тибқи шартномаи басташуда фоиз медиҳад. Талаботи асосӣ ба продюсер дар ин ҳолат мавҷудияти омодагии касбии мусиқавӣ мебошад, зеро ӯ маводи мусиқавиро (мусиқӣ, матн) муайян мекунад, онро ба тартиб мебарорад, бо иҷроқунанда кор мекунад, ба ҷараёни омодагӣ ва амали мусиқанавозон назорат мекунад, фардияти садоро меҷӯяд. Инак, гурӯҳи машҳури «Beatles» бисёртар ба туфайли кори продюсер Чорч Мартин машҳур гардид. Дар шоу бизнес продюсер – ин ҷисми марказӣ, асосӣ мебошад, зеро ӯ дар ҷараёни эҷодӣ ва истеҳсоли, маблағгузорию лоиҳаҳо ро ихтиёрдори қарзҳо буда ба пуррагӣ ба амал мебарорад. Ӯ қарзҳо ва аз кор озод намудани ҳайати эҷодӣ ва техникиро роҳбарӣ мекунад, назоратро аз болои иҷроиши лоиҳа назорат мекунад, дуруст кардани онро дар ҳама зинаҳои сохтани маҳсулоти бадеӣ назорат мекунад. Ба ғайр аз иштирок кардан дар сохтани маҳсулоти босифат, продюсер уҳдадорию менечери ҳайъатӣ (идора кардани обрӯи хунарманд, баъзан ҳаёти шахсии ӯ), менечери тичоратӣ (назорати таъмини молиявии лоиҳа), пресс-атташе, маблағгузор, баъзан ҳуқуқшиносро (бастанӣ шартнома ва ғ.) иҷро мекунад. Аммо продюсерон асосан ба

фаъолияти промоутерӣ машғул шуда, бевосита ба омода кардани фитаҳои мусиқавӣ ягон муносибат надоранд, яъне пурра танҳо ба дастгирии молиявӣ, ташкили имичи хунарманд, кири он ҷавобгӯ мебошад. Продюсер, чун қоида корманди штатӣ мебошад, аммо метавонад шахси хусусӣ бо бастанӣ шартнома ба лоиҳаи яккарата баромад кунад. Продюсер дар зер сабти муайян, барнома, шоу метавонад аз шахси хусусӣ ё ҳуқуқӣ маблағ гирад ё маблағи шахсиашро гузорад. Дар ин ҳол ӯ барои ба амал баровардани лоиҳа ҷавобгарию пурраи молиявӣ дорад. Дар оянда продюсер ба маҳсулоти бадеии сохташуда дорои ҳуқуқи қонунӣ ва маънавӣ мебошад. Ӯ бояд аз киро, фурӯши касетаҳои видеоӣ ва аудиоӣ, филмҳо, клипҳо, баромадҳои консертӣ хунармандон фоиз гирад. Нисбати сармоягузoron, маблағгузoron ӯ уҳдадор аст ҳама шартҳои иҷро намоёнд, ки тибқи он ба ӯ маблағи пулӣ дода шуда буд. Дар ҷараёни таъсис додани барномаҳо, видеофилмҳо ва ғайра продюсер ба тартибдорию кори режиссер, расом, оҳангсоз ва ғайра ҳуқуқ дорад» [6, с. 108].

Мақсади ниҳонии ҳар як муносибати ҳуқуқӣ вобаста ба хизматрасонии консертӣ қонё гардонидани талаботи он шахсоне мебошад, ки ба манфиати онҳо чунин шартномаҳо баста мешаванд (тамошобинон). А.И. Петров қайд мекунад, ки «агар хизматрасонӣ хусусияти шахсӣ дошта бошад, пас баромад намудани ташкилот ба сифати истеъмолкунандаи бевоситаи хизматрасонӣ ғайриимкон аст. Инак, хизматрасонии хусусияти тиббӣ, намоишидошта, муаллимӣ таъсир расониданро бевосита ба инсон, бадан ва фикри ӯ пешбинӣ мекунад. Аз рӯи моҳият хизматрасониро барои захира кардан, ҷамъ кардан истеҳсол карда намешавад, бинобар ин дар ҳолатҳои номбаршуда истеъмолкунандаи мушаххас ҳама вақт шаҳрванд баромад мекунад» [7, с. 85]. Ҳамин тавр танҳо шахси воқеӣ метавонад тамошобин бошад. Пеш аз ҳама тамошобин истеъмолкунандаи хизматрасонии мушаххас мебошад. Мутаносибан ба он Қонун «Дар бораи ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон» паҳн мегардад.

Барои он, ки шаҳрванд тарафи шартнома гардад, ӯ бояд дорои қобилияти амалкунӣ бошад, яъне қобилияти бо амалҳои худ ба даст овардан ва ба амал баровардани ҳуқуқи гражданиро дошта бошад, барои худ уҳдадорию гражданиро ба вучуд оварда онро иҷро карда тавонад. Қобилияти амалкунии граждани дар ҳаҷми пурра ҳангоми ба синни балоғат расидан, яъне пас аз ба синни ҳаҷдаҳсолагӣ расидан ба вучуд меояд. Аммо дар ҳолати бо хизматрасонии консертӣ вазъи

тамошобинро ба даст овардан, тарафи шартнома метавонад шахси ғайри қобили амал бошад. Чунин ба назар мерасад, ки чорабиниҳои фарҳангию намоишӣ маҳдудиятҳои синусоли надорад, яъне тамошобини он метавонад шахрванде бошад, ки ба синни шашсолағӣ расидааст.

Миёнарав-ташқилкунанда шакли қолиб мебошад. Чи тавре қайд намудем ин шахс-нисбат бо иҷрокундаи бевосита (хунарманд) ҳамчун фармоишгар баромад мекунад, инчунин нисбати истеъмолкундаи бевосита (тамошобин) ҳамчун иҷрокунда баромад мекунад. Хусусияти ташқилии фаъолияти ин шахсон пеш аз ҳама дар амали намудани аҳд бо шахси сеюм аз ҷониби онҳо ифода мегардад, ки тибқи он охирон уҳдадор мешаванд пурра ё қисман уҳдадорӣ онҳоро дар назди тамошобинон иҷро намоянд. Маҳз дар қабул намудани уҳдадорӣ ба амал баровардани ҳама ҷараёни омодагӣ ва гузаронидани чорабиниҳои концертӣ аз ҷониби миёнарав-ташқилкунанда моҳияти фаъолияти он иборат аст. Миёнарав, ки тарафи шартнома мебошад худ ба тамошобинон хизмат намерасонад, зеро барои ин воситаи лозимиро доро намебошад, бинобар ин ӯ маҷбур аст ба кӯмаки шахси сеюм, ки воқеан уҳдадорӣ ӯро иҷро мекунад, мешитобад. Имконияти ҷалб намудани шахси сеюм ба иҷроиши уҳдадорӣ бегона – қоидаи умумӣ мебошад, ҳатман иҷроиши шахсӣ – истисно аз қоида мебошад. Охирон бояд дар қонун, дигар санадҳои ҳуқуқӣ пешбинӣ гардад, аз шартҳои уҳдадорӣ ё моҳияти он барояд (б.1 м.343 КГ ҚТ). моддаи 799 КГ ҚТ уҳдадорӣ иҷроиши шахсии уҳдадорӣҳои хизматрасониро пешбинӣ мекунад, агар дар шартнома чизи дигар пешбинӣ нагардида бошад. Гарчанде шартнома бо тамошобин, ки шакли он чипта мебошад, оиди он, ки қарздор иҷроиши уҳдадориро ба шахси сеюм воғузур мекунад ишорае нест. чунин мешуморем, ки қоидаи мазкур бояд санади меъёрию ҳуқуқӣ, ки хизматрасонии фарҳангиро ба танзим мебарорад, дарҷ карда шавад ва қабул намудан зарур аст. Ба сифати миёнарав-ташқилкунанда метавонад шахси ҳуқуқӣ, ки барои он фаъолияти мазкур шакли ба даст овардани даромад мебошад, баромад кунад. Баъзан онҳо бо иҷрокундагонии бевосита аз номи дигар шахс бо муносибат баромад мекунад, ки барои он пешакӣ шартномаи миёнаравӣ мебаранд. Фаъолияти чунин ташқилотҳо дар ВАО васеъ реклама карда мешавад.

Рӯйхати адабиёт:

1. Каримзода Р.М. Договор на оказание услуг культуры// Материалы Республиканской научно-теоретической конференции профессорско-преподавательского состава, сотрудников и

Миёнарав-ташқилотчиён метавонанд соҳибқорони инфиродӣ бошанд, ки фаъолияти худро бе таъсис додани шахси ҳуқуқӣ ба амал мебароранд. Онҳо ҳуқуқ доранд ҳама фаъолияти соҳибқориро аз лаҳзаи ба сифати соҳибқори инфиродӣ ба қайди давлатӣ гузоштан ба амал бароранд. Нисбати соҳибқорони инфиродӣ қоидаи КГ ҚТ татбиқ мегардад, ки фаъолияти ташқилотҳои тижоратиро ба танзим мебарорад. Мутобиқи моддаи 1 КГ ҚТ фаъолияти соҳибқорӣ фаъолияти мустақили ба таваккали худ амалишавандаест, ки барои мунтазам ба даст даровардани фоида равона карда шудааст. Мутаносибан шахси воқеӣ метавонад ба сифати миёнарав-ташқилотчӣ баромад кунад, танҳо агар минбаъд фуруши чиптаҳо барои чорабиниҳои концертӣ ба нақша нагирад.

Фармоишгар тибқи шартномаи тадқиқшаванда инчунин метавонад Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомотҳои маҳаллӣ– дар қорҷӯбаи ташили чорабиниҳои сатҳи дахлдор баромад кунад. Вақте субъектони дар боло зикргардида ҳамчун фармоишгар баромад мекунад, пас шартнома оиди иҷроиши шахси сеюм ҷой дорад, зеро барои тамошобин чорабинӣ ройгон мебошад.

Ҳамин тарик, ба таркиби субъективии шартномаи хизматрасонии фарҳангӣ аз як тараф театр, филармония, сирк, кинотеатр, осорхона, толори намоиш (галерея), боғи ҳайвонот ва ғ., аз тарафи дигар бошад шахрванд дохил мешавад, хизматрасонии хусусияти фарҳангидошта – дар шартнома истеъмолкунда номида мешавад. Барои театр, филармония, сирк – хизматрасонӣ дар шакли омодагӣ, ташқил ва намоиш додани спектаклҳо, концертҳо, гузаронидани шабнишиниҳои эҷодӣ, фестивалҳо, озмунҳо, дигар намоишҳои оммавӣ, ташқил кардани шабнишинҳо мебошад. Барои ташқилотҳои кино-видео-намоишӣ- ташқил ва намоиши кино ва видеофилмҳо, ки барои намоиши оммавӣ таъин гардидааст. Барои осорхона, толори намоишӣ, боғи ҳайвонот – ташқил ва намоиши объектҳои омодашудаи иҷтимоӣ ба мақсади маърифатнокӣ, фарҳангию маънавӣ ва иттилоотӣ мебошад. Ҳуқуқ ва уҳдадорӣ тарафҳо вобаста аз намуди хизматрасонии пешниҳодшавандаи хусусияти фарҳангидошта ташқил мегардад.

студентов ТНУ, посвященной «5500-летию древнего Саразма», «700-летию выдающегося таджикского поэта Камола Худжанди» и «20-летию изучения и развития естественных, точных и математических наук в сфере науки и образования (2020-2040 годы)». – Душанбе, 2020. С.245-246.

2. Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон (қисми II) аз 11 декабри соли 1999// Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1999, № 12, мод. 323; с. 2002, № 4, қ. 1, мод. 170; с. 2006, № 4, мод. 194; с. 2009, № 12, мод. 821; с. 2010, № 7, мод. 540; с. 2012, № 7, мод. 699; с. 2013, № 7, мод. 505; Қонуни ҶТ аз 3.05.2002 №5, аз 29.04.2006 № 181, аз 3.12.2009 № 569, аз 21.07.2010 № 607, аз 03.07.2012 № 849, аз 22.07.2013 № 977, аз 2.01.2019 № 1558.

3. Сангинов Д.Ш. Проблемаҳои танзими ҳуқуқи фаъолияти соҳибқорӣ оид ба хизматрасонии иҷтимоию фарҳангӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Автореферати диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ. Душанбе, 2019. С.19.

4. Ковалевская Н.С. Договор в пользу третьих лиц-граждан: Автореф. дис ... канд. юрид. наук. Ленинград, 1988. С. 12.

5. Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон (қисми I) аз 30 июни соли 1999// Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1999, № 6, мод. 153, мод. 154; с. 2001, № 7, мод. 508; с. 2002, № 4, қ. 1, мод. 170; с. 2005, № 3, мод. 125; с. 2006, № 4, мод. 193; с. 2007, № 5, мод. 356; с. 2010, № 3, мод. 156, № 12, қ. 1, мод. 802; с. 2012, № 7, мод. 700, № 12, с. 1, мод. 1021; с. 2013, № 7, мод. 504; с. 2015, № 3, мод. 200; с. 2016, № 7, мод. 612; Қонуни ҶТ аз 6.08.2001 № 41, аз 3.05.2002 № 5, аз 1.03.2005 № 85, аз 29.04.2006 № 180, аз 12.05.2007 № 247, аз 11.03.2010 № 601, аз 29.12.2010 № 640, аз 03.07.2012 № 850, аз 28.12.2012 № 928, аз 22.07.2013 № 976, аз 18.03.2015 № 1178, аз 23.07.2016 № 1334, аз 2.01.2019 № 1557, аз 2.01.2020 № 1656, аз 2.01.2020 № 1657.

6. Пригожин И.И. Политика - вершина шоу-бизнеса. М.: ООО «Алкигамма», 2001. С.108.

7. Петров А.И. Договор возмездного оказания консультационных услуг. Дис. к.ю.н. м., 2004. - С.85.

Аннотатсия

Таркиби субъективии шартномаи хизматрасонии фарҳангӣ

Муаллиф дар мақолаи мазкур таркиби субъективии шартномаи хизматрасонии фарҳангиро таҳлил намуда, баён менамояд, ки ба таркиби субъективии шартномаи хизматрасонии фарҳангӣ аз як тараф театр, филармония, сирк, кинотеатр, осорхона, толори намоиш (галерея), боғи ҳайвонот ва ғ., аз тарафи дигар бошад шаҳрванд дохил мешавад, хизматрасонии хусусияти фарҳангидошта – дар шартнома истеъмолкунанда номида мешавад. Ҳуқуқ ва уҳдадории тарафҳо вобаста аз намуди хизматрасонии пешниҳодшавандаи хусусияти фарҳангидошта ташкил мегардад.

Аннотация

Субъективная структура договора оказания услуг культуры

В статье автор анализирует субъективную структуру договора оказания услуг культуры и отмечает, что субъективная структура договора оказания услуг культуры - это, с одной стороны, театр, филармония, цирк, кино, музей, выставочный зал (галерея), зоопарк и т.д., а другая сторона гражданин - потребитель услуги культуры. Права и обязанности сторон формируются в зависимости от вида оказываемых услуг культуры.

Annotation

Subjective structure of the contract rendering cultural services

In this article, the author analyzes the subjective structure of the contract for the provision of cultural services and notes that the subjective structure of the contract for the provision of cultural services is, on the one hand, a theater, a philharmonic society, a circus, a cinema, a museum, an exhibition hall (gallery), a zoo, etc. and the other side is a citizen - a consumer of cultural services. The rights and obligations of the parties are formed depending on the type of cultural services provided.

УДК: 336.231

Чураи Абдусаломи Мухтор,

мутахассиси пешбари бахши таҳлили таъсири танзимкунии Маркази миллии қонунгузорию назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

E-mail: mukhtorov.abdusalom@mail.ru

Тел.: (+992) 918-53-53-90.

Холматова Сурайёхон Абдусаторовна,

омӯзгори кафедраи назарияи иқтисод Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, номзади илмҳои иқтисодӣ.

E-mail: xolmatova88@list.ru

Тел.: (+992) 937-08-08-55.

ТАКМИЛИ ТИҶОРАТИ ЭЛЕКТРОНӢ ҲАМЧУН ШАКЛИ МУОМИЛОТ ДАР ПАСТ НАМУДАНИ ХАРОҶОТИ ТРАНСАКСИОНӢ

Калидвожаҳо: хароҷотҳои трансаксионӣ; субъектҳои хоҷагидорикунанда; низомҳои иқтисодӣ; иқтисодиёти институтсионалӣ; хароҷотҳои истеҳсолӣ; масрафот.

Ключевые слова: трансакционные издержки; хозяйствующие субъекты; экономические системы; институциональная экономика; производственная издержка; расходы.

Keywords: transaction costs; economic entities; economic systems; institutional economy; production.

Таъсиррасонии тиҷорати электронӣ ба рушди иқтисодиёти навин, бахусус дар масъалаҳои паст намудани хароҷоти трансаксионии субъектҳои иқтисодӣ падидаи он қадар нав нест. Ҳамзамон сатҳи рушди тиҷорати электронӣ дар мамлакатҳои дунё нобаробар аст. Сабаби асосии ин нобаробарӣ дар таъминоти рушди инфрасохтори телекоммуникатсионии онҳо дида мешавад, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қатори онҳо усулҳои муоссирро ҷиҳати такмили рушди технологияҳои иттилоотӣ интихоб намудааст. Аммо дар назар аён аст, ки рушди тиҷорати электронӣ аз муҳити институтсионалии иқтисодиёт, ки барои таъмин намудани амалигардонии механизмҳои он муҳим аст, вобастагии калон дорад.

Такмили тиҷорати электронӣ яке аз самтҳои афзалиятноки паст гардидани сатҳи хароҷоти трансаксионии субъектҳои иқтисодӣ мебошад. Тиҷорати электронӣ паст шудани хароҷоти трансаксиониро аз рӯи баъзе намудҳо (хароҷоти ҳавасмандӣ) таъмин карда метавонад, аммо хароҷоти трансаксионӣ ҳангоми гузаронидани транзаксияҳо ба шакли электронӣ онҳо метавонанд, худро дутарафа нишон дода, моҳияти асосии истифодабарии тиҷорати электрониро нобуд созад. Бо вучуди ин, муҳимияти муайянсозии тиҷорати электронӣ, ки

дар қадом шароитҳо метавонад мустақилона таракқӣ намояд, пайдо мешавад. Ақидаҳои илмие мавҷуданд, ки тиҷорати электронӣ метавонад, ҳамчун механизми самараноки паст намудани хароҷоти трансаксионӣ амал намояд. Бахусус, ҳангоме ки барои паст намудани шаклҳои муайяни хароҷоти трансаксионӣ, аз ҷумла рафтори бемасъулиятона дар доираи муносибатҳои шартномавии тарафҳо, тиҷорати электронӣ ба сифати шакли алоҳидаи табаддулот баромад карда тавонад.

Дар аввал тиҷорати электрониро ҳамчун шакли табаддулот гуруҳбандӣ намуда, муайян менамоем, ки дар қадом муҳити институтсионалӣ имконияти амал намуданро дорад.

Ба ақидаи Д. Норт дар доираи модели табаддулот бо хароҷоти трансаксионӣ ниҳодҳо табаддулотро ба се шакли асосӣ сохторбандӣ менамоем [1].

- табаддулоти инфиродӣ;

- табаддулоти ғайри инфиродӣ;

- табаддулоти ғайри инфиродии табаддулот бо назорат бурдани шахси сеюм.

Шакли яқум, инфиродишавии муносибатҳои байни молистеҳсоқунандагони хурд бо савдои маҳаллиро тасвир менамояд, ки ин шакли табаддулот солҳои тӯлонӣ дар

муносибатҳои иқтисодӣ мавҷуд буд ва то давраи ҳозира байни ҳаҷми истехсолот ва табаддулот амал намуда истодааст.

Таъсисёбии бозор бо фаҳмишҳои муосир, ҳамчун гузариш ба муносибатҳои табаддулоти ғайриинфироӣ тавсиф дода мешавад. Онҳо асоси муайянкунандаи хусусиятҳои хоси бозор ба шумор мераванд. Табаддулоти ғайриинфироӣ ҳамон вақт ба амал намудан шурӯъ намуд, ки дар шароити афзоиши ҳаҷми тичорат ва гуногуншаклии табаддулот шартномаҳои нисбатан мушқилро нисбат ба шароитҳои табаддулоти инфироӣ талаб намуда буданд. Барои иҷро намудани шарту талаботҳои шартнома иштирокчиёни тичорат натаанҳо ба маҷбуршавии шадид дучор гардиданд, балки бо як миқдор гаравмонии молу мулк ё дороиҳои худ рӯ ба рӯ шуданд.

Барои ба вучуд омадан ва бомуваффақият амал намудани низомҳои муосири иқтисодии аз муносибатҳои мушкили шартномабандӣ фарқкунанда ва барои муваффақиятҳои минбаъда гузариш ба табаддулоти ғайриинфироӣ бо назорат бурдани шахси сеюм нақши муҳим пайдо намуд. Фаҳмо аст, ки бо вучуди он ки тарафи сеюм наметавонад, шароитҳои дилхоҳро барои иштирокчиён таъмин намояд, лекин иштирокчиёни табаддулот захираҳои худро барои барқарор намудани муносибатҳои шарикӣ масраф менамоянд. Вале дар шароити муосир, ҳангоми амал намудани табаддулоти мушкилу гуногун имкониятҳои зиёд барои рафтори бемасъулиятона вучуд дорад, ки тарафҳо бе маҷбуркунӣ роҳи ҳалли масъалаи худро ёфта наметавонанд.

Аз рӯи нуқтаи назари Д.Норт ниҳоди ягона дар нақши шахси сеюмро танҳо давлат бозида метавонад. Механизми нисбатан самараноки таъсиррасонии давлат ба ҷамъияти демократии муосир тавассути фишори мустақиму маҷбурсозӣ нею, балки бо роҳи паҳн намудани кодекси рафтор тавассути таълимдихӣ ё идеология сурат мегирад. Бо ёрии инҳо дар ҷамъият интиҳоби қоидаҳо ташкил карда мешавад, ки баъдан самаранокӣ ва маҳдудсозии ғайрирасмиро баланд мебардоранд[2].

Табаддулоти ғайриинфироӣ натаанҳо аз рӯи фаҳмиши назариявӣ, балки аз нуқтаи назари ҳақиқӣ муносибатҳои дар тичорати электронӣ ба вучудоянда номидан мумкин аст. Мушкилоти риоя нашудани шарту қоидаҳои

созишнома ба пайдошавии харочоти трансаксионӣ мусоидат менамояд, ки асосан ҳангоми созишномабандӣ пардохти харид ва равон намудани молу маҳсулот аз рӯи вақт ба нақша гирифта мешавад, барои ҳамин тичорати электронӣ метавонад, дар ҳолати мавҷуд будани механизмҳои маҳдудкунандаи рафтори бемасъулиятонаи яке аз тарафҳо самарнок фаъолият намояд.

Дар таҷрибаи фаъолияти тичорати электронӣ ҳолатҳои аз тарафи харидор пардохт намудани арзиши мол ва ба ӯ нарасонидани моли харидоришудаи ӯ вомерӯад, ки ин ҳолатро яке аз мушкилоти амалкарди низомии электронии муносибатҳои харидору фурӯшанда номидан мумкин аст. Масалан, дар Ҷумҳурии Халқии Хитой механизми маҷбурсозии фурӯшанда ба риояи ҳуқуқи истеъмолкунанда вучуд надорад, ки дар натиҷаи чунин норасогиҳои ҳуқуқӣ нобоварӣ авҷ гирифта, барои рушди минбаъдаи он монеаҳо эҷод менамояд. Бо вучуди ин, таъсис додани ниҳодҳои назоратии риоякунии шарту қоидаҳои амалиётҳо барои тичорати электронӣ самаранок мебошад [3].

Ташкили чунин механизми зарурӣ яке аз мушкилотҳои асосии иқтисодии муосир ба шумор меравад. Ҳатто баъзе давлатҳои рушди баланди иқтисодидошта чунин иқтидору хусусиятҳоро надоранд, чунки падидаи гурӯҳҳои идоракунонда ҳамеша қӯшиш менамоянд, ки аз ҳисоби манфиатҳои ҷамъият даромад гиранд, дар тамоми мамлакатҳои дунё вучуд дорад. Барои ҳамин, дар шароити муосир вобаста ба зуд-зуд дигаргуншавии рафтору муносибатҳои ҳамгироии субъектҳои хоҷагидоркунанда ва дар асоси ин афзун шудани харочоти трансаксионӣ танҳо давлат метавонад, кафолатдиҳандаи бозътимоди ягона барои муҳити табаддулоти ғайриинфироӣ бошад.

Аммо мутаносибан ба тичорати электронӣ барои паст намудани сатҳи харочоти трансаксионӣ мушкилотҳои иловагӣ пайдо мешавад. Дар доираи як давлат имконияти мавҷуд будани назорати мустақими давлат ва кафолатдихӣ ба субъектҳои иқтисодӣ мебошад. Лекин воситаҳои технологияи муосир метавонанд, бидуни иштирок ва таъсиррасонии давлат бе мушкилӣ бо субъектҳои иқтисодии дигар мамлакатҳо созишнома банданд. Дар ин маврид, ҷаҳонишавии муносибатҳо маҳсусияти хосаи тичорати электронӣ мегардад. Дар

шароити тичорати байналмилалӣ, давлат назоратро тавассути мақомотҳои махсуси ҳукуматӣ ба роҳ мемонад, ки чандон натиҷаи дилхоҳ дода наметавонанд. Масъалаи ба амал баровардани табаддулоти ғайриинфироӣ бе назорати самараноки тарафи (шахси) сеюм яке аз мавзӯҳои асосӣ дар феҳристи масъалаҳои рушди иқтисодии муосир ҷой гирифтааст. Дар масъалаҳои кафолати ҳуқуқи иштирокчиёни табаддулоти байналхалқӣ бояд ба созишномаҳои байниҳукуматӣ ё созишномаҳои байналмилалии ташкилотҳо таъяс карда шавад. Лекин аз ҳама воситаи муфиду самараноктар ин худтанзимкунии бизнес ба назар мерасад, ки аллакай, ба таври кофӣ дар соҳаи тичорати фосилавӣ, баҳусус дар тичорати электронӣ фаъолона истифода шуда истодааст. Худтанзимкунии бизнес барои дастгирӣ ва таъмини умумии боварӣ дар байни иштирокчиёну соҳаҳо равона карда шудааст, ки ба таври анъана ин муваффақиятҳо дар асоси муттаҳид намудани кодексҳои рафтор ва назорати риояи шарту қоидаҳои созишномаи тарафайн ба даст оварда мешавад. Ин механизм сатҳи нави фаъолияти иқтисодиро муайян намуда, ба ҷои вазъи механизми маҷбурсозии давлатӣ қоидаҳои ғайрирасмии таъсисдиҳандаи сохтори институтсионалии бозътимод пайдо мешаванд.

Асосан кодексҳои рафтори истифодашаванда ба соҳаҳо ва бахшҳои тааллуқдоранд, ки то ҳол тавассути қонунгузорӣ танзими онҳо ҷорӣ карда нашудааст. Онҳо нисбати меъёрҳои қонунгузорӣ таркиби васеъ доранд ва тағйирёбии иҷтимоӣ ва иқтисодӣ устувор мебошанд. Чун анъана, дар онҳо нисбат ба қонунҳо талаботҳои зиёд ҷой дода мешавад, чунки онҳо барои дастгирии рақобати боадолатона ва шаффоф дар соҳаҳо равона карда шудааст, ҳамзамон сатҳи нисбатан баланди хизматрасониҳо ба истеъмолкунанда таъмин менамояд [4]. Дар маҷмӯъ қоидаҳои дар доираи ниҳодҳои худтанзимкунанда инҳоро муайян менамояд:

-талаботҳои воридшавӣ ба ташкилоти худтанзимкунанда (талабот ба маълумоти олий, ихтисос, собиқаи кории хоҳишманд ва ғ.);

-талаботҳои умумии техникӣ барои ҷорӣ намудани фаъолият дар ин ва ё он соҳа (пахлӯҳои сифати мол ва хизмат, талабот барои ҳамкорӣ бо субъектҳои иқтисодӣ ва рақибон, талабот ба технология ва ғ.);

-талабот ба самтҳои ҳуқуқи фаъолияти иштироккунанда (шаклҳои маъмули созишнома, шартҳои ҳатмӣ, ки бояд дар шартнома бо субъектҳои иқтисодӣ ҷой дошта бошад, талабот ба шаклҳои ҳуқуқӣ-ташклиӣ ҷорӣ намудани фаъолият ва ғ.);

-шароитҳои молиявӣ ҷорӣ намудани фаъолият ва муносибатҳои ҳамкорӣ бо ташкилотҳои худтанзимкунанда (талабот ё маҳдудсозӣ ба шароитҳои пардохти нархи молу хизмат, талаботи суғуртаи масъулияти касбӣ, пардохти ҷубронпулӣ ба шахси сеюм ва ғ.);

-шартҳо ва тартиботи ҳалли муноқишаҳо байни ташкилот ва аъзоёни онҳо, байни рақибон, байни аъзоёни ташкилот ва дигар субъектҳои хоҷагидорикунандаю, истеъмолкунандагон ва таъминотчиён ва ғ.

Дар тичорати фосилавӣ ин механизми маҷкур ҳанӯз солҳои пешин мавриди истифода қарор дошт. Дар таҷрибаи давлатҳои тараққикардаи Аврупо, соли 1992 қабули созишномаи байналмилалии хизматрасониҳои почта ва тичорати фосилавӣ заминаи асосии фаъолияти таъсис ёфтани ташкилоту ширкатҳо гардид. Шакли нави механизми худтанзимкуниро дар тичорати электронӣ, махсусан бояд қайд намуд, ки барои ин гуна бозор таъсис додани стандартҳои гуногун, протоколҳои криптографӣ ва низоми нақдинаи рақамӣ хос аст. Ташкилотҳо ба ин хусусиятҳо мутобиқ шуда, қоидаҳои муайяни ташкили бизнеси худро интихоб менамоянд ва фаъолияти гурӯҳҳо дар як нави муайян сохтори алоҳидаро ташкил менамоянд. Агар ташкилоти иштирокчӣ қоида ё стандартҳоро вайрон намояд, яқбора аз имкониятҳои афзалиятнок (масалан, дастрасӣ ба низоми нақдинаи рақамӣ, ки таъминкунандаи самаранокии пардохтҳоро дар тичорати электронӣ таъмин менамояд) маҳрум мегардад [5].

Аз рӯи назарияи иқтисодии неоинститутсионалӣ, худтанзимкунӣ-ин ниҳоде мебошад, ки дар доираи он аз тарафи як гурӯҳ субъектҳои иқтисодӣ қоидаҳоро ташкилу иваз намуда, фаъолияти хоҷагидорӣ ин субъектҳоро мутобиқ ва танзим менамоянд.

Вобаста ба фаъолияти ташкилотҳо, худтанзимкунӣ ин як тӯри шартномаҳо теъдоди зиёди субъектҳои иқтисодиро дар доираи қоидаҳои ниҳоди худтанзимкунанда тасвир менамояд. Одатан ташкилотҳои худтанзимкунанда дар худ тасвири

шартномаҳои рӯйпӯшшударо таҷассум менамояд, яъне ҳангоме ки субъектҳои иқтисодӣ на байни зерсохторҳои худ, балки бо субъектҳои марказӣ созишнома мекунанд.

Таҳқиқотчиёни худтанзимкунӣ қайд намуда буданд, ки худтанзимкунӣ нисбат ба танзими анъанавии давлатӣ имкониятҳои васеъ дошта, ҳамзамон дар муайянсозии таваккалҳо фаъоланд. Баргариӣ худтанзимкуниро нисбат ба шакли анъанавӣ дар меъёрҳои тобоваранда, мутобиқшавии содда дар ҳолатҳои тағйирёбии вазъи бозор, имкониятҳои васеъи иштирокчиёни бозор барои интиҳоб ва ҷорӣ намудани меъёрҳои зарурии сиёсати ташкилии худтанзимкунӣ, имкониятҳои маслиҳатомези ҳалли муноқишаҳо нисбат ба сохторҳои судӣ, мутобиқати равандҳои ҳалли баҳсҳо вобаста ба шароитҳои соҳаи алоҳидаи трансаксияҳо дар байни иштирокчиёни бозор ва ғайраҳо мушоҳида намудан мумкин аст [6].

Ҳамзамон набояд фаромӯш кард, ки истифода намудани худтанзимкунӣ бо хароҷоти муайяни иштирокчиёни бозор алоқаманд мебошад. Ин ба монанди хароҷоти мустақими иштирокчиёни ташкилоти худтанзимкунанда (масалан, ҳаққи аъзогӣ) ва хароҷоти ғайримустақими онҳо (масалан, маҳдудсозии имкониятҳои рақобатсозӣ, баланд намудани нарх ва паст намудани сифати хизматрасониҳо) мебошад. Тачрибаи ҷаҳонӣ шаҳодат медиҳад, ки дар баъзе ҳолатҳо худтанзимкунӣ метавонад, маҳдудиятҳои ҷиддии рақобатро ташкил намуда, ба манфиатҳои истеъмолкунандагон ба таври манфӣ таъсир расонад.

Ҳамин тариқ, таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки барои рушд ва амалкарди муътадилӣ тичорати электронӣ, механизмҳои фаъоли пасткунандаи таваккали рафтори бемаъсулиятона дар тичорати фосилавӣ, баҳусус дар тичорати электронӣ метавонад, натавонанд аз ҳисоби назорати самараноки давлат оид ба риоя намудани талаботҳои созишномаҳо ба даст оварда шавад, балки аз ҳисоби ҳамоҳангсозии манфиатҳои субъектҳои иқтисодӣ, омодагӣ ва маҳорати онҳо дар ташкили ниҳодҳои, ки манфиатҳои ҳамаи иштирокчиёни бозорро таъмин карда метавонад. Махсусиятҳои бозор дар шароити густариши ҳамгирии субъектҳои хоҷагидорикунанда истеъмолкунандагонро водор месозанд, ки онҳо ҳамеша ба тағйиротҳои ғайриҷашмдошти вазъи бозорҳои беруна омода буда, истифода аз технологияҳои иттилоотӣ маълумотҳои зарурии худро дастрас намуда, оид ба хароҷоти трансаксионӣ бо онҳо дучор меомада қарорҳои дахлдорро қабул намоянд. Албатта мусаллам аст, ки ҳаргуна тағйиротҳои ғайриҷашмдошт заминаи асосии пайдошавии хароҷоти трансаксионӣ мебошад ва ояндабинии онҳоро танҳо ба таври назариявӣ мушоҳида намудан мумкин аст. Ҳамзамон баъди интизории хароҷоти трансаксионӣ ва рӯ ба рӯ шудан бо онҳо, бо мақсади ба таври назариявӣ муайянсозии эҳтимолияти ҳаҷм ва миқдори онҳо андешидани ҷораҳои комплекси бисёрпаҳлӯ, дар шакли сохториву дастаҷамъӣ ва ҳамоҳангсозии якҷанд манфиатҳо мувофиқи мақсад мебошад [7].

Рӯйхати адабиёт:

1. Валевич Ю. Институциональное равновесие // Эковест, 2002, № 2.1. 75. 3.
2. Институциональная экономика: новая институциональная экономическая теория: Учебник / Под общей ред. д.э.н., проф. А.А. Аузана. - М.:ИНФРА-М, 2010.
3. Исайнов Ҳ.Р. Иқтисоди миллӣ. Китоби дарсӣ.-Душанбе: «Ирфон», 2018.-618с.
4. Кузубаева Б.М. Особенности формирования транзакционных издержек в традиционной аграрной экономике.//Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. Серия общественных наук.№ 2. 2014.-С.35.
5. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. М., «Начала», 1997. –С 68.
6. Рауфи А. Конкурентная экономика./под общ. ред. Д.э.н., проф. О.Б. Бобоева.-Душанбе: «Дониш», 2014.-608с.
7. Фактор транзакционных издержек в теории и практике российских реформ. / Под ред. В.Л. Тамбовцева. М., 1998.

Аннотатсия

Такмили тиҷорати электронӣ ҳамчун шакли муомилот дар паст намудани харочоти трансаксионӣ

Дар мақолаи пешниҳодгардида таъсиррасонии тиҷорати электронӣ ба рушди иқтисодиёти муосир, махсусан дар масъалаҳои паст намудани харочоти трансаксионии субъектҳои иқтисодӣ дида баромада шудааст. Шаклҳои асосии он муайян карда шуда, вобаста ба сохтори мавҷуда, харочотҳои трансаксионӣ дар низомҳои иқтисодӣ ошкор карда шудааст. Паёмадҳои манфии харочотҳои трансаксионӣ дар корхона, муассиса ва ташкилотҳо тадқиқ карда шудааст. Дастгирии давлатро тавассути фароҳам овардани шароитҳо барои паст намудани харочотҳои трансаксионии субъектҳои хоҷагидорикунандаи иқтисодиёти кишвар пешниҳод карда шудааст.

Аннотация

Улучшение электронной коммерции как формы транзакции для снижения трансакционных издержек

В статье исследуется влияние электронной коммерции на развитие современной экономики, особенно на снижение транзакционных издержек для хозяйствующих субъектов. Выявлены его основные формы и в зависимости от существующей структуры транзакционные издержки в экономических системах. Исследованы негативные последствия транзакционных издержек для предприятий, учреждений и организаций. Государственная поддержка осуществляется путем создания условий для снижения транзакционных издержек хозяйствующих субъектов страны.

Annotation

The article examines the impact of e-commerce on the development of the modern economy, especially on reducing transaction costs for business entities.

Its main forms have been identified and, depending on the existing structure, transaction costs in economic systems. The negative consequences of transaction costs for enterprises, institutions and organizations are investigated. State support is carried out by creating conditions for reducing transaction costs of economic entities of the country.

УДК: 347.1

Қодиров Сирочиддин Тоҷиддинович,

унвонҷӯии Академияи миллии
илмҳои Тоҷикистон.

E-mail: godirov_s@mail.ru

Тел.: (+992) 987-18-81-14.

ОБЪЕКТИ ҲУҚУҚ ВА ОБЪЕКТИ МУНОСИБАТҲОИ ҲУҚУҚӢ-ГРАЖДАНӢ

Калидвожаҳо: ҳуқуқи граждани; объекти ҳуқуқ; объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ; назарияи ҳуқуқ; ҳуқуқи субъективӣ; манфиати ғайримоддӣ.

Ключевые слова: гражданское право; объект права; объект правовых отношений; теория права; субъективное право; нематериальный интерес.

Keywords: civil law; object of law; object of legal relations; theory of law; subjective law; non-material interest.

Дар илми ҳуқуқ вобаста ба мафҳуми объекти ҳуқуқ ва объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ ақидаҳои гуногун вучуд доранд. Чунин гуногунии афкори олимони он ба масъалаи мазкур аз муттааллиқ будани онҳо ба ин ё он назарияҳои ҳуқуқӣ вобаста аст. Дар мақолаи мазкур баъзе паҳлуҳои ин масъала таҳлилу баррасӣ гардидаанд.

Масъалаи объекти ҳуқуқӣ то ба имрӯз яке аз масъалаҳои марказӣ дар илми ҳуқуқшиносӣ ба шумор меравад. Дар доираи мавзӯи интиҳобкардаи мо, масъалаи объект, аҳмияти махсус дорад, зеро дар қонунгузорӣ ва амалияи судӣ мафҳуми манфиатҳои ғайримоддӣ ва ҳуқуқи манфиатҳои ғайримоддӣ ба пуррагӣ кушода дода нашудааст.

Чӣхати ба масъалаи баррасишаванда маълумоти мукамалтаре дарёфт намудан, ба он назарияҳои объект, ки дар назарияи ҳуқуқ дар гузашта пешниҳод гардида буданд, рӯ меоварем.

Дар асарҳои ҳуқуқшиносоне, ки ба назария ва фалсафаи ҳуқуқ бахшида шудаанд, категорияи объекти ҳуқуқ дар робита бо категорияи ҳуқуқи субъективӣ ё ҳуқуқ ба маънои субъективӣ баррасӣ карда мешавад. Дар навбати худ, ҳуқуқи субъективӣ ҳамчун унсур зарурии муносибатҳои ҳуқуқӣ амал мекунад. Чунин тарзи муносибат ба таври умум барои давраи пеш аз инқилобии рушди афкори ҳуқуқӣ хос аст. Объекти ҳуқуқро инчунин олимони ҳуқуқшинос ҳамчун як унсур зарурии муносибатҳои ҳуқуқӣ баррасӣ менамоянд ва ҳангоми қабули қарор дар бораи объекти ҳуқуқ муҳаққиқон ба ин ё он тарз аз мафҳуми ҳуқуқи субъективӣ дур мешаванд ва бо ин васила объекти ҳуқуқи субъективӣ ва объекти

муносибатҳои ҳуқуқро мушобех месозанд. Дар навбати худ, масъалаҳои марбут ба ҳуқуқи субъективӣ аз ҷониби илми ҳуқуқшиносӣ хориҷӣ, васеъ омӯхта шуданд. Зимнан, афкори ҳуқуқии шуравӣ дар таҳқиқоти худ ҳамеша ба таълимоти ғарбӣ таъя мекард. Вобаста ба ҳуқуқи субъективӣ дар охири асри 19 ва аввали асри 20 се назарияи нисбатан маъмул мавҷуд буд:

1) Назарияи иродавӣ. Ин назария аз фалсафаи Г.Ф. Гегел [1] сарчашма гирифта, онро олимони немис Виндшейд инкишоф додааст. Тибқи ин назария, моҳияти ҳуқуқи субъективӣ, ба иродаи он субъекте, ки ин ҳуқуқ ба ӯ тааллуқ дорад, иборат аст. Таърифе, ки мутобиқи он ҳуқуқ субъекти иродаи умумӣ эътироф шудааст ё - бо иродаи умумӣ рост меояд ва ё мазмун он меъёри ҳуқуқро ташкил медиҳад, махсус мебошад.

2) Назарияи манфиатӣ. Ин назария аз тарафи олимони дигари олмонӣ Р. Иеринг таъия шуда буд, ки шадидан дучори интиқоди назарияи иродавӣ гардид.

Ба ақидаи Р. Иеринг, ҳуқуқи субъективӣ аз ду унсур иборат аст:

а) унсур моддӣ ё субстансионӣ, ки дар он мақсади амалии ҳуқуқ - фоида, манфиат, арзиш, рағбат дохил мешаванд, онҳо бояд аз ҷиҳати ҳуқуқ муҳофизат карда шаванд. (gewährleisten-кафолат);

б) унсур расмӣ – муҳофизати ҳуқуқи ин манфиат, муҳофизат дар шакли даъво мебошад. Аз ин бармеояд, ки ҳуқуқ манфиати даъвои ҳимояшуда аст, ҳуқуқ амнияти ҳуқуқи истифодаи манфиатҳо аст.

3) Назарияи озодӣ (И. Кант). Ҳангоми омӯзиши масъалаи мазмун меъёрҳои ҳуқуқи тарафдорони ин назария ба ҳулосае омаданд, ки

ин мазмун озодии берунии инсон аст. Ҳамин тарик, меъёри ҳуқуқӣ озодии берунии одамнор дар ҷомеа муайян мекунад ва ҳамчун заминаи ҳуқуқҳои субъективӣ хизмат мекунад. Аз ин ҷо бармеояд, ки моҳияти ҳуқуқи субъективӣ озодии берунаи муайянкардаи меъёр аст.

Ҳангоми муайян кардани объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ, олимони соҳаи ҳуқуқ, категорияи объектро тавассути ҳуқуқи хифзшавандаи манфиат (Г.Ф.Шершеневич), тавассути соҳаи озодии беруна (Е.Н. Трубетско), ё тавассути синтези яқум ва дуҷум (Ф.В. Тарановский) ошкор намуда, ба яке аз назарияҳои дар боло зикршуда пайванд мекунанд.

Ҳамин тавр, ба ақидаи Е.Н. Трубетско, «объекти ҳуқуқ - ҳамаи он чизе мебошад, ки ба соҳаи озодии беруна дохил шуда, метавонад ба предмети ҳукмронии инсон табдил ёбад. Чунин ашёҳо ва ҳамин тавр, объектҳои ҳуқуқӣ метавонанд, яқум – ашёҳои олами моддӣ - молу мулк; дуҷум – амали шахс ва дар ниҳоят, сеҷум – ҳуди шахс бошанд».

Г.Ф. Шершеневич менависад, ки «объекти ҳуқуқӣ ҳамаи он чизе номида мешавад, ки метавонад ҷун воситаи амалигардонии манфиат хизмат расонад. Чунин воситаҳо метавонанд: а) молу мулк, инчунин ашёҳои олами моддӣ, б) амали шахсони дигар, ки дар интиқоли ашё, дар хизматрасонии хусусӣ, дар замимаи қувваи қорӣ худ ташкил ёфтаанд, бошанд» [2].

Ф.В. Тарановский ҳамаи объектҳои муносибатҳои ҳуқуқиро ба объектҳои навъи яқум ва объектҳои навъи дуҷум мутобикан ба ду мақсади ҳуқуқӣ ҷудо кардааст: таъмини озодӣ ва таъмини манфиат. Тибқи ин объектҳои навъи аввал – ин объектҳои озодӣ ва объектҳои навъи дуҷум – ин объектҳои манфиат мебошад. Ба объектҳои озодӣ Ф.В. Тарановский рафтори одамнор дохил мекунад: «ҳуқуқи субъективӣ ин даъво ба иҷрои уҳдадорӣҳои вазифадор. Объекти ҳуқуқи субъективӣ намуди рафторҳои хоҳанд буд, ки ба муттаҳидсозӣ бо уҳдадорӣҳои мутобикаткунандаи рафтори мутасаддӣ мувофиқат мекунанд». Объекти ҳуқуқи навъи дуҷум – ин он чизе ки ба рафтори одамнор равона карда шудааст. Дар ин ҷо муаллиф молу мулк, манфиатҳои ғайримоддӣ ва ҷун «амал» номидашавандае, ки зерин онҳо «зӯҳуроти алоҳидаи шахсияти инсон» фаҳмида мешавад, дохил менамояд.

Аз назарияҳои дар боло овардашуда, охири ба дарки муносири объекти

муносибатҳои ҳуқуқӣ нисбатан наздиктар аст. Дар ҳақиқат, бо назардошти ҳудудҳои таъсири ҳуқуқӣ, меъёри ҳуқуқ вариантҳои гуногуни муносибатҳои ҳуқуқиро пешниҳод мекунад, ки метавонанд вобаста ба ин ё дигар манфиатҳои бо ҳамон меъёри ба объектҳои ҳуқуқҳои субъективӣ муттааллиқ, ба миён оянд. Аммо, ҳар як варианти муносибатҳои ҳуқуқӣ, вобаста аз он, ки иштирокчиёни муносибатҳои ҳуқуқӣ аз манфиатҳои мушаххас ҷӣ гуна ғоида ба даст меоранд, объекти ҳуқуқи молу мулкӣ метавонад қорхона ҳамчун манфиати моддӣ бошад. Объекти муносибатҳои ҳуқуқи марбут ба иҷораи қорхона истифодаи ҳуқуқи амволи (соҳибият ва истифодабарӣ) манфиатҳои моддӣ зикршуда хоҳад буд. Ҳуқуқи амволи қарав объекти муносибатҳои ҳуқуқи марбут ба қарави қорхона мебошад.

Амал ҳамчун объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ одатан барои муносибатҳои ҳуқуқи мудофиавӣ хос аст. Чунин, ҳангоми мусодираи амвол аз тасарруфи ғайриқонунӣ дигар объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ, амали шахси уҳдадор оид ба баргардонидани амволи зикршуда мебошад. Амалҳо объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ ҳангоми идорақонунӣ боэътимоди амволро низ ташкил медиҳанд. Дар ин ҳолати манфиат, ки ҳамаи ин муносибатҳои ҳуқуқӣ бо он алоқаманданд, объекти муттаҳид ва ягона - ҳуди молиқият хоҳад буд. Объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ нисбатан мушаххас аст, зеро дар муносибатҳои ҳуқуқӣ субъекти ҳуқуқ салоҳиятҳои ҷудогонаи марбут бо манфиатҳои ўро амалӣ менамояд. Дар ҳамин ҳолат, вақте суҳан дар бораи мусодираи манфиат меравад, объекти ҳуқуқи субъективӣ ва объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ ба ҳам мувофиқ меоянд.

Ба ибораи дигар, ҳам объекти ҳуқуқ ба маънои субъективӣ ва ҳам объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ манфиат мебошад, аммо дарачаи аниқтар қардани ин мафҳум аз он, ки қигуна ҳадафро субъектҳои муносибатҳои ҳуқуқӣ дунболагиранд, вобаста аст. Манфиат ҳамчун объекти ҳуқуқи қарданӣ бо объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ ҳам дар маҷмӯъ ва ҳам қисман иртибот дорад. Мутобикати онҳо вақте суҳан дар бораи таҳвили манфиат дар маҷмӯъ имқонпазир аст.

Назарияи амал дар адабиёти ҳуқуқӣ на як қору ду қор мавриди танқид қарор қирфтааст. Чунин, ҳатто И.В.Михайловский қайд карда буд, «ҳамаи объектҳои ҳуқуқро ба амалиёт бурдан

номумкин аст. Агар ман рояли Блюнтнерро аз мағозаи мусиқӣ харида бошам, пас объекти ҳуқуқи ман роял мебошад, вале на амалҳои фурушанда ё соҳиби мағоза».

Чи тавре ки мебинем, дар ин ҳолат И.В.Михайловский ба сифати намуна маҳз он ҳолатеро, ки вақти интиқоли манфиат, дар маҷмӯъ ба вучуд меояд, истифода мебарад ва объекти ҳуқуқ бо объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ мутобиқат менамояд.

Дар адабиёти ҳуқуқии давраи шӯравӣ нуктаи назаре васеъ паҳн гардина буд, ки мувофиқи он зери объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ ҳамон падидаҳо (мавзӯҳо)-и олами атроф фаҳмида мешаванд, ки ҳуқуқҳо ва уҳдадорҳои субъективии ҳуқуқӣ ба он равона карда шудаанд. Масалан, М.М.Агарков чунин мепиндорад, ки барои роҳ надодан ба иштибоҳот, истилоҳотро бояд такмил дод ва объекти ҳуқуқ он чиро шуморид, ки рафтори шахси вазифадор ба он равона карда шудааст, пеш аз ҳама ашӯ. Рафтори шахси вазифадор, ки бо ин ё он аломатҳо (интиқоли ашӯ, пардохти пул, истехсоли кори муайян, худдорӣ аз тааддӣ ба ашӯ, худдорӣ аз нашри осори адабии каси дигар ва ғайра) тавсиф карда мешавад, мундариҷаи муносибатҳои ҳуқуқӣ номида мешавад. [3]

Бар хилофи М.М. Агарков, С.С. Алексеев қайд мекунад, ки ба миён гузоштани масъалаи объект (дар ин ҳолат, объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ) дар илми ҳуқуқшиносӣ хусусияти муайяне дорад. Дар муқоиса бо фалсафа, ки дар он истилоҳи «объект» асосан барои тавсифи муносибати байни материя ва шуур истифода мешавад, дар илми ҳуқуқшиносӣ категорияи объект бо субъект бевосита алоқаманд нест, балки дар робита бо муносибатҳои ҳуқуқӣ фаҳмида мешавад. С.С.Алексеев мавқееро ҳимоя мекунад, ки мувофиқи он дар муносибатҳои ҳуқуқӣ масъалаи маҳсуси объект мавҷуд аст, ки шарт нест бо тасаввуроти умумии фалсафӣ дар бораи объект бояд алоқамандӣ дошта бошад. С.С.Алексеев назарияи амалро танқид карда, рафтори одамнро дар муносибатҳои ҳуқуқӣ ба мундариҷаи моддии чунин муносибатҳои ҳуқуқӣ нисбат медиҳад. Зери объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ муаллиф падидаҳо (ашӯҳо)-и олами моддӣ ва маънавӣ, манфиатҳои гуногуншакли моддӣ ва ғайримоддиро мефаҳмад, ки метавонанд талаботи субъектҳо, инчунин манфиати шахси салоҳиятдорро қонеъ гардонанд.

Худи ҳамин хусусияти объект бо мафҳуми ҳуқуқи субъективӣ мувофиқ аст, ки нуктаи муҳими он манфиат аст.

Дар назарияи плюралистӣ ба объектҳои муносибатҳои ҳуқуқӣ манфиатҳои зерини моддӣ ва ғайримоддӣ дохил карда мешавад:

- 1) Ашӯҳо;
- 2) маҳсули эҷодиёти маънавӣ;
- 3) манфиатҳои ғайримоддӣ хусусӣ;
- 4) амал (худдорӣ аз амал);
- 5) натиҷаҳои амал.

Дар айни замон, назарияи плюралистӣ дар назарияи ҳуқуқ афзалият дорад: «назарияи плюралистии объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ воқеан гуногунии муносибатҳои ҳуқуқии мавҷударо инъикос менамояд, ба далелҳо асос ёфтааст, муносиб ва аз ин рӯ ҳақиқӣ аст»; «объектҳои муносибатҳои ҳуқуқӣ он қадар гуногуншакланд, ки муносибатҳои иҷтимоии танзимкунандаи ҳуқуқ ҳамон қадар мухталифанд»; «ба воқеияти назарияи плюралистӣ нисбатан наздик эътироф намуда, объекти муносибатҳои ҳуқуқиро ҳамчун падидаи олами беруна муайян кардан мумкин аст, ки метавонад манфиати шахси вақолатдори дар шакли ашӯ, хидмат, маҳсули эҷодиёти маънавӣ ё манфиати шахсии ғайримоддӣ баромадкунанда, ки барои он субъектҳои муносибатҳои ҳуқуқӣ дар доираи ҳуқуқҳои қонунӣ ва уҳдадорҳои худ амал мекунад, қонеъ гардонад» [4].

Илми ҳуқуқи граждани шӯравӣ инчунин, масъалаи объекти ҳуқуқро дар робита бо таълимоти муносибатҳои ҳуқуқӣ баррасӣ кардааст. Масалан, В.П.Грибанов қайд намудааст, ки масъалаи доир ба объектҳои муносибатҳои ҳуқуқӣ - дар илми ҳуқуқҳои граждани яке аз баҳсбарангестарин мебошад. Вай се назарияи асосии марбут ба объекти муносибатҳои ҳуқуқиро ҷудо намуд: «баъзеҳо чунин мешуморанд, ки объект он чизест муносибатҳои ҳуқуқӣ дар он пайдо мешаванд; дигарон чунин меҳисобанд, ки объект он чизест муносибатҳои ҳуқуқӣ ба он равона карда шудаанд ва дар ниҳоят, сеюминҳо зери объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ, он чиро мефаҳманд, ки онҳо ба чӣ таъсир мерасонанд». Худи муаллиф объекти муносибатҳои ҳуқуқиро ҳамчун чизе, ки муносибати ҳуқуқӣ ба он таъсир мерасонад, муайян карда, охири аз мавқеъҳои номбаршударо тарафдорӣ кардааст. В.А. Рясентсев чунин мешуморад, ки объекти муносибатҳои ҳуқуқии граждани он манфиатҳои

этироф карда мешаванд, ки ҳуқуқи субъективӣ ва уҳдадорӣ ҳуқуқӣ ба он бо мақсади конё намудани манфиатҳои шахси салоҳиятдор равона карда шудаанд. Ниҳоят, сеюмин аз мавқеҳои номбаршударо О.А.Красавчиков, бо баррасии объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ, ҳамчун чизе, ки бо сабаби онҳо байни шахсиятҳо робитаи муайяни ҳуқуқӣ ба вучуд меояд, ишғол намуд. [5]

Ба ақидаи мо, охири аз мавқеҳои номбаршуда нисбатан асоснок мебошанд, зеро он моҳияти объекти муносибатҳои ҳуқуқиро пурра дарбар мегирад. Таъсири ҳуқуқиро на объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ (масалан, ашё), балки танҳо шури субъект, ки амалҳои худро дар асоси дастурҳои меъёри ҳуқуқӣ месозад, эҳсос кардан мумкин аст. Объекти муносибатҳои ҳуқуқиро ҳамчун амалҳои шахсии ба он равонашуда муайян карда, мо таҳмин мекунем, ки объект (он дар тафсири мазкур – ҳадафи дохилшавӣ ба муносибатҳои ҳуқуқӣ мебошад) мумкин аст, комилан берун аз майдони ҳуқуқӣ бошад. Масалан, амалҳои шахс барои расонидани хизмати подошнок, пеш аз ҳама, ба гирифтани фоида нигаронида шудаанд. Аммо, ин ҳадаф

барои меъёрҳои ҳуқуқӣ бетафовут аст, гарчанде ҳуди меъёр ба мавҷудияти худ маҳз бо ҳадаф вазифадор аст. Дар ин ҷо объекти ҳуқуқ ҳамчун манфиати моддӣ хизмат мекунад. Объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ - ин амали шахс барои расонидани хизмат мебошад. Таҳмин кардан мантиқӣ аст, ки муносибатҳои ҳуқуқӣ дар бораи амалҳои мушаххаси шахс ба миён меоянд, ки дар қонунгузории граждани онҳо ҳамчун амалҳо доир ба расонидани хизмат тасниф карда мешаванд.

Новобаста аз он ки чӣ гуна объекти муносибатҳои ҳуқуқии граждани дар назарияҳои объекти баррасикардаи мо муайян карда мешавад, ҳамаи онҳо ба объекти муносибатҳои ҳуқуқии граждани падидаҳои зерини воқеияти объективӣ дохил мешаванд:

- 1) ашёҳо;
- 2) амал;
- 3) маҳсули фаъолияти эҷодӣ;
- 4) манфиатҳои шахсии ғайримолумулкӣ.

Ҳамин тариқ, объекти муносибатҳои ҳуқуқии граждани ва объекти ҳуқуқҳои граждани дар ин ҷо ҳамчун мафҳумҳои баробармазмун амал мекунад.

Рӯйхати адабиёт:

1. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. –М., 1998. –С. 121.
2. Астахова М.А. Объект субъективного гражданского права: понятие и признаки. // Гражданское право. - 2006. - №2.
3. М.М. Агарков Обязательства из причинения вреда // Проблемы социалистического права. - М., 1939.— № 1.
4. Гражданский кодекс РФ. Часть первая. ФЗ от 30.11.94 г. // СЗ РФ. -1994!-№32.-Ст. 3301.
5. М. Малеин, 1975. 63.Грибанов В. П. Пределы осуществления и защиты гражданских прав.

Аннотатсия

Объекти ҳуқуқ ва объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ-граждани

Дар илми ҳуқуқ вобаста ба мафҳуми объекти ҳуқуқ ва объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ ақидаҳои гуногун вучуд доранд. Чунин гуногунии афкори олимони оид ба масъалаи мазкур аз муттааллиқ будани онҳо ба ин ё он назарияҳои ҳуқуқӣ вобаста аст. Дар мақолаи мазкур баъзе паҳлуҳои ин масъала таҳлилу баррасӣ гардидаанд.

Аннотация

Объект права и объект гражданских правовых отношений

В правовой науке относительно понятий объекта права и объекта правовых отношений существуют различные мнения. Такое различие по мнению ученых зависит от их принадлежности к тем или иным правовым теориям. В статье автор проанализировал и рассмотрел все стороны данного вопроса.

Annotation

Object of law and object of civil legal relations

In legal science, there are different opinions regarding the concepts of the object of law and the object of legal relations. Such a difference in the opinions of scientists depends on their belonging to one or another legal theory. In this article, the author tried to analyze and consider all aspects of this issue.

УДК: 347.63

Эмомова Каёна Илхомовна,

преподаватель кафедры международного права и
сравнительного правоведения Российско-
Таджикского (Славянского) университета.

E-mail: k.emomova@bk.ru

Тел.: (+992) 931-80-88-44.

О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ ПРИОБРЕТЕНИЯ РОДИТЕЛЬСКИХ ПРАВ МУЖЧИНАМИ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН И РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Калидвожаҳо: ҳуқуқҳои волидайн; масъулияти волидайн; ҳуқуқҳои кӯдакон; ҳимояи кӯдакон; муқаррар намудани падарӣ; эҳтимолияти падарӣ.

Ключевые слова: родительские права; родительские обязанности; права детей; защита детей; установление отцовства; презумпция отцовства.

Keywords: parental rights; parental responsibilities; children's rights; child protection; establishment of paternity; presumption of paternity.

Статус отца в современном семейном законодательстве весьма неоднозначен. Если вопросы с установлением материнства не вызывают особой полемики, то основания для установления личности отца весьма неоднозначны. Так, часть 2 ст. 49 Семейного кодекса Республики Таджикистан устанавливает, что «если ребенок родился от лиц, состоящих между собой в зарегистрированном в органах записи актов гражданского состояния браке, а также в течение трехсот дней с момента расторжения брака, признания его недействительным или смерти супруга матери ребенка, отцом ребенка признается супруг (бывший супруг) матери, если не доказано обратное» (статья 53 Семейного Кодекса Республики Таджикистан). [1]. Согласно ч. 2 ст. 48 Семейного кодекса Российской Федерации, «если ребенок родился от лиц, состоящих в браке между собой, а также в течение трехсот дней с момента расторжения брака, признания его недействительным или с момента смерти супруга матери ребенка, отцом ребенка признается супруг (бывший супруг) матери, если не доказано иное» (ст. 52 СК РФ)[2].

Современные способы установления статуса отца в восприятии ребенка вызывают опасения социологов. Так, в Российской Федерации отмечается уменьшение значения института отцовства в семье, что можно связать с ментальностью российского народа и современными технологиями, которые нивелируют роль отца для несовершеннолетних. В Республике

Таджикистан наблюдается обратная ситуация, которая тоже связана с ментальностью народа и религиозными веяниями, т.е. религия в современной ситуации оказывает положительное влияние на институт отцовства.

Некоторыми учеными социологами была выдвинута новая характеристика, касающаяся института отцовства, и она определяется, как «родительская некомпетентность» [6, с. 15].

Современные теоретики в области права выдвигают новые гипотезы, относительно защиты прав отцов, в семейном законодательстве основная роль принадлежит защите прав ребенка и прав матери, область прав отца ограничена обозначением «родитель» и детально не прописывается.

Автор считает, что необходимо внести в законодательство нормы выделяющие права отца и определяющие его ценность в области воспитания ребенка [5, с. 6].

В соответствии с новым изданием Конституции Российской Федерации от 01 июля 2020, автор делает вывод об усилении роли правового статуса ребенка в государстве и о защите его основных прав.

Законодательство Республики Таджикистан в области семейного права устанавливает отношения между родителем и ребенком только с момента официальной регистрации рождения ребенка. Так, факт рождения ребенка может быть скрыт из-за отдаленности населенного пункта от официальных медицинских представителей, в этом случае официальная регистрация может проводиться через определенное время.

В Законе Республики Таджикистан «О государственной регистрации актов гражданского состояния» устанавливается, что «заявление о регистрации рождения ребенка должно быть представлено не позднее трех месяцев со дня рождения ребенка». Государство допускает задержку регистрации ребенка в случаях, установленных законом. В связи с этим возникает вопрос: в случае чрезвычайной ситуации могут ли быть продлены соответствующие сроки. Автор считает, что необходимо детально проработать данную тему и установить дополнительные сроки в семейном законодательстве на регистрацию ребёнка.

В законодательстве Российской Федерации также установлены сроки пробелов с момента рождения ребенка до его официальной регистрации. Так как, в Федеральном законе «Об актах гражданского состояния» устанавливается срок в размере одного месяца, в течение которого должна быть произведена регистрация ребенка[6,15]. Кроме этого, в семейном законодательствах Российской Федерации и Республики Таджикистан в Законе «Об актах гражданского состояния» устанавливается возможность регистрации рождения ребенка, в возрасте 1 года и более[3]. Интересной особенностью обязательной регистрации является отсутствие юридических последствий при обстоятельствах отсутствия регистрации[4].

Исходя из этого, можно сделать вывод об отсутствии юридической связи между ребёнком и родителем до периода регистрации ребёнка. Следует отметить, что отсутствие факта рождения самого ребенка до момента регистрации является актуальной проблемой.

Правоспособность, которой каждый человек наделяется с рождения, потеряет свою актуальность, если ребенок не был сразу зарегистрирован органами государства, то есть защита ребенка и его естественных прав невозможны без официальной регистрации со стороны государства. Из этого стоит сделать вывод, что регистрация ребенка в государственных органах — это закрепление его фактической правоспособности перед государством.

Поэтому, многие ученые - праведы считают необходимым закрепить в современном семейном законодательстве момент определения родительских прав перед ребенком. Момент вступления в силу

обязанностей родителей перед ребенком сейчас закрепляется актом фактической регистрации ребенка в государственных органах, то есть промежутков, между которым родитель не закрепляет своих прав перед ребенком, считается упущенным для ребенка.

Некоторые ученые праведы склоняются к мнению, что эмбрион (по достижении определенного срока) должен обладать правом на защиту его интересов с момента возникновения родственных отношений в связи с беременностью женщины. Следует обратить внимание на то, что сложившиеся устои в области современного законодательства Российской Федерации и Республики Таджикистан устанавливают ограничение на проведение аборт на определенном сроке, указывая главной целью защиту здоровья женщины, а не ребенка (эмбриона).

В соответствии со статьей 6 Конвенции о правах ребенка, каждый ребенок имеет право на жизнь, но в конвенции не устанавливается срок, при котором можно определить, ту границу, между которой различают эмбриона (не рожденного ребенка) и ребенка с действующими правами, как полноценного субъекта права. Так, каждое государство вправе в соответствии с национальным законодательством самостоятельно определять момент, когда ребёнок будет считаться официально рожденным и получит соответствующие права.

Отсутствие единого мнения по данному вопросу не позволяет усовершенствовать законодательство в области защиты не рождённых детей (в период эмбрионального развития). В данном положении закона также не учитывается мнение отца о проведении аборта, так как у него нет правовой связи с ребенком, только номинальное утверждение матери, что не является юридическим основанием. Так, порядок установления отцовства определяется состоянием брака с матерью ребенка. В основном в силу законодательства, стандартно отцом ребенка определяется не «биологический» отец ребенка, а мужчина, официально состоящий в браке с женщиной, родившей ребенка — такой принцип действует во многих государствах.

Информацию об отце также может предоставить мать-одиночка при составлении свидетельства о рождении, но это не обязывает указанного человека исполнять свои правовые

обязанности в отношении ребенка, кроме тех случаев, когда мать обратится в суд и потребует выполнения этих обязанностей путем выплаты алиментов. Факт освобождения мужчины от родительских обязанностей в данной ситуации является вполне реализуемым.

В законодательстве Российской Федерации существует возможность, при которой одинокая мать может не указывать информацию об отце. По данным статистики, проведенной в РФ, в связи с этим наблюдается рост появления множества детей вне брака. Данная тенденция также отражается на состоянии семьи, в которой отец как элемент воспитательной системы, не принимает никакого участия в воспитании ребенка, что порождает негативные последствия для будущего воспитания детей.

Регистрация ребенка и установление его отца может разделяться на два самостоятельных этапа: на первом этапе у ребенка может отсутствовать отец, что делает ребёнка сыном только для матери; на втором — это последующее установление отцовства по согласию ребенка по достижении им совершеннолетия [2].

Существует и процедура добровольного признания отцовства, при которой необходимо заявление матери в органы ЗАГС. В случае отсутствия согласия матери на установление отцовства или воли самого биологического отца ребенка его родительские обязанности могут быть установлены в судебном порядке [2]. В законодательстве существуют меры по признанию отцовства или в случае смерти гражданина, или если при жизни он признавал себя отцом ребенка. Так или иначе, признание отцовства любым путем (добровольно или по санкции суда) ведет к созданию взаимной наследственной связи, при которой ребёнок получает возможность получить преференции в случае смерти родителей на законных основаниях, — так государство соблюдает паритет между правами всех наследников, предоставляющий право признанному ребенку получить наследство.

Ученые-правоведы в области семейного права утверждают, что принудительное приобщение к отцовству без воли биологического отца, принуждение его к общению с ребенком может негативно сказаться на психологическом здоровье ребенка. В законодательствах Российской Федерации и

Республики Таджикистан уже предусмотрен порядок взыскания алиментов с отцов, которые не приобретают родительские права, а оплачивают содержание ребенка без вмешательства в его личную жизнь и жизнь матери [7, с. 23].

Общими требованиями, установленными в ст. 58 СК РТ и 58 СК РФ, также с Законом Республики Таджикистан «О государственной регистрации актов гражданского состояния и Законом «Об актах гражданского состояния» Российской Федерации, устанавливается, что ребенок имеет право иметь имя, фамилию и отчество. Так, отчество должно происходить от имени отца и должно быть внесено в актовую запись. По желанию одинокой матери, существует правовая возможность не вносить сведения об отце в запись о рождении ребенка [10, с. 67].

Исключением из общего правила о присвоении отчества может быть национальный обычай или положения закона субъекта Российской Федерации, закрепляющего соответствующий обычай. По этим основаниям отчество может отсутствовать или образовываться путем присоединения к имени отца определенных слов. Итак, государственное удостоверение отцовства по действующему законодательству Российской Федерации является обязательным условием приобретения родительских прав и обязанностей отца, определяет порядок реализации права ребенка на имя.

Автор считает, что установление отцовства в современном семейном праве является элементом, при котором можно установить устойчивую гармоническую связь между отцом, матерью и детьми [11, с. 9-11].

Семейное законодательство Российской Федерации и Республики Таджикистан нуждается в пересмотре отдельных статей, а именно статьи 18 Закона Республики Таджикистан «О государственной регистрации актов гражданского состояния», в которую, по мнению автора, следуют включить дополнительный пункт следующего содержания: *«Срок для предоставления заявления о регистрации рождения ребёнка может быть продлён с трёх до шести месяцев со дня рождения ребёнка, при возникновении обстоятельств независящих (чрезвычайные ситуации) от родителей ребёнка».*

Список литературы:

1. Семейный кодекс Республики Таджикистан // Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 1998 г., №22, ст. 303; 2006 г., №4, ст. 196; 2008 г., №3, ст. 201; 2010 г., №7, ст. 546; 2011 г., №3, ст. 177, №12, ст. 855; 2013 г., №3, ст. 195; 2015 г., №11, ст. 960; Закон РТ от 15.03.2016 г., №1290.
2. Семейный кодекс Российской Федерации от 29.12.1995, № 223-ФЗ (ред. от 06.02.2020).
3. Закон Республики Таджикистан «О государственной регистрации актов гражданского состояния» // Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2006 г., №4, ст. 201; 2008 г., №12, ч. 2, ст. 1017; 2009 г., №3, ст. 89; 2011 г., №3, ст. 178; №6, ст. 444; 2015 г., №3, ст. 220; №11, ст. 961, ст. 962; 2016 г., №3, ст. 144, ст. 145; Закон РТ от 18.07.2017 г., №1451.
4. Федеральный закон «Об актах гражданского состояния» от 15.11.1997, №143-ФЗ.
5. Асланов Х.Г. Обеспечение интересов отца в родительских правоотношениях по семейному законодательству Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2009. – 290 с.
6. Бутаев М. В. Проблема отцовства в социальной философии: автореф. дис. ... канд. филос. наук. – М., 2013. – 180 с.
7. Гаврилюк Е.Д. К вопросу о целесообразности принудительного установления отцовства // Материалы междунар. науч.-практ. конф: Семейное право на рубеже XX-XXI веков: к 20-летию Конвенции ООН о правах ребенка: материалы (г. Казань, Казан. (Приволжский) федер. ун-т, 18 дек. 2010 г.) / Отв. ред. О. Н. Низамиева. – М.: Статут, 2011. – 140 с.
8. Мареева Н.С. Социальная трансформация отношений отца и сына в европейской истории: дис. ... канд. филос. наук. – М., 2010. – 235 с.
9. Матвеева Н.А. Презумпция отцовства и проблемы ее опровержения // Семейное и жилищное право: учебник. – М., 2014. – № 4. – 241 с.
10. Краснова Т.В., Алексеева Е.В. Советское государство и право: учебник. – М., 1956. – № 9. – 447 с.
11. Полянина А.К. Факт беременности как основание возникновения родительских обязанностей // Семейное и жилищное право. – М., 2012. – № 1. – 240 с.

Аннотация

Оид ба баъзе проблемаҳои аз ҷониби мардон ба даст овардани ҳуқуқҳои волидайн дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Россия

Дар мақолаи зерин қонунгузори Федератсияи Россия ва Ҷумҳурии Тоҷикистон оиди баъзе масъалаҳои марбут ба ҳуқуқи оила, дар ҳарду давлат, аз қабилӣ арзёбии қонунгузори амалкунанда дар соҳаи ба даст овардани ҳуқуқҳои волидайн аз ҷониби мардон, таҳлил карда мешавад; маҳфуми падар, муқаррар ва таҳкими падарӣ. Муаллиф оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон баъзе пешниҳодҳо кардааст.

Аннотация

О некоторых проблемах приобретения родительских прав мужчинами в Республике Таджикистан и Российской Федерации

В статье производится анализ законодательств Российской Федерации и Республики Таджикистан в области некоторых вопросов, связанных с семейным правом данных государств, как например, оценка нынешнего законодательства в области приобретения родительских прав мужчинами; значение отчества, установления и закрепления отцовства. Автор делает некоторые предложения по поводу внесения изменений и дополнений в законодательство РТ.

Annotation

About some problems of purpose of parental rights by men in the Republic of Tajikistan and the Russian Federation

The article analyzes the legislation of the Russian Federation in the field of certain issues related to the family law of these states, so the article assesses the current legislation in the field of acquiring parental rights by men, the meaning of the middle name, establishing and consolidating paternity, and the author makes some suggestions regarding changes and amendments to the legislation.

12.00.04 – ҲУҚУҚИ МОЛИЯ; ҲУҚУҚИ АНДОЗ; ҲУҚУҚИ БУЧЕТӢ
12.00.04 – ФИНАНСОВОЕ ПРАВО; НАЛОГОВОЕ ПРАВО; БЮДЖЕТНОЕ ПРАВО

УДК: 346.62

Абдурахимзода Фаридун Далершоҳ,
сармутахассиси шӯъбаи қонунгузорӣ оид ба молия,
андозу ғумрук ва фаъолияти бонкии Маркази миллии
қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон.

E-mail: f.abdurakhimzoda@mail.ru

Тел.: (+992) 201-00-94-94.

АСОСҶОИ ҲУҚУҚИИ ИДОРАКУНИИ МОЛИЯВӢ ВА НАЗОРАТИ ДОХИЛӢ
ДАР БАҲШИ ДАВЛАТӢ

Калидвожаҳо: асосҳои ҳуқуқӣ; ташкилотҳои баҳши давлатӣ; қонунгузорӣ; сарфакорӣ; идоракунии молиявӣ; назорати дохилӣ; аудит.

Ключевые слова: законное основание; организация государственного сектора, законодательство; экономия; финансовый менеджмент; внутренний контроль; аудит.

Keywords: legal basis; public sector organizations; legislation; saving; financial management; internal control; audit.

Дар ҷаҳони муосир самаранокии рушди муносибатҳои иқтимоиву иқтисодии давлат пеш аз ҳама ба мустақамии идоракунии низоми молиявии он муайян карда мешавад. Татбиқи сиёсати давлатӣ дар ҳама соҳаҳои ҳаёти ҷомеа аз танзими тақсмоти дурусти манбаъҳои молиявии давлатӣ вобастагӣ дошта, яке аз муҳимтарин масъалаҳо дар низоми идоракунии молиявии аксарияти давлатҳои ҷаҳон, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади самаранокӣ, шаффофият, истифодаи дурусти захираҳои миллии ҷудошаванда, ҷиҳати паст намудани сатҳи камбизоатӣ ва беҳтар намудани неқӯаҳволии мардум, инчунин пешрафт дар ин самт, ривож додани стандартҳои ҳозиразамони идоракунии давлатии молиявӣ бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 март соли 2007, № 87[1] Стратегияи рушди назорати давлатии молиявии дохилӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистонро қабул намудааст.

Мақсади Стратегия аз пешниҳод намудани унсурҳои асосии мафҳуми назорати давлатии дохилии молиявӣ, таҳлил намудани ҳолати лаҳзавии низоми назорати давлатии дохилии молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, шарҳ додани тадбирҳои, ки барои тараққиёти низоми назорати давлатии дохилии молиявӣ андешидан зарур аст ва муайян намудани муҳлати зарурии татбиқи онҳо иборат мебошад.

Бояд қайд намуд, ки бо мақсади дар амал татбиқ намудани Стратегияи мазкур ҷиҳати рушди назорати давлатии дохилии молиявӣ, дар банди 7 нақшаи он таҳияи лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи идоракунии молиявӣ ва назорати дохилӣ дар баҳши давлатӣ” ба нақша гирифта шуда буд.

Айни замон асоси ҳуқуқии идоракунии молиявӣ ва назорати дохилӣ дар баҳши давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тавассути Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи идоракунии молиявӣ ва назорати дохилӣ дар баҳши давлатӣ” ба амал бароварда мешавад.

Қонуни мазкур 8 июли соли 2010, № 56 [2] қабул гардида, аз 5 бобу 16 модда иборат буда, асосҳои ташкилӣ ва ҳуқуқии низоми идоракунии молиявӣ ва назорати дохилиро дар баҳши давлатӣ ва ташкилотҳои, ки аз бучети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон маблағгузорӣ мешаванд, муқаррар менамояд.

Мутобиқи моддаи 2 Қонуни мазкур қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи идоракунии молиявӣ ва назорати дохилӣ дар баҳши давлатӣ ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон асос ёфта, аз Қонуни мазкур, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст, иборат мебошад.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи идоракунии молиявӣ ва назорати дохилӣ дар

бахши давлат” асоси ҳуқуқӣ ва яке аз сарчашмаҳои асосии танзими муносибатҳои мазкур ба ҳисоб рафта, вазъи ҳуқуқии мақоми ваколатдори давлатӣ, ҳисобот ва масъулияти идоракунӣ, унсурҳои идоракунии молиявӣ ва назорати дохилӣ дар бахши давлатиро муайян менамояд.

Мутобиқи моддаи 1 Қонуни мазкур идоракунии молиявӣ гуфта, маҷмӯи уҳдадорҳои идоракунӣ доир ба иҷрои вазифаҳои, ки ба зиммаи тақсимкунандаи асосӣ, тақсимкунанда ва маблағгирандаи давлатие, ки бо мақсади таъмини риояи талаботи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки ба истифодаи самаранокӯ натиҷабарандаи маблағҳои мавҷуда вогузошта шудаанд, фаҳмида мешавад.

Чуноне, ки А.Н. Жилкина қайд менамояд як системаи хуби танзимшудаи идоракунии молиявӣ қодир аст, ки иқтисодӣ ва давлатро дастгирӣ ва нигоҳ дорад.

Ҳамчунин Қонуни мазкур муқаррар намудааст, ки назорати дохилӣ тамоми низоми назорати молиявӣ ва воситаҳои дигари назорат дар ташкилоти бахши давлатӣ мебошад, ки бо дарназардошти сохтори ташкилӣ, усулҳо, тартиб ва аудити дохилӣ, ки аз тарафи роҳбарият бо мақсади мусоидат ба фаъолияти қонунию самаранок ва натиҷабаранда, инчунин барои ноил гардидан ба мақсадҳои ташкилот, созмон дода шудаанд.

Ба ақидаи профессор И.В. Рукавишникова [3. с. 137-138] назорати молиявӣ яке аз самтҳои фаъолияти молиявии давлатӣ ба ҳисоб рафта, мазмуни асосии он санҷиши қонунӣ ва мақсадноки тақсим ва истифодаи маблағҳои мақомоти давлатӣ ва маҳаллӣ буда, самтҳои фаъолияти назорати молиявӣ дар бахши молияи давлатӣ аз инҳо иборат мебошад:

- тафтиши риояи қонунгузорию амалкунанда дар соҳаи ташаккул, тақсим ва истифодаи захираҳои молиявӣ;

- тафтиши иҷрои уҳдадорҳои молиявӣ дар назди мақомоти давлатӣ ва маҳаллӣ аз ҷониби шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ;

- тафтиши қонунӣ ва мувофиқи мақсад будани истифодаи маблағҳои бучетӣ ва фондҳои ғайрибучавӣ, захираҳои хусусӣ ва қарзӣ аз ҷониби корхонаҳо, муассисаҳо ва ташкилотҳо;

- тафтиши дурустии риояи пардохтҳо бо маблағҳои нақдӣ ва ғайринақдӣ, нигоҳдории маблағҳо аз ҷониби шахсони ҳуқуқӣ, шаҳрвандон ва соҳибкорон;

- тафтиши риояи қонунгузорию бучет, андоз, гумрук, асбоб, қонунгузорию дар соҳаи суғурта, бозори қоғазҳои қимматнок ва бонкӣ;

- баҳодихии оқилонаи истифодаи захираҳои молиявӣ, даромаднокӣ ва дигар нишондиҳандаҳои молиявии самаранокӣ фаъолияти иқтисодӣ ва муайян кардани захираҳои афзоиши он;

- пешгирии ҳуқуқвайронкуниҳо дар соҳаи молия ва татбиқи чораҳои ҷавобгарӣ ба ҳуқуқвайронкунандагон.

Мутобиқи моддаи 3 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи идоракунии молиявӣ ва назорати дохилӣ дар бахши давлатӣ” [2] ташкил намудани низоми назорати дохилӣ дар ташкилотҳои бахши давлатӣ уҳдадорию роҳбари ташкилот буда, барои анҷом додани идоракунии молиявӣ дар ҳамаи сохторҳо, барномаҳо, намуди фаъолият ва амалиёт, роҳбарии онҳо мувофиқи принципҳои қонуният, идоракунии устувори молиявӣ ва шаффофият рағуба карда мешавад.

Низоми назорати дохилӣ дар ташкилотҳои бахши давлатӣ мутобиқи муқаррароти Қонуни мазкур барои ноил гардидан ба мақсадҳои зерин ташкил карда мешавад:

- дурустӣ ва мукаммалии иттилооти молиявӣ ва идоракунӣ;

- фаъолияти натиҷабаранда сарфақорона ва самаранокӣ мақомоти давлатӣ ва ташкилотҳои бахши давлатӣ;

- нигоҳдории дороиҳо;

- риоя намудани қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Ба ғайр аз Қонуни мазкур инчунин меъёрҳои, ки асоси ҳуқуқии муносибатҳои мазкурро ташкил медиҳанд, дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи назорати давлатии молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” 2 декабри соли 2002 № 66[3] пешбинӣ гардидаанд, ки мутобиқи моддаи 2 Қонуни мазкур назорати давлатии молиявӣ бо мақсади иҷрои вазифаҳои зерин амалӣ карда мешавад:

- ташкил ва амалигардонии санҷиш ва тафтиши иҷрои қисми даромад ва хароҷоти бучетҳои ҷумҳуриявӣ ва маҳаллӣ, фондҳои давлатӣ аз рӯи ҳаҷм, сохтор ва таъиноти мақсаднок, инчунин самарабарандаи маблағгузорию давлатӣ ва истифодаи амволи давлатӣ;

- таҳлил намудани асоснокии қисмҳои даромад ва хароҷоти лоиҳаи бучети давлатӣ ва фондҳои давлатӣ;

- назорати маблағгузори саривақтӣ ва пурраи барномаҳои давлатии сармоягузорӣ ва ийтимой, истифодаи мақсадноки маблағҳои аз бучети ҷумҳуриявӣ барои рафъи оқибатҳои офатҳои табиӣ ҷудошаванда, ҳамчунин назорати тақсими кумаки башардӯстона ва техникае, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мегирад;

- назорати қабул, истифода ва нигоҳдории фонди давлатии металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо, ки қисми таркибии захираҳои тиллою асбӯрии давлат мебошанд;

- санчиш ва тафтиши ҳаракати қонунӣ ва саривақтии маблағҳои бучети давлатӣ ва фондҳои давлатӣ дар банқҳои давлатӣ ва дигар муассисаҳои молиявӣ қарзӣ;

- назорати истифодаи мақсадноки захираҳои қарзӣ ва сармоягузориҳои хориҷӣ, ки аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин аз ҷониби Банки миллии Тоҷикистон бо мувофиқаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷалб карда мешаванд;

- таҳлили камбудихои ошкоргардида дар нишондиҳандаҳои тасдиқгардидаи бучети давлатӣ ва фондҳои давлатӣ ва таҳияи пешниҳодҳои, ки ба рафъи онҳо нигаронида шудаанд;

- тафтиш ва таҳлили фаъолияти мақомотҳои, ки вазифаҳои назорати молиявӣ дохилидоравиро анҷом медиҳанд;

- назорати фаъолияти молиявӣ хоҷагидории субъектҳои давлатии хоҷагидорӣ, инчунин таъмини ҳифзи маблағҳои давлатӣ ва амволи давлатӣ аз ҷониби онҳо;

- ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод намудани иттилоот ва хулосаҳо оид ба натиҷаҳои корҳои таҳлилии назоратӣ ва дар бораи иҷрои бучети давлатии соли сипаришуда, инчунин ҳисоботи ҷамъбастии солана оид ба натиҷаҳои тафтиш ва санчишҳои анҷом додашуда ба Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Ҳамчунин, меъёрҳои, ки бевосита метавонанд асоси ҳуқуқи муносибатҳои мазкур гарданд дар сарҳати дуҷуми қисми якуми моддаи 6 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 январи соли 2020, № 1674 “Дар бораи ҳазинадорӣ” [4] пешбинӣ гардидааст, ки мутобиқи он мақомоти ҳазинадорӣ маблағҳои махсуси вазорату идораҳо ва ташкилотҳои бучетиро ба ҳисоб гирифта, хизматрасонии амалиёти даромад ва хароҷоти онҳоро анҷом медиҳад.

Бо ҳамин мақсад Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ки, мақоми ваколатдори давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти ҳазинадорӣ тибқи Низомномаи худ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 апрели соли 2015, № 187[5] тасдиқ шудааст, дар доираи ваколатҳои худ бо мақсади баҳисобгирии даромадҳо ва хароҷотҳои муассисаҳои бучетӣ бо фармоиши Вазири молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 феввали соли 2010, № 16[6] “Дастурамал оиди баҳисобгирӣ ва ҳисоботдиҳии маблағҳои махсуси ташкилоту муассисаҳои бучети давлатӣ”-ро қабул намудааст, ки яке аз асосҳои ҳуқуқи танзими муносибатҳои мазкур ба ҳисоб меравад.

Ба ғайр аз Қонуни мазкур, инчунин муносибатҳои мазкурро Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи аудити дохилӣ дар ташкилотҳои баҳши давлатӣ”[7] ба танзим медиҳад. Қонуни мазкур муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки дар раванди ташаккулёбӣ, банақшагирӣ, гузаронидани аудити дохилӣ ва таҳияи ҳисоботи аудиторӣ дар ташкилотҳои баҳши давлатӣ ба вуҷуд меоянд, танзим менамояд.

Мутобиқи моддаи 1 Қонуни мазкур аудити дохилӣ гуфта, фаъолияти мустақил ва объективӣ оид ба гузаронидани санчиш, баҳодихӣ ва машваратдиҳии низомҳои идорақунӣ ва дигар низомҳо мебошад, ки бо мақсади мусоидат намудан ба фаъолияти қонунӣ, самаранок ва натиҷабахши ташкилотҳои баҳши давлатӣ анҷом дода мешавад.

Аудит ба берунӣ ва дохилӣ тақсим карда мешавад. Аудити берунӣ ин аудити бо мақсади ташаккул додани хулоса дар бораи эътимоднокии ҳисоботи молиявӣ ва вазъи молиявӣ субъекти хоҷагидорӣ мебошад, ки онро аудиторҳо ва мутахассисони ташкилотҳои аудиторӣ анҷом медиҳанд. Аудити дохилӣро кормандони (аудиторҳои) худ субъекти хоҷагидорӣ бо мақсади баҳо додан ба кори он ба манфиати худ анҷом медиҳанд. Ҳамзамон, ҳадамоти аудиторӣ шахси дохилии иқтисодии шахси ҳуқуқӣ буда, вазъи ҳуқуқи онро санадҳои маҳаллии аз ҷониби худ шахси ҳуқуқӣ баровардашуда муайян мекунанд. [3. с. 166].

Таъиноти асосии аудити дохилӣ дар ташкилотҳои баҳши давлатӣ мутобиқи Қонуни мазкур ошкор намудан ва баҳодихии таваккал

дар ташкилотҳои бахши давлатӣ, баҳодихии мувофиқат ва самаранокии низоми идоракунии молия ва назорат, инчунин баҳодихӣ ва идоракунии таваккал аз ҷониби роҳбарияти ташкилотҳои бахши давлатӣ, риоя намудани қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, иҷрои ухдадорихои шартномавӣ ва ғайришартномавӣ, боэътимод ва ҳаматарафа будани иттилооти дорой аҳамияти иҷтимоӣ, судмандӣ, самаранокӣ, сарфакорӣ ба ҳисоб рафта, бо мақсади таъмини мусоидат ба фаъолияти қонунӣ натиҷабархши ташкилотҳои бахши давлатӣ анҷом дода мешавад.

Ҳамин тариқ, омӯзиш ва таҳлили асосҳои ҳуқуқии идоракунии молиявӣ ва назорати дохилӣ дар бахши давлатӣ нишон дод, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон асоси ҳуқуқии ҳамаи муносибатҳои ҷамъиятӣ аз Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон сарчашма гирифта,

таввасути дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба танзим дароварда мешаванд.

Омӯзиши мавзӯи мазкур муайян намуд, ки қонунгузории соҳа бо дарназардошти рушди муносибатҳои ҷамъиятӣ ва ворид гардидани тағйиру иловаҳо ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2016, ба такмилу таҳрир ниёз дорад. Бинобар ин, пешниҳод карда мешавад, ки Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи идоракунии молиявӣ ва назорати дохилӣ дар бахши давлатӣ” бо мақсади мутобик намудани он ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ”, инчунин баҳри пешгирии муҳолифатҳои меъёрӣ дар байни санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки ин муносибатҳоро танзим менамоянд, такмил дода шавад.

Рӯйхати адабиёт:

1. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз аз 3 марти соли 2007, № 87.
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи назорати давлатии молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 2 декабри соли 2002, №66.
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи идоракунии молиявӣ ва назорати дохилӣ дар бахши давлатӣ” 21 июли соли 2010 № 626.
4. <https://cyberleninka.ru/article/n/upravlenie-finansami-sovremennost-i-perspektivy/viewer>
5. Финансовое право :учеб. пособие / отв. ред. И.В. Рукавишников – 2-е. изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2009.–592с.
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳазинадорӣ” аз 2 январи соли 2020, № 1674.
7. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 апрели соли 2015, № 187.
8. “Дастурамал оиди баҳисобгирӣ ва ҳисоботдиҳии маблағҳои махсуси ташкилоту муассисаҳои бучети давлатӣ” аз 3 феввали соли 2010, №16.
9. Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.2010, № 7, мод. 563.

Аннотатсия

Асосҳои ҳуқуқии идоракунии молиявӣ ва назорати дохилӣ дар бахши давлатӣ

Дар мақола асосҳои ҳуқуқии идоракунии молиявӣ ва назорати дохилӣ дар бахши давлатӣ мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода шудааст. Муаллиф бо таҳлили мавзӯ зарурати такмили Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи идоракунии молиявӣ ва назорати дохилӣ дар бахши давлатӣ”-ро бо дарназардошти ворид гардидани охирина тағйиру иловаҳо ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дар таҳрири нав қабул гардидани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ” асоснок намудааст.

Аннотатсия

Правовые основы финансового управления и внутреннего контроля в государственном секторе

В статье анализируются правовые основы финансового управления и внутреннего контроля в государственном секторе. Автор анализирует необходимость совершенствования Закона Республики Таджикистан «О финансовом управлении и внутреннем контроле в государственном секторе» с учетом последних изменений в Конституции Республики Таджикистан и принятия в новой редакции Закона РТ «О нормативных правовых актах».

Annotation

Legal Framework for Financial Management and Internal Control in the Public Sector

The article analyzes the legal foundations of financial management and internal control in the public sector. The author analyzes the need to improve the Law of the Republic of Tajikistan "On financial management and internal control in the public sector" taking into account the latest changes in the Constitution of the Republic of Tajikistan and the adoption of a new edition of the Law "On regulatory legal acts".

12.00.06 – ҲУҚУҚИ ЗАМИН; ҲУҚУҚИ САРВАТҲОИ ТАБИЙ; ҲУҚУҚИ ЭКОЛОГӢ;
ҲУҚУҚИ КИШОВАРЗӢ
12.00.06 – ЗЕМЕЛЬНОЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНОЕ ПРАВО; ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ
ПРАВО; АГРАРНОЕ ПРАВО

УДК: 349.6

Қодирзода Мирзоқодир Аюб,

муовини сардори шӯъбаи қонунгузорию граждани,
соҳибкорӣ ва оилавии Маркази миллии қонунгузорию
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

E-mail: mirzokodir-1@mail.ru

Тел.: (+992) 921-11-59-90.

ҲАМКОРИИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР СОҲАИ
ҲИФЗИ МУҲИТИ ЗИСТ

Калидвожаҳо: ҳифзи муҳити зист; байналмилалӣ; конвенсия; ҳамкорӣ;
табиатистифодабарӣ; баамалбарорӣ; функцияи экологӣ.

Ключевые слова: охрана окружающей среды; международный; конвенция; сотрудничество;
природопользование; реализация; экологическая функция.

Keywords: environmental protection; international; convention; cooperation; nature management;
implementation; ecological function.

Ҳифзи муҳити зист яке аз масъалаҳои умдаи инсоният мебошад, ки танҳо бо кӯшиши яққояи давлатҳо ҳал шуда метавонад. Он ҳамкорию байналмилалӣ ва фаъолияти муштараки давлатҳо ва ташкилотҳои байналмилалиро дар сатҳи маҳаллӣ, минтақавӣ ва унверсалӣ талаб менамояд [11, с. 26]. Барои он ки дар ҷаҳони имрӯза масъалаи ҳифз ва истифодаи дурусти объектҳои табиӣ бисёр масъалаи мушкӣ ва ҳалталаб мебошад [12, с. 329].

Ғайр аз ин дар раванди хоҷагидорӣ ва умуман фаъолияти, ки дар қаламрави давлат ба роҳ монда мешавад, агар боиси таъсири манфӣ расонидан ба муҳити зист ва давлатҳои ҳамсоя ё ба ҳар роҳу восита манфиатҳои экологии онҳоро вайрон намояд, диққати ҷомеаи ҷаҳониро дар ин самт зиёд менамояд.

Таҳқиқи муаммои функцияи экологӣ бо пуррагӣ моро вазифадор месозад, ки ба самти байналхалқӣ ва ё берунии он аҳамияти бевосита диҳем. Қайд кардан зарур аст, ки ба масъалаи мазкур то ҳол дар фазои илми ҳуқуқшиносӣ аҳамияти зарурӣ дода нашудааст. Ҳатто назарияи илми ҳуқуқшиносӣ маҳсули таҳқиқоти пурраи илмӣ оид ба масъалаи функцияи берунии экологии давлат мавҷуд набошад ҳам, дар баробари ин таҳқиқотҳои илмӣ олимони мазкур А.М. Архипов [4], В.В. Королева [8], А.Е. Кадомцева [9], Б.А. Мухамеджанов [17],

Ю.Б. Кравченко [10] паҳлуҳои алоҳидаи масоили мазкурро фаро гирифтаанд.

Дар баробари ин бояд таъкид намоем, ки ҳатто объектҳои табиӣ дар дохили сарҳадҳои давлатҳои муайян қарордошта онҳоро дар ҷорҷӯбаи қонунгузорию амалкунанда имконияти ҳифз кардан имкон надорад, чунки исбот шудааст, ки биосфераи замин – системаи яқлукти динамикӣ буда, дар вобастагӣ аз ҳолати элементҳои онҳоро ташкилдиханда тағйир меёбад. Аммо робитаи муқобил низ мавҷуд аст, вақте ки тағйирёбии экосистемаи сайёра сифати қисмҳои таркибии онро тағйир медиҳанд. Аз тарафи дигар, зарурати омӯзиши самти берунии функцияи экологии давлатро пешакӣ муайян карда, мавҷудияти объектҳо (Антарктида, уқёнусҳои мавҷудаи ҷаҳонӣ, олами ҳайвонот ва паррандагони муҳочир), ки аз рӯи табиаташон ҳифз кардани онҳо танҳо дар сатҳи байналмилалӣ имконпазир мебошад.

Ҳамин тариқ, муқаррароти асосӣ оид ба функцияи экологии давлат мавҷуд будани механизми дохилидавлатии баамалбарории функцияи экологӣ ва байналхалқӣ, ягонагии ҷудонопазирии онҳо, зарурати дарки ҷудогонаи онҳо, дар вақти пажӯҳиш аҳамияти муҳимро дорост.

Масъала оид ба функцияи экологии берунии давлат, аз нуқтаи назари ҳуқуқшиносӣ, дар ҷойи пайваستшавии ҳуқуқи экологӣ ва ҳуқуқи

байналмилалӣ қарор дорад. Албатта, назарияи давлат ва ҳуқуқ бо дарназардошти фундаменталӣ буданаш бо таҳқиқи шаклҳои ҳуқуқии баамалбарории самти берунаи функцияи экологӣ набояд маҳдуд шавад. Ғайр аз ин, аз як тараф, ҳуқуқ, мутобиқи тасаввуроти умуминазариявӣ зарурати ҷамъиятии объективона ташаккулшударо танҳо инъикос мекунад. Аз тарафи дигар, андеша оид ба ҳуқуқ имконияти “пеш гузаштан” аз инкишофи ҷамъиятӣ ҷой дорад, ки онро пешакӣ фаҳмида, ба онҳо дурустии бештар мебахшад.

Ҳамин тавр, ҳуқуқи байналмилалӣ экологӣ (хусусан бинобар омӯхта нашудани масъала) ҳамчун соҳаи комплексӣ ва ё зерсоҳа асоснок карда шудааст. Воқеан, дар фаъолияти хусусияти ҳуқуқӣ надоштаи худ ҳам (масалан, сиёсӣ), давлатҳои алоҳида аз нуктаи назари расмӣ бо меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ роҳбарӣ карда мешаванд (онҳо табиати гуногун доранд – созишномаҳои байналмилалӣ, декларатсияҳо, оинномаҳои ташкилотҳои байналмилалӣ, созишномаҳои дутарафа ва ғайра), ки зарурати муруҷиати доимӣ ба онро тасдиқ мекунад.

Вобаста ба мафҳуми ҳуқуқи байналмилалӣ экологӣ дар адабиёти ҳуқуқӣ андешаҳои гуногун мавҷуд аст:

Ба андешаи М.М. Бринчук «ҳуқуқи байналмилалӣ экологӣ гуфта, маҷмӯи меъёрҳои ҳуқуқии ба ғояҳои ҳуқуқию экологӣ асосёфта ро меноманд, ки муносибатҳои мушаххаси моликиятро ба сарватҳои табиӣ ҷиҳати таъмини истифодаи оқилонаи сарватҳои табиӣ ва ҳифзи муҳити зист аз таъсири зарарноки кимиёвӣ, физикӣ ва биологӣ дар ҷараёни фаъолияти хоҷагидорӣ ва дигар фаъолиятҳо, инчунин ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои экологии шахсони ҷисмонӣ ҳуқуқиро ба танзим мебарорад» [16, с. 489].

В.В. Петров бошад нисбатан мафҳуми ҳуқуқи байналхалқӣ экологиро ба таври дигар пешниҳод мекунад, ки мувофиқи он «ҳуқуқи байналхалқӣ экологӣ гуфта, маҷмӯи меъёрҳои ҳуқуқиро меноманд, ки муносибатҳои ҷамъиятиро дар соҳаи таъсири мутақобилаи ҷамъият ва табиат ба манфиати нигоҳдорӣ ва истифодаи оқилонаи муҳити атроф барои наслҳои имрӯза ва оянда танзим мекунад» [16, с. 489].

Ба андешаи олими дигар А.С. Шестерюк бошад, «маҷмӯи тамоми шаклҳои вучуддории муносибатҳо ва алоқаҳои иҷтимоии экологӣ ҳуқуқӣ, ки дар санадҳои сиёсӣ ҳуқуқӣ ва дигар

зӯҳуроти ҳуқуқ (аз ҷумла зӯҳуроти манфӣ) сабт (ифода) гардида, дар хусусият ва сатҳи шуури мавҷудаи экологӣ ҳуқуқӣ, аз ҷумла сатҳ ва хислати таҷрибаи ҳуқуқӣ, муносибати субъектони ҳуқуқ бо захираҳои табиӣ ва сатҳи каноатмандии манфиатҳои онҳо тавсиф меёбад» [22, с. 14].

Ҳамин тавр чунин мафҳуми ҳуқуқи байналмилалӣ экологиро пешниҳод намудан мувофиқи мақсад мебошад: ҳуқуқи байналмилалӣ экологӣ - ин маҷмӯи меъёрҳо, принципҳо ва муносибатҳои ҳуқуқие, фаҳмида мешаванд, ки муносибатҳои ҷамъиятии дар соҳаи мутақобилаи ҷамъияту табиатро бо мақсади таъмини манфиатҳои наслҳои ҳозира ва оянда ба танзим мебарорад».

Хушбахтона баҳри самарабахш ва вусъатдиҳии фаъолияти ҳифзи муҳити зист дар сатҳи Ҳуқумат ва давлат чораҳои махсусе, ки боиси рушд ва инкишоф ёфтани ин соҳа равона гардидааст қабул ва мавриди амал қарор гирифтааст. Ин факторҳои асосӣ боиси он мегардад, ки танзими ҳуқуқи байналмилалӣ ҳифзи муҳити зист ва табиатистифодабарӣ инчунин рушд ёфтани ҳамкориҳо дар соҳаи мазкур гардад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми навбатӣ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин зикр намудаанд: «Замони мо - замони муттаҳид сохтани саъю талошҳо ва ба ҳам овардани кӯшишҳои муштарак дар самти ҳаллу фасли масоили умдаи инсоният аст, ки созмонҳои минтақавӣ байналмилалӣ таҷассумгар ва ҳамохангсози чунин фаъолиятҳо мебошанд. Аз ин ҷост, ки Тоҷикистони соҳибистиклол дар кори ин созмонҳо ширкати фаъолона дошта, хоҳони густариши ҳамкорӣ бо Созмони Милали Муттаҳид, Созмони амният ва ҳамкории Аврупо, Созмони конгресси исломӣ ва Созмони ҳамкории иқтисодӣ аст. Мо равобитаи созандаи худро бо тамоми институтҳои байналмилалӣ молиявӣ ҳамона тақвият хоҳем бахшид. Мо чун узви комилҳуқуқи созмонҳои байналхалқӣ бояд дар асоси риояи қотёнаи санадҳои умумибашарӣ ва ҳамохангсозии онҳо бо манфиатҳои олии миллат ва давлат амал намоем, ҷузъиёти мушаххаси ширкати Тоҷикистонро дар фаъолияти ин созмонҳо пешбинӣ созем» [18, с.209].

Дар ҳақиқат ҳам Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун қисми ҷудонопазири ҷомеаи ҷаҳонӣ [21,

с.1052] аз оқибатҳои экологии дар сайёра бавучудоянда барканор набуда дар моддаи 11 Конституцияи [1] худ эълон менамояд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба манфиатҳои олии халқ метавонад ба иттиҳодияҳо ва ташкилотҳои байналмилалӣ дохил шавад, аз онҳо барояд, бо кишварҳои хориҷӣ робита намояд. Имрӯз дар ҷаҳон зиёда аз 100 ташкилотҳои байналмилалӣ вобаста ба масъалаҳои ҳифзи муҳити зист фаъолият доранд, ки дар бештари он Ҷумҳурии Тоҷикистон низ иштироки фаъолона дорад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун субъекти комилҳукуки муносибатҳои байналмилалӣ аъзои як қатор ташкилотҳои бонуфуз, аз ҷумла Созмони Милали Муттаҳид мебошад. Созмони Милали Муттаҳид ҳамчун ташкилоти бонуфузи байналмилалӣ мебошад, ки дар ҳалли масъалаҳои экологии ҷаҳон саҳми назаррас дорад. Метавон бе муболиға гуфт, ки имрӯз Созмони Милали Муттаҳид маркази асосии ҳама гуна шаклҳои ҳамкории давлатҳо оид ба ҳифзи муҳити зист ба ҳисоб меравад.

Созмони Милали Муттаҳид барои рушд ёфтани фаъолияти ҳифзкунандаи табиии давлат дар сатҳи байналмилалӣ дорои низоми мақомотҳои мебошад, ки фаъолияти онҳо ба ҳалли масоили мазкур вобастагӣ дорад. Дар назди Ассамблеяи Генералӣ, Кумитаи илмӣ оид ба амали радиатсияи атомӣ, Кумита оид ба истифода кардани фазои кайҳонӣ бо мақсадҳои осоишта ва ғайра фаъолият дорад. Дигар мақомоти Созмони Милали Муттаҳид, ки дар амалӣ намудани фаъолияти он мавқеи муҳимро ишғол мекунад ин Шӯрои Иқтисодию Иҷтимоӣ мебошад, ки мақсади он ҳамоҳангсозии ҳамкории давлатҳо дар соҳаи ҳифзи табиат мебошад. Шӯрои мазкур иқдоми таҳқиқот ва маърузаҳоро оид ба масъалаҳои байналмилалии ҳифзи муҳити зист ва ҷанбаҳои гуногуни ин масъала мураттаб гардонида ба Ассамблеяи Генералӣ, аъзоёни Созмони Милали Муттаҳид ва муассисаҳои махсусгардонидашудаи манфиатдор пешниҳодҳо менамояд [16, с.489]. Ҳамчунин дар назди Шӯро, Кумита оид ба захираҳои табиӣ фаъолият менамояд.

Фаъолияти ҳифзкунандаи табиии давлатҳо дар ҷорҷӯбаи Созмони Милали Муттаҳид, зарурияти дар он ташкил кардани механизми махсус оид ба ҳамоҳанг кардани ҳамкории давлатҳо дар соҳаи ҳифзи муҳити зистро ба вучуд овард, ки ба сифати ин гуна механизм барномаи Созмони Милали Муттаҳид оид ба ҳифзи муҳити

зист (ЮНЕП) баромад мекунад, ки соли 1972 ташкил карда шудааст. Дар фарқият аз дигар ташкилотҳо ва мақомотҳо, ки пурра ба проблемаҳои ҳифзи муҳити зист муттамарказ гардонида шудаанд ЮНЕП салоҳияти махсус дорад.

Тибқи қарори Ассамблеяи Генералии Созмони Милали Муттаҳид, самтҳои асосии фаъолияти ҳифзи табиии ЮНЕП иборат аз инҳо мебошад: ҳифзи объектҳои табиии алоҳида; мубориза бо ҳар гуна намудҳои таъсири зараррасон; истифодаи оқилонаи захираҳои табиӣ; ташкил кардани хизмати маълумотномадиҳии ҷаҳонӣ оид ба мушоҳида кардани ҳолати муҳити зист; омӯзиши хусусиятҳои иқтисодии инкишофи нуқтаҳои аҳолинишин.

Аз ҷумлаи дигар созмонҳои бонуфузи ҷаҳонӣ, ки дар ҳалли масоили экологӣ ва ҳифзи муҳити зист фаъолона ширкат менамоянд, ташкилотҳои зеринро ном бурдан мумкин аст:

1) Гринпис – ташкилоти байналхалқии ҷамъиятӣ оид ба ҳифзи табиат, ки 15 сентябри соли 1971 дар шаҳри Ванкувери Канада таъсис дода шудааст. Мақсади асосии ин ташкилот – ҳалли масоили глобалии экологӣ бо роҳи ба ин масоил ҷалб кардани тавачҷуҳи аҳли ҷомеа ва ҳукуматҳои миллӣ мебошад. Ин ташкилот сирфан аз ҳисоби хайрияи ҷонибдоронаш фаъолият менамояд ва ҳеҷ гуна кумакиро аз сохторҳои давлатӣ, ҳизбҳои сиёсӣ ва ашхоси соҳибкор дархост намекунад. Гринпис дар тӯли солҳои фаъолияти худ бо он машғур шудааст, ки тавонистааст диққати васоити ахбори умум ва доираи васеи аҳли ҷомеаро ба масоили мубрами экологӣ ҷалб намояд. Гринпис ҷиноятҳои экологиро бевосита дар ҷои вуқӯи онҳо таҳлил ва баррасӣ намуда, ба ин восита дар бораи ҳар як ҷинояти экологӣ ба ВАО (Васоити ахбори омма) ва аҳли ҷомеа маълумоти дақику мӯътамадро пешкаш менамоянд [19, с.160].

2) Фонди умумиҷаҳонии ҳифзи табиати ваҳшӣ (WWF) – соли 1961 таъсис дода шудааст ва қариб дар тамоми кишварҳои ҷаҳон намояндагии худро дошта, шумораи кормандони он ба 5400 нафар мерасад. Фонди мазкур мисли Гринпис ташкилоти байналхалқии ҷамъиятӣ маҳсуб мешавад, ки дар саросари ҷаҳон 5 миллион нафар аъзо дорад. Танҳо дар соли 2008 аъзои ин ташкилот ба ҳазинаи он дар ҳаҷми 447 миллион евро кӯмакҳои хайриявии худро ворид намудаанд. Ҳадафи асосии Фонд - ҳифзи табиат,

намудҳои нодирӣ наботот ва ҳайвонот аз хавфи ифлосшавӣ ва нобудшавӣ мебошад.

3) Агентии Иттиҳоди Аврупо оид ба муҳити зист соли 1990 таъсис дода шуда, аз соли 1994 ба фаъолият оғоз кардааст. Соли 2009 ба ин ташкилот ба ғайр аз 27 давлати узви Иттиҳоди Аврупо боз 4 давлати дигар – Туркия, Исландия, Лихтенштейн ва Норвегия пазируфта шуданд. Ҳадафи асосии ин ташкилот – таҳқиқ ва баррасии масоили экологии кишварҳои Иттиҳоди Аврупо мебошад [7, с.55-60].

4) Шӯрои умумичаҳонии соҳибкорон оид ба рушди босубот, соли 1995 таъсис дода шуда, ҳадафи он – ҷустуҷӯ ва коркарди механизмҳои иқтисодии дастбӣ ба рушди босубот ва таъмини амнияти экологӣ, ба ин мақсадҳо мутобиқ қунонидани фаъолият дар баҳши соҳибкорӣ мебошад.

Ба ғайр аз ин, ташкилотҳои байналхалқии ғайридавлатӣ низ вучуд доранд, ки фаъолияти онҳо махсус ба ҳифзи муҳити зист нигаронида шудааст. Бонуфустарини ин қабил ташкилотҳо – Иттиҳоди байналхалқии ҳифзи табиат ва захираҳои табиӣ мебошад, ки соли 1948 дар Фаронса таъсис дода шудааст. Ин ташкилот бо давлатҳои гуногун, ҳамчунин сохторҳои алоҳида – муассисаҳо ва иттиҳодияҳои гуногуни ҷамъиятиро дар худ муттаҳид кардааст. Ташкилоти мазкур – ношири «Китоби Сурх» мебошад, ки дар он дар бораи намудҳои нодирӣ ҳайвоноту наботот маълумот дода мешавад. Яке аз шӯъбаҳои Иттиҳоди байналхалқии ҳифзи табиат ва захираҳои табиӣ – Комиссияи ҳуқуқи экологӣ мебошад, ки он ба мақсади коркарди асосҳои ҳуқуқӣ-байналхалқии экологӣ ташкил карда шудааст.

Бояд тазаккур дод, ки масъалаи ҳифзи муҳити зист дар аксарияти кишварҳои ҷаҳон ҳамчун масъалаи мубрам ва таъхирнопазир пазируфта шудааст. Дар ҳар як кишвари мутамаддини ҷаҳон ташкилотҳо ва ниҳодҳои гуногуни давлатӣ (вазоратҳо, департаментҳо, кумитаҳо) таъсис дода шудаанд, ки онҳо тибқи қонунгузориҳои миллӣ ва меъёрҳои ҳуқуқи байналхалқии экологӣ ба ҳаллу фасли масоили ҳифзи муҳити зист машғул мебошанд.

Ҳамин тавр, дар замони ҳозира масоили экологӣ ва ҳифзи муҳити зист ба як муаммои глобалӣ табдил ёфта, дар аксарияти кишварҳои ҷаҳон ташкилотҳо ва иттиҳодияҳои таъсис дода шудаанд, ки фаъолияти онҳо барои ҳаллу фасли масоили мазкур равона карда шудааст.

Дар байни санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мақоми махсусро санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ ишғол мекунанд. Аввалан, онҳо танҳо дар сурати эътироф намудани Ҷумҳурии Тоҷикистон ва пас аз интишори расмӣ мавриди амал қарор мегиранд. Дуом, ин санадҳо қисми таркибии низоми ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, амали бевосита доранд. Сеюм, дар сурати муҳолифат бо қонунгузориҳои ҷумҳурӣ санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон амал мекунанд.

Тартиби бастан, қабул, тасдиқ, бақайдгирӣ, нашр, иҷро кардан, бекор кардан ва боздоштани шартномаҳои байналхалқӣ дар соҳаи экологиро Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шартномаҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон» [2] ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» [3] муайян мекунанд.

Ҳамоҳангии байналмилалиро ба воситаи Конвенсияҳо барқарор кардан муфид мебошад, ғайр аз муносибатҳои дутарафа ва бисёртарафаи давлатӣ ва байни ташкилотҳо, дар баробари ин конвенсияҳо ҳамчун шартномаҳои байналмилалӣ яке аз механизми бозътимоди барқарор намудани муносибатҳои байналмилалӣ дар сатҳи Созмони Милали Муттаҳид ба ҳисоб меравад.

Дар ҳуқуқи байналхалқии экологӣ [14, с.575] ду шакли ҳамкорихоии давлатҳо оид ба ҳифзи муҳити табиӣ атроф ҷудо карда мешавад:

1) шакли шартномавӣ – дар таҳия ва қабули шартномаҳо оид ба ҷабҳаҳои гуногуни масоили муҳити табиӣ атроф инъикос меёбад;

2) шакли ташкилӣ – дар баргузоркунии конгрессҳои байналхалқӣ дар сатҳи байнидавлатӣ ва инчунин дар ташкил ва фаъолияти ташкилотҳои байналхалқӣ оид ба ҳифзи муҳити табиӣ зист амалӣ мегардад.

Ҳамкорихоии байналхалқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи экология дар ду самт ба роҳ монда шудааст: яке бо давлатҳои алоҳида (созишномаҳои дутарафа) ва дигаре бо ташкилотҳои байналхалқӣ (шартномаҳои байналхалқӣ).

Ҳамкорихоии байналхалқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи экология аз ҷумла бо Федератсияи Россия, Беларусия, Украина, Қазоқистон, Қирғизистон, Ўзбекистон, ИМА, Норвегия, Германия, Туркия, Шветсария ва дигар давлатҳо ба роҳ монда шудааст. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи экология, аз ҷумла бо Созмони Милали Муттаҳид, Иттиҳоди давлатҳои Мустақил ва дигар ташкилотҳои байналхалқӣ

ҳамкориҳо дорад. Ҷумҳурии Тоҷикистон то ҳол бо бисёр давлатҳои хориҷӣ ва ташкилотҳои байналхалқӣ дар соҳаи экология ҳамкориҳои қавӣ барқарор кардааст [15, с.137].

Ҳамин тариқ аз омӯзиши масъалаи мазкур чунин ҳолатҳоро метавон зикр намуд:

Тибқи назарияи ҳуқуқ ва давлат «механизми баамалбарории функсияи берунии давлат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», бояд фарогири чунин унсурҳо бошанд: -субъектҳо ва иштирокчиёни механизми баамалбарорандаи функсияҳои берунии давлат ва мақоми ҳуқуқии онҳо; -усулҳо ва воситаҳои бонизоми ин механизм; -заминаҳои ҳуқуқӣ ва меъёрии баамалбарории он; -низомии принципҳои ҳуқуқии ташкили он. Принципҳои ғоявӣ оид ба баамалбарории функсияи берунии давлат, метавонад ба самаранокии татбиқи он кафолатдиҳанда бошанд.

Омӯхтани дастовардҳои назарияи ватании ҳуқуқ ва давлат, таҳлили санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки асосҳои концептуалии ҷаҳонии экологии Ҷумҳурии Тоҷикистонро инъикос мекунанд.

Таҳлили асоснок ва ҳамаҷонибаи функсияи берунии давлат дар марҳилаҳои гуногуни рушди он, таҳлили сохтори функсияҳои беруна дар партави парадигмаи тамаддунӣ ва таъсири равандҳои ҷаҳонишавӣ метавонад ба заминаи ояндабинонаи тавлиди ғояҳои нав асос гардад.

Мо чунин мешуморем, ки дар доираи муносибатҳои байналмилалӣ таъмини механизмҳои самарабахши татбиқи санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ дар сатҳи давлатӣ аҳамияти аввалиндараҷа дорад. Ҳамин тавр агар давлате, ки созишномаи байналмилалиро имзо кардааст, механизми қобили истифода барои татбиқи он, сохторҳои дахлдор ё заминаи ҳуқуқии самарабахши давлатиро дар ин соҳа надошта бошад, натиҷаи созишномаи мазкур бесамар хоҳад буд.

Самаранокии функсияи экологии берунии Ҷумҳурии Тоҷикистон на танҳо аз омилҳои, ки дар қаламрави Тоҷикистон ба амал меоянд, балки дар маҷмӯъ аз системаи ҷаҳонӣ низ вобаста аст. Дар ин замина, шартҳои зерини баамалбарории функсияи экологии беруна нақши муҳимро пайдо мекунанд:

– эътироф ва риояи меъёрҳои ҳуқуқии байналмилалӣ аз ҷониби ҳамаи аъзоёни ҷомеаи ҷаҳонӣ. Мо чунин мешуморем, ки барои ноил шудан ба ин мақсад заминаи ҳуқуқии байналмилалиро тавре сохтан лозим аст, ки ҳар

як субъектҳои муносибатҳои байналмилалӣ масъулият ва муқарраротҳои онро риоя кунанд;

– таҳияи заминаи ҳуқуқии байналмилалӣ дар соҳаи ҳифзи муҳити зист. Ин шарт бояд роҳи эҷоди қонунгузориҳои ягонаи байналмилалӣ экологиро инъикос намояд, ки барои ҳама кишварҳо ҳатмӣ бошад, ҳамчунин метавонад асоси тартиботи нави байналмилалӣ гардад. Дар ин замина ворид шудан ба санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ ҳама давлатҳо беаҳамият нест, зеро иҷрои шартҳои умумии системаи амнияти экологӣ танҳо дар баъзе кишварҳо самаранокии онро нишон медиҳад. Инчунин ҳуқуқии байналмилалӣ бояд аз меъёрҳои машваратии байналмилалӣ ҳуқуқӣ ба меъёрҳои дастурӣ гузариши муназзам дошта бошанд.

Мазмуни функсияи экологии берунии давлатро тавсиф карда, бояд зикр намуд, ки он нисбат ба ҷаҳонии миллии давлат дар соҳаи экологӣ чандиртар аст. Дар ин замина ба андешаи олим Р.Х.Гиззатуллин рӯ овардан ба маврид аст, ки чунин менависад: «Ҳамкориҳои байналмилалӣ Федератсияи Россия аз бисёр ҷиҳатҳо, хусусияти созишномаҳо дорад, зеро муносибатҳо бо дигар давлатҳо ва ташкилотҳои байналмилалӣ дар асоси баробарӣ амалӣ мешаванд [5]». Ғайр аз ин ба мундариҷаи функсияи экологии берунии давлат равандҳои ҷаҳонишавӣ, ки дар ҷаҳони муосир ба амал омада истодаанд, таъсир мерасонанд.

Равандҳои ҷаҳонишавӣ ба давлат на танҳо аз ҷиҳати функционалии худ (тавассути системаи омилҳои хусусияти интегратсионӣ), балки аз ҷиҳати институтсионалии он низ (тавассути системаи институтҳо, ки дар натиҷаи ҷаҳонишавӣ тавлид ва таъмин карда мешавад), таъсир мерасонад [13]. Мо итминон дорем, ки ин изҳорот метавонад ба функсияи экологии берунии давлат пурра татбиқ карда шавад.

Ҳамзамон, кишварҳои рӯ ба тараққӣ, ки дар иҷтимоӣ ва иқтисодӣ худ ва параметрҳои сиёсӣ барои дарк ва татбиқи арзишҳои рушди муҳити зист ҳанӯз пурра омода нестанд, алалхусус барои гузаштан ба модели нави рушд, таконе аз берун зарур мешавад [20].

Дар баробари ин, ҳангоми эҷоди манфиатҳои бебаҳо барои одамон, инқилоби илмию техникаӣ, дар айни замон, ногузир бо ҳадди истифодаи афзоюндаи муҳити табиӣ ба истеҳсолоти ҷамъиятӣ алоқаманд аст, ки ин дар навбати худ ҳар гуна оқибатҳои манфиро дар системаҳои экологӣ, боиси ифлосшавии ҳаво ва об, афзоиши хатарнокии радиатсия мегардад, ба

олами наботот ва ҳайвонот, саломатӣ ва ҳаёти дохили давлат, балки дар сатҳи байналмилалӣ одамон таҳдид мекунад [6]. Албатта, дар ин рушд карда дар як маврид дар сатҳи ҳамкорихон шароит вазифаи экологии давлат на танҳо дар байнидавлатӣ ба мадди аввал гузошта мешавад.

Рӯйхати адабиёт:

1. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994. Бо тағйиру иловаҳо аз 26.09.1999 сол., 22.06.2003 сол ва 22.05.2016 сол. Манбаи электронӣ: URL: <http://www.president.tj> (санаи мурочиат: 21.12.2020).
2. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 1999, №12, мод.348; соли 2001, №7, мод. 484; соли 2005, №12, мод.654.
3. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2008, №3, мод. 99.
4. Архипов А.М. Экологическая функция российского государства. автореф. дис ... канд. юрид. наук. – Н. Новгород, 1997. – С. 9.
5. Гиззатуллин Р.Х. Экологическая функция государства: теория и практика реализации: монография / Под ред. М.М. Бринчука. – М., 2014. – С. 67
6. Захаров А.В. Экологическая функция российского государства // Экологизация современного российского государства и права: монография / Под ред. А.В. Захарова. – М., 2015. – 12 с.
- 7.Калиниченко П.А. Защита экологических прав в законодательстве Европейского сообщества / Журнал «Экологическое право», № 2, 2003. –С. 55-60.
- 8.Королева В.В. Экологическая функция российского государства и роль органов внутренних дел в ее реализации. дис.... канд. юрид. наук. – М., 1996. – С.45.
- 9.Кадомцева А.Е. Развитие экологической функции российского государства и правовые формы ее осуществления. дис ... канд. юрид. наук. Саратов, 1999.
- 10.Кравченко Ю.Б. Охрана окружающей природной среды как функция Советского государства. Автореф. дис. ...канд. юрид. наук. Ленинград, 1978.
- 11.Қодиров М.А., «Накши ҳуқуқи байналмилалӣи экологӣ дар замони муосир», Механизмҳои муосири химояи ҳуқуқи инсон ва шахрванд: масъалаҳо ва дурнамои он (маводи конференсия). – Хучанд: Дабир, 2019. – С.26
- 12.Қодиров М.А., «Моҳияти ҳуқуқии функсияи экологии давлат», Маводи конференсияи байналмилалӣи илмӣ - методӣ «Масоили мубрами илми ҳуқуқшиносии муосир ва роҳҳои ҳалли онҳо: назария ва амалия» 29-30 ноябри соли 2018 – Хучанд: Ношир, 2019. – С.329
- 13.Марченко М.Н. Государство и право в условиях глобализации. – М., 2015. – С. 54
- 14.Марочкин С.Ю. Международное право окружающей среды. //Международное право: Учебник для вузов. /Отв. ред. проф. Г.В. Игнатенко и проф. О.И. Тиунов. – М.: Норма, 2005. С.575-585;
15. Международное право. Китоби дарсии зикршуда. – С. 578-580; Ҳуқуқи байналхалқӣ: Васоити таълимӣ. /Мухаррири масъул проф. Менглиев Ш.М. – Душанбе: «Андеша», 1999. – С. 137-138.
16. Международное публичное право: учебник / Под ред. К.А. Бекяшева. – М.: «ПРОСПЕКТ», 1998. – С. 489.
17. Мухамеджанов Б.А. Экологическая функция советского государства. автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Алма-Ата, 1990. – С. 11.
18. Муртазозода Ҷ.С., Санавваров Ғ.Б., Амонов А.Ҷ. Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон – таҳкимбахши сиёсати дохилӣ ва хориҷии Тоҷикистон (маҷмӯаи паёмҳо). – Хучанд: Хуросон, 2019. – С. 209.
19. Michael Brown, John May. The Greenpeace Story. Dorling Kindersley, 1989. – 160 p.
20. Рогожина Н.Г. Экологическая политика развивающихся стран. – М., 2015. – С. 32.
21. Сохибзода М.М., Кодирзода М.А., Акбарализода Д.А. Теоретико-правовые основы актуальности экологической функции Республики Таджикистан // Scientific Collection «InterConf», (39): with the Proceedings of the 8 th International Scientific and Practical Conference «Science and Practice: Implementation to Modern Society» (December 26-28, 2020). Manchester, Great Britain: Peal Press Ltd., 2020. – P. 1052.

22. Шестерюк А.С. Экологическое право: проблемы методологии. автореф. дис. ... д-р. юрид. наук. СПб. 2000. – С.14.

Аннотатсия

Ҳамкории байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи ҳифзи муҳити зист

Дар мақолаи мазкур масъалаҳои назариявии ҳамкории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти истифода ва ҳифзи муҳити зист мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст. Қайд кардан зарур аст, ки баамалбарории функсияи экологии беруни давлат барои ниғаҳдорӣ, истифодагардии дуруст ва барқарорнамоии сарватҳои табиӣ зарур мебошад. Албатта, барои ба тариқи босамар амалигардонии функсияи экологии давлат қонунгузории мукамал дар соҳаи ҳифзи муҳити зист зарурияти аввалиндараҷаро дорад.

Аннотация

Международное сотрудничество Республики Таджикистан в области охраны окружающей среды

В статье анализируются общетеоретические основы сотрудничества Республики Таджикистан в области использования и охраны окружающей среды. Отмечается, что реализация внешних экологических функций государств важно для сохранения, правильного использования и восстановления природных ресурсов. Для эффективной реализации экологической функции государства есть необходимость совершенствования законодательства в области охраны окружающей среды.

Annotation

International cooperation of the Republic of Tajikistan in the field of environmental protection

The article deals with the analyzing of the general theoretical foundations of cooperation of the Republic of Tajikistan in the usage and protection of the environment. It is noted that the implementation of the external ecological function of states is important for the conservation, proper use and restoration of natural resources. There is a need to improve legislation in the field of environmental protection for the effective implementation of the environmental function of the state

12.00.08 – ҲУҚУҚИ ҚИНОЯТӢ ВА КРИМИНОЛОГИЯ; ҲУҚУҚИ ИҚРОИ ҚАЗО
12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ; УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ
ПРАВО

УДК: 343.2/.7

Бахриддинзода Субхиддин Эсо,

кандидат юридических наук, доцент кафедры
судебного права и прокурорского надзора
Таджикского национального университета.

E-mail: subhiddin_b@mail.ru

Тел.: (+992)907-70-21-20.

О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ УГОЛОВНОГО ПРОСТУПКА

Калидвожаҳо: қонуни қиноятӣ; кодекси қиноятӣ; қиноят; рафтори қиноятӣ; сиёсати ҳуқуқӣ; консепсия.

Ключевые слова: уголовный закон; уголовный кодекс; преступление; проступок; правовая политика; концепция.

Keywords: criminal law; criminal code; crime; misdemeanor; legal policy; concept.

В современном обществе часто ставится вопрос о либерализации уголовного закона. Одним из способов ее реализации может выступить введение уголовного проступка, который по сути и является продолжением гуманизации уголовного закона.

Анализ уголовного законодательства показывает, что в современном мире все больше стран стремятся использовать «уголовный проступок» в законодательстве своей страны. При этом следует использовать термин «уголовные правонарушения».

На наш взгляд, введение термина «уголовные правонарушения» в уголовный закон является целесообразным. При этом уголовные правонарушения в зависимости от степени общественной опасности и наказуемости, можно разделить на преступления и уголовные проступки. В тех странах, где данное деление отсутствует, может возникнуть ряд вопросов, такие как «Что может означать сам термин «проступок?»», «Каково его отличие от уголовного преступления?»», «Как применять?»», «Что нам это даст?» и т. д.

Следует указать, что в таком же положение находились и с такими же вопросами обращались в тех странах, которые впервые ввели данное понятие в свое законодательство.

С учетом сложившиеся практики каждой страны, в научных кругах появились разные подходы к понятию уголовного проступка. Так, в одном из источников, который подготовлен по

материалам Российской Федерации отмечается, что «основных отличий уголовного проступка от уголовного преступления всего два: уголовный проступок не влечет за собой лишения свободы, т.е. принудительной изоляцией преступника от общества в специализированных режимных учреждениях; уголовный проступок не влечет за собой судимость и, тем самым, связанных с ней негативных последствий как общеправового, так и уголовно-правового характера». [1].

Таким образом, следует первоначально дать понятие самого уголовного проступка.

С недавних пор ученые ряда стран проведя свои исследование, указывали на необходимость внесения в уголовный закон термина «уголовный проступок», в том числе российские ученые. Т.И. Нагаева отмечает, что проведенными исследованиями «установлено, что уголовно-правовая наука различается видами правонарушений, относя к уголовным проступкам правонарушения, предусмотренные Общей частью УК, а также различает виды ответственности (уголовную - за преступление и проуголовную - за проступок, предусмотренный Общей частью УК).» [2, с.25].

В свое время уполномоченный по правам человека в Российской Федерации Т.Н. Москалькова отметила, что «Сегодня у нас нет переходного состояния от административного правонарушения к уголовному, то есть две стадии общественной опасности: одна уголовно наказуемая, которая порождает судимость даже

за преступления небольшой и средней тяжести, и это нарушения общественного порядка, общественной безопасности, влечет административную ответственность... Мне кажется, что эта ситуация заслуживает разработки нового законопроекта об уголовном проступке» [3].

Позже, 31 октября 2017 года Верховный суд Российской Федерации на заседании Пленума в рамках законотворческой инициативы предложил ввести в российское право категорию «уголовный проступок» [4].

Следует отметить, что ранее к вопросу о применении уголовного проступка обращались и в Российской империи. Так, при Екатерине II был издан «Наказ уложенной комиссии». Согласно статьи 540 Наказа преступления подразделялись на «великое нарушение законов» и «простое нарушение установленного благочиния», что заложило основу для дифференциации преступлений и проступков, к которым относились деяния, не имеющие необходимой степени общественной опасности [5, с.76].

Таким образом, в России уголовный проступок появился в екатерининскую эпоху, а от него отказались уже в советский период, так как, господствовавшая идеология и борьба с классово чуждыми элементами, привели к отказу от уголовных проступков УК РСФСР (1922 года).

Следует отметить, что в период 60-х-70-х годов прошлого века вопросом выделения уголовных проступков занимался Всесоюзный научно-исследовательский институт (ВНИИ) криминалистики Прокуратуры СССР и разрабатывал Кодекс уголовных проступков, а позже В.Ф. Фефилова провела исследование и указывала о необходимости введения института уголовного проступка в уголовном законе [6, с.9].

На постсоветском пространстве Прибалтийские страны стали первопроходцами во включении уголовного проступка в уголовное законодательство. Так, первой республикой, которая включила в свой Уголовный кодекс проступок – была Латвийская Республика. Фактически она восприняла сложившиеся подходы к классификации уголовно наказуемых деяний на проступки и преступления, имеющиеся в законодательстве многих стран Европы. По УК Латвии преступными деяниями признаются

уголовные проступки и преступления. Проступком считается: «деяние, за совершение которого Настоящим кодексом предусмотрено лишение свободы на срок не более двух лет или более мягкое наказание» [7, ч. 2 ст. 7]. При сравнительном анализе данной классификации следует, что такой вид преступного деяния, как проступок, совпадает с понятием преступления небольшой тяжести по УК РФ либо с преступлением, не представляющим большой общественной опасности по УК Республики Беларусь, но не как деяние, не влекущее за собой лишения свободы.

В Уголовный кодекс Литовской Республики также включен уголовный проступок. УК Литовской Республики преступное деяние подразделяют на преступление и уголовный проступок. В соответствии с положением данного УК уголовный проступок это: «опасное и настоящим Кодексом запрещенное деяние (действие или бездействие), за совершение которого предусмотрено наказание, не связанное с лишением свободы, за исключением ареста» [8, ст. 12].

Уголовный кодекс Эстонии вводит классификацию деяний на тяжкие преступления и проступки, при этом определяя проступок как «запрещенное деяние, за которое предусмотрен штраф более 30 дневных ставок, наказание ограничением свободы либо наказание лишением свободы на срок свыше одного месяца» [9, ст. 7].

Среды стран-членов СНГ первой в свой уголовный закон ввела Республика Казахстан – институт уголовного проступка. На наш взгляд, наиболее оптимальным использованием уголовного проступка является именно УК Республики Казахстан. Так, согласно статьи 10 уголовные правонарушения в зависимости от степени общественной опасности и наказуемости подразделяются на преступления и уголовные проступки. И здесь же законодатель дает понятие проступка («Уголовным проступком признается совершенное виновное деяние (действие либо бездействие), не представляющее большой общественной опасности, причинившее незначительный вред либо создавшее угрозу причинения вреда личности, организации, обществу или государству, за совершение которого предусмотрено наказание в виде штрафа, исправительных работ, привлечения к

общественным работам, ареста, выдворения за пределы Республики Казахстан иностранца или лица без гражданства») [10].

Впервые среди стран-членов СНГ в Кыргызской Республике был принят отдельный Кодекс о проступках. Согласно статьи 15 настоящего Кодекса «Проступком признается совершенное субъектом проступка виновное, противоправное деяние (действие или бездействие), причиняющее вред или создающее угрозу причинения вреда личности, обществу или государству, наказание за которое предусмотрено настоящим Кодексом. Противоправными в соответствии с настоящим Кодексом признаются умышленное или неосторожное деяние, которое причиняет вред, не являющийся тяжким или значительным в понимании Уголовного кодекса Кыргызской Республики, а также умышленное деяние, которое создает угрозу причинения значительного вреда» [11]. Следует указать, что, несмотря на то, что в этой республике принят отдельный кодекс, тем не менее, он привязан к Уголовному кодексу.

В Европейских странах вопрос проступка решается по-разному. Так, А.А. Малиновский отмечает, что «Французское законодательство предусматривает лишение свободы в отношении проступков на срок до 10 лет за умышленные или неосторожные деяния. Преступления же – это наиболее опасный вид правонарушений, за которое предусмотрено тюремное заключение выше 10 лет. Они могут совершаться только умышленно» [12, с. 62].

Уголовный кодекс Испании, в зависимости от строгости наказания, все преступные деяния классифицирует на преступления (тяжкие и нетяжкие) и проступки [13, ст. 10]. Согласно статьи 13 «Проступками признаются правонарушения, за которые законом предусмотрена мягкая мера наказания».

По УК Швейцарии преступные деяния делятся на преступления и проступки, [14, первая часть].

По УК Германии преступления и проступки дифференцированы по строгости наказания. Границей между преступлением и проступком является лишение свободы на срок более 1 года (выше – преступление, ниже – проступок). (1) Преступлениями являются противоправные деяния, за совершение которых в качестве минимального наказания

предусмотрено наказание в виде лишения свободы на срок от одного года и более. (2) Проступками являются противоправные деяния, за совершение которых минимальным наказанием является лишение свободы на более короткий срок или денежный штраф. [15, параграф 12].

По УК Италии преступные деяния делятся на преступления и уголовные проступки, и различает их в зависимости от тяжести наказаний, назначаемых за их совершение. К преступлениям относятся деяния, за которые могут быть назначены пожизненное лишение свободы, срочное лишение свободы и штраф в больших размерах. Проступками являются деяния, наказываемые арестом или денежным взысканием в небольших размерах (в 2-3 раза меньше, чем штраф) [16, ст.17].

Таким образом, в законодательстве большинства стран Европы институт уголовного проступка активно используется и при этом демонстрирует свою эффективность.

США и Великобритания также имеют деление на преступление и проступки. Так, в США они именуется фелония (преступление) и мисдиминор (проступок). Такое деление было воспринято из законодательства Великобритании, где эти термины упразднены (сейчас дифференцируются по возможности ареста). Тюремное заключение возможно независимо от вида деликта (для мисдиминора срок заключения, как правило, до года). Каждый из этих видов в свою очередь подразделяется на классы (по степени тяжести) [17].

В Таджикистане принята Концепция правовой политики Республике Таджикистан на 2018-2028 годы, которая предусматривает гуманизацию уголовного закона, путем разработки и принятия Уголовного кодекса Республики Таджикистан в новой редакции [18]. В целях реализации данной цели и создана рабочая группа по подготовке Уголовного кодекса в новой редакции.

Исходя из вышеизложенного, предлагается ввести институт уголовного проступка и в Уголовный кодекс Республики Таджикистан. При этом с учетом опыта зарубежных стран уголовным проступком должно признаваться совершенное виновное деяние (действие либо бездействие), не представляющее большой общественной опасности, причинившее незначительный вред

либо создавшее угрозу причинения вреда личности, организации, обществу или государству, за совершение которого предусмотрено наказание, не связанное с лишением свободы (например, в виде обязательных работ, исправительных работ, ограничения в военной службе, ограничения свободы и штрафа).

При этом следует учесть и ряд проблем, которых следует в дальнейшем рассмотреть. Например, пересмотр ряда институтов уголовного права, в частности, увеличения количества видов наказания, не связанных с лишением свободы. Также реализация идеи правового проступка потребует введения новых институтов в уголовно-процессуальное и уголовно-исполнительное законодательство.

Список литературы:

1. Уголовный проступок новый вид наказания в России. [Электронный ресурс]. URL: <https://centu-zakon.ru/poleznaya-informatsiya/514-ugolovnyi-prostupok-novji-vid-nakazaniya-v-rossii.htm/> (дата обращения: 17.03.2020).
2. Нагаева Т.И. Формы и виды преступного деяния. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. – М., 2012.
3. «Москалькова предложила ввести в УК РФ статью об уголовном проступке». ТАСС. 14 сентября 2016 года. [Электронный ресурс]. URL: <http://tass.ru/obschestvo/3619749> (дата обращения: 30.03.2020).
4. Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации «О внесении в Государственную Думу Федерального собрания Российской Федерации проекта закона «О внесении изменений в Уголовный кодекс Российской Федерации и Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации в связи с введением понятия уголовного проступка» от 31 октября 2017 года. [Электронный ресурс] URL: <http://www.consultant.ru> (дата обращения: 17.03.2020).
5. Ошерович Б.С. Очерки по истории русской правовой мысли (Вторая половина XVIII первая половина XIX века). М., 1946.
6. Фефилова В.Ф. Преступление и проступок: Дис... канд. юрид. наук. М., 1976.
7. Уголовный кодекс Латвийской Республики. Сайт «Законы Латвийской республики по-русски». [Электронный ресурс] URL: <http://crimpravo.ru/codecs/latvii/2.doc> (дата обращения: 30.03.2020).
8. Уголовный кодекс Литовской Республики. Сайт «Crimpravo». [Электронный ресурс] URL: <http://crimpravo.ru/codecs/litva/2.doc> (дата обращения 30.03.2020).
9. Уголовный кодекс Эстонии [Электронный ресурс] URL: <http://okpravo.ru/zarubezhnoe-pravo/ugolovnoe-pravo-zarubezhnyh-stran/уголовный-кодекс-эстонии.html> (дата обращения 30.03.2020).
10. Уголовный кодекс Республики Казахстан [Электронный ресурс] URL: <http://online.zakon.kz> (дата обращения 30.03.2020).
11. Кодекс Кыргызской Республики о проступках. [Электронный ресурс] URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111529?cl=ru-ru> (дата обращения 30.03.2020).
12. Малиновский А.А. Сравнительное правоведение в сфере уголовного права. М.: Международные отношения, 2002.
13. Уголовный кодекс Испании. [Электронный ресурс] URL: http://artlibrary2007.narod.ru/kodeks/ispanii_uk.doc (дата обращения 30.03.2020).
14. Уголовный кодекс Швейцарии [Электронный ресурс] URL: <http://okpravo.ru/zarubezhnoe-pravo/ugolovnoe-pravo-zarubezhnyh-stran/уголовный-кодекс-швейцарии.html> (дата обращения 30.03.2020).
15. Уголовный кодекс ФРГ. [Электронный ресурс] URL: <http://crimpravo.ru/page/zar-uk> (дата обращения 30.03.2020).
16. Уголовный кодекс Италии. [Электронный ресурс] URL: <http://crimpravo.ru/page/zar-uk> (дата обращения 30.03.2020).
17. Головки Л.В. Границы уголовного права: от формального к функциональному подходу // Библиотека криминалиста. Научный журнал. 2013. №1. С. 84-85.

18. Концепция правовой политики Республики Таджикистан на 2018-2028 годы от 6 февраля 2018 года, №1005 / Электронный ресурс: Адлия, версия 7.0.

Аннотатсия

Оид ба баъзе муаммоҳои рафтори ҷиноятӣ

Дар мақолаи мазкур таҷрибаи давлатҳои пешқадами хориҷӣ оид ба ҷорӣ намудани институти рафтори ҷиноятӣ дар қонуни ҷиноятӣ зери таҳлил қарор дода шудааст. Муаллиф мафҳуми рафтори ҷиноятиро аз нуқтаи назари илму амалия таҳлил намуда, бодарназардошти раванди дигаргуниносиҳои қонуни ҷиноятӣ кишвар, татбиқи онро дар қонуни ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мақсад мувофиқ шуморида, мафҳуми онро пешниҳод менамояд. Дар баробари ин муаллиф қайд менамояд, ки истифодаи институти рафтори ҷиноятӣ дар қонуни ҷиноятӣ зарурияти ворид намудани як қатор тағйироту иловаҳо ба қонунгузорию мурофиавии ҷиноятӣ ва иҷрои ҷазои ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба миён меоварад.

Аннотация

О некоторых проблемах уголовного проступка

В статье рассмотрена практика применения уголовного проступка в уголовном законе некоторых стран. Автор рассмотрено понятие уголовного проступка в соответствии с уголовными законами некоторых зарубежных стран, проанализирован их передовой опыт в данной сфере. Автор, изучив опыт тех стран, где в уголовный закон ввели понятие «уголовного проступка», проанализировав его понятие по вышеперечисленным кодексам и учитывая процесс модернизации уголовного закона Республики Таджикистан, приходит к выводу, о том, что целесообразно принять передовой опыт этих стран на практике Республики Таджикистан. При этом автор приводит понятие уголовного проступка для проекта уголовного закона Республики Таджикистан и указывает на необходимость усовершенствования уголовно-процессуального и уголовно-исполнительного законодательств, в связи с применением института уголовного проступка в уголовном законе Республики Таджикистан.

Annotation

About some problems of criminal misconduct

This article examines the practice of applying criminal misconduct in the criminal law of some countries. The author considers the concept of criminal misconduct in accordance with the criminal laws of some foreign countries, analyzes their best practices in this field. The author, having studied the experience of those countries where the criminal law introduced the concept of "criminal offence", analyzed his notion of the above mentioned codes and considering the process of modernization of the criminal law of the Republic of Tajikistan concludes that it would be expedient is adopted the advanced experience of these countries in practice of the Republic of Tajikistan. At the same time, the author cites the concept of criminal misconduct for the draft criminal law of the Republic of Tajikistan and points to the need to improve the criminal procedure and criminal Executive legislation, in connection with the application of the Institute of criminal misconduct in the criminal law of the Republic.

УДК: 328.185:61

Рустемова Гаухар Рустембековна,

доктор юридических наук, профессор кафедры правовых дисциплин Казахской академии труда и социальных отношений (КазАТИСО).

E-mail: g.rustemova@mail.ru

Тел.: (+7-727) 279-95-43.

Абдуллаева Рано Абдуалиевна,

кандидат юридических наук, доцент кафедры уголовного права Российско-Таджикского (Славянского) Университета.

E-mail: abdullaeva.rano2014@yandex.ru

Тел.: (+99237) 227-85-83.

ПРОБЛЕМЫ КОРРУПЦИИ В СФЕРЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ В СТРАНАХ СРЕДНЕЙ АЗИИ: В РЕСПУБЛИКАХ ТАДЖИКИСТАН И КАЗАХСТАН

Калидвожаҳо: амниятӣ давлатӣ; тандурустӣ; кормандони тиб; коррупсия; детерминантҳо; чораҳои нешигириқунанда; ҷинойатҳои тиббӣ; бемор.

Ключевые слова: безопасность государства; здравоохранение; медицинский персонал; коррупция; детерминанты; меры предупреждения; медицинские преступления; пациент.

Keywords: state security; determinants; public health; corruption; latency; medical personnel; medical crimes; preventive measures.

Коррупция, являясь одним из опасных явлений общества, в мировом же масштабе признана как тяжкое преступление и одним из угрожающих элементов национальной безопасности государств. Коррупция препятствует социально-экономическому развитию, процветанию и стабильности общества. Противодействие коррупции остается важнейшим приоритетом государственной политики любой страны.

Понятие противодействие коррупции охватывает деятельность всех органов государственной власти по выявлению, предупреждению и устранению причин и условий, способствующих возникновению коррупционных ситуаций, выявлению и борьбе с коррупционными правонарушениями и преступлениями, устранению их негативных последствий, обеспечению прав и свобод, повышению уровня жизни граждан, развитию экономики и обеспечению безопасности стран мира.

В странах Центральной Азии и Казахстана в основном сформированы правовая и организационная основы противодействия коррупции. Государства в целом выполняют свои международные обязательства в указанном направлении.

С целью совершенствования антикоррупционного законодательства в Республике Таджикистан была принята «Стратегия борьбы с коррупцией в Республике Таджикистан на 2008-2012 годы» от 19.01.2013г., №22 [1], а затем приняли «Стратегию по противодействию коррупции в Республике Таджикистан на 2013-2020 годы» от 13.06.2016г., №703, от 19.06.2017 г., №892 [2]. Противодействие коррупции является составной частью внутренней и внешней политики Республики Таджикистан, разработка и осуществление которой начинается с высшей политической воли руководства государства. Эффективность противодействия коррупции зависит от активного участия всех ветвей государственной власти и гражданского общества в процессе его осуществления.

В Республике Таджикистан принята также и «Концепция реформы здравоохранения Республики Таджикистан», утвержденная Постановлением Правительства Республики Таджикистан от 4 марта 2002 года, №94, Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года, утвержденная постановлением Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 1 декабря 2016 года, №636,

которая учитывает международные обязательства Республики Таджикистан по Повестке дня на XXI век и Целям устойчивого развития (ЦУР), одобренные 70-й сессией Генеральной Ассамблеи ООН в сентябре 2015 года [3].

В *Стратегическом плане развития Республики Казахстан до 2025 года* указано, что одним из принципиальных изменений для Казахстана к 2025 году, станет переход от толерантности к правонарушениям – к «нулевой» терпимости, особенно к коррупционным деяниям. С целью совершенствования антикоррупционного законодательства, Казахстан с 2004 года участвует в субрегиональной программе ОЭСР – Стамбульский план действий по борьбе с коррупцией. Принята «Государственная программа развития здравоохранения Республики Казахстан на 2020 – 2025 годы», утвержденная Постановлением Правительства Республики Казахстан от 26 декабря 2019 года, № 982.

Стало очевидным, что ужесточение механизмов борьбы с коррупцией уже само по себе не является эффективным средством снижения ее уровня, а усиление наказания за коррупционную деятельность должно сопровождаться другими комплексными мерами противодействия коррупции во всех сферах. Характерной чертой настоящего этапа противодействия коррупции должен стать его общенародный характер, базирование на принципах партнерства субъектов антикоррупционной политики, приоритета мер предупреждения коррупции и нравственных начал в борьбе против коррупции.

Однако имеющаяся правовая система противодействия коррупции отстает в ряде направлений от требований и норм международного права, что снижает эффективность реализуемых антикоррупционных мер.

Рассмотрим проблемы коррупции в сфере здравоохранения. О проблемах коррупции в других сферах подробно рассматривались в работах *российских криминологов*, как: Т.А. Балебанова, А.В. Полукаров, А.П. Соловьёв, Е.В. Червонных, Г.В. Чеботарева и др.;

таджикистанских ученых, как В.А. Абдухамитов, У.А. Азизов, Н.Б. Азимов, С.Э. Бахриддинов, К.Х. Солиев, Х.А. Умаров, Ш.К. Хасанов, С.Х. Хусейнов и др.

Специальных крупных научных работ по проблемам коррупции в системе здравоохранения Таджикистана, да и Казахстана пока не было. Были отдельные научные статьи по этой тематике [4].

Мы рассмотрим лишь часть вопросов этой крупной научной проблемы.

Для здравоохранения в любой стране всякое проявление коррупции является более опасным, чем для другой сферы общественных отношений. Оно всегда является основой для развития общества и государства в целом, обеспечивает достижение таких целей, как естественный прирост населения, высокий уровень жизни всех граждан, равные возможности для удовлетворения бытовых условий жизни и трудовой деятельности разных социальных слоёв. Поражённость сферы здравоохранения коррупцией препятствует реализации задач, приоритетных для социально-экономической политики любого государства.

К сожалению, в течение ряда последних лет сфера здравоохранения входит в тройку самых коррумпированных. Это подчеркнул и глава Агентства по борьбе с коррупцией Таджикистана С. Султонзода, отметив, что «самые коррумпированные ведомства республики – это министерства здравоохранения и образования. По его словам, в 2019 г. в Министерстве здравоохранения и социальной защиты обнаружили 135 коррупционных случаев. Таджикистан занял одну из самых низких позиций в рейтинге среди постсоветских стран – 153 место (25 баллов), как и Узбекистан. Ниже только Туркменистан с 165 местом (19 баллов)» [5].

То же самое отмечали и по Казахстану. «По результатам мониторинга коррупции 2019 года, проведенного Транспаренси Казахстан, учреждения здравоохранения являются одними из лидеров по уровню коррумпированности» [6].

По мнению Фонда Карнеги за международный мир (Garnegie Endowment for International Peace), коронавирусная инфекция (КВИ) показала неготовность коррумпированной медицины стран Центральной Азии. Пандемия обнажила давние структурные и управленческие проблемы региона. Более того, правоохранительные органы в ЦА оказались неспособными обеспечить основные меры общественной безопасности, которые могли бы спасти много

жизней в условиях пандемии COVID-19. Вместо этого, они просто стали отслеживать общественное настроение искать инакомыслящих [7].

Почти во всех публикациях в прессе, сети Интернет можно найти озвучивание причин коррупции в здравоохранении. Это низкая заработная плата, социально-бытовые проблемы, как отсутствие своего жилья, за аренду которого медработники вынуждены платить немалые суммы.

Распространению коррупционных преступлений способствуют неоправданно широкие финансово-хозяйственные и распорядительные полномочия главных врачей и бухгалтеров. Практически все преступления связаны с хищением бюджетных средств и совершаются при начислении заработной платы, выплаты командировочных расходов, а также списания денежных средств за не оказанные услуги и не поставленные товарно-материальные ценности.

Среди других факторов коррупции указаны следующие.

«Анализ показал, что незаконные действия чаще всего связаны:

- с получением взяток за покровительство;
- со злоупотреблением и хищением;
- с госзакупкой лекарственных средств, медоборудования, продуктов питания для больных;
- с покровительством по службе, в трудоустройстве, установке надбавок, инвалидности;
- незаконным начислением заработной платы» [8].

Анализируя правоприменительную практику, коррупционные преступления в данной сфере можно разделить на четыре группы:

1) преступления в финансово-хозяйственной деятельности, на них приходится более половины общего количества коррупционных преступлений;

2) преступления, связанные с осуществлением контрольно-разрешительных функций, на них приходится четверть от общего числа коррупционных проявлений в медицине;

3) преступления, связанные с организационно – распорядительными полномочиями.

К ним относятся решение вопросов трудоустройства, перемещения по службе, снятие дисциплинарных взысканий, установка надбавок и др.

В числе основных здесь можно назвать также факты получения незаконных вознаграждений от подчиненных за покровительство по службе.

4) Преступления, совершаемые при оказании медицинских услуг.

Как видим, данная категория преступлений самая малочисленная ввиду своей высоколатентности. Трудность их выявления связана с заведомо зависимой ролью больного от врача как от человека, в руках которого находится его здоровье и даже жизнь. Большинство этих преступлений можно отнести к так называемым «двусторонним», то есть таким, где нет потерпевшей стороны, заинтересованной в выявлении преступления и наказании виновных. В основном, эти неформальные платежи в сфере здравоохранения не относятся к фактам коррупции, так как врачи и иной медицинский персонал не являются субъектами коррупционных преступлений.

Вместе с тем, ни для кого не секрет, что не только в отечественной медицине имеют место получение вознаграждений за проведенную операцию, получение больничного листа, выдачи заведомо ложных санитарных книжек лицам, имеющим заболевания, получение квоты и многие другие услуги.

Немало коррупционных рисков содержит сфера *фармацевтической деятельности*. Это предмет отдельного рассмотрения.

Известный казахстанский криминолог Е.О. Алауханов отмечал, что только «изучив должным образом причины и условия, порождающие коррупцию, можно определять и выработать конкретные меры по ее ограничению и снижению» [9].

Таким образом, можно выделить следующие детерминанты коррупции в здравоохранении:

правовые – наличие в действующем законодательстве коррупционных и дискреционных норм, регулирование процедур государственных закупок на подзаконном уровне;

организационные – несовершенство контроля за финансово-хозяйственной деятельностью медицинских учреждений; отсутствие прозрачности

принятия решений и четкой регламентации служебной деятельности медицинских работников; слабое присутствие института общественного контроля в сфере здравоохранения; остающееся несовершенство кадровой политики;

социально-экономические – низкая заработная плата медработников; отсутствие должной социальной поддержки; неравенство трудовых и бытовых условий различных категорий работников здравоохранения;

нравственно-этические – недостаточно высокий уровень правосознания медицинских работников; закрепление коррупционного мышления как стереотипа поведения работников здравоохранения; психологическая готовность населения к подкупу медицинских работников.

Немаловажное значение имеет и повышение уровня их правосознания, в онлайн-режиме появились много обучающих и развивающих программ на правовые темы в области здравоохранения и медицины.

Однако недостатки в работы медицинских учреждений и организаций остаются, каждое направление в медицинской деятельности представляет собой обширную сферу, связанную с другими смежными отраслями деятельности, поэтому их следует изучать подробно и в отдельности. Отметим некоторые из них.

Покажем их на примере Регламентов оказания медицинских услуг и Стандартов, разработанных в Республике Казахстан.

Во-первых, в некоторых Регламентах оказания медицинских услуг имеется наличие дискреционных полномочий (сотрудник в случае «возникновения сомнений» в документах услугополучателя запросить дополнительные документы либо направить запросы в соответствующие организации при оказании госуслуг).

Во-вторых, наблюдается несоответствие норм Стандартов, Регламентов и иных нормативных правовых актов. Например, установлены различные сроки оказания госуслуг – «Аккредитация субъектов здравоохранения» Регламентом срок оказания госуслуги утвержден 30 дней, а Стандартом – 45 дней и др. Либо сроки не указаны вообще!

В-третьих, имеется отсутствие единообразного исчисления сроков оказания государственных услуг. Указывается либо рабочие дни, либо календарные дни.

В-четвертых, не соответствие фактических процессов оказания государственных услуг

нормам, утвержденным Стандартами и Регламентами. Например, истребование услугодателем документов, не предусмотренных Стандартами государственных услуг. Этим усматривается коррупционный риск в части создания искусственных барьеров услугодателем при оказании госуслуги. Имеют место факты ввода в заблуждение граждан недостоверной информацией об оказании государственной услуги, слабой информированности населения о возможностях получения определенных государственных услуг через ЦОНЫ (центр обслуживания населения) и Портал (пример - на стендах указывается перечень необходимых документов для оказания государственной услуги, не соответствующий перечню указанного в Стандарте государственной услуги).

В-пятых, отсутствуют основания для отказа в оказании государственных услуг. Это зачастую способствует возникновению коррупционных рисков в деятельности государственного органа.

В-шестых, есть Стандарты, которые не учитывают нормы подзаконных актов.

В-седьмых, отсутствие документов (правил, регламентов, инструкций), регулирующих отдельные этапы оказания государственных услуг (например, при сдаче различных тестов). Эта государственная услуга регламентируется Постановлением Правительства Республики Казахстан «Об утверждении Правил аккредитации в области здравоохранения» от 12 октября 2009 года, № 1559, однако данными правилами *порядок организации и проведения тестирования не регламентирован*. При вышеуказанных обстоятельствах администратор тестирования подвержен коррупционному риску в виде оказания неправомерного предпочтения физическим лицам при подготовке и принятии решений, что является правонарушением, создающим условия для коррупции, предусмотренным действующим Законом Республики Казахстан «О противодействии коррупции».

В-восьмых, неравный доступ к получению государственной услуги имеет место до сих пор (например, помещения, предназначенные для оказания госуслуг, не всегда соответствуют необходимым условиям для оказания государственных услуг лицам с

ограниченными возможностями: не предусмотрены пандус, кнопка вызова, лифт).

Таким образом, с учетом вышеизложенного, в целях предупреждения коррупции в системе здравоохранения предлагается:

- повысить контроль над эффективностью использования бюджетных средств, выделяемых на здравоохранение, в том числе путем расширения *общественного контроля*;

- проводить *постоянный мониторинг* на предмет выявления «скрытых» услуг, что согласуется с нормой о проведении государственными органами внутреннего анализа коррупционных рисков;

- принять меры по совершенствованию госзакупок в рамках гарантированного объема бесплатной медицинской помощи;

- выработать механизмы, исключающие коррупционные риски при проведении тестирования медработников, предусмотрев транслирование его хода в on-line-режиме с вышестоящим органом;

- установить требования об обязательном учете экспертного мнения врачебного сообщества при разработке и принятии законодательных актов, госпрограмм в сфере здравоохранения, в том числе при утверждении Списка препаратов с предельными ценами.

Профилактике коррупции в здравоохранении должны способствовать развитие цифрового здравоохранения и медицины, которое в Таджикистане только будут постепенно вводить, правильное применение и толкование УК Республики Таджикистан, Кодекса здравоохранения Республики Таджикистан, отношения населения стран к своему здоровью как к благу, которое надо беречь смолоду и до конца своего пути на земле, а не уповать только на врачей.

Список литературы:

1. Стратегия борьбы с коррупцией в Республике Таджикистан на 2008-2012 годы, Постановление Правительства РТ от 19.01.2013г., №22.
2. Стратегия по противодействию коррупции в Республике Таджикистан на 2013-2020 годы, Указ Президента РТ от 13.06.2016г., №703, от 19.06.2017г., №892.
3. <http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/taj170774.pdf>.
4. В Таджикистане можно отметить работу общего плана по проблемам коррупции: Умаров, Х. А. Противодействие коррупции в Республике Таджикистан: уголовно-правовые и криминологические аспекты: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Умаров Хайем Амиршоевич. – М., 2007. – 19 с. В Казахстане: Рустемова Г.Р. О противодействии коррупции в здравоохранении Казахстана // «Актуальные вопросы противодействия коррупционным правонарушениям: теория и практика»: Материалы международной научно-практической

Кроме того, международный опыт показывает, что уголовная ответственность за *обещание/предложение взятки и принятие обещания/предложения взятки* является одним из основных принципов и требований Конвенций ООН и Совета Европы. Данная норма отражена в законодательстве стран ОЭСР и большинства государств постсоветского пространства (Азербайджан, Армения, Грузия, Кыргызстан, Литва, Молдова, Украина, Эстония). Признание договоренности о взятке считать окончанным преступлением, это будет иметь ярко выраженный профилактический эффект и позволит пресекать взяточничество до причинения ущерба государству.

Следующее предложение – *внедрение института общественного контроля*. Оно является одной из основных задач разрабатываемого проекта Национальной программы здорового образа жизни на 2021-2025 годы. Внедрение такого контроля требует не только активизации институтов гражданского общества, но и соответствующего законодательного регулирования. Проект предполагает разработку мер, направленных на усовершенствование механизма профилактики заболеваний и пропаганду здорового образа жизни среди населения на основе партнерства с обществом и повышение ответственности за собственное здоровье и окружающих [10].

Таковы наиболее важные направления противодействия коррупции в здравоохранении. Предстоит разносторонняя работа по внедрению новых методов в профилактике преступлений в здравоохранении для блага всего здоровья населения страны и реализации стратегических задач государства на ближайшее время.

конференции. – Караганда: Изд-во Карту, 2014. – С.184-188; Джетибаев Н.С., Куналиева Г.А., Смагулов М.К. Некоторые меры профилактики медицинских уголовных правонарушений // Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. Серия ПРАВО. – №4(125)/2018. – С.46-56 и др.

5. Селиванова Е. Сферы здравоохранения и образования признаны самыми коррумпированными в Таджикистане // <https://www.occrp.org/ru/daily/11616-2020-02-14-13-23-35/> (дата обращения: 11.09.2020: 13:19.)

6. Причины коррупции в здравоохранении назвали в Антикоррупционной службе ВКО // https://aqrarat.info/news/2020/03/03/9598306prichiny_korruptcii_v_zdravoohranenii_naz.htm / (дата обращения: 21.11.2020:23:15).

7. КВИ показала неготовность коррумпированной медицины стран Центральной Азии – Фонд Карнеги // <https://kaztag.kz/ru/news/kvi-pokazala-negotovnost-korruptirovannoy-meditsiny-strantsentralnoy-azii-fond-karnegi/> дата обращения 22.11.2020: 11:00.

8. Жадра Жулмухамедова. Отсутствие жилья и низкую зарплату назвали причиной коррупции в сфере здравоохранения // <https://informburo.kz/novosti/otsutstvie-zhilya-i-nizkuyu-zarplatu-nazvali-prichinoy-korruptcii-v-sfere-zdravoohraneniya.html> дата обращения: 05.12.2020: 23:00.

9. Алауханов Е.О., Турсынбаев Д.Е. Борьба с коррупцией: учебное пособие. – Алматы: Юридическая литература, 2008. – 288с.; см. также: Алауханов Е.О. Антикоррупционная правовая политика. – Алматы: Нур-Пресс, 2009. – 256с.

10. https://m.tj.sputniknews.ru/health/20201130/1032369816/tajikistan-rahmon-zdravoohranenie-programma.html?mobile_return=no.

Аннотация

Проблемаҳои коррупсия дар соҳаи тандурустӣ дар кишварҳои Осиёи Миёна: Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Қазоқистон

Солҳои охир дар фазои ҷаҳонӣ нашрияҳо дар бораи вазъи соҳаи тандурустӣ ва тиб, дар маҷмӯъ, дар бораи далелҳои сершумори коррупсия бештар ба назар мерасанд. Ин мушкилоти кишварҳои Осиёи Миёна - Тоҷикистон ва Қазоқистонро низ аз як тараф нагузаштааст. Шаҳрвандон касби аз ҳама инсонпарварона ва зарурии дунёро аксар вақт бинобар вайронкуниҳои зиёд дар соҳаи хизматрасонии тиббӣ, гардиши воситаҳои доруворӣ ва ғайра мутаассифона манфӣ қабул мекунад. Коррупсия обрӯю эътибори тамоми соҳаи тибро дар умум паст мекунад, на танҳо як муассисаи алохидаро. Барои кормандони нопоки соҳаи тандурустӣ, монеае барои бойгардонии шахсӣ вучуд надорад, мисли дигар соҳаҳои ҳаёту фаъолияти инсон.

Дар мақола вазъи кунунии мушкилоти характери коррупсионидошта дар соҳаи тандурустии ҳарду давлат, сабабҳо ва шароитҳо, инчунин пешниҳодҳо оид ба пешгирӣ ва андешидани чораҳои дахлдор алайҳи ҷиноятҳои марбут ба коррупсия дар партави қонунгузории ҳарду кишвар баррасӣ шудаанд.

Аннотация

Проблемы коррупции в сфере здравоохранения в странах Средней Азии: в Республиках Таджикистан и Казахстан

В последние годы в мировом пространстве участились публикации о состоянии положения в здравоохранении и медицине, в целом касающиеся многочисленных фактов коррупции. Эта проблема не прошла стороной и страны Средней Азии - Таджикистана и в том числе Казахстана. Самая гуманная и необходимая профессия в мире стала восприниматься гражданами нередко негативно из-за многочисленных нарушений в сфере оказания медицинских услуг, оборота лекарственных средств и т.д. Коррупция подрывает авторитет не только отдельно взятого учреждения, но и всей медицины в целом. Для нечистоплотных медработников, как и в других сферах жизнедеятельности человека, нет достаточных преград для личного обогащения,

В статье рассматривается современное состояние проблем коррупционного характера в сфере здравоохранения обоих государств, изучаются причины и условия, а также предложения по профилактике и принятию соответствующих мер против коррупционно - уголовных преступлений по законодательству обеих стран.

Annotation

Problems of corruption in the healthcare sector in Central Asian countries: Republic of Tajikistan and Kazakhstan

In recent years, publications on the state of the situation in health care and medicine, generally concerning numerous facts of corruption, have become more frequent in the world. This problem has not passed by the countries of Central Asia-Tajikistan and Kazakhstan, among others. The most humane and necessary profession in the world has become perceived by citizens often negatively due to numerous violations in the provision of medical services, drug trafficking, and so on. Corruption undermines the authority of not only a single institution, but also of the entire medical system as a whole. For unscrupulous health workers as in other spheres of human life there are no sufficient barriers to personal enrichment,

The article examines the current state of problems of corruption in the health care sector of both countries, examines the causes and conditions, as well as proposals for the prevention and adoption of appropriate measures against corruption - criminal offenses under the legislation of both countries.

УДК: 343.8

Қобилов Ботурхоҷа Қобилхоҷаевич,

номзади илмӣ ҳуқуқшиносӣ, муаллими калони кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ, криминалистика ва пешгирии коррупсияи Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон.

E-mail: boturkcocha@mail.ru

Тел.: (+992) 927-58-41-31.

НИЗОМИ ЧОРАҲОИ ПЕШГИРӢ ТИБҚИ КОДЕКСИ МУРОФИАВИИ ҶИНОЯТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Калидвожаҳо: чораҳои пешгирӣ; ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд; ба ҳабс гирифтани ҳабси хонагӣ; гарав.

Ключевые слова: меры пресечения; права и свободы человека и гражданина; арест; домашний арест; залог.

Keywords: preventive measures; human and civil rights and freedoms; arrest; house arrest; bail.

Барои ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, саривақт, пурра, ҳаматарафа ва объективона тафтиш намудани парвандаи ҷиноятӣ, ошкор ва фош намудани ҷиноят ва ҷинояткор Кодекси муурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон якҷанд чораҳои пешгириро нишон додааст, ки вобаста аз дараҷаи хавфнокии ҷиноят, шахсияти ҷинояткор, оқибати ҷиноят ва дигар ҳолатҳои дар вақти баррасии парванда ҷойдошта муфаттиш метавонад, яке аз чораҳои пешгириро нисбати шахси гумонбаршаванда ва ё айбдоршаванда интиҳоб ва татбиқ намояд.

Дар қонунгузори амалкунандаи муурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба сифати чораҳои пешгирӣ, дастгиркунӣ ва гирифтани уҳдадорӣ аз айбдоршаванда оид ба ҳозир шудан бо даъват ва хабар додан оид ба тағйири маҳалли зист пешбинӣ нашудааст.

Ҳама чораҳои пешгирии дар Кодекси муурофиавии ҷиноятӣ пешбинишударо ба ду гурӯҳ ҷудо кардан мумкин аст: воқеан маҳдудкунандаи озодии шахсии шаҳрвандон, аз он ҷумла озодона гаштугузор намудан (ба ҳабс гирифтани ҳабси хонагӣ, забонхат оид ба аз ҷои истиқомат наraftан, ба назорати фармондеҳии қисми ҳарбӣ супоридан); танҳо таъсиррасонии рӯҳӣ - маънавӣ, аз он ҷумла: а) амволий (гарав, кафолати шахсӣ); б) ғайриамволий (ба назорат додани ноболиғ).

Дар гурӯҳи якум, озодии шахсӣ пурра маҳдуд карда мешавад, ҳангоми ба ҳабси пешакӣ гирифтани гумонбаршаванда ва ё айбдоршаванда, ҳангоми ҷойгир намудани ноболиғ ба муассисаҳои махсуси тарбиявӣ ва

танҳо ҳангоми муқаррар намудани манъи тарқ кардани худуди шаҳр ва ё ноҳия (ҳабси хонагӣ, забонхат оид ба аз маҳалли истиқомат наraftан) қисман маҳдуд мегардад.

Чораҳои пешгирии дар гурӯҳи дуюм, муттаҳид кардашуда ягон манфиатҳои иҷтимоии айбдоршавандаро маҳрум намекунад, ҳуқуқ ва озодиҳои ӯро маҳдуд намесозад. Онҳо танҳо барои таҳдиди психологӣ ҳангоми рафтори номатлуби айбдоршаванда, оқибатҳои номусоид ба вҷуд меояд ба назар гирифта шудаанд. Таҳдиди психологӣ дар он ҳолат натиҷанок мешавад агар айбдоршаванда, барои аз даст додани арзишҳои муайян ҳаросад. Ҳангоми интиҳоби чораҳои пешгирии амволий ба айбдоршаванда омилҳои моддӣ таъсир мерасонад. Ӯ намехоҳад, аз ягон предмет, маблағҳои пулӣ ҷудо шавад ва ё ба шахсони дигаре, ки ба ӯ гарав пардохт намудаанд нохушӣ оварад. (дар ин ҳо омилҳои моддӣ дар як вақт мумкин аст ахлоқӣ низ бошанд). Ҳангоми ба кафилий ва ё ба назорати волидайн, васӣ ё парастор додан айбдоршаванда ба ягон маҳдудияти ҳуқуқ дучор намешавад.

Таъсиррасонии психологӣ қатъӣ аз огоҳкунии айбдоршаванда оид ба он, ки ҳангоми вайрон намудани талаботи чораи пешгирии дахлдор чораҳои нисбатан қатъитар интиҳоб карда мешаванд, иборат аст. Бе муболиға гуфтан мумкин аст, ки ба айбдоршаванда на онқадар чораи пешгирии интиҳобкардашуда, балки таҳдиди тағйири он ба чораи нисбатан қатъитар таъсир мерасонад. (м.102 КМҶ ҚТ).[2]

Дар баробари ин масъалаи чобачогузори чораҳои пешгирӣ вобаста ба дараҷаи қатъияташон аҳамияти калонро доро мебошад. Он ҳолате, ки чораҳои пешгирии дар қонун пешбинишуда бо пайдарҳамии муайян чобачо карда шудаанд аз он шаходат намедихад, ки аз рӯи вазнинӣ онҳо яке нисбат ба дигаре ҷойгир карда шудаанд. (м.101 КМЧ ҚТ). Пешниҳод карда мешавад, ки барои дуруст чобачогузори чораҳои пешгирӣ услуби баҳодихии экспертӣ истифода бурда шавад. Мутаассифона, то ҳанӯз ин гуна баҳодихӣ гузаронида нашудааст, дар асоси ҳолатҳои номбаршуда онро бояд амалӣ намоем. Аз ҷама чораи қатъии пешгирӣ, бевосита ба ҳабс гирифтани ба ҳисоб меравад, ки он бо маҳрум кардани озодии инсон вобаста аст.

Дар ҷои дуюм бояд ҳабси хонагӣ, забонхат дар бораи тарк накардани маҳалли истиқомат гузошта шавад, ки воқеан ҳуқуқи шахсро оид ба ҷойивазкунӣ маҳдуд мекунад. Дар ҷои сеюм, гарав зеро ки дар вақти интиҳоби чораи пешгирӣ ба айбдоршаванда (ва ё шахси дигари гаравсупор) зарурият ба миён меояд, ки ба суратҳисоби суд маблағи муайяно пардохт намояд. Баъдан кафолати шахсӣ ҳангоми интиҳоби он соҳиби пул ва ё сарват будан зарур нест. Чораҳои пешгирии боқимонда нисбати субъектони махсус татбиқ карда мешаванд: 1) тахти назорати фармондеҳии қисми ҳарбӣ супоридани хизматчиҳои ҳарбӣ, (онро бо забонхат дар бораи тарк накардани маҳалли истиқомат баробар намудан мумкин аст, зеро шахсе, ки нисбати ӯ ин чора татбиқ карда мешавад бо баъзе маҳдудиятҳо рӯбарӯ мешавад аз он ҷумла ҳудуди қисми ҳарбиро тарк намудан наметавонад). 2) Тахти парасторӣ супоридани ноболиғи гумонбаршуда, айбдоршаванда ё судшаванда (аз рӯи характер ва вазнинӣ он ба кафолати шахсӣ наздиктар мебошад). 3) Тахти назорати маъмурияти муассисаҳои тарбиявӣ супоридани ноболиғони гумонбаршуда ва ё айбдоршаванда [3](аз сабаби он ки ин чораи пешгирӣ бо маҳдуд кардани озодӣ ва қисман аз ҷамъият ҷудо намудан вобаста аст, онро баъд аз ба ҳабс гирифтани ҷойгир намудан мумкин аст).

Вобаста аз оқибат ва дараҷаи вайронкунии талаботи чораи пешгирии татбиқшуда имконияти ба ҳар кадом чораи нисбатан қатъитар иваз намудани он мумкин аст. (масалан, гузариш аз кафолати шахсӣ ба гарав ва ё ба ҳабс гирифтани). Ҳар кадом тағйир додани чораи пешгирӣ бояд асоснок карда шавад. [4]

Ба низоми чораҳои пешгирӣ ба ақидаи мо боз ду чораи дигарро, ки баъд аз ба ҳабс гирифтани ва пеш аз забонхат дар бораи тарк накардани маҳалли истиқомат ҳамроҳ намудан мумкин аст. Дар ин ҷо сухан дар бораи назорати милитсия ва уҳдадориҳои ҳозир шудан меравад. Дар таҷриба ба ҳабс гирифтани қариб дар ҷама ҳолатҳои, ки эҳтимолияти пинҳон шудани айбдоршаванда аз тафтишот дида мешавад, ба рафти муътадили тафтишот ҳалал мерасонад ва ё ҷинояти дигар содир мекунад истифода бурда мешавад. Забонхат дар бораи тарк накардани маҳалли истиқомат баракс дар ҳолатҳои, ки умуман ин эҳтимолиятҳо мавҷуд набоянд татбиқ карда мешавад. Миёни ин ду чораи пешгирӣ фосилаи калон ҷой дорад. Яке аз онҳо пурра рафтори номатлуби айбдоршавандаро пешгирӣ мекунад ва инро бо арзиши хело калон ба даст меорад. (шахсро пурра аз ҷамъият ҷудо мекунад, аз меҳнат дур месозад, аз оила ва ғайра ҷудо мекунад), дигараш бо моҳияти худ қобилияти пешгирӣ намудани фирор кардан, сохтакориҳои далелҳо ва содир кардани ҷинояти нав аз ҷониби айбдоршавандаро надорад. Аз ин хотир, ягон чораи мобайнӣ зарур аст, ки ҳам рафторҳои номатлуби айбдоршавандаро пешгирӣ намояд ва ҳам дар як вақт озодии ӯро маҳрум накарда имконияти дар ҷои пештарааш меҳнат намудан ва дар доираи оила буданашро таъмин намояд. Ба сифати ҷунин чора метавонад назорати милитсия баромад намояд.

Ба назорати милитсия супоридани айбдоршаванда дар қонун бо тартиби зайл метавонад ба танзим дароварда шавад: «Шахси дар содир намудани ҷиноят айбдоршаванда, ки нисбати ӯ ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ таъин карда намешавад, мумкин аст ба назорати милитсия ва айбдоршавандаи ноболиғ ба назорати ҳадамоти пешгирии ҳуқуқвайронкунӣ байни ноболиғон ва ҷавонон супорида шавад». Қарор (таъинот) оид ба интиҳоби ин чораи пешгирӣ бо иҷозати прокурор барои иҷроиш ба шуъбаи корҳои дохилии маҳалли зисти айбдоршаванда фиристода мешавад. Ҷамаи шахсони дар назорат буда дар ШВҚД ба қайд гирифта мешаванд. ШВҚД уҳдадор аст зуд ба тариқи хаттӣ ба шуъбаи кадрҳои ҷои қори айбдоршаванда, комиссариати ҳарбӣ агар айбдоршаванда уҳдадориҳои ҳарбӣ дошта бошад, шуъбаи шиносномадихии маҳалли истиқомати айбдоршаванда оид ба тахти назорат гирифтани ӯ хабар диҳад. Шахсони зерин назорати милитсия қарордошта бе иҷозати шахси

таҳқиқбаранда, муфаттиш, прокурор ва суд ҳуқуқ надоранд аз маҳалли доимии истиқомати худ берун раванд, ҷои истиқомати доимӣ ва муваққатии худро тағйир диҳанд. Ин шахсон уҳдадоранд, на камтар аз ду маротиба дар як ҳафта ба ШВКД маҳалли истиқомати доимӣ ва ё муваққатӣ, ки онҳоро ба қайд мегиранд, ҳозир шуда аз қайд гузаранд. Онҳо мумкин аст, ба ШВКД бо тартиби назорат бурдани рафтори онҳо даъват карда шаванд. Бо ин мақсад кормандони милитсия ҳуқуқ доранд, ба маҳалли истиқомати онҳо ҳозир шаванд ва ҳуҷҷатҳои лозимаро тафтиш намоянд. Муҳлати назорати рафтори айбдоршаванда аз ду моҳ зиёд буда наметавонад. Барои он, ки:

а) ҷинояти содиркардаи айбдоршаванда бинобар дараҷаи начандон зиёди хавфнокӣ дорад;

б) муҳлати тафтиши ин ҷиноятҳо аз ду моҳ зиёд нест.

Хуб мешуд, агар чораи пешгирӣ дар намуди уҳдадорӣ ҳозир шудан барқарор карда мешуд. (он дар қисми 5 моддаи 82 КМҚ ҚТ 1961 пешбинӣ шуда буд). Уҳдадорӣ ҳозир шудан нисбати шахсони бемории вазнин дошта, калонсолон, занони ҳомиладор ва кӯдакони хурдсолдошта ҳангоми мавҷуд набудани асосҳо оид ба пинҳон шудани онҳо аз тафтиш ва суд татбиқ шуданаш мумкин аст.

Шахсони номбаркардашуда ҳамчун қоида ҳолати пинҳон шудан, ҳалал расондан ба тафтишот ва содир намудани ҷинояти навро надоранд. Бехтар мешуд ин чораи пешгирӣ барқарор карда мешуд.

Уҳдадорӣ ҳозир шудан мумкин аст, нисбати дигар шахсон, ки ба ҳаёти гирифтани онҳо зарурият надорад ва бо баназаргирии характери ҷинояте, ки онҳо айбдор ҳисобида мешаванд, ҳолати саломатӣ, мақоми онҳо дар ҷамъият ва хизмати онҳо дар назди Ватан, шаҳрвандӣ ва дигар ҳолатҳо татбиқ карда шаванд.

Дар қарор оид ба уҳдадорӣ ҳозир шудан бояд дақиқ нишон дода шаванд, ки кадом ҳуқуқҳои айбдоршаванда маҳдуд карда мешаванд ва кадом мақомот онро амалӣ менамояд.

Дар рафти амалисозии қарор мумкин аст баъзе масъалаҳо ба вуҷуд оянд, ки барои ҳалли онҳо мақомоти қорҳои дохилӣ ба муфаттиш, прокурор ва суде, ки ин чораи пешгирӣ интиҳоб намудааст, муроҷиат менамояд. Давомнокӣ ва тартиби дароз намудани муҳлати

ин чораи пешгирӣ бояд бо қоидаҳои ба ҳаёти гирифтани муайян карда шаванд.

Дар асоси гуфтаҳои боло ва таҳлилҳои гузаронидашуда низоми чораҳои пешгирӣ бояд чунин пешбинӣ карда шаванд:

- Чораҳои умумӣ: 1) ба ҳаёти гирифтани (бо қарори судя ё таъиноти суд агар барои ҷинояти мазкур зиёда аз ду сол ҷазои маҳрумӣ аз озодӣ пешбинӣ шуда бошад); 2) ҳаёти хонагӣ (бо қарори судя ё таъиноти суд, агар барои ҷинояти мазкур зиёда аз як сол ҷазои маҳрумӣ аз озодӣ пешбинӣ шуда бошад); 3) ба назорати милитсия додани айбдоршаванда (бо санксияи прокурор, агар барои ҷинояти мазкур ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ камтар аз як сол пешбинӣ шуда бошад); 4) гарав; 5) забонхат дар бораи тарк накардани маҳалли истиқомат ва рафтори дахлдор; 6) кафолати шахсӣ;

- Чораҳои махсус: 1) таҳти назорати фармондеҳи қисми ҳарбӣ супоридани хизматчиҳои ҳарбӣ (аз рӯи қиддиат ба банди 5 баробар ҳисобида мешавад); 2) таҳти парасторӣ супоридани ноболиғи гумонбаршуда, айбдоршаванда ё судшаванда; (аз рӯи вазнинӣ ба банди 6 баробар ҳисобида мешавад). 3) таҳти назорати муассисаҳои қор бо ноболиғон супоридани ноболиғи айбдоршаванда; (аз рӯи вазнинӣ ба банди 3 баробар ҳисобида мешавад). [5]

Дар адабиёти гуногун низ борҳо таъкид гардидааст, ки аз шумораи зиёди чораҳои пешгирии дар қонун пешбинишуда воқеан танҳо ду намуди он истифода бурда мешавад – забонхат дар бораи тарк накардани маҳалли истиқомат ва ба ҳаёти гирифтани (аз рӯи парвандаҳои хизматчиёни ҳарбӣ – таҳти назорати фармондеҳии қисми ҳарбӣ супоридани хизматчиҳои ҳарбӣ).

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар суҳанронии худ бо кормандони мақомоти судӣ нисбати масъалаи мазкур чунин мисол оварданд: «Дар нӯҳ моҳи соли 2019 аз ҷониби судҳо 635 нафар судшавандагонӣ дар ҳаёти қарордошта бо таъини ҷазоҳои ғайриҳаёти аз ҳаёти озод карда шудаанд, ки на ҳамаи ин ҷазоҳо асоснок мебошанд.

Тибқи талаботи қонунгузори мурофиавии ҷиноятӣ прокурор, муфаттиш ва таҳқиқбаранда вазифадоранд, ки барои ҳамаҷониба ва пурраву ҳолисона тафтиш кардани ҳолатҳои қор тамоми чораҳои

пешбиниnamудай қонунро андешанд ва ҳамзамон ҳолатҳои ошкоркунанда, сафедкунанда, сабуккунанда, вазнинкунанда ва асосҳои ҷавобгарии айбдоршавандаро муайян намоянд.

Мутаассифона, ин талаботи қонун аз ҷониби мақомоти тафтишоти пешакӣ на ҳама вақт риоя мегардад. Дар баъзе мавридҳо ҳуқуқи озодаҳои шахрвандон ҳалалдор гашта, онҳо беасос ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешаванд ва дар натиҷа дар муҳофизати судӣ айби эълонгардида исботи ҳудро наёфта, аз ҷониби судҳо ҳукми сафедкунанда бароварда мешавад.

Чунин вазъ низ боиси нигаронӣ мебошад, зеро ман борҳо таъкид кардам, ки судья ҳуқуқи хато кардан надорад, зеро бо қарори судья тақдир инсон ҳал мешавад. [1]

Дар давраи дарозмуддати пешрафти соҳаи муҳофизати ҷиноятӣ чораҳои пешгирии низ бояд коҳиш ёбанд. Ин тамоюли умумӣ бо амали ҳамоҳангшудаи як қатор омилҳо муайян карда мешавад: декриминализатсияи Кодекси ҷиноятӣ, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон оғоз ёфтааст, коҳиш ёфтани қудрати репрессияи ҷиноятӣ, аҳамияти махсус додан ба мақсади тарбиявии ҷазои ҷиноятӣ; афзоиши дараҷаи ҷалби шахс ба муносибатҳои иҷтимоӣ; эътимоди бузурги шахрвандон ба суд; таҷҳизонидани мақомоти оперативӣ - ҷустуҷӯӣ ва тафтишӣ бо воситаҳои техникӣ; амали мустақими санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ дар Тоҷикистон, мавҷудияти шартномаҳои байналмилалӣ дар бораи кумаки ҳуқуқӣ ва ғайра. Ин аст, ки «хусусияти муайянкунандаи сиёсати кунунӣ дар муҳофизати ҷиноятӣ, на тавсияи чораҳои маҷбуркунӣ, балки диққат додан ба баланд бардоштани муташаққили ва интизоми бошуурона мебошад.

Баъзе андешаҳо баён карда мешаванд, ки "ҳама гуна чораи пешгирии озодаҳои шахрвандро маҳдуд мекунад." Агар мо озодаи иродаро дар назар дошта бошем, пас дар як қатор ҳолатҳо интиҳоби ин ё он чораи пешгирии (хусусан чораи маҳрум сохтан аз озода) ба иродаи айбдоршаванда мувофиқат мекунад. Агар озодаиро ҳамчун категорияи ҳуқуқӣ дар назар дошта бошем, пас ба ин маъно ҳангоми интиҳоби чораҳои пешгирии, ки бо ҷорӣ намудани маҳдудиятҳои ҳуқуқӣ алоқаманд нестанд, сухан рондан дар бораи маҳдудияти озодаи ғайриимкон аст. Озодаи, дар ин ҳолат, мустақилона амалӣ намудани имкониятҳои ҳуқуқии шахс мебошад. Нобалиғоне, ки таҳти

назорати волидони худ воғузур шудаанд, инчунин шахсоне ки барояшон қафолати шахсӣ ё молу мулк (гарав) ҳамчун чораи пешгирии интиҳоб шудаанд, ба маънои ҳуқуқӣ ва асли озода мебошанд, зеро ҳуқуқ ва озодаҳои шахрвандии онҳо бо ҳеч чиз маҳдуд карда намешавад.

Н.А. Акинча чунин мешуморад, ки на қафилон ва волидайн, балки ҳуди муфаттиш (суд) бояд ба зиммаи айбдоршавандаи нобалиғ, ки таҳти назорат ё қафолат гузошта шудааст, уҳдадорӣ ба қор машғул шудан, ба мактаб рафтан, нӯшоқиҳои спиртиро истеъмол накардан, дар вақти шабона аз ҳона набаромаданро воғузур кунанд. [6]

Дар мавриди айбдоршавандаи болиғ, қафилон ё ҳуди муфаттиш (суд) ҳуқуқ надоранд, ки онҳоро ба маҳдудиятҳои номбурда ва маҳдудиятҳои ҳуқуқӣ рӯбарӯ созанд. Қафилон метавонанд танҳо аз айбдоршаванда хоҳиш кунанд, ки ягон қирдор содир накунад, аммо ин дархост ба уҳдадорӣ ҳуқуқӣ баробар нест. Аммо рад кардани иҷрои дархост метавонад қафилон ё шахсонро, ки айбдоршаванда таҳти назорати онҳо қарор гирифтааст, водор созад, ки аз муфаттиш (суд) дархост кунанд, ки ин чораи пешгирии бекор кунанд.

Ҳамин тавр, чораҳои пешгирии метавонанд хусусияти маҷбуркунӣ (маҷбуркунӣ равоӣ) дошта бошанд, аммо онҳо на ҳамеша чораҳои маҳдудкунандаи ҳуқуқ мебошанд.

Ақидаҳои низ мавҷуданд, ки муфаттиш айбдоршавандаи нобалиғро таҳти парасторӣ волидонаш интиқол дода, бояд ҳам бо айбдоршаванда ва ҳам бо волидони ӯ қорҳои тарбиявӣ барад. Чунин ақидае мавҷуд аст, ки раванди азнавтәрбиякунӣ шахсони дар ҳаёти аллақай дар таъқиқҳои тафтишӣ оғоз меёбад ва маъмурияти муассисаи илоҳӣ дар он фаъолона иштирок карда, маҳкумшудагонро ташвиқ мекунад, ки ба гуноҳи худ иқрор шаванд, гуноҳи худро дарк кунанд ва бо меҳнати ҳалол онро ҷуброн кунанд.

Дар ин ақидаҳо ва нуқтаҳои назар бисёр ҳолатҳои баҳснок ва хато мавҷуд аст. То эълон кардани ҳукм ва ба қувваи қонунӣ даромадани он айбдоршаванда бегуноҳ ҳисобида мешавад (эҳтимолияти бегуноҳӣ). Чи гуна шахсро, ки гуноҳаш расман тасдиқ нашудааст ва ӯро суд метавонад сафед кунанд, аз нав тарбия кардан мумкин аст? Тақвияти ин гуфтаҳо дар суҳанронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ -

Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон бо қарори мақомоти судӣ мебошад, ки чунин зикр менамоянд «Чунончи, дар давраи аз соли 2009 то 2019 аз ҷониби судҳо нисбат ба 121 нафар ҳукмҳои қонунан сафедкунанда бароварда шудаанд, ки аз ин шумора 62 нафар бо қарорҳои қонунан аз ҷониби мақомоти тафтишоти пешакӣ ба итмом расонидашуда ва 59 нафар ба қарорҳои айбдоркунии хусусӣ вобаста мебошанд.

Ҷамчунин, нисбат ба 151 нафар ҳукмҳои қисман сафедкунанда бароварда шудаанд, ки аз ин шумора 13 нафар бо қарорҳои айбдоркунии хусусӣ оғознамудаи судҳо ва 138 нафар бо қарорҳои қонунан аз ҷониби мақомоти таҳқиқ

ва тафтиш ба итмом расонидашуда мебошад». [1] Мавҷуд будани иқдорҳои пушаймонӣ ин масъаларо баргараф намекунад. Баъзан, бегуноҳҳо низ иқдор мешаванд, пушаймон мешаванд. Илова бар ин, қарорҳои тарбиявӣ нисбати волидайнӣ айбдоршавандаи ноқил номумкин ва ғайри қобили қабул мебошанд. Мо чунин меҳисобем, ки қарорҳои характери тарбиявӣ дар ҳолати қонунӣ ва натиҷанок мебошанд, ки айбдоршаванда гуноҳи худро эътироф мекунад ва ё бо таври мувофиқ он исбот карда шудааст.

Ин ва дигар масъалаҳо бояд мавзӯи минбаъдаи таҳқиқҳои илмиро ташкил диҳанд, ки барои амали гаштани дигар қарорҳои пешгирӣ мусоидат хоҳад кард.

Рӯйхати адабиёт:

1. Суханронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо қарорҳои мақомоти судӣ. 21.11.2019. www.president.tj. санаи мулоқот 23.11.2020.

2. Кодекси мувофиқии қонунан Ҷумҳурии Тоҷикистон. аз 3.12.2009, №564 бо тағйироту иловаҳои дар ҳолати 15 марти 2019// Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2019, № 3, мод.142

3. Рогожин В.А. Взаимодействие следователя с органами дознания при избрании меры пресечения несовершеннолетнему обвиняемому. //Пробл. Правоведения. – Киев. 1979. № 49. С. 122.

4. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. – М.: Наука. 1970. Т. 2. С.245- 246

5. Хоммадов О. Практика применения мер пресечения. // Соц Законность. 1978. № 11. С-66.

6. Акинча Н.А. О применении мер пресечения к несовершеннолетнему обвиняемому.//Вопросы уголовного процесса. –Саратов, 1984. Вып. 3. - С.118.

Аннотатсия

Низоми қарорҳои пешгирӣ тибқи Кодекси мувофиқии қонунан Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур қарорҳои пешгирӣ мувофиқи қонунгузори амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, низоми қарорҳои пешгирӣ, фикру ақидаи олимони ва андешаи муаллиф вобаста ба масъалаи мазкур нишон дода шудаанд. Дар мақола масъалаҳои мазкур ва ҳолатҳои дигар, ки дар амалия бахшҳои хусусияти илмӣ – назариявӣ ба вуҷуд меоранд мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор гирифтаанд.

Аннотатсия

Система мер пресечения в соответствии с Уголовно-процессуальным Кодексом Республики Таджикистан

В статье проанализированы вопросы применения мер пресечения в соответствии с действующим законодательством Республики Таджикистан, системы мер пресечения, позиции ученых и мнения автора статьи по данному вопросу. В статье рассматриваются и другие вопросы, которые на практике вызывают споры научно-теоретического характера по применению мер пресечения, пути их решения.

Annotation

The system of preventive measures in accordance with the Criminal Procedure Code of the Republic of Tajikistan

The article deals with the issues of applying preventive measures in accordance with the current legislation of the Republic of Tajikistan, the system of preventive measures, the position of scientists and the opinions of the author of the article according the following problem. In given article other questions are also considered which in practice cause disputes of scientific-theoretical character on application of a preventive punishment and ways of their decision.

УДК:343.3/7

Нарзуллозода Суҳроб Саïдахмад,

Омӯзгори кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ, криминология ва психологияи факултети №2 Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, майори милитсия.

E-mail: n.suhrob-92@mail.ru

Тел.: (+992) 918-18-68-63.

МАСЪАЛАҲОИ ТАНЗИМИ ҲУҚУҚИ ОҚИБАТҲОИ ҶИНОЯТИ ПЕШБИНИШУДАИ МОДДАИ 212 КОДЕКСИ ҶИНОЯТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Калидвожаҳо: оқибатҳои ҷиноят; вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ; истифодаи воситаҳои нақлиёт; зарари миёна ба саломатӣ; ҳолати мастӣ.

Ключевые слова: последствия преступления; нарушение правил дорожного движения; эксплуатация транспортных средств; причинение среднего вреда здоровью; состояние опьянения.

Keywords: consequences of a crime; violation of traffic rules; operation of vehicles; infliction of average harm to health; state of intoxication.

Чавобгарӣ барои вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ва истифодаи воситаҳои нақлиёт дар моддаи 212 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – КҶ ҚТ) муқаррар гардидааст. Аломати ҳатмии тарафи объективи ҷинояти дар моддаи 212 КҶ ҚТ пешбинишуда - ин оқибати ҷинояти дар қонун муайяншуда мебошад. Ҷинояти тадқиқшаванда аз рӯйи конструксияи тарафи объективӣ таркиби моддӣ маҳсуб меёбад. Яъне, чавобгарӣ барои вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ва истифодаи воситаҳои нақлиёт дар сурати ба миён омадани оқибатҳои муайянкардаи қонун фаро мерасад. Оқибатҳои ҷинояти моддаи 212 КҶ ҚТ – расонидани зарари миёна ба саломатии инсон (қисми 1), марги шахс ё боиси расонидани зарари вазнин ба саломатии инсон (қисми 2), марги ду ё зиёда шахсон (қисми 3), аз тарафи шахси дар ҳолати мастӣ қарордошта ё шахсе, ки ҳуқуқи идора кардани воситаҳои нақлиётро надорад, боиси марги инсон ё расонидани зарари вазнин ба саломатӣ (қисми 4) ва аз тарафи шахси дар ҳолати мастӣ қарордошта ё шахсе, ки ҳуқуқи идора кардани воситаҳои нақлиётро надорад, боиси марги ду ва ё зиёда шахсон (қисми 5) муқаррар гардидааст [1].

Дар сурати фаро нарасидани оқибатҳои дар ин модда пешбинишуда чавобгарӣ на бо моддаи 212 КҶ ҚТ, балки бо моддаи 310 Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон фаро мерасад [2].

Ғайр аз ин, чавобгарии ҷиноятӣ истисно мегардад, дар ҳолате, ки агар дар натиҷаи вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ва

истифодаи воситаҳои нақлиёт ҳуди ронанда дучори садама гардида, ба саломатияш оқибатҳои болозикр ворид шаванд [9, с. 49; 10, с. 576].

Диспозитсияи ҷинояти мазкур ҳаволақунанда буда, дар он мафҳумҳои зарари миёна ва вазнин ба саломатӣ оварда нашудаанд. Мафҳуми зарари миёна ба саломатӣ дар моддаи 111 КҶ ҚТ бандубаст гардидааст, ки тибқи он «расонидани зарари миёна ба саломатӣ, ки барои ҳаёт хавфнок набуда ва оқибатҳои дар моддаи 110 Кодекси ҷиноятӣ пешбинишударо ба миён наовардааст, вале боиси харобшавии тӯлонии саломатӣ ё ба таври устувору назаррас аз даст додани камтар аз сеяки қобиляти умумии меҳнатӣ шудааст» [1].

Пас, маълум мегардад, ки агар дар натиҷаи вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ва истифодаи воситаҳои нақлиёт зарари миёна ба саломатии шахс расад, ронандаи воситаи нақлиёти механикӣ мутобиқи қисми 1 моддаи 212 КҶ ҚТ ба чавобгарии ҷиноятӣ ҷалб карда мешавад. *Мувофиқи маълумоти оморӣ Сармаркази иттилоотӣ – таҳлили Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷинояти вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ва истифодаи воситаи нақлиёт, ки боиси расонидани зарари миёна ба саломатии шахс гардидааст (қисми 1 моддаи 212 КҶ ҚТ) дар солҳои 2010 - 2019 ҳамагӣ 4 592 адад ба қайд гирифта шудааст [11].*

Ҷадвали №1

СОЛҲО	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ҚИСМИ 1 МОДДАИ 212 КҶ ҚТ	387	387	414	493	515	527	475	483	444	467

Аз ҷадвали болозикр маълум мегардад, ки *чинояти вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ва истифодаи воситаи нақлиёт, ки боиси расонидани зарари миёна ба саломатии шахс гардидааст*, вобаста ба солҳои 2010-2019 сараввал рӯ ба афзоиш ниҳода, баъдан дар як сатҳи муайян қарор гирифтааст.

Зикр намудан ба маврид аст, ки расонидани зарари миёна ба саломатии ду ва ё зиёда шахсон дар моддаи 212 КҶ ҚТ мустаҳкам нагардидааст. Лекин ҳолати мазкур танзими худро дар Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тачрибаи судӣ оид ба ҷиноятҳои вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ва истифодаи воситаҳои нақлиёт, инчунин ғайрикунунӣ ҳай карда бурдани автомобил ё дигар воситаҳои нақлиёт бидуни мақсади тасарруф» ёфтааст. Тибқи қарори мазкур мавриди вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ё истифодаи воситаҳои нақлиёт аз беэҳтиётӣ дар як вақт ба саломатии як ё якчанд шахс зарари миёна расонида шуда бошад, шахси гунаҳгор бо қисми 1 моддаи 212 КҶ ҚТ ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешавад [8]. Масалан, шаҳрванд Ш.Ф.С. санаи 23.11.2016 сол тахминан соати 06:30 дақиқа автомашинаи тамғаи «Опел-Вектра», РҚД 0000 ДО 01-ро, ки дар ҳолати хуби техникӣ қарор дошт, идора карда, аз тарафи к. Валаматзода ба самти к. С. Айнии ш. Душанбе ҳаракат мекард. Ҳангоми расидан дар чорроҳаи хиёбони Рӯдакӣ - С. Айнии ш. Душанбе ӯ талаботи бандҳои 133, 134 ва 135 ҚХР-ро дағалона вайрон намуда, ба автомашинаи тамғаи «Опел-Астра-Аш», РҚД 0000 АР 01 бар меҳӯрад. Дар натиҷа мусофирони автомашина шаҳрвандон Э.С.Ю, М.З.Ш. ва С.М.И. ҷароҳатҳои гуногуни ҷисмонӣ бардошта, дар беморхона бистарӣ мегарданд. Мувофиқи хулосаи ташхиси тиббӣ - судӣ № 9483 аз 21.12.2016 сол ҷабрдидагон Э.С.Ю, М.З.Ш. ва С.М.И. дараҷаи зарари миёна ба саломатияшон бардоштаанд. Ҳамин тариқ, суди н. Шоҳмансури ш. Душанбе кирдори

судшаванда Ш.Ф.С.-ро бо моддаи 212 қисми 1 КҶ ҚТ бандубаст намудааст [12].

Лозим ба ёдоварист, ки қаблан дар дисспозитсияи моддаи 212 КҶ ҚТ оқибати ҷиноят дар намуди расонидани зарар ба миқдори калон мустақар гардида буд. Вале бо қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 17 майи соли 2004, № 35 оқибат дар намуди «зарар ба миқдори калон» аз Кодекси ҷиноятӣ хориҷ (декриминализатсия) карда шуд [3].

Оқибатҳои дигари ҷинояти баррасишавандаро расонидани зарари вазнин ба саломатии инсон ё марғи инсон (қисми 2) ва марғи ду ё зиёда инсон (қисми 3) ташкил медиҳад. Мафҳуми зарари вазнин ба саломатӣ дар моддаи 110 КҶ ҚТ мустаҳкам шудааст, ки тибқи он «қасдан ба саломатӣ расонидани зарари вазнине, ки барои ҳаёти инсон хавфнок мебошад ё боиси нобино, гунг, кар шудан ё талаф додани ягон узви бадан гардидааст ё аз кор мондани ин узв, қатъ гардидани хомиладорӣ ё дар бадсуратии ислохнопазири рӯй ифода ёфтааст, инчунин расонидани зарари дигар ба саломатӣ, ки барои ҳаёт хавфнок мебошад ё боиси харобшавии зиёди саломатии марбут бо аз даст додани на камтар аз сеяки қобилияти умумии меҳнатӣ гардидааст ё гунаҳгор баръало медонист, ки он боиси пурра аз даст додани қобилияти меҳнатии касбӣ ё бемории рӯҳӣ, нашъамандӣ ва ё токсикомания мегардад» [1]. Омӯзиши моддаи 212 КҶ ҚТ нишон медиҳад, ки дар он ҷавобгарӣ барои фаро расидани марғи ду ё зиёда инсон ҷой дорад (қисми 3), аммо барои расонидани зарари вазнин ба саломатии ду ё зиёда инсон муқаррароти махсус ҷой надорад. Вобаста ба ин дар Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо муқаррар гардидааст, ки «дар ҳолатҳое, ки дар натиҷаи фалокати роҳу нақлиёт ду ё зиёда шахсон зарар дидаанд, ҳаракати шахси вайронкунандаи қоидаҳои ҳаракати роҳ ҳангоми идора намудани воситаи нақлиёт ё истифодаи он бояд бо қисми дахлдори моддаи 212 КҶ бандубаст карда шавад, ки ҷавобгарии нисбатан вазнинтарро барои аз беэҳтиётӣ ба амал омадани ин оқибатҳо пешбинӣ намудааст, зеро мутобиқи қисми 2 моддаи 20 КҶ маҷмӯи ҷиноятҳо танҳо як кирдоре, ки аломатҳои ҷинояти дар ду ё бештар моддаи Кодекси ҷиноятӣ пешбинишударо дорад, чун маҷмӯи ҷиноятҳо эътироф мешавад» [8, с. 6]. Дар амалия зиёд

ҳолатҳое ба назар мерасанд, ки дар натиҷаи содир намудани ҷинойти таҳлилшаванда зарари вазнин ба саломатии ду ӯ зиёда инсонҳо расидааст ва кирдорҳои мазкурро бо қисми 2 моддаи 212 ҚҶ ҚТ бандубаст намудаанд [13].

Мувофиқи маълумоти оморӣ Сармаркази иттилоотӣ – таҳлилии Вазорати қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷинойти тадқиқшаванда, ки боиси марги инсон ӯ расонидани зарари вазнин ба саломатии шахс (қисми 2 моддаи 212 ҚҶ ҚТ) ӯ боиси марги ду ӯ зиёда инсон гардидааст (қисми 3 моддаи 212 ҚҶ ҚТ) дар солҳои 2010 - 2019 ҷамагӣ 5 026 адад ба қайд гирифта шудааст [11].

Ҷадвали №2

СОЛҲО	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ҚИСМИ 2 МОДДАИ 212 ҚҶ ҚТ	393	390	404	506	529	552	527	446	456	449
ҚИСМИ 3 МОДДАИ 212 ҚҶ ҚТ	21	36	37	28	52	36	29	47	46	42

Аз ҷадвали болозикр маълум мегардад, ки дар солҳои 2010-2019 ҷинойти вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ва истифодаи воситаҳои нақлиёт, ки боиси марг ӯ расонидани зарари вазнин ба саломатии шахс гардидааст (қисми 2), 4 652 ададро ташкил дода, фаро расидани марги ду ӯ зиёда шахс (қисми 3) 374 ададро дар бар мегирад.

Дигар оқибатҳои моддаи 212 ҚҶ ҚТ пешбинигардида ин дар ҳолати мастӣ ӯ надоштани ҳуқуқи идораи воситаи нақлиёт вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ва истифодаи воситаҳои нақлиёт, ки боиси марги инсон ӯ расонидани зарари вазнин ба саломатии инсон (қисми 4) ва боиси марги ду ӯ зиёда шахс гардидааст (қисми 5) мебошад. Сараввал дар ҚҶ ҳоло амалкунанда ин оқибатҳо мавҷуд набуданд. Пасон бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси ҷинойтии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 28 августи соли 2017 № 448 ин ду оқибат ба моддаи 212 ҚҶ ҚТ дар қисмҳои 4 ва 5 мустақкам гардид [4].

Тибқи муқаррароти Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳаракат дар роҳ» шахс

дар ҳолатҳое, ки ба синни муқарраркардаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон нарасидааст, нуксонҳои ҷисмонӣ ӯ беморӣҳое дорад, ки ба идоракунии бехатарии воситаҳои нақлиёти категорияҳои (зеркатегорияҳои) дахлдор монет мегарданд ӯ ин ки аз ҳуқуқи барои идоракунии воситаҳои нақлиёт дар асоси ҳулосаи комиссияи муассисаи тиббӣ аз тарафи мақоми ваколатдор қатъ карда шудаанд, ҳуқуқи идора кардани воситаҳои нақлиётро надоранд [5].

Мутобиқи сарҳати (б) банди 12 Қоидаҳои ҳаракат дар роҳ ба ронанда манъ карда мешавад, ки дар ҳолати мастӣ (мастӣ аз шароб, маводи нашъаовар ва монанди инҳо), тахти таъсири дорухое, ки таассур ва диққатро суст мекунад, дар ҳолати беморӣ ӯ ҳастагӣ, ки ба бехатарии ҳаракат таҳдид менамояд, воситаи нақлиётро идора намояд [6, с. 15]. Дар робита ба ин қайд намудан зарур аст, ки мафҳумҳои ҳолати мастӣ аз машрубот ва ҳолати мастӣ аз маводи нашъаовар дар Қарори Ҳуқуқмати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 майи соли 2014 № 298 оварда шудааст, ки мутобиқи он:

- ҳолати мастӣ аз машрубот - ҳолати гузарандае, ки дар натиҷаи истеъмоли нӯшоқиҳои спиртдор сар задааст ва аломатҳои вайроншавии ҳолати рӯҳӣ ва рафтории ҳоса дида мешавад;

- ҳолати мастӣ аз маводи нашъаовар - ҳолати гузарандае, ки дар натиҷаи истеъмоли маводи нашъаовар сар задааст ва аломатҳои вайроншавии ҳолати рӯҳӣ ва рафтории ҳоса дида мешавад [7].

Дар амалияи тафтишотӣ–судӣ ҳолатҳое ба назар мерасанд, ки ҳангоми дар ҳолати мастӣ содир намудани кирдори дар моддаи 212 ҚҶ ҚТ пешбинишуда, ки боиси марги инсон ӯ расонидани зарари вазнин ба саломатии инсон мегардад, чой дорад. Масалан, шахрванд Х.Л.Ғ. санаи 03.11.2017 сол тахминан соати 23:40 дақиқа автомашинаи тамғаи «Опел-астра», РҚД 0000 ДД 01-ро, дар ҳолати мастӣ ва бе доштани ҳуқуқи идораи воситаи нақлиёт бо суръати зиёда аз 80 км/соат идора карда, талаботи бандҳои 132 ва 133 ҚҶР-ро дағалона вайрон намуда, пиёдагард Р.С.Т-ро зада аз пой афтонида, аз чойи ҳодиса ғайб мезанад, ки пиёдагард Р.С.Т. дар чойи ҳодиса ба ҳалокат мерасад. Мувофиқи ҳулосаи ташҳиси тиббӣ - судӣ № 64 аз 10.11.2017 сол ҷабрида Р.С.Т дар натиҷаи садамаи нақлиётӣ ҷароҳатҳое мегирад, ки боиси ҳалокати ӯ гардидааст. Ҳамин тариқ,

суди ноҳияи Рӯдакӣ кирдори судшаванда Х.Л.Ғ.-ро бо қисми 4 моддаи 212 ва қисми 2 моддаи 127 КҶ ҚТ бандубаст намудааст [14]. Ба ҳамин монанд ҳолат дар парвандаҳои ҷиноятии омӯхташуда дида мешавад [15].

Бояд ёдовар шуд, ки КҶ ҚТ вайрон кардани қоидаҳоро, ки аз беэҳтиётӣ боиси расонидани зарари миёна ба саломатии шахс мегардад, дар қисми 1 моддаи 212 КҶ ҚТ мустаҳкам намудааст. Аммо чунин оқибат (зарари миёна) агар ҳангоми дар ҳолати мастӣ идора намудани воситаи нақлиёт ба миён ояд, дар моддаи 212 КҶ Қумҳурии Тоҷикистон меъёри махсус ҷиҳати пурзӯр намудани ҷазо ҷой надорад. Аз ин хулоса намудан мумкин аст, ки қонунгузориҳои ҷиноятии Қумҳурии Тоҷикистон ин ҳолатро нодида гирифтааст, ки ин нуқсони қонунгузорӣ ба ҳисоб меравад. Ҳамзамон ин ҳолат ба талаботҳои принсипи адолат, ки дар моддаи 8 КҶ ҚТ мустаҳкам гардидааст, мувофиқат накарда, мушкилиро баҳри ноил гаштани яке аз мақсадҳои ҷазои ҷиноятӣ яъне барқарор намудани адолати иҷтимоӣ эҷод менамояд.

Дар баробари ин зикр намудан мақсаднок аст, ки дар Қарори Пленуми Суди Олии Қумҳурии Тоҷикистон дарҷ гардидааст: «диққати судҳо ба он равона карда шавад, ки ҳангоми таъин намудани ҷазо ба шахсе, ки ҷинояти дар моддаи 212 КҶ ҚТ пешбинишударо дар ҳолати мастии майзадагӣ ё мадхушӣ аз маводи нашъаовар содир намудааст, ҳолати зикргардида бояд тибқи қисми 3 моддаи 60 КҶ ҚТ ҳамчун тавсифкунандаи манфии шахсияти ин шахс, ки қасдан ба вайронкунии банди 2.7 ҚХР роҳ дода, дараҷаи хавфнокии ҷамъиятии кирдори содир намудаи ӯро зиёд мегардонад, ба инобат гирифта шавад». Лекин имрӯз ҳолати мастӣ бо қисмҳои 4 ва 5 моддаи 212 КҶ ҚТ бандубаст карда мешавад [8, с. 4]. Бинобар ин, пешниҳод карда мешавад, ки ҷиҳати аз байн бурдани ин гуна камбудихо Қарори Пленуми мазкур пурра мавриди омӯзиш қарор дода шуда, аз сари нав қабул карда шавад.

Ҳамин тавр дар асоси тадқиқоти оқибатҳои ҷиноятӣ вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ва истифодаи воситаҳои нақлиёт ба чунин хулосаҳо омадан мумкин аст:

1. қисмҳои алоҳидаи моддаи 212 КҶ ҚТ, ҷазоро ҳангоми дар ҳолати мастӣ содир

намудани ҷинояти мазкур, ки боиси расонидани зарари вазнин ба саломатии шахс ё фаро расидани марги инсон (қисми 4) ё марги ду ва ё зиёда шахс (қисми 5) гардидааст, пурзӯр намуда, ҳолати мастиро ҳамчун аломати бандубасткунандаи ҷиноят муқаррар кардааст. Аммо ҳолати мастӣ ва ғайримастӣ якранг баҳо дода шудааст, дар ҳоле, ки содир намудани ҷиноят боиси расонидани зарари миёна ба саломатии шахс гардад. Ин муқаррарот на танҳо ба меъёрҳои принсипи адолат рост намеояд, балки ба сиёсати қонунгузориҳои ҷиноятӣ ҷиҳати мубориза бар зидди дар ҳолати мастӣ содир намудани ҷиноят ҷавобгӯ набуда, талаботи имрӯзаи амалияро қонеъ намегардонад. Зеро омӯзиши парвандаҳои ҷиноятӣ ва маълумотҳои омӯриш нишон медиҳанд, ки шумораи содиршавии ҷинояти мазкур бо ҳолати мастӣ назаррас аст. 3-ин лиҳоз пешниҳод менамоем, ки ҳангоми аз ҷониби шахс дар ҳолати мастӣ содир намудани ҷинояти тадқиқшаванда, ки аз беэҳтиётӣ боиси расонидани зарари миёна ба саломатии инсон гардидааст, ҳамчун аломати алоҳидаи бандубасткунандаи ҷиноят муқаррар карда шавад.

2. Мувофиқи талаботи Қарори Пленуми Суди Олии Қумҳурии Тоҷикистон ҳолати мастӣ ҳангоми содир намудани ҷинояти тадқиқшаванда тибқи қисми 3 моддаи 60 КҶ ҚТ ҳамчун тавсифкунандаи манфии шахсият, ки дараҷаи хавфнокии ҷамъиятии кирдори содирнамудаи ӯро зиёд мегардонад, бояд ҳангоми таъин намудани ҷазо ба инобат гирифта шавад. Қайд менамоем, ки айни ҳол муқаррароти Қарори Пленуми Суди Олии Қумҳурии Тоҷикистон ба мазмун ва сохтори моддаи 212 КҶ ҚТ мутобиқат намекунад. Чунки ҳангоми қабули қарор ҳолати мастӣ ба ҳайси аломати бандубасткунандаи ҷиноят мустақар нагардида буд. Айни ҳол бошад, сохти моддаи 212 КҶ ҚТ тағйир ёфта, ҳолати мастӣ бо қисмҳои 4 ва 5 моддаи 212 КҶ ҚТ бандубаст карда мешаванд. Ҳамзамон тавсияи Қарор ба талаботи қисми 2 моддаи 62 КҶ ҚТ мутобиқат намекунад. Бинобар ин ҷиҳати аз байн бурдани ихтилофоти зикршуда пешниҳод карда мешавад, ки матни Қарори Пленуми Суди Олии Қумҳурии Тоҷикистон мавриди тағйиру илова қарор дода шуда, ба мазмуни меъёрҳои моддаи 212 КҶ ҚТ мувофиқ гардонидида шавад.

Рӯйхати адабиёт:

1. Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21 майи соли 1998 № 574 / Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1998, № 9, мод. 68, мод. 69, № 22, мод. 306.
2. Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 31 декабри соли 2008 № 455 / Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2008, № 12, қисми 1, мод. 989, мод. 990; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19.07.2019 с., № 1631.
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 17 майи соли 2004, № 35 // Адлия: Маҳзани муттамаркази иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон: Версия 7.0. // Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 2020.
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 28 августи соли 2017 № 448 // Адлия: Маҳзани муттамаркази иттилооти ҳуқуқии ҚТ. Версия 7.0. // Вазорати адлияи ҚТ. Душанбе, 2020.
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳаракат дар роҳ» // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2018, № 5 моддаи 284; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17 майи соли 2018, № 1533.
6. Қоидаҳои ҳаракат дар роҳ: Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 июни соли 2017, № 323 // Адлия: Маҳзани муттамаркази иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Версия 7.0. // Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2020.
7. Дар бораи Тартиби бо муоинаи тиббӣ тасдиқ намудани ҳолати мастӣ ва ба расмият даровардани натиҷаи он: Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 майи соли 2014 № 298 // Адлия: Маҳзани муттамаркази иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Версия 7.0. // Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2020.
8. Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон №28 аз 18 декабри соли 2009 «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба ҷиноятҳои вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ва истифодаи воситаҳои нақлиёт, инчунин ғайриқонунӣ ҳай карда бурдани автомобил ё дигар воситаҳои нақлиёт бидуни мақсади тасарруф»»: [Маҳзани электронӣ] / Тартиби воридшавӣ: sud.tj>obshchaya-informatsiya/rayesati-sudi-oli/ (санаи мурочиат: 09 ноябри с.2020).
9. Бохан, А.П., Алтухов, С.А. Преступления против безопасности движения и эксплуатации транспорта: монография. – Ростов н/Д, 2017. – 240 с.
10. Полный курс уголовного права: В 5 т. / Под ред. докт. юрид. наук, проф., заслуженного деятеля науки РФ А.И. Коробеева. Т. IV: Преступления против общественной безопасности. – СПб.: Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2008. – 674 с.
11. Таҳлил ва маълумоти оморӣ ҷиҳати баҳисобгирии ягонаи ҷиноятҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои 2010-2019 / Сармаркази иттилоотӣ – таҳлилии Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2019.
12. Парвандаи ҷиноятии № 1-92/17 // Бойгонии суди н. Шохмансури ш. Душанбе.
13. Парвандаи ҷиноятии № 1-298/19 // Бойгонии суди ш. Ваҳдат.
14. Парвандаи ҷиноятии № 1-45/18 // Бойгонии суди н. Рӯдакӣ.
15. Парвандаи ҷиноятии № 1-90/19 // Бойгонии суди ш. Ҳисор.

Аннотатсия

Масъалаҳои танзими ҳуқуқии оқибатҳои ҷинояти пешбинишудаи моддаи 212 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақола масъалаҳои танзими ҳуқуқии оқибатҳои ҷиноят вобаста ба вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ва истифодаи воситаҳои нақлиёт, ки дар моддаи 212 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар гардидааст, баррасӣ мегардад. Доир ба ин мавзӯ назари олимони оварда шуда, маълумотҳои оморӣ ва парвандаҳои ҷиноятӣ таҳлил гардидааст. Дар хулоса муаллиф баъзе нуқсонҳои қонунгузори ҷиноятиро дар соҳаи мазкур нишон дода, роҳҳои ҳалли бартараф намудани онҳо пешниҳод намудааст.

Аннотация

Проблемы правового регулирования последствий преступления, предусмотренного статьей 212 Уголовного кодекса Республики Таджикистан

В статье рассматриваются проблемы правового регулирования последствий преступления, связанного с нарушением правил дорожного движения и эксплуатацией транспортных средств, предусмотренного статьей 212 Уголовного кодекса Республики Таджикистан. Представлены взгляды ученых, проанализированы статистические данные и уголовные дела. В заключении автор указывает на некоторые недостатки уголовного законодательства в этой сфере и предлагает пути их устранения.

Annotation

Problems of legal regulation of the consequences of the crime provided by article 212 of the criminal code of the republic of tajikistan

The article deals with the problems of legal regulation of the consequences of a crime associated with violation of traffic rules and the operation of vehicles, provided for in Article 212 of the Criminal Code of the Republic of Tajikistan. The views of scientists are presented, statistical data and criminal cases are analyzed. In conclusion, the author points out some of the shortcomings of the criminal legislation in this area and suggests ways to eliminate them.

УДК: 343.9.018.3

Рахимзода Умедчон Хафиз,

соискатель Института философии, политологии и права имени А.М. Баховиддинова Национальной академии наук Таджикистана.

E-mail: umedjon1973@mail.ru

Тел.: (+992)939-92-68-42.

КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЛИЧНОСТИ ПРЕСТУПНИКА ПРИ ВОВЛЕЧЕНИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНЕГО ДЛЯ СОВЕРШЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЯ

Калидвожаҳо: ҷинояткор; ҷалб; шахсияти ҷинояткор; ангеза; хусусият.

Ключевые слова: преступник; вовлечение; личность преступника; мотив; характеристика.

Keywords: criminal; involvement; the identity of the offender; motive; characteristic.

Одной из главных проблем криминологии, является изучение личности преступника. Несмотря на многочисленные исследования личности преступника - вовлечателя в совершение преступления, многие ее аспекты до сих пор остаются не изученными. Категория «личность преступника», в криминологии раскрывается по-разному. Несмотря на многочисленные исследования посвященные вопросам личности преступника [1], нет единого подхода к вопросу, что конкретно необходимо проанализировать в характеристике личности преступника. По мнению одних авторов, личность преступника необходимо изучать в следующих аспектах:

- как лицо совершившее преступление, с определенной ценностной ориентацией;

- как проявление личностных свойств при мотивации преступлений и причинно-следственной связи;

- как особые черты, характеризующие личность непосредственно в момент совершения преступления [2].

Другие авторы выделяют:

- условия, предшествовавшие поведению преступника, которые выразились в совершении им преступления;

- характеризующие свойства личности обстоятельства (психические, психологические и биологические) [3].

Выделение указанных характеристик личности преступника, способствует установлению и устранению причин и условий совершения преступления.

Криминологическая характеристика личности вовлечателя в совершение преступления - это совокупность сведений об ее уголовно-правовых, социально-

демографических и нравственно-психологических признаков. Как правило, вовлечатель является организатором процесса совершения преступления, именно он руководит и управляет несовершеннолетним. Поэтому, установление личностных характеристик вовлечателя, представляет практический и научный интерес [4].

Необходимо отметить, что все криминологи всегда рассматривают вопросы, связанные с личностью преступника. Это особо актуально при теоретическом исследовании уровня преступности, ее условий и причин, а также при его предупреждении [5].

В деле изучения личности преступника, особо важно определить сведения о нравственно-психологических особенностях - целевая направленность; социально-демографических особенностей (социальная роль), содержание и мотивация; об уголовно-правовых преступлениях, об организаторской или рядовой роли в ней, характер деяния, продолжительность участия и т.п.

Мы попытаемся дать характеристику вовлечателей в совершение преступления в Республике Таджикистан.

Личность преступника в юридической науке исследована достаточно полно [6].

Тем не менее, криминологическое исследование личности вовлечателя в рассматриваемом вопросе, необходимо для вопросов профилактики и борьбы с вовлечением несовершеннолетних в совершение преступлений. Взрослый, оказывая криминальное воздействие на детей и склоняющий их в совершение преступления, является центральным связующим элементом между их поведением, характером

совершенного преступления и последствий подобного вовлечения.

Социально-биологические особенности. При исследовании личности преступника, весьма важным является анализ особенностей криминологической характеристики личности взрослого вовлекающего, прежде всего, социально-демографические. Особое значение в деле строения системы предупреждения по вовлечению несовершеннолетнего в совершение преступления, имеет такой элемент, характеризующий преступника рассматриваемой категории, как пол.

По статистическим данным, с 2014 года по 2018 год, из 255 человек, совершивших вовлечение несовершеннолетнего в совершение преступления, 249 человек - мужчины и 6 человек - женщины. Эти данные совпадают и с результатами нашего исследования. По материалам изученных уголовных дел установлено, что 98 % вовлекающих - мужчины, 2% - женщины.

Как показывают опросы несовершеннолетних, выясняется, что практически всегда в совершение преступлений их вовлекают мужчины (99 %). Доля женщин - вовлекающих подростков в совершение преступлений, не превышает в среднем 1 %. Указанное обстоятельство, объясняется, прежде всего, мотивами совершаемых совместно с несовершеннолетними преступлений: корысть, стремление к обогащению, желание подчинить своей воле более слабого, повышение авторитета в глазах других людей. Также, мужчинам легче оказывать психическое воздействие на несовершеннолетнего, подавляя его своим опытом, силой и привлекая его воображение образом легкой жизни.

В деятельности вовлекательниц - женщин обычно отсутствуют действия, направленные на вовлечение несовершеннолетних в совершение преступлений, требующих особой преступной «квалификации», обучение преступным повадкам, оказание помощи в подборе орудий преступлений и т.д.

Что касается территориально подстрекательских действий женщин - вовлекательниц, у них нет постоянных границ, поскольку могут совершаться, как по месту жительства несовершеннолетних, так и в других любых предварительно невыбранных местах. Женщины больше всего характеризуются эмоциональными компонентами, что зависит от

характера связей с вовлекаемыми подростками и формой антиобщественных занятий.

Как свидетельствуют исследования, женщины - организаторы и подстрекатели преступлений подростков - проявляют большую последовательность, в привитии антиобщественной ориентации и организации преступлений. Их преступная ориентация более ярко выражена и проявляется это в продолжительности выполнения подстрекательских действий. Процесс вовлечения подростков в совершение преступлений, вовлекателями - мужчинами, протекает наиболее интенсивно. Они используют наиболее жестокие формы и способы влияния на несовершеннолетних.

Другим важным социально-демографическим признаком, в криминологических исследованиях, являются возрастные особенности вовлекателей преступлений несовершеннолетних. Очень часто, вовлекатели - это лица молодого и среднего возраста. Это естественно, так как, несовершеннолетние, всегда пытаются взростеть, часто тянутся к мужчинам молодого или среднего возраста.

Возраст вовлекающих составляет 18-29 лет, что объяснимо, поскольку именно в этом возрасте молодежь более всего криминогенно активна. Также, указанная возрастная группа наиболее представительна в общей массе населения страны. Таким образом, разница в возрасте между подростками (вовлеченными) и взрослыми (вовлекающими) сравнительно небольшая: от 4 до 12 лет. Указанное обстоятельство в процессе организации профилактической работы с подростками, обязательно должно учитываться.

Как показывает исследование за 2018 год, выявлено вовлекателей несовершеннолетнего в совершение преступления, в возрасте 18-25 лет - 20 человек (45%); 26-40 лет - 18 человек (40 %); 40 и более лет - 7 человек (20%). Основное место в вовлечении несовершеннолетних, занимают лица в возрасте от 18 до 20 лет, что объясняется близостью возрастов. Различие в возрасте в 2-3 года, не является значительным, очень просто несовершеннолетнему общаться с подобными людьми. В принципе, такое общение способствует самоутверждению младших и повышает его авторитет среди старших. Также, указанные лица и несовершеннолетние имеют схожие интересы и

общий досуг. У указанных лиц, как правило, еще нет источников самостоятельного дохода, в связи с чем, совершение совместно с младшими товарищами преступлений, позволяет им решить проблемы своей финансовой самостоятельности.

Следующую возрастную группу, составляют лица от 21 до 24 лет. Указанные лица, также недостаточно зарабатывают, хотя постоянно их потребности возрастают. Поэтому, они часто идут на совершение различных форм хищений, при этом вовлекая в преступление доступную категорию граждан - несовершеннолетних. Без достаточного авторитета, вначале своей преступной «карьеры», не просто найти себе поделщика для совершения преступления среди взрослых «профессионалов».

Следующая возрастная группа вовлекающих несовершеннолетних в совершение преступления, являются лица в возрасте от 25 до 30 лет. Указанная группа, как правило, пополняется из числа лиц, имеющих противообщественный уклад жизни (ранее судимые) и тех лиц, которые не смогли устроиться в жизни. Лица указанной категории, рассчитывают при минимальных усилиях, получить максимальное количество денег, посредством присвоения чужого имущества и дальнейшей его реализации. Для облегчения своих задач, они используют несовершеннолетних, которые легко поддаются в обмен на вознаграждение, иногда даже самое незначительное или за обещание оказать поддержку.

Возрастная категория 31 год и выше, совершают вовлечение несовершеннолетних в совершение преступлений, как правило, в отношении своих детей, а также лиц, оставшихся без надзора своих родителей. Указанной категории граждан, в силу различия в интересах, взглядах и большой разницей в возрасте, трудно установить контакт с незнакомыми несовершеннолетними. А воздействие на родных детей, обусловлено родительским авторитетом и зависимостью, что позволяет взрослым легко вовлекать подростков в совершение преступлений. Также, безнадзорные дети, стараясь найти защиту и понимание, легко соглашаются на любые предложения взрослых.

Из чего следует, что для усиления действенности профилактических мер в

преступлениях по вовлечению несовершеннолетних в совершении преступлений, следует уделять особое внимание возрастным группам, присоединяющимся к несовершеннолетним. Образовательный уровень взрослых – вовлечателей, является существенным криминологическим признаком и показателем образовательного уровня взрослых.

Как показывают данные статистики за 2018 год о лицах, вовлекающих несовершеннолетнего в совершение преступления 8 человек (20%) - среднее профессиональное образование; 35 человек (80 %) - среднее общее и среднее основное образование. С высшим образованием вовлекающих лиц, в период опроса не выявлено.

Подавляющая часть взрослых вовлечателей, это лица, имеющие основное среднее и полное среднее образование. Общими признаками для указанной подгруппы, является наличие знаний только школьной программы, отсутствие общих сведений о праве, низкий уровень правосознания. Подобным гражданам непросто устроиться на работу, как обычно у них низкооплачиваемая работа, ощущается постоянная нехватка денег на покрытие элементарных нужд (еда, одежда, жилье), что приводит к отчуждению подобной категории граждан от общества, в попытках забыть реальность, появляется алкогольная и иная зависимость, при этом потребность в деньгах возрастает. Указанные факторы приводят к тому, что эти лица встанут на путь легкой добычи денег, склоняя при этом в совершение преступления несовершеннолетних друзей, младших учащихся своей школы и т.д., которые обычно не понимают общественной опасности своих действий и поэтому легко вовлекаются в совершение преступления.

Следующая категория - это лица, не имеющие даже неполного среднего образования. У указанной категории культурный, жизненный и ценностный уровни, являются более низкими, чем у вышеуказанной группы. Обычно они больны алкогольной или наркотической зависимостью, антиобщественное прошлое и их социальное развитие бесперспективны.

Категория лиц, имеющих среднее специальное и среднее профессиональное образование, имеют профессию, им проще

вести самостоятельный бюджет, тем не менее, у данной категории возникает неудовлетворенность в вознаграждении за труд. Как правило, они осознают противоправность вовлечения несовершеннолетних в совершение преступления.

Лица без какого-либо образования, составляют самую малочисленную категорию. Как правило, подобные лица, имеющие физиологические или психические заболевания, не посещавшие школу, не являются субъектами преступления, предусмотренного статьей 165 УК РТ, поскольку неспособны отдавать отчет своим действиям. В основном, в отношении к ним применяются принудительные меры медицинского характера, либо они освобождаются от уголовной ответственности. Совершают указанные лица преступления в основном ради самоутверждения, самовыражения и противопоставления своих взглядов обществу в целом. Склоняемые ими лица - это лица не достигших четырнадцатоголетнего возраста, поскольку именно такие дети входят в контакт со «взрослыми» остановившихся на том же уровне развития. Среди лиц вовлекавших несовершеннолетних в совершение преступления, лица с высшим образованием не встречаются. Как правило, указанные лица совершают преступления иного характера, где несовершеннолетний не может оказать им помощь (экономические и т.д.).

Как мы уже отметили, подавляющее большинство вовлеченных не образованы или имеют низкий уровень образования, однако приобрели специальные навыки и умения, требуемые для совершения общественно опасных деяний. Указанное обстоятельство показывает о глубоких знаниях вовлеченных несовершеннолетних, сферы их криминальной деятельности, средств и методов склонения или стимулирования несовершеннолетних к совершению ими противообщественных деяний, желаемых для вовлекающего лица. Тем не менее, взрослые, вовлекающие несовершеннолетних в совершение преступления, не руководствуются литературой или научными знаниями, и механизм вовлечения у них не строится на психологических и социальных закономерностях процесса общения между людьми. Но как показывает практика, профилактика и выявление взрослых

вовлеченных, иногда специальная подготовка вовлекающего выше, чем у лиц, ведущими борьбу с ними.

Большинство преступников - вовлеченных не учились длительное время и не работали. Указанный факт больше всего связан с проблемой трудоустройства лиц, окончивших школу, как на базе девяти, так и одиннадцати классов. Когда это связано с материальными затруднениями, получения дальнейшего специального или высшего образования по интересной специальности невозможно. Отдельные лица из этой категории, даже получив профессию, не хотят работать в связи с низкой заработной платой, непрестижности работы или в силу иных субъективных причин (привычка жить за счет других и т.д.).

Как нам думается, кроме нежелания взрослых вовлеченных работать в органах государства, подавляющее большинство вовлеченных в силу тяжелого экономического положения страны и безработицы в Республике Таджикистан, не смогли найти работу. Как показало исследование, практически все осужденные за вовлечение подростков в совершение преступлений - это трудоспособные лица. Но практически все они не учились и не работали. Данный показатель намного выше, чем в среднем у всех лиц, привлеченных к уголовной ответственности. В указанном обстоятельстве скрывается основной признак, характеризующий вовлеченного. Так как, суть вовлечения выражается в использовании несовершеннолетнего для получения материальных и моральных выгод посредством подстрекательства подростков к совершению преступления.

Категория работающих вовлеченных, совершают преступления по причине низких показателей бытовых условий и стремлению вовлеченного самоутвердиться. Умысел указанных лиц в основном направлен на личное обогащение с помощью последнего.

Самой малочисленной категорией преступников - вовлеченных, являются учащиеся и лица, совмещающие работу с учебой. Как правило, эти лица находятся на иждивении у своих родителей и у не имеющих собственных источников дохода. А лица, которые совмещают работу с учебой, это разнорабочие, у которых малооплачиваемая работа, поэтому они стремятся повысить свое благосостояние. В связи с чем, подобные лица

прибегают к самому простому способу обогащения - совершение хищений, используя в качестве пособников или исполнителей несовершеннолетних, думая, что несовершеннолетие не влечет наказания и дает свободу действий.

При проведении криминологической характеристики личности взрослого – вовлекателя, важно выявление психологических, нравственных качеств и его отношения к общественным ценностям. Так, вовлекатели характеризовались по месту работы и жительства таким образом: 75 % - положительно; 10 % - 25 % - отрицательно.

Социально-демографические данные. Как показало исследование, места жительства и гражданства преступников - вовлекателей, чаще всего знакомились с несовершеннолетними подростками по месту жительства, работы, учебы и досуга. Важное значение в работе по профилактике с вовлекателями, имеет исследование, как их семейного положения, так и места жительства. Как показывают исследования, лица, вовлекающие несовершеннолетних в совершение преступлений, в большинстве случаев, имеют семьи. Хотя, семья создает вокруг вовлекателя особый микроклимат, определяет его поведение и отношение к окружающим людям, однако супруга и дети не являются препятствующим обстоятельством процесса вовлечения несовершеннолетних в совершение преступлений.

подавляющее большинство преступников - это лица, не состоящие в браке, при этом, большая их часть имеют детей. Указанные лица, как правило, предоставлены сами себе, это преимущественно не учащиеся и не работающие. У указанных лиц полно свободного времени, кроме тех, у которых есть дети. Обычно лица, не состоявшие в браке и имеющие детей (обычно это женщины), совершают корыстные преступления с целью добывание средств на содержание семьи, часто для этого используя своих же детей. Также, иногда совершают преступления, предусмотренные статьей 150 УК РТ т.е., которые состоят в браке, зачастую вовлекают несовершеннолетних в хищение металлов, который можно сбыть и получить наличные деньги. Также, часто они реализуют сбыт наркотиков, с целью быстрого получения больших доходов, осуществляя их через

несовершеннолетних. Указанные лица в совершении преступления вовлекают собственных детей, принуждая их родительским авторитетом, уходя от ответственности.

Также, актуальным является вопрос о том, кто вовлекает несовершеннолетних в совершение преступлений. Вовлечение подростков в совершение преступлений, прежде всего, происходит в кругу друзей - 90 %; 1 % вовлекающих - малознакомые лица; 6 % - родители несовершеннолетних; 3 % - мачеха, отчим, опекун, попечитель и другие родственники.

Так, «основную группу вовлекателей подростка составляют его ближайшее окружение - знакомые и друзья, совершаются преступления за компанию, в ходе досугового общения, где подростки отчужденны от школы и семьи. Посторонние, малознакомые лица и родители практически никогда не вовлекают подростка в совершение преступлений и практически нет случаев вовлечения подростка отчимом, мачехой, попечителем, опекуном и другими родственниками. Также, нет случаев вовлечения подростков педагогами. Это показывает, что рассматриваемая статья практически не реализуется. «Несовершеннолетний - это «удобный и покорный» инструмент в руках взрослого преступника, используемый в совершении преступления. Вовлекателям, привлекать к совершению преступлений несовершеннолетних выгодно» [7].

Во всех случаях, практически все вовлекатели являются гражданами Республики Таджикистан. «Образовательный уровень взрослых – вовлекателей, является существенным криминологическим признаком и показателем образовательного уровня взрослых, подстрекающих и организующих преступления несовершеннолетних» [8].

Следует отметить, что склонение несовершеннолетних в совершение преступлений, происходит очень часто в процессе неформального и формального общения. Нередко несовершеннолетних вовлекают в совершение преступлений воспитатели, педагоги, тренеры и т.д.

Нравственно-психологические и уголовно-правовые признаки свойств. Часто, несовершеннолетних вовлекают в совершение преступлений, люди с криминальными

установками. Как показал анализ уголовных дел, чаще всего вовлекатели - это лица асоциальные, деморализованные, систематически злоупотребляющие алкоголем или наркотиками. При этом, большая часть вовлекающих были трезвыми, меньшая часть были в наркотическом или алкогольном опьянении. Следовательно, взрослые вовлекатели используют подростка в основном, как исполнителя преступления. Несовершеннолетние в подавляющем большинстве случаев, используются взрослыми вовлекателями в качестве исполнителя.

«Вовлечение несовершеннолетних в совершение преступного деяния, характеризуется определенными целями и мотивами, которые обычно выявляются в результате изучения уголовных дел» [9]. Цели и мотивы взрослых лиц, вовлекающих несовершеннолетних в совершении преступления, прежде всего, направлены на избежание уголовной ответственности и демонстрации подростку преимущества криминального образа жизни и использования его в качестве помощника для совершения преступлений.

Как показало исследование уголовных дел, взрослые с разной целью вовлекают несовершеннолетнего в совершение преступления: 30% - сами непосредственно не совершат общественно-опасное деяние; 20% - облегчат совершение преступления; 30% - избегают ответственности; 10% - передадут криминальный опыт и 10% - иные цели. Также, следует отметить, что при вовлечении подростков у вовлекателя имеются разные мотивы: 20% - стимулируют желание совершить преступление; 20% - показывают - «достоинства» криминального поведения; 30% - имеют иные мотивы.

Немаловажное криминологическое значение, также имеют данные о совершенном вовлекателями преступлений, выполняемой роли, форме участия в преступной группе или в одиночку. За 2018 год, в составе преступной группы 20 человек совершили преступление, 10 из них в организованной преступной группе.

Как показало исследование уголовных дел, в группе с одним несовершеннолетним, вовлекающими совершено 70% преступлений и с несколькими несовершеннолетними 30% преступлений. В группе с несколькими

несовершеннолетними и вовлекателями совершено 20 % преступлений.

Также, подавляющее большинство взрослых вовлекателей при совершении преступления вместе с несовершеннолетними, исполняют роль организатора 95%; подстрекателя 9%; пособника - 11%; исполнителя - 85%.

В большинстве случаев, именно совершеннолетние, вовлекают несовершеннолетних в совершение преступлений с помощью обещания материальных ценностей, также легко вовлекают подростков используя обман либо заблуждение.

В большинстве случаев, подстрекатели и организаторы преступлений подростков, скрывают свои отношения с вовлекаемыми подростками. Только треть взрослых не скрывают свои контакты с вовлекаемыми подростками. Из чего следует, что каждый второй из вовлекателей мужчин ранее был судим, и отбывал наказание, которые играют самую непосредственную роль в совершении указанного преступления.

В системе мероприятий по предупреждению вовлечения несовершеннолетнего, согласно мнению Н.А. Кудратова, в совершение преступления, особый интерес представляют данные, определяющие зависимость вида антисоциального поведения вовлекаемых от прежних судимостей взрослых, вовлекающих [9]. Это позволит из различных форм преступных деяний подростков выделить те, которые совершены под влиянием взрослых ранее судимых. В этой связи, справедливым является мнение о том, что преступники - рецидивисты ведут специальную работу по вовлечению и вербовке в преступную деятельность, морально неустойчивой молодежи и несовершеннолетних. «Воздействие ранее судимых на формирующуюся личность подростка и применение к нему различных методов психического и физического насилия, закладывает более прочные и глубокие негативные корни, нежели воздействие не судимых» [10].

Необходимо отметить, что каждый второй организатор преступления несовершеннолетнего, имеет хотя бы одну судимость [11].

Ранее судимые взрослые - обычно вовлекают подростков в занятия наиболее опасных преступлений [12]. «Процесс

организации совершения преступлений несовершеннолетними, протекает очень медленно, что наносит существенный вред физическому и нравственному развитию несовершеннолетних. Как правильно отмечает Н.А. Кудратов, ранее судимые лица, находятся в поле зрения правоохранительных органов, с ними необходимо вести профилактические работы» [13].

Таким образом, вовлечение несовершеннолетних в совершение

преступлений, преимущественно совершают ранее несудимые лица, достигшие 18 - 20 лет, имеющие среднее образование, не учащиеся и не работающие, не состоящие в браке, не имеющие иждивенцев. Основными причинами провоцирующими совершение ими преступлений являются: стремление к быстрому приобретению «легким путем» материальных благ, корысть [14], отсутствие конкретной жизненной цели, лень, слабый уровень правосознания, нежелание трудиться.

Список литературы:

1. Антонян Ю.М., Гульдан В. В. Криминальная патопсихология. - М., 1991. Антонян Ю.М. Изучение личности преступника: Учебное пособие. - М., 1982. Типология личности преступника и индивидуальное предупреждение преступлений: Сборник научных трудов. - М., 1979. Вопросы криминологии, уголовного права и уголовного процесса / Под ред. К.Р. Игошева. - Горький, 1974. - С. 12-21.
2. Российская криминологическая энциклопедия / Под ред. А.И. Долговой. - М., 2000. - С. 321-322.
3. Личность преступника (уголовно-правовое и криминологическое исследование). Под ред. проф. Б.С. Волков. - Казань, 1972. - С. 15.
4. Ткаченко А.В. Вовлечение несовершеннолетнего в совершение преступления: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - М., 2000.
5. Криминология. Учебник для юрид. вузов / Под общ. ред. д.ю.н., проф. А.И. Долговой - М.: ИНФРА.М.: НОРМА, 2003. - С. 274.
6. Антонян Ю.М. Изучение личности преступника. - М., 1982; Бабаев М.М. Правовая культура личности как криминологическая категория // Криминология и организация профилактики преступлений - М., 1992; Берекашвили Л.Ш. Общая криминологическая характеристика лиц, совершивших преступления. - М., 1976; Блувштейн Ю.Д. Понятие личности преступника // Советское государство и право - 1979. - № 8. - С. 5-6.
7. Ткаченко А.В. Вовлечение несовершеннолетнего в совершение преступления: Уголовно-правовой и криминологический аспекты: Дис. ... канд. юрид. наук. - М.: РГБ, 2003. - С. 82
8. Иванова М.В. Ответственность и наказание за вовлечение несовершеннолетнего в совершение преступления. Дис... канд. юрид. наук. - Волгоград, 2004. - С. 71
9. Кудратов Н.А. Публичные призывы к осуществлению экстремистской деятельности и публичное оправдание экстремизма с использованием сети «интернет» (на примере Республики Таджикистан) // Вестник Владимирского юридического института. - 2020. - № 1 (54). - С. 217-222.
10. Сахаров А.Б. О личности преступника и причинах преступности в СССР. - М., 1961. - С. 134
11. Кудратов Н.А. Уголовное право Республики Таджикистан. Общая часть: Учебно-методический комплекс. - Душанбе, 2014. - С. 98
12. Кудратов Н.А. Преступления против конституционных прав и свобод человека и гражданина. Учебное пособие. - Душанбе, 2013. - С. 25-26
13. Кудратов Н.А. Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства. Учебно-методическое пособие. (2 издание). - Душанбе, 2020. - С. 58
14. Кудратов Н.А. Классификация преступлений против основ конституционного строя и безопасности государства // Уголовная юстиция. - 2017. - № 9. - С. 9-14.

Аннотатсия

Тавсифи криминологии шахсияти ҷинояткор ҳангоми ҷалби ноболиғ барои содир намудани ҷиноят

Дар мақолаи мазкур тавсифи криминологии шахсияти ҷинояткор ҳангоми ҷалби ноболиғ барои содир намудани ҷиноят мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Ҳангоми омӯзиши шахсияти ҷинояткор диққати асосӣ ба масъалаҳои муайян намудани маълумоти ахлоқӣ-психологӣ – самти мақсаднок; махсусиятҳои иҷтимоӣ-демографӣ (нақши иҷтимоӣ), мундариҷа ва ҳавасмандгардонӣ; вобаста ба ҷавобгарии ҷиноятӣ, нақши ташкилотчигӣ ва қаторӣ дар он, тавсифи кирдор, давомияти иштирок ва монанди инҳо .

Аннотация

Криминологическая характеристика личности преступника при вовлечении несовершеннолетнего для совершения преступления

В статье рассматриваются проблемы криминологической характеристики личности преступника при вовлечении несовершеннолетнего для совершения преступления. При изучении личности преступника, особое внимание уделено вопросам определения сведений о нравственно-психологических особенностях - целевая направленность; социально-демографических особенностей (социальная роль), содержание и мотивация; об уголовно-правовых преступлениях, об организаторской или рядовой роли в ней, характер деяния, продолжительность участия и т.п.

Annotation

Criminological characteristics of a criminal personality when involving a minor committing a crime

The article examines the problem of criminological characteristics of the personality of a criminal when a minor is involved in the commission of a crime. When studying the personality of a criminal, special attention is paid to the issues of determining information about moral and psychological characteristics - target orientation; social and demographic characteristics (social role), content and motivation; about criminal offenses, about the organizational or ordinary role in it, the nature of the act, the duration of participation, etc.

УДК: 343.01

Шарифзода Раҳматулло Файзулло,

унвонҷӯи кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ ва муқовимат бо коррупсияи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

E-mail: sharifzoda.05@mail.ru

Тел.: (+992) 918-19-69-15.

ТАҲЛИЛИ АЛОМАТҲОИ ОБЪЕКТИВИИ ҶИНОЯТИ ДАР ХАТАР МОНОНДАН

Калидвожаҳо: объект ва тарафи объективии ҷиноят; дар хатар монондан; ҷавобгарии ҷиноятӣ; шахсият; фард; ҳаёт ва саломатӣ.

Ключевые слова: объект и объективная сторона преступления; оставление в опасности; уголовная ответственность; личность; индивид; жизнь и здоровье.

Keywords: object and objective crime; abandonment in danger; human; person; individual; life and health.

Вазифаи ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд бо назардошти воқеияти имрӯза талаботи бунёди ҷомеаи шаҳрвандӣ ва давлати ҳуқуқбунёд ифода ёфтааст. Ба ҳайси объектҳои ҳифзи ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон арзишҳои зерин: ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, амнияти ҷамъиятӣ ва саломатии аҳоли, муҳити зист, тартиботи ҷамъиятӣ ва ахлоқ, моликият, ҳимояи сохти конститусионӣ ва амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон, таъмини сулҳ ва амнияти башарият, тарбияи шаҳрвандон дар рӯҳияи риояи Конститутсия ва қонунҳои ҷумҳурӣ, инчунин пешгирии ҳуқуқвайронкунонӣ дохил мешаванд.

Кодекси ҷиноятии соли 1961 ҳифзи манфиатҳои давлатиро дар мадди аввал ва баъд манфитҳои ҷамъиятиро ва охирон шахсиятро гузошта буд. Бояд таъкид кард, ки бо сабаби дигаргуншавии муносибатҳои ҷамъиятӣ ва аз байн рафтани тарзи идоракунии маъмурии-фармонфармой, ки барои Иттифоқи Шӯравӣ хос буд, вазифаҳои Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд - КҶ ҚТ) низ мувофиқи аз нав ҷобачогузори афзалиятҳои ҳифзи ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ такмил дода шуд.

Баъд аз пош ҳӯрдани Иттифоқи Шӯравӣ ва соҳибистиклол шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд арзиши олии пайдо намуданд. Ва дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон моддаи алоҳида ба арзиши олии доштани инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои ӯ пешбинӣ гардидааст. Яке аз санадҳои дигаре, ки бевосита ба ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд равона гардидааст, Кодекси ҷиноятии амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад. Қисми махсуси кодекси зикргардида, низ аз ҷиноятҳои

муқобили шахсият оғоз мегардад. Кодекси ҷиноятӣ ҳуқуқҳои ҳам фитрӣ (табӣ) ва позитиви давлатии аъзои ҷомеаро ҳуқуқҳои ҳар як инсон дар қаламрави Тоҷикистон воқеъбударо зери ҳимояи ҳеш қарор медиҳад.

Тибқи қоидаҳои муқарраргардида, таҳлили кирдори ҷиноятӣ аз объекти ҷиноят оғоз мегардад, ки он унсурҳои муҳими таркиби ҷиноят ба ҳисоб рафта, дар ҳадди кофӣ табиат ва дараҷаи ба ҷамъият хавфнокии ҷиноятро муайян менамояд.

Яке аз унсурҳои таркибии ҷиноят объекти ҷиноят ба ҳисоб меравад, ки он шароит фароҳам меорад, ки дараҷаҳо ва хусусиятҳои то қадом андоза ба ҷамъият хавфнокии кирдорро муайян карда, моҳияту мазмуни иҷтимоӣ – сиёсии он ошкор гардад. Аз нигоҳи таърих дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ андешаи ягонае ҷой дошт, ки мувофиқи он “ҷиноят ба муносибатҳои ҷамъиятӣ тааруз меорад, ки он ҳамчун объект баромад мекунад” [1, с. 180]

Дар илми ҳуқуқи ҷиноятии шӯравӣ мутаффақирон оиди мафҳуми объекти ҷиноят “муносибатҳои ҷамъиятии аз тарафи қонуни ҷиноятӣ ҳифзшавандаро дар назар медоштанд”. [2, с. 32]

Истилоҳи объект дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ аввалин маротиба ҳамчун муносибатҳои ҷамъиятӣ дар солҳои аввали асри ХХ пайдо гардидааст. Бори аввал соли 1924 олими намоёни собиқ ИҶШС А.А. Пиантовский [3, с. 129-130] муносибатҳои ҷамъиятиро ҳамчун объекти ҷиноят пешниҳод намуда буд.

Муайян намудани хусусият ва ҳосияти объекти ҷиноят имкон медиҳад, ки мазмуни ҷиноят ва нишонаҳои ҳуқуқи он пурра кушода

шавад. Хатари иҷтимоие, ки кирдор (ҳаракат ё бехаракатӣ) ба вучуд меорад вобаста ба маҳакҳои ба дараҷаи хавфнокӣ ҷамъиятӣ таъсир расонанда муайян карда мешавад. Воқеан, чи қадаре, ки арзиши иҷтимоии объект зиёд бошад, ҳамон қадар таҷовуз ба он хатарнок эътироф карда мешавад.

Ҷиноят – арзишҳо ва дилхоҳ намуди муносибатҳои қонунии ҷойдоштаи одамонро пурра вайрон месозад. Чунин тағйиротҳо метавонанд боиси вайрон гардидани ташаккули мусоиди ҷомеа ва торафт суст гардидани алоқаи иҷтимоии онҳо ва расонидани зарар ба шахсият гарданд.

Дар Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хатар монандан ҳамчун моддаи алоҳида (моддаи 127 ҚЧ ҚТ) пешбинӣ гардидааст, ки мувофиқи он “Дидаю доништа нарасонидани ёрӣ ба шахсе, ки дар вазъияти барои ҳаёт ё саломатиаш хавфнок қарор дорад ва аз сабаби хурдсолӣ, пиронсолӣ, беморӣ ё аз сабаби очизии худ имконияти андешидани чораҳои худмуҳофизатиро надорад, ҳангоме, ки шахси гунаҳгор метавонист ба ин шахс ёрӣ расонад ва вазифадор буд нисбати ӯ ғамхорӣ зоҳир намояд ё ҳудаш ӯро дар ҳолати барои ҳаёт ё саломатиаш хатарнок гузоштааст”. Аз муқаррароти моддаи мазкур бармеояд, ки объекти ҷинояти дар хатар монандан ҳаёт ва саломатии шахси воқеӣ ба ҳисоб меравад. Лекин ҳангоми дар хатар монандан, аз ҷониби субъекти ҷиноят таъсиррасонии ғайрибевоқифа нисбати ҷабрдида анҷом дода намешавад, ки ҳолатҳои фарқкунандаи ин ҷиноятро аз дигар ҷиноятҳои дар боби 16 ҚЧ ҚТ “ҷиноятҳо ба муқобили ҳаёт ва саломатӣ” [4] овардашуда, водор месозад. Ин хосияти объекти дар хатар монандан пештар ҳам аз ҷониби олимони соҳаи ҳуқуқи ҷиноятӣ иброз гардидааст. Масалан, А.А. Пиантовский қайд намудааст, ки “объекти бевоситаи дар хатар монандан дорои хусусиятҳои хоси худ мебошад, ки аз дигар объектҳои таҷовуз ба ҳаёт ва саломатии инсон бо он фарқ карда мешавад, ки зарар бевосита расонида намешавад, ба монанди ҷиноятҳои муқобили ҳаёт ва саломатӣ” [3, с. 130].

Мо чунин меҳисобем, ки ҳангоми дар хатар монандан, таҳдид на ин ки бевосита ба ҳаёт ва саломатии инсон, балки ба бехатарии ҳаёт ва саломатии онҳоро дорад, чунки хатари воқеӣ на ин ки ҳангоми таъсиррасонии бевосита ба онҳо ба миён меояд. Ин нуқтаи назарро аз

ҷумла як қатор муаллифон ҷонибдорӣ менамоянд, ки аз нуқтаи назари онҳо объекти дар хатар монандан на ин ки ҳаёт ва саломатии шахс, балки бехатарии онҳо ба ҳисоб меравад. Ба сифати объекти иловагии ин ҷиноят ҳаёт ва саломатии шахс баромад менамояд, ки дар қ.2 м.127 ҚЧ ҚТ муқаррар гардидааст.

Ҳангоми дар хатар монандан вайрон гардидани муносибати ҳуқуқи муайян байни ду субъект ба вучуд меояд: шахси барои ғамхорӣ зоҳир намудан уҳдадор буд, ки ба шахси барои ғамхорӣ ниёздошта кумак намояд.

Махсусияти объекти таркиби ҷинояти «дар хатар монандан»-ро баррасӣ намуда, бояд гуфт, ки он бо нишонаҳои ҷабрдида дар диспозитсияи моддаи асоснок мегардад: дар вазъияти барои ҳаёт ва саломатӣ хатарнок, бо сабаби хурдсолӣ, пиронсолӣ, беморӣ ва очизӣ. Уҳдадорӣ шахсон дар он зоҳир мегарданд, ки нисбати шахсоне, ки ҳаёт ва саломатии онҳо зери хатар аст ғамхорӣ зоҳир намоянд. Танҳо чунин тавсифи ҷабрдида ба объекти бевоситаи ин ҷиноят – бехатарии ҳаёт ва саломатӣ ишора менамояд. Ин меъёрҳо вобастагии зичи ҷабрдидаро бинобар ҳолатҳои ҷойдоштаи нишон медиҳанд. Ҷойи надоштани онҳо, ғайр аз ҳолатҳои дигари истисноӣ ҷавобгарии ҷиноятиро аз байн мебарад. Таҳти ҳифзи ҳуқуқи ҷиноятӣ он категорияи субъектоне қарор дода намешавад, ки бо гуноҳи шахси дигар дар чунин вазъияти барои ҳаёт ва саломатиашон хатарнок қарор гирифтаанд.

Мавқеи марказии диспозитсияи м. 127 ҚЧ ҚТ-ро мафҳуми «барои ҳаёт ва саломатӣ хатарнок» ишғол менамояд. Муайян кардани ҳолатҳое, ки боиси бавучудоии дар хатар монандан мегарданд ба эътиқод ва иродаи тафтишот ва суд вогузор карда шудааст.

Мафҳуми овардашуда ҳарчанд мушкул бошад ҳам, пурра мазмуни дар хатар монанданро ифода карда натавонистааст. Мафҳуми зикргардида мазмуни объекти мушаххасро доро мебошад, аз ин лиҳоз ҳангоми муҳокима вобаста ба ҳолати дар хатар монандан, набояд аз шароити барои ин шахс номаълум ва на аз шароити характери намудӣ дошта, бароянд.

Дар санадҳои меъёрӣ ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон хусусан дар Кодекси ҷиноятӣ тамоми ҳолатҳои барои ҳаёт ва саломатии инсон хатарнокро пешбинӣ кардан ғайриимкон мебошад. Дар баъзе аз ҳолатҳо нисбати як шахс метавонад вазъияти хатарнок ба вучуд ояд, дар

дигар ҳолат бошад метавонад чораҳои дахлдорро барои худмуҳофизатӣ татбиқ намояд.

Мафҳуми «вазъияти барои ҳаёт ва саломатӣ хатарнок» ҳамчун хусусияти ҷабрдидаи ин ҷиноят, вазъи инсонро ҳамчун (беморӣ, синну сол, норасоӣҳои ҷисмонӣ) ифода менамояд, ки хангоми ин ҳолат, метавонад боиси ба миён омадани марг ё зарар ба саломатии ҷабрдида гардад, агар таъсири ғайри субъект амалӣ карда нашавад. Ин хусусиятҳо бояд ба инсон дар муҳлати муайян ва дар вазъи воқеӣ хос бошанд. Уҳдадори ғамхорӣ зоҳир намудан, нисбати хурдсолон ба падару модар ва шахсони дигари ивазкунандаи онҳо вогузор карда шудааст. Чунин ғамхорӣ уҳдадори табиӣ буда, дар баробари меъёри ҷиноятӣ бо меъёрҳои ахлоқӣ низ ҳифз карда мешаванд. Хурдсолӣ ин ҳамон муддате ба ҳисоб меравад, ки дар давоми он кӯдак наметавонад, худ ба худаш ёрӣ расонад, эҳтиёт намояд.

Ҳолати дигар, ки имконияти андешидани чорахоро барои худмуҳофизатии шахсро маҳрум месозад, ин азияти очизӣ ба шумор меравад. Мафҳуми этимологии очизӣ «ба ёрӣ ниёз доштан, ғайриқобили барои худ ягон амалро иҷро намудан, бекуват (кӯдак, бемор)» - ро ифода менамояд. Дар ҳар як вазъияти инфиродӣ бисёр ҳолатҳои ба назар мерасанд, ки маҷмуи онҳо очизии шахсро ифода менамоянд. Масалан, очиз ҳамон шахсе ба ҳисоб меравад, ки дар вазъияти дарк накардани хатари ба миён меомада қарор дорад: шахси хобрафта, кар, кӯр, ва ғ. Муҳим он аст, ки шахси дар вазъияти хатарнок қарордошта наметавонад чораҳои худмуҳофизатиро дарк, пешгирӣ ё қабул намояд.

Дар м.127 КҶ ҚТ, очизӣ ба сифати категорияи баҳодиханда баромад менамояд ва он вобаста ба вазъияти мушаххас баҳо дода мешавад. Он ҳамавақт бо ҷой доштани вазъияти воқеии хатарнок барои ҳаёт ва саломатии ҷабрдида алоқаманд мебошад. Ба сифати маҳаки асосии муайянкунандаи ҷой доштани ҳолати очизӣ, таносуби воқеии андоза, хусусияти хатар ва қувваи ҷабрдида баррасӣ карда мешавад.

Ҳамин тарик, дар асоси таҳлилҳои гузаронидашудаи нишонаҳои ҷабрдида метавонем як қатор ҳолатҳои ифодакунандаи очизиро ҷудо намоем. Ба онҳо дохил мешаванд: физиологӣ, тиббӣ, ҳолатҳои берун ва ҳуқуқӣ. Асосҳои физиологӣ ба синну сол, норасоӣҳои ҷисмонӣ, ки имконияти худмуҳофизатии шахсро

дар вазъияти хатарнок намедиханд, ишора менамоянд. Асосҳои тиббӣ бо вазъияти шахс: беморҳои физиологӣ ё ин ки психологӣ, ки метавонад кӯтоҳмуддат ё дарозмуддат бошанд, алоқаманданд. Аҳамияти ҳуқуқи ҷиноятиро бояд он ҳолатҳои дошта бошанд, ки чунин асосҳо имконият надодаанд, ки шахс мустақилона худашро ҳифз намояд. Ҳолатҳо ё таъсиротҳои беруна метавонанд барои бартараф намудани вазъияти ба миён омада, ки ба ҳаёт ва саломатии шахс таҳдид менамоянд ва шахсро новобаста аз нишондодҳои психофизиологӣ очиз мегардонанд, имконият надиханд.

Асосҳои дар боло номбурда ҳолати воқеии очизии шахсро тавсиф ва мушаххас менамоянд. То ин ки очизӣ дар ҷабҳаи ҳуқуқӣ - ҷиноятӣ баррасӣ гардад ва бояд асоси ҳуқуқӣ низ ҷой дошта бошад ба монанди – аз ҷониби ҷабрдида татбиқ карда натавонистани чораҳои худмуҳофизатӣ. Бидуни ин нишона наметавонад, таркиби ҷиноят ҷой дошта бошад: масалан, шахс бинобар сабаби психофизиологӣ худ дар вазъияти хатарнок қарор мегирад, лекин метавонад чораҳои ҳифзро мустақилона татбиқ намояд ё барои ёрӣ расонидан ба дигарон муроҷиат намояд.

Ҳар як ҷиноят зарари худро ба объекти муайян мерасонад ё таҳдиди расонидани чунин зарарро ба миён меорад. Тарафи объективии таркиби ҷиноят тавассути рафтор дар шакли ҳаракат ва ё беҳаракатӣ тасниф карда мешавад.

Аз нигоҳи илми ҳуқуқ, ҷиноят дорои ду ҳолат мебошад: а) ҳаракат ҳамчун кирдори ғайриқобил, ки ба объект таҷовуз меорад, б) беҳаракатӣ содир накардани чунин кирдор, ки шахс уҳдадор буд барои пешгирӣ намудани зарар ба объект содир намояд. Дар натиҷаи чунин кирдоре, ки қонуни ҷиноятӣ онро манъ кардааст зарар ба объект расонида мешавад. Кирдори талабшаванда ва ё манъшаванда худ аз худ амал наменамояд, балки баҳри бартараф кардани таҷовуз ба арзишҳои иҷтимоӣ амал менамояд.

Хангоми дар хатар мондани чунин арзишҳои иҷтимоӣ, ҳуқуқи инсон барои беҳатарии ҳаёт ва саломатӣ вайрон мегардад.

Хавфнокии ҷамъиятӣ - ин аломати моддии ҷиноят буда моҳияти иҷтимоии онро нишон медиҳад. Моҳияти ҷиноят бошад дар он ифода мегардад, ки дар натиҷаи содир намудани кирдоре, ки ба ҷамъият хавфнок аст ба шахсият, ҷамъият ва давлат зарари ҷиддӣ расонида

мешавад ё таҳдиди расонидани чунин зарар чой дорад.

Мафҳуми расмии ҷиноят дар қ. 1 м. 17 ҚЧ ҚТ “кирдори (ҳаракат ё беҳаракатӣ) содиршудаи гунаҳкорунаи барои ҷамъият хавфноке, ки ҳамин кодекс бо таҳдиди татбиқи ҷазо манъ кардааст, ҷиноят эъритоф мешавад” [4] пешбинӣ гардидааст.

Аз таърифи мазкур бармеояд, ки “қонунгузор ҷиноят гуфта, кирдорро дар назар дорад, яъне амали берунаи рафтори инсон, ки дар ҳаракат ва ё беҳаракатӣ зоҳир мешавад. Ҳаракат рафтори фаъоли дарккардашудаи иродавии субъекти ҷиноятро дар бар мегирад. Беҳаракатӣ акси ҳаракат буда, дар маънои ҳуқуқи ҷиноятӣ рафтори ғайрифаволи дарккардашудаи иродавист, ки бо иҷро накардани уҳдадорихои ба зиммаи субъект гузошташуда, дар сурате, ки ӯ метавонист онхоро иҷро кунад, тавсиф меёбад” [5, с. 96].

Дарачаи хавфнокии ҷиноятҳои гуногун ҳар хел буда аз арзишҳои бо ҚЧ ҳифзшаванда вобаста аст Масалан, инсон ва ҳуқуқу озодии он арзиши олии мебошад ва бинобар ин ҷиноятҳои муқобили шахсият дорои дараҷаи баланди хавфнокианд.

Мазмуни тарафи объективи таркиби ҷинояти «дар хатар монандан» аз беҳаракатӣ иборат мебошад, ки аз лиҳози ҳуқуқи ҷиноятӣ дар рафтори муайян, зоҳир мегардад: дар хатар монандани ҷабрдида ё ин ки ёрӣ нарасонидан.

Таркиби м.127 ҚЧ ҚТ дар баргирандаи ду ҳаракат: дидаю доништа нарасонидани ёрӣ ба шахсе, ки уҳдадор буд нисбати он ғамхорӣ зоҳир намояд ва ё худаш ўро дар ҳолати барои ҳаёт ва саломатиаш хатарнок гузоштааст, мебошад. Ҳангоми дар хатар монандани ҷабрдида таҳдид ба бехатарии он метавонад ба вучуд ояд, лекин на дар ҳама ҳолат расонидани ёриро дарҳол талаб менамояд.

Ҷавобгарӣ барои чунин кирдор танҳо нисбати шахсе ба миён меояд, ки уҳдадор буд нисбат ба он ғамхорӣ зоҳир намояд ё бехатарии онро таъмин намояд. Вақте, ки расонидани ёрии таъҷилӣ ба миён меояд, пас ҷавобгарии ҷиноятӣ нисбати ҳам субъектони уҳдадории ғамхорикунанда ва ҳам шахсони ҷабрдидаро дар вазъияти хатарнок гузошта ба миён меояд. Таъмин накардани беэҳтиётӣ ё ин, ки ёрӣ нарасонидан ба ҷабрдида, тавассути дар хатар гузоштани он, шахси уҳдадор тавассути беҳаракатии худ муносибати ҷамъиятии

ҷойдоштаро вобаста ба бехатарии мавҷудияти инсоният қанда менамоянд.

Тарафи объективи, дар хатар монандан бо ду нишона ифода меёбад: **ҳуқуқӣ** ва **воқеӣ**.

Нишонаи воқеӣ ҳамон ҳолатҳои мушаххасро ифода менамояд, ки шахсро дар вазъияти хатарнок гузоштаанд. Нишонаи ҳуқуқӣ бавучудоии муносибати ҳуқуқиро байни ду субъект пешбинӣ менамояд. Ин нишона асос барои ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидани шахс бо м.127 ҚЧ ҚТ ба ҳисоб меравад.

Ба миёноии воқеии зарар барои ҳаёт ва саломатӣ ҳангоми дар хатар гузоштан, дар робитаи бевоситаи сабаби бо беҳаракатии субъект қарор надорад, балки тавассути амали расидани қувваҳои зарароварро нисбати ҷабрдида, бо назардошти вақт ва вазъ асоснок менамояд. Беҳаракатии субъект ба сифати шароит барои инкишофи омилҳои манфӣ, ки ба объект зарар мерасонанд, баромад менамояд. Беҳаракатии гунаҳгор, худ аз худ ба сифати сабаби ба миён омадани оқибатҳои дахлдор намегардад, ки оқибат ба марг ё расидани зарар ба саломатӣ мегардад. Вазъият тарафи берунаи дар хатар монанданро ифода менамояд, ки бо аломатҳои психофизиологӣ ҷабрдида алоқаманд намебошад.

Аксаран танҳо вазъият ба сифати сарчашмаи асосии дар хатар монандан барои ҷабрдида баромад менамояд, ки дар чунин ҳолат субъект уҳдадор аст тавассути амалҳои фаъоли худ оқибатҳои манфиро бартараф намояд. Лаҳзаҳои оғози ҷинояти мазкур, ин бавучудоии ҳолати хатарнок барои ҷабрдида ва дарк намудани он аз ҷониби субъекти таъминкунандаи бехатарӣ ба ҳисоб меравад. Лаҳзаҳои анҷоми дар хатар монандан бо ҳолатҳои мазкур вобаста мебошад: ба миён омадани марг, расидани зарар ба саломатӣ, даҳолати шахсони сеюм ба вазъият, ки агар онҳо мудохила намекарданд, мумкин буд, ки оқибатҳои номбурда ба вучуд оянд.

Хусусияти тарафи объективи дар хатар монандан аз он иборат мебошад, ки таваққуфи муайяни вақт (вазъияти хатарнок) чой дорад, ки дар раванди он субъект бояд ба ҷабрдида ёрии лозима расонад. Ба ҳар ҳол, ҷиноят аз лаҳзаҳои дар хатар монандан анҷомёфта ҳисобида шавад ҳам, воқеан дар ин муддат субъект метавонад аз кирдор пушаймон гардида талаботи дахлдорро баҳри бартараф кардани таҳдиди бехатарии ба ҳаёт ва саломатии ҷабрдида, ба анҷом расонад.

Ҳамин тарик, тарафи объективии дар худмуҳофизатии ҷабрдида рад менамоянд; хатар монондан иборат аст аз: беҳаракатии таъсиррасонии манфии омилҳои беруна; субъект; ҳолатҳои объективие, ки имконияти мавҷудияти объективии расонидани ёрӣ бидуни кабули чораҳои дахлдорро барои хатар ба ҳаёт ва саломатии худ.

Рӯйхати адабиёт:

1. Федоров М.И. Понятие объекта преступления по советскому уголовному праву // Ученые записки Пермского университета. Т. XI. Вып.4. Кн.: 2. – Пермь, 1957. – С.180–194;
2. Загородников Н.И. Понятие объекта преступления в советском уголовном праве // Труды ВЮА. Вып. XIII. – М., 1951. – С.32–46; Кудрявцев В.Н. К вопросу о соотношении объекта и предмета преступления. // – Советское государство и право. 1951. – № 8; – 5-8; Кригер Г.А. К вопросу о понятии объекта преступления в советском уголовном праве // Вестник Московского университета. Серия общественных наук. 1955. – № 1. – С.111–124; Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву. – М., 1960; Фролов Е.А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления. Сборник ученых трудов. Свердловск, 1969; Каиржанов Е. Интересы трудящихся и уголовный закон. – Алма-Ата, – 1973;
3. Пионтковский А.А. Уголовное право РСФСР: Часть общая. – М., 1924. – С. 129–130.
4. Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон (бо забони тоҷикӣ русӣ). Муассисаи нашриятӣ «Матн». Матбааи «Соф». ш. Душанбе, кӯчаи Крупская, 281. Душанбе 2013. С. 54
5. Шарипов Т.Ш, Сафарзода А.И, Саидов Ш.Н. Ҳуқуқи ҷиноятӣ бо истифода аз усули тадриси интерактивӣ (Қисми умумӣ). – Душанбе, 2016. – С. 96

Аннотатсия

Таҳлили аломатҳои объективии ҷинояти дар хатар монондан

Дар мақола аломатҳои объективии ҷинояти дар хатар монондан мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Муаллиф вобаста ба шароити замонӣ муосир хусусият ва дараҷаи ба ҷамъият хавфнокӣ ҷинояти мазкурро баррасӣ намуда, аломатҳои объективии онро муайян ва таҳлили илмӣ намудааст. Ҳолатҳои баҳсноки аломатҳои объективии ҷинояти дар хатар монондан баррасӣ гардида, андешаҳои олимони ватанӣ ва хориҷӣ оиди масъалаи мазкур мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Аннотация

Анализ объективных признаков оставление в опасности

В статье анализируются объективные признаки в преступлении оставления в опасности. Автор исследует, исходя из современных условий, и определяет характер и степень общественной опасности данного преступления, также научно обосновывает виды ее объективных признаков. Дискуссионные моменты объективных признаков в преступлении оставления в опасности данного преступления, анализируется с учетом мнений отечественных и зарубежных ученых.

Annotation

Analysis of objective signs of being left danger

This article analyzed the objective signs of a crime and leaving in danger. The author investigate on the basis of modern conditions and determines the nature, degree of public danger of this crime also scientifically substantiates the types of it's objective signs. Controversial point of objective signs in of crime this criminal situation considered taking into account the opinions of domestic and foreign scientists.

12.00.10 – ҲУҚУҚИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ; ҲУҚУҚИ АВРУПО
12.00.10 – МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО; ЕВРОПЕЙСКОЕ ПРАВО

УДК: 341.1/8

Мамадамонов Умед Мулкамонович,
старший преподаватель кафедры международного
права и сравнительного правоведения юридического
факультета Российско-Таджикского (Славянского)
университета.

E-mail: mumed@yandex.ru

Тел.: (+992) 919-09-49-49.

**ФАКТОРЫ ИМПЛЕМЕНТАЦИИ НОРМ ПРАВА ВСЕМИРНОЙ ТОРГОВОЙ
ОРГАНИЗАЦИИ (ВТО) В НАЦИОНАЛЬНОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО РЕСПУБЛИКИ
ТАДЖИКИСТАН**

***Калидвожаҳо:** Созмони умумиҷаҳонии савдо; ҳуқуқи СУС; ҳуқуқи миллӣ; низоми ҳуқуқӣ; имплементатсия; ҷамоҳангсозӣ; омилҳо.*

***Ключевые слова:** Всемирная торговая организация; права ВТО; национальное право; правовая система; имплементация; гармонизация; факторы.*

***Keywords:** World Trade organization; WTO law; national law; legal system; implementation; harmonization; factors.*

В настоящее время международно-правовые акты являются неотъемлемой частью правовой системы в Республике Таджикистан, способные оказать существенное влияние на внутригосударственное законодательство.

Из истории международного права известно много случаев, когда имплементация норм международного права индивидуальными усилиями государств представляло собой сложный процесс, что является поводом для использования более эффективных организационных средств обеспечения имплементации международно-правовых норм, путем создания универсальных и региональных организаций. Совокупность средств обеспечения реализации международно-правовых норм, создаваемых совместными усилиями государств, принято называть международным механизмом имплементации.

В настоящее время права ВТО играют огромную роль в процессе гармонизации национальных правовых систем стран-членов. Права ВТО формировавшиеся в рамках международного права, создали прочную систему международно-правовых норм регулирующие международную торговлю. В процессе имплементации права ВТО в национальное законодательство Республики Таджикистан наряду с мерами нормотворчества, также были проведен комплекс

институциональных, организационных, кадровых и иных мероприятий.

К одному из основных факторов имплементации права ВТО в национальное законодательство Республики Таджикистан можно отнести интеграцию в многостороннюю торговую систему, а также гармонизацию национального законодательства с нормами международного права. Другим фактором имплементации права ВТО в национальное законодательство Республики Таджикистан является то, что каждый член ВТО обязан привести свой внутренний правопорядок в соответствие с многосторонними торговыми обязательствами.

Факторы имплементации играют огромное значение, как для развития международного права, так и национального законодательства.

Необходимость имплементации международного права детерминирована самостоятельностью их юрисдикционного пространства. В каждом юрисдикционном пространстве действует особая юридическая энергия, производная от природы международного и внутригосударственного права. В силу этого со стороны государства требуются определенные акты правового характера по приведению их в действие на территории государства. Акты по приведению в действие норм международного

права, международных договоров на территории государства, механизм их действия охватывается в международно-правовой доктрине категорией «имплементация международного права».

В советской научной литературе категория «имплементация» впервые обстоятельно была рассмотрена в монографии «Имплементация международного права» А.С. Гавардевского. В ней он рассматривает имплементацию как «целенаправленную организационно-правовую деятельность государств, предпринимаемую индивидуально, коллективно или в рамках международных организаций в целях своевременной, всесторонней и полной реализации принятых ими в соответствии с международными правовыми обязательствами» [4, с. 62].

Следует отметить, что именно данное определение имплементации, по нашему мнению, полностью охватывает всю сущность и значение данной категории, т.е. деятельность в целях осуществления (исполнения, реализации) международно-правовых обязательств тем или иным государствам.

Проблема имплементации является одной из дискуссионных в науке международного права. Ей посвящены многочисленные исследования ученых юристов-международников. Так, С.Ю. Марочкин, не употребляет термин «имплементация», заменяя его термином «реализация» [7, с. 174]. Л.П. Ануфриева считает термин имплементация «довольно условным» и использует термин «трансформация» [1, с. 345]. О.И. Тиунов под имплементацией понимает «перевод требований международно-правовой нормы требованиям национального права» [10, с. 208]. По мнению Ю.М. Колосова, имплементацией является система мер, которой государства обеспечивают фактическое выполнение на всей территории и всеми органами и лицами, находящимися под его юрисдикцией, принятых на себя международных обязательств [5, с. 9]. К.А. Бекяшев обозначает понятием имплементация «процесс реализации предписаний международной системы права во внутригосударственном праве» [2, с. 30]. И.И. Лукашук считает, что имплементация – это воплощение норм международного права в жизнь или «правоосуществление» [6, с. 159]. С.А. Раджабов отмечает, что «понятие имплементации включает в себя всю

многообразную деятельность по осуществлению целей международных норм: от выражения окончательного согласия государства на обязательность для него международного договора (в форме ратификации, утверждения, присоединения и т.д.), и затем применения такого договора в рамках международного, а если необходимо – внутригосударственного права, до практического исполнения требований этих норм [8, с. 82]. Б.А. Сафаров считает, что: «Теория имплементации сводится к положениям, согласно которым международное и внутреннее право представляют собой два различных правопорядка, где первый несмотря на то, что регулирует второй, имеет такие полномочия только с санкции норм внутреннего права» [9, с. 231-236].

Следует отметить, что процесс имплементации обеспечивается именно национальным правом государства, которое определяет механизм принятия и дальнейшей реализации норм международных договоров. Именно от национального законодательства зависит порядок принятия и реализации международных норм в национальном законодательстве. В процессе взаимного воздействия друг на друга международного права и национального законодательства можно достигнуть позитивного результата который преследуется обеими системами.

По нашему мнению, в процессе имплементации происходит процедура создания необходимых, благоприятных условий для дальнейшей реализации международных норм, т.е. в процессе имплементации не реализуется норма, а создаются условия для её дальнейшей реализации. Так как именно создание условий необходимы для ее реализации.

В основном разногласия касающиеся проблемы имплементации возникают в процессе рассмотрения форм имплементации международного права. По мнению Г.М. Вельяминова, «нормы международного права не действуют в государствах *ex proprio vigore* (своей собственной силой), но должны быть рецептированы в национальном праве. Это может быть генеральная рецепция или специальная» [3, с. 85].

Права ВТО являются системой комплексов норм, регулирующей международную торговлю. Права ВТО несомненно является частью международного

права (международного экономического права), способствующей процессу гармонизации законодательства государств-членов ВТО.

В настоящее время Всемирная торговая организация представляет собой международно-правовую систему, взаимосочетающийся конгломерат (пакет) всех Марракешских соглашений.

Следует отметить, что к Марракешскому соглашению о ВТО имеются приложения: Приложение 1 (Генеральное соглашение по тарифам и торговле 1994 г., Соглашение по сельскому хозяйству, Соглашение по применению санитарных и фитосанитарных мер, Соглашение по текстилю и предметам одежды, Соглашение по техническим барьерам в торговле, Соглашение по инвестиционным мерам, связанных с торговлей, Соглашение о применении статьи ГАТТ 1994 г., Соглашение о досмотре грузов перед отправкой, Соглашение о правилах происхождения товаров, Соглашение о процедурах лицензирования импорта, Соглашение о субсидиях и компенсационных мерах, Соглашение о чрезвычайных мерах, Генеральное соглашение по торговле услугами, Соглашение об аспектах интеллектуальной собственности, связанных с торговлей). Приложение 2 (Понимание о правилах и процедурах относительно урегулирования споров). Приложение 3 (Механизм пересмотра торговой политики). Приложение 4 (Соглашение по торговле воздушными судами гражданского назначения, Соглашение о правительственных закупках, Соглашение по молоку, Соглашение по мясу). Соглашения и связанные с ними документы юридического характера, включенные в Приложения 1,2 и 3 (так называемые «Многосторонние торговые соглашения»), составляют неотъемлемую часть Соглашения о ВТО и имеют обязательную силу для всех членов ВТО. Соглашения и связанные с ними документы юридического характера, включенные в Приложение 4, известны как «Торговые соглашения многостороннего характера». Они также составляют неотъемлемую часть Соглашения о ВТО для тех членов ВТО, которые выразили на это согласие, и имеют обязательную силу для указанных членов ВТО. Пункт 3 статьи 2 Соглашения об учреждении ВТО уточняет, что соглашения «не создают обязательств или прав для членов ВТО, которые их не приняли».

Нормативную составляющую правовой системы ВТО образуют: 1) международные договоры, принятые по итогам «Уругвайского раунда», а также соглашения, принятые уже в период существования ВТО; 2) министерские решения и заявления, принятые Комитетом по торговому переговорам от 15 декабря 1993 г.; 3) акты, принятые органами ВТО (регламенты, резолюции, решения); 4) положения документов, на которые сделаны ссылки в документах ВТО.

Основным объектом имплементации права ВТО в национальное законодательство являются внутренний правовой режим Республики Таджикистан, касающийся торговли. Чтобы обеспечить задачу унификации внутренних правовых систем, часть внутригосударственной компетенции ставится через систему ВТО под международно-правовое регулирование в рамках международной торговой системы. Тем самым правовая система ВТО постепенно приобретает элементы приоритетности и наднациональности.

Механизм имплементации права ВТО в национальное законодательство отражает тесную взаимосвязь внутригосударственного и международного права. Заключение международных договоров и оформление участия в них Республики Таджикистан, создает права и обязанности, прежде всего, для государства в целом как субъекта международного права. Международный договор порождает два вида разнопорядковых отношений. С одной стороны, это международные правоотношения, которые регулируются комплексом договорных норм и для государства являются самоисполнимыми. С другой стороны, это отношения между соответствующими органами государства-участника международного договора по поводу имплементации вытекающих из договора обязательств. Эти отношения должны быть урегулированы нормами внутригосударственного права, поэтому соответствующие договорные нормы являются несамоисполнимыми.

Анализ законодательства Республики Таджикистан показывает, что имплементация права ВТО в национальное законодательство Республики Таджикистан берет свое начало с мая 2001 года, когда Правительство Республики Таджикистан подало заявку для вступления во ВТО. На своем собрании, состоявшемся 18

июля 2001 года, Генеральный Совет создал Рабочую группу с целью рассмотрения заявления Правительства Республики Таджикистан по вступлению во ВТО в соответствии со статьей XII Марракешского соглашения об учреждении ВТО. Рабочая группа провела заседания 18 марта 2004 года, 26 апреля 2005 года, 6 октября 2006 года, 24 сентября 2009 года, 24 ноября 2010 года, 5 июля 2011 года, 8 марта 2012 года, и 9/26 октября 2012 года.

Также особое внимание в рамках имплементации права ВТО в национальное законодательство Республики Таджикистан следует выделить Постановление Правительства Республики Таджикистан от 31 октября 2014 года, № 691 о «Программа адаптации экономики Республики Таджикистан в связи с членством во Всемирной Торговой Организации».

Механизм имплементации права ВТО в национальное законодательство основывается на двух составляющих – это организационная и нормативная составляющие. Организационная составляющая способствовала подготовке необходимых мероприятий для дальнейшей реализации нормативной основы. В процессе организационной деятельности были задействованы представители министерств и ведомств задействованных в процессе вступления во ВТО.

Меры имплементационного характера можно классифицировать в зависимости от сферы регулируемых ими отношений:

1. Имплементационные меры в сельском хозяйстве;
2. Имплементационные меры в отношении рынка услуг;
3. Имплементационные меры в отношении интеллектуальной собственности и т.д.

Процесс имплементации права ВТО в национальное законодательство Республики Таджикистан основывается на национальной системе нормативного обеспечения, которое состоит из нормативных правовых актов определяющих порядок заключения и исполнения международных договоров, нормативных актов определяющих порядок дальнейшей реализации международных обязательств и нормативных правовых актов

обеспечивающих дальнейший контроль за исполнением данных норм.

Для эффективной имплементации права ВТО необходимо создание в рамках ВТО отдельных норм касательно форм и методов имплементации права ВТО в национальное законодательство государств-участников, что будет способствовать более эффективному использованию норм права ВТО, а также процесс вступления государств во ВТО.

Проведенный анализ влияния права на национальное законодательство Республики Таджикистан позволяет сделать вывод о том, что имплементация права ВТО в национальное законодательство Республики Таджикистан способствовало развитию национального законодательства, а также взаимодействию международного и внутригосударственного права. Процесс вступления государств-членов СНГ во ВТО также положительно влияет на дальнейшие процессы гармонизации законодательства и развитию торговых отношений между участниками СНГ.

Одним из положительных факторов имплементации права ВТО в национальное законодательство является возможность отстаивания национальных интересов воспользовавшись механизмом разрешения споров в рамках ВТО. Механизм разрешения споров в рамках ВТО является уникальной системой разрешения споров, где процесс исполнения решения органов по разрешению споров ВТО контролируется до момента исполнения этого решения.

Положительным фактором имплементации права ВТО в национальное законодательство является то, что законодательство Республики Таджикистан также адаптировано для вступления в Евразийский экономический союз (ЕАЭС), так как в законодательствах четырех членов ЕАЭС из пяти: Республики Армении, Киргизской Республики, Российской Федерации и Республики Казахстан имплементировано право ВТО. Интеграция Республики Таджикистан в ЕАЭС будет способствовать более эффективным и плодотворным взаимоотношениям с другими государствами-участниками ЕАЭС, в частности, связанное с участием в едином рынке труда.

Список литературы:

1. Ануфриева Л.П. Соотношение международного публичного и международного частного права: правовые категории. М.: Спарк, 2002. -С. 345
2. Бекашев К.А., Волосов М.Е. Международное публичное право. Практикум. М.: Проспект 2000 -С.30
3. Вельяминов Г.М. Международное экономическое право и процесс (Академический курс): Учебник.-М.: 2004 -С.85
4. Гавердовский, А.С. Имплементация норм международного права. / А.С. Гавердовский – Киев: Вища школа 1980-С.62.
5. Колосов Ю.М. Международное право. Учебник /Под ред. Колосова Ю.М., Кривчиковой Э.С.М.: Международные отношения, 2000.-С.9
6. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть. Учебник. М.: Бек, 1996 -С.159
7. Марочкин С.Ю. Реализация норм международного права. Международное право. Учебник / Под ред. Игнатенко Г.В., Тиунова О.И. М.:Инфра-М, 1999-С.174
8. Раджабов С.А. Имплементация норм международного гуманитарного права в Республике Таджикистан: проблемы теории и практики: дис...-д-ра юрид. наук: 12.00.10 // -М.2008.-С.82
9. Сафаров Б.А. Формы и способы воплощения норм международно-правовых актов по правам человека в национальную правовую систему// Пробелы в российском законодательстве №1, 2014 -С 231-236.
10. Тиунов О.И. Международное гуманитарное право. М.: Инфра-М Норма, 1999-С 208.

Аннотация

Омилҳои имплементатсияи меъёрҳои ҳуқуқи Созмони умумиҷаҳонии савдо (СУС) дар қонунгузории миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур омилҳои имплементатсияи ҳуқуқи Созмони умумиҷаҳонии савдо дар қонунгузории миллии баррасӣ мешавад. Имрӯз, дар доираи Созмони умумиҷаҳонии савдо низоми қавии ҳуқуқи ташаққул ёфтааст, ки ба рушди низоми ҳуқуқи кишварҳои аъзо мусоидат мекунад. Ҷумҳурии Тоҷикистон 2 март 159-умин узви комилҳуқуқи Созмони умумиҷаҳонии савдо шуд. Раванди имплементатсияи ҳуқуқи Созмони умумиҷаҳонии савдо ба қонунгузории миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба рушд ва такмили низоми миллии ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат намуд.

Аннотация

Факторы имплементации норм права Всемирной торговой организации (ВТО) в национальное законодательство Республики Таджикистан

В данной статье рассматриваются факторы имплементации права Всемирной торговой организации в национальное законодательство. На сегодняшний день в рамках Всемирной торговой организации образовалась прочная правовая система, способствующая развитию правовых систем государств-членов. Республика Таджикистан 2 марта 2013 г. стала 159-м полноправным членом Всемирной торговой организации. Процесс имплементации права Всемирной торговой организации в национальное законодательство Республики Таджикистан способствовал развитию и совершенствованию национальной правовой системы Республики Таджикистан.

Annotation

Factors of the implementation of the law of the World Trade Organization (WTO) in the national legislation of the Republic of Tajikistan

This article examines the factors of the implementation of the law of the World Trade Organization in national legislation. Today, within the framework of the World Trade Organization, a strong legal system has been formed, contributing to the development of the legal systems of the member states. The Republic of Tajikistan on March 2 became the 159th full member of the World Trade Organization. The process of implementing the WTO law into the national legislation of the Republic of Tajikistan has contributed to the development and improvement of the national legal system of the Republic of Tajikistan.

УДК: 341.215.43

Давлатов Хизр Хакимович,

старший преподаватель кафедры международного права и сравнительного правоведения юридического факультета Российско-Таджикского (Славянского) университета.

E-mail: davlatov.khizr@gmail.com

Тел.: (+992) 900-09-09-84.

АНАЛИЗ ОСНОВНЫХ ПОЛОЖЕНИЙ МЕЖДУНАРОДНОЙ КОНВЕНЦИИ ООН О ЗАЩИТЕ ПРАВ ВСЕХ ТРУДЯЩИХСЯ-МИГРАНТОВ И ЧЛЕНОВ ИХ СЕМЕЙ ОТ 18 ДЕКАБРЯ 1990 ГОДА

Калидвожахо: *СММ; конвенсия; ҳуқуқҳои муҳоҷирон; ҳуқуқи байналмилалӣ; амнияти миллӣ; фарзандони муҳоҷирони меҳнатӣ.*

Ключевые слова: *ООН; конвенция; права мигрантов; международное право; национальная безопасность; дети трудящихся-мигрантов.*

Keywords: *UN; convention; international law; migrants' rights; host country; national security; children of migrant workers.*

Вопрос защиты прав мигрантов в XX столетии возникал в повестке международного сообщества неоднократно. Следует заметить, что в целом, проблема защиты прав мигрантов рассматривалась еще на заре прошлого века. Лига наций в период своей активной деятельности проделала определенную работу в разрешении проблемы вынужденной миграции. Первая мировая война положила конец длительному периоду существования крупных империй. Распад Османской империи и геноцид армянского населения, а также революция 1917 года в Российской империи и начавшаяся гражданская война стали благоприятной почвой для массового исхода беженцев из своих стран. Для разрешения данной проблемы Лига наций в 1921 году учредила пост Верховного комиссара по делам русских беженцев главой которого назначили видного общественного деятеля Фридьофа Нансена, в задачи которого входило:

- определение правового статуса беженцев;
- создание эффективных механизмов по оказанию помощи беженцам;
- размещение беженцев в принимающих государствах[4,с.33].

В дальнейшем Лига наций создала аналогичные механизмы защиты и в отношении армянских беженцев. Таким образом, международные институты в начале XX столетия, больше в силу существующей сложной политической ситуации на международной арене, чем исключительно по собственной инициативе, заложили основу в

фундамент правозащитного механизма в области миграции.

Затрагивая вопрос защиты прав трудящихся-мигрантов, следует отметить, что в отличие от беженцев, данный институт начал формироваться значительно позже и привлёк внимание государств-членов Организации Объединённых Наций (далее – ООН) только во второй половине XX века. Главным достижением ООН в данном направлении является принятие Международной конвенции ООН о защите прав трудящихся-мигрантов и членов их семей от 18 декабря 1990 года. Данный международно-правовой акт был полностью посвящен вопросу защиты прав трудящихся-мигрантов. В этом было его преимущество, в отличие от ранее принятых договоров правозащитного толка, которые закрепляли нормы о правах человека в самом широком смысле.

Международная конвенция о защите прав всех трудящихся-мигрантов и членов их семей вступила в силу 1 июля 2003 года. По состоянию на 1 октября 2005 года ее ратифицировали или к ней присоединились 33 государства (далее – Конвенция ООН). Она является всеобъемлющим международным соглашением, который посвящен защите прав трудящихся-мигрантов и членов их семей. В ней особо выделена связь между миграцией и правами человека - одна из важнейших тем политики, которая привлекает к себе растущее внимание во всем мире.

Рассматриваемая конвенция определяет основные права трудящихся-мигрантов и формирует принципы, и меры их защиты в течение всего времени пребывания в другой стране, независимо от того, легально оно или нелегально. Трудящиеся - мигранты трактуются не столько как экономические, сколько как социальные субъекты[3,с.55].

Как и все международные соглашения в области прав человека, Конвенция ООН утвердила международные стандарты защиты прав трудящихся-мигрантов и членов их семей. Её положения служат образцом для внедрения их в национальные правовые системы. Государства-участницы Конвенции ООН обязаны реализовывать её нормы в своей юрисдикции.

Положения Конвенции ООН применяются в течении всего процесса миграции трудового мигранта и членов его семьи, это касается подготовки, выезда и в плоть до возвращения мигранта и членов его семьи в страну происхождения (ст.1).

По смыслу Конвенции ООН «трудящийся-мигрант» означает лицо, которое будет заниматься, занимается или занималось оплачиваемой деятельностью в государстве, гражданином которого он или она не является. Соглашение дает достаточно широкую терминологическую базу: «трудящийся-мигрант», «приграничный трудящийся», «сезонный трудящийся», «моряк», «трудящийся, занятый на стационарной прибрежной установке», «трудящийся, работа которого связана с переездами», «трудящийся на проекте», «трудящийся целевого найма» (ст.2).

Конвенция ООН закрепляет категорию лиц, которые в качестве трудящихся-мигрантов рассматриваться не могут, хотя их деятельность также связана с переездом из одной страны в другую. К ним относятся:

- лица, направленные международными межправительственными организациями и лица, направленные и наделенные государствами официальными полномочиями, деятельность которых регулируются общим международным правом;

- лица, направленные государством от его имени вне его территории, которые участвуют в осуществлении программ развития или других программ сотрудничества, допуск и статус которых регулируется соглашением с

государством работы по найму и которые в соответствии с этим соглашением не считаются трудящимися-мигрантами;

- инвесторы;

- беженцы и лица без гражданства;

- студенты и стажеры;

- моряки и трудящиеся, занятые на стационарной прибрежной установке, которым не было выдано разрешение на проживание и участие в оплачиваемой деятельности в государстве работы по найму (ст.3).

Под термином «члены семьи» подразумевают лиц, состоящих в браке с трудящимися-мигрантами, а также их детей (ст.4).

III-ю часть Конвенции ООН можно назвать центральной, исходя из содержания текста договора, так как она непосредственно закрепляет права трудящихся-мигрантов и членов их семей.

Трудящиеся-мигранты и члены их семей имеют право выезжать из любого государства, в том числе страны своего происхождения без каких-либо ограничений. Исключением в данном правиле могут выступать только случаи, когда это может угрожать национальной безопасности, здоровью, нравственности населения (ст.8).

Особое внимание уделено вопросу недопущения вовлечения мигрантов и членов их семей в рабство или подневольное состояние. Трудящийся-мигрант и члены его семьи не должны привлекаться к принудительному труду (ст.11).

Трудящиеся-мигранты и члены их семей могут свободно исповедовать свою религию как единолично, так и сообщая с другими лицами, если это не несет угрозы для охраны общественной безопасности, порядка и морали (ст.12). Аналогичные нормы закреплены и в части свободного выражения своих взглядов трудящимися-мигрантами и членами их семей (ст.13).

Право собственности мигрантов также находится под защитой Конвенции ООН. В случае экспроприации собственности мигрантов или членов их семей, государство обязано предоставить справедливую и надлежащую компенсацию (ст.15).

Трудящиеся-мигранты и члены их семей пользуются всем спектром процессуальных прав, наряду с гражданами страны пребывания без какой-либо дискриминации (ст.ст. 14-25)

Конвенция ООН наделяет мигрантов правом принятия участия в собраниях и мероприятиях профсоюзов и любых других ассоциаций, созданных в соответствии с законом с целью защиты их экономических, социальных, культурных и других интересов, подчиняясь только правилам соответствующей организации (ст.26).

Дети трудящихся-мигрантов имеют все базовые права, независимо от статуса своих родителей. Особое внимание уделяется праву ребенка на образование.

Каждый ребенок трудящегося-мигранта имеет основное право на образование на основе равенства обращения с гражданами соответствующего государства. Не может быть отказано в посещении государственных дошкольных учебных заведений или школ, или ограничено это посещение по причине отсутствия постоянного статуса, в том, что касается пребывания или занятости любого из родителей, или по причине отсутствия постоянного статуса, в том, что касается пребывания такого ребенка в государстве (ст.ст.29-30)

Трудящиеся-мигранты и члены их семей по окончании своего пребывания в государстве работы по найму имеют право переводить свои заработанные средства и сбережения и, в соответствии с применимым законодательством соответствующего государства, вывозить свое личное имущество и вещи (ст.32).

Перечень прав и свобод, закрепляемых в тексте Конвенции ООН довольно широк. По нашему мнению, разработчики данного документа проделали довольно серьезную работу для всеобъемлющей защиты прав трудящихся-мигрантов на универсальном уровне. Можно утверждать о прогрессивности и своевременности соглашения. Однако проблема Конвенции ООН заключается в иной плоскости: на сегодняшний день ее подписало довольно малое количество государств,

ратификационный процесс с момента принятия серьезно затянулся.

В данном контексте не можем не согласиться с мнением Е.В. Киселевой, которая утверждает, что из всех основных договоров по правам человека, Конвенция 1990 г. характеризуется тремя словами «самый»: является самым длинным по содержанию документом; договором, имевшим самый долгий срок до вступления в силу; до сих пор остается самым не ратифицированным договором[1,с.214].

К сожалению, даже спустя столь длительное время с момента принятия, принимающие государства не проявляют особого интереса к вопросу присоединения к данному договору. На наш взгляд, первоочередной задачей ООН на сегодняшний день в области трудовой миграции является проведение серьезной кампании по вовлечению насколько можно более широкого круга государств к ратификации данного соглашения. Без поддержки крупных держав Конвенция ООН так и останется договором государств происхождения трудящихся-мигрантов.

Активизация ратификационного процесса в данной области имеет особую актуальность еще в свете того, что миграционные процессы имеют тенденцию роста во всех регионах мира. Так, по данным ООН в 2019 году число мигрантов достигло отметки в 272 миллионов. В то время как еще в 2000 году в мире число мигрантов составляло порядка 173 миллиона человек[2]. Приведенные статистические данные отчетливо демонстрируют, что проблемы в области международной миграции еще долго будут находиться на повестке всего международного сообщества. В связи с чем, особую актуальность приобретает вопрос определения и выработки действенных механизмов защиты прав мигрантов на многосторонней основе.

Список литературы:

1. Международно-правовое регулирование миграции [Текст] : учеб. пособие / Е. В. Киселева. – М.: РУДН, 2012. – 398 с.
2. Официальный сайт ООН. Миграция // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.un.org/ru/sections/issues-depth/migration/index.html> (дата обращения: 10.01.2021г.)
3. Прудникова Т.А. Международно-правовое регулирование трудовой миграции : диссертация... кандидата юридических наук : 12.00.10 Москва, 2007. - 188 с.
4. Сарашевский Ю. Л. Роль Лиги Наций в формировании права беженцев // Белорусский журнал международного права и международных отношений. 2000. № 1. С.33-36.

Аннотатсия

Таҳлили муқаррароти асосии Конвенсияи байналмилалии СММ оид ба ҳимояи ҳуқуқи ҳамаи муҳоҷирони меҳнатӣ ва аъзоёни оилаҳои онҳо аз 18 декабри с 1990.

Дар ин мақола фаъолияти СММ дар соҳаи ҳимояи ҳуқуқи муҳоҷирони меҳнатиро таҳлил карда мешавад. Раванди ҳимояи ҳуқуқи муҳоҷирон ҳам аз нигоҳи таърихӣ ва ҳам дар заминаи мушкилоти ҳалталаб баррасӣ мешавад. Дар мақола ба таҳлили муқаррароти асосии Конвенсияи байналмилалии СММ оид ба ҳимояи ҳуқуқи муҳоҷирони меҳнатӣ ва аъзоёни оилаҳои онҳо, ки 18 декабри соли 1990 қабул карда шудааст, диққат дода мешавад.

Аннотация

Анализ основных положений Международной конвенции ООН о защите прав всех трудящихся-мигрантов и членов их семей от 18 декабря 1990 года

В статье проведен анализ деятельности ООН в области защиты прав трудящихся-мигрантов. Процесс защиты прав мигрантов рассмотрен как в исторической ретроспективе, так и в контексте актуальных проблем. Основной акцент в статье сделан на анализ основных положений Международной конвенции ООН о защите прав трудящихся-мигрантов и членов их семей от 18 декабря 1990 года.

Annotation

Analysis of the main provisions of the UN international convention on the protection of the rights of all migrant workers and members of their families of December 18, 1990

This article analysis the activities of the UN in the field of protecting the rights of migrant workers. The process of protecting the rights of migrants is considered both in historical retrospect and in the context of urgent problems. The article focuses on the analysis of the main provisions of the UN International Convention on the Protection of the Rights of Migrant Workers and Members of Their Families on December 18, 1990.

УДК: 341.1/8

Рахмонзода Шерали,

соискатель Института философии, политологии и права им. А.М. Баховаддинова Национальной академии Наук Таджикистана.

E-mail: sherali.rk@gmail.com

Тел.: (+992) 989-07-00-07.

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН ПО ПРОБЛЕМАМ ИЗМЕНЕНИЯ КЛИМАТА

Калидвожаҳо: Конвенсияи қолабии СММ оид ба тағйирёбии иқлим 1992; Протоколи Киотои 1997; ҳуқуқи байналмилалӣ муҳити зист; ҳуқуқҳои экологии инсон; тағйирёбии иқлим; ҳамкориҳои байналмилалӣ-ҳуқуқӣ дар соҳаи ҳифзи муҳити зист.

Ключевые слова: Рамочная конвенция ООН об изменении климата 1992; Киотский протокол 1997; международное право охраны окружающей среды; экологические права человека; изменения климата; международно-правовое сотрудничество.

Keywords: UN Framework Convention on Climate Change 1992; Kyoto Protocol 1997; international environmental law; environmental human rights; climate change; international legal cooperation.

В последние годы большинство государств мира озабочены последствиями изменения климата, заметно возрастает отрицательное воздействие изменения климата на состояние окружающей среды. Изменение климата превращается в глобальный вопрос. В Послании Президента Республики Таджикистан, Лидера нации, уважаемого Эмомали Рахмона Маджлиси Оли 26 января 2021 году этому вопросу было обращено особое внимание. В нем было сказано: «Таджикистан благодаря последовательной реализации своей внешней политики, к сегодняшнему дню также сумел внести значительный вклад в дело рассмотрения и решения различных глобальных проблем. На этой основе Таджикистан на международной арене получил признание как ведущая страна в решении актуальных вопросов безопасности, воды, экологии и изменения климата» [8].

Таджикистан является наиболее уязвимой страной Центральной Азии, сильно подверженной воздействию изменения климата. Колебание стока рек и его влияние на производство гидроэлектроэнергии и аграрной продукции и таяние ледников, это лишь некоторые примеры бесчисленных явлений воздействия на изменения климата в Таджикистане. С экологической позиции климат – «многолетний режим погоды, характерный для данной местности» [2, с.81] или это «синтез погодных условий данного района, характеризуемый долгосрочным

статистическими данными метеорологических элементов (явлений) в этом районе» [3, с.50]. В последние годы в мире были зафиксированы физические признаки изменения климата, относящийся к росту температуры на земле и в океане, таяние ледников и увеличение уровня воды в Мировом океане ускоренными темпами и др.

В Заявлении Всемирной метеорологической организации ООН о состоянии глобального климата отмечается «растущее воздействие погодных и климатических явлений на социально-экономическое развитие, здоровье человека, миграцию и перемещение населения, продовольственную безопасность, наземные и морские экосистемы» [17, с.3].

Проведению международного и регионального сотрудничества государств в области изменения климата и его влияния на окружающую среду трубуют многие факторы: экологического, техногенного, экономического и политического характера. Фактор экологического кризиса представляет собой нарушение равновесия в природных системах между их составными частями: водой, воздухом, почвой, животным миром, человеком и его деятельностью. Факторы техногенного характера, особенно отчетливо это свойство проявляется при загрязнении атмосферного воздуха и водных объектов. Факторы экономического характера связаны с

углублением международного разделения труда. Факторы политического характера оказывают влияние на формирование международно-правовой природоохранительной доктрины, к ним относятся: обеспечение прочного мира и безопасности; снижение локальных военных конфликтов; ограничение гонки вооружений, и в первую очередь нераспространение ядерного оружия [10 с.5].

Рост глобального экологического кризиса связан с демографическим взрывом и необходимостью удовлетворения растущих материальных потребностей людей, что зависит от расширения масштабов хозяйственной деятельности и обуславливает рост антропогенной нагрузки на окружающую среду. С целью предотвращения антропогенного изменения климата в 1977 была подписана Конвенция о запрещении военного или любого иного враждебного использования средств воздействия на природную среду. Указом Президента Республики Таджикистан от 16 сентября 1999 года, № 1348, Таджикистан присоединился к упомянутой Конвенции. Антропогенное изменение климата во многом это результат хозяйственной деятельности. Это явление получило название «парникового эффекта». Он возникает в результате накопления в атмосфере двуокси углерода, следствием чего является потепление климата. Глобальные климатические, биологические, геологические, химические процессы и природные экосистемы тесно связаны между собой: изменения в одном из процессов могут сказаться на других. Попытка ее разрешения была предпринята на Международной конференции ООН по окружающей среде и развития, проведенной в 1992 г. в Рио-де-Жанейро, на которой была открыта для подписания Рамочная конвенция ООН об изменении климата (РКИК ООН). Предоставленная конвенция заложила базу для действий, ориентированных для стабилизации концентрации парниковых газов в атмосфере, дабы избежать антропогенного вмешательства в климатическую систему. РКИК ООН вступила в силу 21 марта 1994 г., в настоящее время имеет почти универсальный состав из 197 государств-членов. Цель документа – добиться стабилизации концентрации парниковых газов в атмосфере на таких условиях, которые не будут оказывать опасное воздействие на глобальную

климатическую систему. Решение данной задачи предполагалось осуществить в сроки, достаточные для естественной адаптации экосистем к изменению климата, позволяющие не ставить под угрозу производство продовольствия и обеспечивающее дальнейшее экономическое развитие на устойчивой основе. Согласно РКИК ООН, парниковые газы – такие газообразные составляющие атмосферы, как природного, так и антропогенного происхождения, которые поглощают и переизлучают инфракрасное излучение [2, 81].

В интересах развития международного сотрудничества в области охраны окружающей среды и защиты климатической системы в интересах нынешнего и будущего поколений, а также признавая, что изменение климата Земли и его неблагоприятные последствия являются предметом общей озабоченности человечества, Республика Таджикистан приняла на себя обязательства вступить во всеобщую борьбу против глобального потепления и его негативных последствий, ратифицировав Рамочную конвенцию ООН об изменении климата в 1998 году и приняв на себя обязательства как Страна Конвенции, не включенная в Приложение 1. В Таджикистане создана законодательная и институциональная основа для действий по проблеме изменения климата. Агентство по гидрометеорологии Комитета охраны окружающей среды при Правительстве Республики Таджикистан координирует мероприятия по решению проблем климата в Таджикистане. Поскольку Таджикистан – небольшая страна, его доля в общемировом объеме выбросов ПГ довольно мала. Таджикистан имеет самый низкий в Центральной Азии уровень выбросов CO₂ на душу населения, и на его долю приходится лишь около 2–3% общего объема выбросов CO₂ в регионе. «Поэтому, наша страна за счет выброса парниковых газов занимает в мире 135 место, что является ценным вкладом Таджикистана в решении глобальных проблем. Это означает, что в масштабе региона объем выбросов парниковых газов в Таджикистане на каждого человека самый малый, и это является нашим вкладом в улучшении экологической ситуации региона и планеты. Широкое использование возобновляемых источников энергии, больше всего гидроэнергетики, способствовало нам достичь таких результатов» [9].

В соответствии со статьей 4.1 РКИК ООН согласно требованиям для Сторон Конвенции, не включенных в Приложение 1, для Сторон конвенции, заинтересованных лиц и широкого круга читателей установлена обязанность для ее участников разрабатывать, периодически обновлять, публиковать и представлять Конференции сторон национальные кадастры антропогенных выбросов из источников и абсорбции поглотителями (любой процесс, вид деятельности или механизм, который абсорбирует парниковый газ) всех парниковых газов, не регулируемых Монреальским протоколом по веществам, разрушающих озоновый слой. А также в соответствии со статьей 12.1 РКИК ООН направляют Конференции Сторон информацию, касающуюся осуществления РКИК ООН [8].

РКИК ООН предусмотрено оказание финансовой помощи развивающимся странам для содействия в проведении измерения потоков парниковых газов. Для передачи средств создана специальная группа из представителей Глобального экологического фонда, Программы развития ООН, Программы ООН по окружающей среде (ЮНЕП), Международного банка реконструкций и развития и других органов.

Республика Таджикистан несет только общие обязательства, такие как сбор соответствующей информации, предоставление в РКИК ООН национальных отчетов по инвентаризации парниковых газов (ПГ) и проведение исследований в области уязвимости и смягчения последствий изменения климата.

Республика после взятия обязательств перед РКИК ООН с 1990 по 2014 годы предоставила три Национальных Сообщения об изменении климата. Первое Национальное Сообщение Республики Таджикистан [6] (2001-2002 гг.) было предоставлено Секретариату РКИК ООН в 2003 г., которое состояло из двух фаз. Второе Национальное Сообщение Республики Таджикистан [1] (2005-2008 гг.) было подготовлено и сдано Секретариату РКИК ООН в 2008 г. Третье Национальное Сообщение Республики Таджикистан [13] было предоставлено в 2014 г. На данном этапе на стадии разработки находится Четвёртое Национальное сообщение Республики Таджикистан по изменению климата.

Более того, Республикой Таджикистан в 2018 г. был подготовлен и предоставлен Первый

двухгодичный доклад по инвентаризации парниковых газов по РКИК ООН [7]. Нужно подчеркнуть, что на данный момент ведётся работа над подготовкой Четвёртого Национального сообщения Республики Таджикистан по изменению климата.

В 2015 г. на 21-ой Конференции Сторон РКИК ООН Таджикистан представил отчет о своем Предполагаемом национально определяемом вкладе. При условии значительной международной финансовой поддержки и передачи технологий, Таджикистан предполагает возможным добиться к 2030 г. снижения выбросов ПГ до 65–75% от уровня 1990 г. В отсутствие существенного дополнительного финансирования, к 2030 г. объем выбросов можно будет сократить лишь до 80–90% от уровня 1990 г. В базовом 1990 г. объем выбросов ПГ составил 25,5 млн. тонн в эквиваленте CO₂. Нынешний вклад Таджикистана в мировые выбросы ПГ оценивается менее чем в 0,02% [5, с.131].

В развитие Рамочной конвенции Организации Объединенных Наций об изменении климата, были разработаны экономические механизмы международного сотрудничества по снижению выбросов парникового газа и поддержки мер по адаптации к климатическим изменениям, включенные в Киотский протокол к РКИК, принятый в декабре 1997 г. в Киото (Япония) и ратифицированный 126 странами мира. 16 февраля 2005 вступил в силу Киотский протокол к РКИК ООН - международное соглашение о стабилизации за выбросы парниковых газов в 2008-2012гг. Для вступления соглашения в силу его должны были ратифицировать не менее 55 стран, на долю которых по состоянию на 1990 г. приходилось не менее 55% мировых выбросов. Киотский протокол международное соглашение, цель которого является сокращения выбросов парниковых газов для того чтобы противодействовать глобальному потеплению. Киотский протокол в настоящее время насчитывает 192 стран-участников. С 2008 г. начался первый период действия Киотского протокола и в 2012 г. закончился. Киотский протокол был ратифицирован Таджикистаном, 29 декабря 2008 года (Постановление МО РТ, № 1142).

Киотский протокол предусматривает три гибких инструмента сокращения выбросов: международную торговлю квотами, совместное осуществление действий и механизм чистого развития (МЧР). Они способствуют созданию единиц сокращений выбросов, которые используются промышленно развитыми странами для выполнения их количественных обязательств по Киотскому протоколу. Механизм Чистого Развития (МЧР) позволяет Сторонам, не входящим в Приложение 1, добиться стабильного развития и тем самым внести дополнительный вклад в достижение итоговой цели Конвенции. Механизм чистого развития направлен на привлечение инвестиций в развивающиеся страны. Для Таджикистана Механизм чистого развития является одним из источников финансово-технологической помощи для сокращения выбросов парниковых газов и улучшения естественных поглотителей углерода. Таджикистан получил право на осуществление проектов в рамках Механизма чистого развития. Таджикистан может участвовать в работе рыночного механизма, предназначенного как для развитых, так и развивающихся стран. Однако прежде он должен выполнить ряд базовых требований, начиная с согласия признать юридически обязательный характер Киотского протокола и заканчивая созданием специальных национальных структур и разработкой соответствующих процедур для обеспечения функционирования МЧР на территории страны. Кроме того, для соблюдения всех требований необходимы конкретные правовые меры на национальном уровне.

Для того чтобы выступить принимающей стороной проекта МЧР, необходимо выполнить следующие основные требования:

- a) иметь назначенный национальный орган (ННО);
- b) разработать национальные принципы и правила оценки проекта МЧР;
- c) соответствовать критериям приемлемости МЧР;
- d) обеспечить создание потенциала для МЧР [4 с.7].

После претерпевшей неудачу Копенгагенской конференции по климату (декабрь 2009 г.) [16, с. 1], а также климатических конференций, проведенных в Бонне (середина 2010 г.) и Мехико (ноябрь 2010 г.), в 2012 г. был согласован второй период

действия обязательств, с учетом поправки к Киотскому протоколу, принятый в Дохе (Катар) в декабре 1997 г. [15]. в соответствии со ст.20 и ст. 21 Киотского протокола. Для выступления в силу она должна быть принята 144 государствами [14 с.6]. По состоянию на 28 октября 2020 г. 147 государств сдали на хранение свои документы о принятии, поэтому порог для вступления в силу Дохинской поправки был достигнут. Поправка вступила в силу 31 декабря 2020 года.

Республика Таджикистан все еще не подписала Дохинскую поправку к Киотскому Протоколу к Рамочной конвенции ООН об изменении климата. Дохинская Поправка включает: новые содержащиеся в приложении I обязательства сторон Киотского протокола, которые договорились взять обязательства на второй период действия обязательств с 1 января 2013 года по 31 декабря 2020 года; пересмотренный перечень парниковых газов, о выбросах которых стороны обязуются сообщать в течение второго периода действия обязательств; и поправки к некоторым статьям Киотского протокола, которые касаются первого периода действия обязательств и нуждаются в обновлении на второй период действия обязательств. Нужно подчеркнуть, что Киотский протокол неизменно служит важной составной частью и «краеугольным камнем» международного механизма противодействия изменению климата. Подписание Дохинской поправки к Киотскому протоколу, имеющей обязательную юридическую силу, является важной задачей. Лишь в случае ратификации этой поправки можно обеспечить начало выполнения второго периода обязательств по Киотскому протоколу.

Итогом 21-й Международной Конференции Сторон Рамочной конвенции Организации Объединенных Наций об изменении климата, прошедшей 30 ноября 2015 года, в Париже (Франция), стало принятие Соглашения по климату, которое предусматривает меры по снижению содержания углекислого газа в атмосфере начиная с 2020 г. Выступая на упомянутой Конференции Сторон Президент Республики Таджикистан, Лидер нации, уважаемый Эмомали Рахмон отметил, что, хотя доля Республики Таджикистан в объеме выбросов парниковых газов в глобальном масштабе невелика, однако, Таджикистан является одной

из наиболее климатически уязвимых стран мира к воздействиям изменениям климата [12]. 22 апреля 2016 г. Таджикистан подписал Парижское соглашение 2015 г. и Парламент Таджикистана 16 февраля 2017 года ратифицировал упомянутое Соглашение. Хотя в настоящее время вклад Таджикистана в глобальные выбросы парниковых газов очень мал, Таджикистан крайне уязвим к воздействиям изменения климата. В соответствии с данным соглашением все страны обязуются принять меры к тому, чтобы

повышение общемировой температуры составило значительно менее 2°C, а с учетом серьезности существующих рисков – 1,5°C. Ратификация Соглашения Парламентом Таджикистана стала важным шагом, призывающим другим странам с более высокими выбросами тоже ратифицировать его. Однако в указанном документе отсутствуют механизмы понуждения стран к выполнению принятых обязательств, декларированных национальных целей, а также обеспечения обязательности их достижения.

Список литературы:

1. Второе Национальное Сообщение Республики Таджикистан по Рамочной Конвенции ООН об изменении климата. Душанбе, 2008. – 93 с., с.ил.
2. Ермолина М.А. Международное экологическое право и природоохранные режимы: учебное пособие для вузов. – Москва: Издательство Юрайт, 2020. С.81
3. Иллюстрированный русско-таджикский словарь терминов по гидрометеорологии и изменению климата. Агентство по гидрометеорологии Комитета по охране окружающей среды при Правительстве Республики Таджикистан. 2020. С.50
4. Каюмов А.К. Реализация Киотского протокола к Рамочной Конвенции ООН об изменении климата в Таджикистане. – Душанбе, 2008 - С.7.
5. Обзоры результативности экологической деятельности Республики Таджикистан. Третий обзор. ООН Нью-Йорк, 2017. С.131.
6. Первое Национальное Сообщение Республики Таджикистан по Рамочной Конвенции ООН об изменении климата – Душанбе: Таджикгидромет, 2003. 136 с.: ил. и библиогр.
7. Первый двухгодичный доклад Республики Таджикистан по инвентаризации парниковых газов по Рамочной Конвенции ООН об изменении климата. Душанбе, 2018. – 115 с., с ил. и. библи.
8. Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера нации, уважаемого Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» от 26.01.2021. URL: <http://president.tj/ru/node/25006>
9. Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера нации, уважаемого Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» от 26.12.2019. URL: <http://president.tj/ru/node/21977>
10. Раджабов С.А. Факторы, влияющие на изменение климата и окружающую среду // Газета «Минбари хукукшинос» («Трибуна юриста»). 2020. № 3-4 (127-128). С.5
11. Рамочная конвенция Организации Объединенных Наций об изменении климата от 9 мая 1992 года. // URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/climate_framework_conv.shtml
12. Речь Президента Таджикистана на 21-ой Конференции участников Рамочной конвенции ООН об изменении климата. URL: <https://mfa.tj/ru/main/view/1181/rech-prezidenta-tadzhikistana-na-21-oi-konferentsii-uchastnikov-ramochnoi-konventsii-oon-ob-izmenenii-klimata>
13. Третье Национальное сообщение Республики Таджикистан по Рамочной Конвенции ООН об изменении климата. Душанбе, 2014. – 167 с., с ил. и библи.
14. Doha Amendment to the Kyoto Protocol. Doha, 8 December 2012. P.6
15. Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change. Kyoto, 11 December 1997. United Nations 1998.
16. Summary of the Copenhagen Climate Change Conference: 7-19 December 2009. Vol. 12 No 459. Published by the International Institute for Sustainable Development (ISSD) P.1
17. WMO Statement on the State of the Global Climate in 2020. WMO-No. 1248. P.3

Аннотатсия

Ҳамкории байналмилалӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масоили тағйирёбии иқлим

Дар мақола ҳамкории байналмилалӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи тағйирёбии иқлим ҳамачониба таҳлил карда шудааст. Таваҷҷуҳи махсус ба Конвенсияи қолабии СММ оид ба тағйирёбии иқлим (Рио-де-Жанейро, с. 1992) ва Протоколи Киото ба Конвенсияи СММ (Киото, с. 1997) ва дигар санадҳои байналмилалӣ-ҳуқуқие, ки масъалаҳои тағйирёбии иқлимро танзим мекунанд, дода шудааст. Ба назари муаллиф, таҳия ва қабули конвенсияҳои баррасишудаи байналмилалӣ қадами нав ва муҳимтарин дар ҷараёни қабул ва татбиқи тадбирҳо барои ба эътидол овардани консентратсияи газҳои гулхонаӣ дар атмосфера гардид, ки пеш аз ҳама барои пешгирии даҳолати хатарноки антропогенӣ ба системаи иқлим мебошанд. Ҳангоми таҳқиқи ин мавзӯ муаллиф, ба уҳдадорихои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аз Конвенсияи СММ оид ба тағйирёбии иқлим ва Протоколи Киотогӣ ба он, инчунин аз дигар санадҳои ҳуқуқии байналмилалие, ки Тоҷикистон онро эътироф кардааст, диққати махсус додааст.

Аннотация

Международно-правовое сотрудничество Республики Таджикистан по проблемам изменения климата

В статье проведена попытка всестороннего анализа международно-правового сотрудничества Республики Таджикистан в сфере изменения климата. Особое внимание уделено Рамочной Конвенции ООН об изменении климата (Рио-де-Жанейро, 1992) и Киотскому Протоколу к РКИК ООН (Киото, 1997) и другим международно-правовым актам, регулирующими международно-правовые вопросы изменения климата. По мнению автора, разработка и принятие рассмотренных международных конвенций стало новым и важнейшим шагом в процессе принятия и реализации мер по стабилизации концентрации парниковых газов в атмосфере, которые, прежде всего, направлены на предотвращение опасного антропогенного вмешательства в климатическую систему. При исследовании данной темы, под пристальным вниманием автора находились международные обязательства Республики Таджикистан, вытекающие из РКИК ООН и Киотского Протокола к нему, а также из других международно-правовых актов, участником которых страна является.

Annotation

International legal cooperation of the Republic of Tajikistan on climate change issues

The article attempts comprehensively analyze the international legal cooperation of the Republic of Tajikistan in the field of climate change. Particular paid attention to the UN Framework Convention on Climate Change (Rio de Janeiro, 1992) and the Kyoto Protocol to the UNFCCC (Kyoto, 1997) and other international legal acts regulating international legal issues of climate change. According to the author, the development and adoption of

the considered international conventions has become a new and most important step in the process of adopting and implementing measures to stabilize the concentration of greenhouse gases in the atmosphere, which primarily aimed at preventing dangerous anthropogenic interference with the climate system. When researching this topic, the author's close attention was the international obligations of the Republic of Tajikistan arising from the UNFCCC and the Kyoto Protocol to them, as well as from other international legal acts to which the country is a party.

УДК: 340.5

Акбарализода Джасур Акбарали,
специалист отдела международного права
Национального центра законодательства при
Президенте Республики Таджикистан.

E-mail: jasurbek_e@mail.ru

Тел.: (+992)926-60-09-74.

СООТНОШЕНИЕ НОРМ КОНВЕНЦИИ О ПРАВАХ ИНВАЛИДОВ И ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Калидвожаҳо: маъюб; ҳуқуқи маъюбон; Конвенсияи СММ; Ҷумҳурии Тоҷикистон; Конститутсия; маориф; меҳнат; шугл.

Ключевые слова: инвалид; права инвалидов; Конвенция ООН; Республика Таджикистан; Конституция; образование; труд; занятость.

Keywords: person with disability; right of persons with disabilities; UN Convention; the Republic of Tajikistan; Constitution; education; labor; employment.

Во многих обществах люди с ограниченными возможностями очень часто относятся к числу наиболее изолированных групп и сталкиваются с проблемами при осуществлении своих прав. Долгое время считалось, что данные проблемы являются естественными в силу наличия у них физических, психических и интеллектуальных нарушений. Однако вступление в силу Конвенции «О правах инвалидов» кардинально меняет существующие социальные установки, касающиеся инвалидности.

Конвенция ООН «О правах инвалидов» (далее – Конвенция) была принята Генеральной Ассамблеей ООН 13 декабря 2006 года и вступила в силу 3 мая 2008 года (на тридцатый день после присоединения или ратификации двадцатью государствами). Одновременно с Конвенцией был принят и вступил в силу Факультативный протокол к ней.

По состоянию на январь 2021 года 192 государств и Европейский союз участвуют в Конвенции [1], 96 государств — в Факультативном протоколе [2].

Со вступлением в силу Конвенции был учрежден Комитет по правам инвалидов — орган надзора за исполнением Конвенции, уполномоченный рассматривать доклады государств-участников Конвенции, выносить по ним предложения и общие рекомендации, а также рассматривать сообщения о нарушениях Конвенции государствами-участниками Протокола.

Вступление в силу Конвенции и Факультативного протокола к ней ознаменовало

начало новой эпохи в поддержании, защите и обеспечении полного и равного осуществления всеми инвалидами всех прав человека и основных свобод, а также поощрении уважения присущего им достоинства. Конвенция обобщила опыт и теорию применения законодательств различных стран в сфере защиты прав и свобод людей с инвалидностью.

Впервые права инвалидов были комплексно закреплены в имеющем обязательную силу международном договоре для стран-членов ООН, подписавших и ратифицировавших этот документ. Одним из нововведений Конвенции, отражающих признание потребностей лиц с инвалидностью на международном уровне, является требование обеспечить доступность безбарьерной среды жизнедеятельности.

А.А. Клишас отмечает, что Конвенция, в первую очередь, призвана коренным образом поменять традиционный подход человечества к проблемам инвалидов: перестать считать их лицами, которые заслуживают лишь жалости, и признать, что само общество представляет собой неблагоприятный фактор для них, а также способствует изменению сложившихся взглядов на физические и психиатрические нарушения, следовательно, признает, что все люди равны и, имеют равные возможности для раскрытия своего потенциала [3].

В этом смысле, Конвенция закрепляет взамен к «медицинскому» подходу к инвалидам, «социальный» подход, то есть каждому инвалиду должна быть обеспечена защита не только комплекса его особых прав, но

и всех прав человека с учетом его ограничений в здоровье.

Общие международные нормативные основы обеспечения прав инвалидов закреплены в таких основополагающих международных актах, как Всеобщая декларация прав человека 1948 года, Международный пакт о гражданских и политических правах 1966 года и Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах 1966 года.

Стоит отметить, что имеются специальные международные документы, конкретно относящиеся к правам инвалидов, такие как Декларация о правах умственно отсталых лиц 1974 года, Декларация о правах инвалидов 1975 года, Всемирная программа действий в отношении инвалидов 1982 года, Конвенция МОТ о профессиональной реабилитации и занятости инвалидов 1983 года, Таллинские руководящие принципы для деятельности в области развития людских ресурсов применительно к инвалидам 1997 года, Принципы защиты психически больных лиц и улучшения психиатрической помощи 1991 года и Стандартные правила обеспечения равных возможностей для инвалидов 1993 года.

22 марта 2018 года на церемонии открытия Международного десятилетия действий «Вода для устойчивого развития, 2018-2028», Основатель мира и национального единства - Лидер нации, Президент Республики Таджикистан, уважаемый Эмомали Рахмон подписал Конвенцию о правах инвалидов [4]. Таким образом, с этого дня Республика Таджикистан стала участником Конвенции ООН «О правах инвалидов».

В связи с этим, стоит проанализировать особенности международно-правовых обязательств государств по обеспечению средней доступности для инвалидов и нормативные правовые акты Республики Таджикистан, направленные на защиту прав инвалидов в сфере труда, доступности к объектам социальной инфраструктуры и информации, а также образования, что позволит выявить проблемы и недостатки, которые стоит преодолеть в процессе имплементации Конвенции, а также эффективно реализовать свои международно-правовые обязательства Республики Таджикистан.

Основные политические, социально-экономические, личные права и свободы, а

также статус и правовое положение инвалидов определены в Конституции Республики Таджикистан [5], Законе РТ «О социальной защите инвалидов» [6], а также в других нормативных правовых актах. Так, согласно ст. 1 Конституции Республики Таджикистан «Таджикистан, являясь социальным государством, создает условия, обеспечивающие достойную жизнь и свободное развитие каждого человека». В соответствии со ст. 34 Конституции «Государство заботится о защите детей-сирот и инвалидов, их воспитании и образовании», а также ст. 39 «Каждому гарантируется социальное обеспечение в старости, в случаях болезни, инвалидности, утраты трудоспособности, потери кормильца и в других случаях, определяемых законом» [5]. Закон Республики Таджикистан «О социальной защите инвалидов» наравне с определением правовых, экономических и организационных основ обеспечения социальной защиты инвалидов также создает им равные возможности для жизнедеятельности и интеграции в общество.

Также имеются другие законодательные акты Республики Таджикистан, в которых определены права и свободы инвалидов. Например, особенности регулирования труда инвалидов определены Трудовым Кодексом Республики Таджикистан и другими нормативными правовыми актами в сфере законодательства о труде. Для повышения конкурентоспособности инвалидов на рынке труда, а также оказания помощи в реализации их трудового потенциала осуществляется направление инвалидов на трудовую реабилитацию и адаптацию, а также на профессиональное обучение, подготовку и переподготовку. В целях трудоустройства инвалидов бронируются и создаются специализированные рабочие места. В Главе 24 Трудового Кодекса РТ определяются особенности регулирования труда инвалидов, в том числе реализация инвалидами права на труд, условия труда работников – инвалидов, сокращенная продолжительность рабочего времени инвалидов, ограничение применения суммированного учета рабочего времени для работников – инвалидов, ограничение работы в ночное время, сверхурочной работы, работы в выходные и нерабочие праздничные дни, направление в командировку работников - инвалидов, предоставление оплачиваемого

ежегодного трудового отпуска работнику – инвалиду [7].

Таким образом, работодатель обязан предоставить все необходимые условия для работы инвалидов. Запрещается применение труда инвалидов на тяжелых работах, работах с вредными и опасными условиями труда, также привлечение к работе в ночное время, сверхурочной работе, работе в выходные и нерабочие праздничные дни, направление в командировку работников-инвалидов допускаются только с их письменного согласия, если такая работа не запрещена по медицинским показаниям.

Согласно статье 26 Закона Республики Таджикистан «О социальной защите инвалидов», инвалидам предоставляются гарантии трудовой занятости путем проведения специальных мероприятий, таких как: установление в организациях, независимо от правового статуса и форм собственности, квоты для приема на работу инвалидов и минимального количества специальных рабочих мест для инвалидов; стимулирование создания организациями дополнительных рабочих мест (в том числе специальных) для трудоустройства инвалидов; создание условий труда в соответствии с индивидуальными программами реабилитации инвалидов; создание благоприятных условий для предпринимательской деятельности инвалидов; организация обучения инвалидов новым профессиям, также организациям, обеспечивающим трудоустройство инвалидов, предоставляется льготное налогообложение [6]. В соответствии с пунктом 2 статьи 29 данного Закона, работающие инвалиды, независимо от получения пенсии, имеют права на получение всех видов пособий по государственному социальному страхованию, в том числе пособий по временной нетрудоспособности.

Также другие подзаконные акты определяют права инвалидов в сфере труда, в том числе в Постановлении Правительства Республики Таджикистан от 2 апреля 2009 года, №181 определены правила установления квоты для приёма на работу отдельных групп населения, где в 3 Главе в категориях граждан, которые за счёт квоты обеспечиваются рабочими местами, в первую очередь, отмечаются инвалиды [8], Указ Президента Республики Таджикистан «О дополнительных мерах, по улучшению материального

положения участников и инвалидов Великой Отечественной Войны 1941-1945 годов и вдов воинов, погибших на этой войне» от 24 апреля 2006 года, № 1735 [9], Постановление Правительства Республики Таджикистан «О социальной защищенности инвалидов, тенденция инвалидности и пути её снижения» от 2 июля 2005 года, № 221 [10] и др.

Как отмечает Г.М.Бобокалонов, реализация требований Конвенции, связанных с беспрепятственным доступом лиц с ограниченными возможностями к предпринимательской деятельности могут быть решены посредством деятельности государственных органов Республики Таджикистан, направленных на реализацию государственных программ и развитие бизнеса. Так как люди с ограниченными возможностями являются полноправными членами общества, поддерживаются государством и находятся под его защитой.

Следует отметить, что национальное законодательство Республики Таджикистан в целом соответствует пунктам и подпунктам статьи 27 Конвенции.

Вместе с тем, особое внимание стоит уделить устранению барьеров для посещения инвалидами объектов социальной инфраструктуры. Статья 9 Конвенции определяет, что наделение инвалидов возможностью вести независимый образ жизни и всесторонне участвовать во всех аспектах жизни, государства-участники должны принять все меры для обеспечения инвалидам доступа, наравне с другими, к физическому окружению, к транспорту, к информации и связи, включая информационно-коммуникационные технологии и системы, а также к другим объектам и услугам, открытым или предоставляемым для населения, как в городских, так и в сельских районах. Эти меры, которые включают выявление и устранение препятствий и барьеров, мешающих доступности [2]. Законодательство Республики Таджикистан содержит нормы, регулирующие вопросы безбарьерной среды и доступности инфраструктуры. Требования о доступности зданий и помещений, различных инфраструктур, в том числе транспорта, установлены в статье 25 Закона Республики Таджикистан «О социальной защите инвалидов». В частности, пункт 1 статьи 25 данного Закона предусматривает, что «органы

государственной власти, органы самоуправления поселков и сел, другие организации создают условия инвалидам (включая инвалидов, пользующихся креслами-колясками) для беспрепятственного доступа к объектам социальной инфраструктуры (жилым, общественным и производственным зданиям, спортивным сооружениям, местам отдыха, культурно-просветительным и другим объектам и учреждениям), а также для беспрепятственного пользования железнодорожным, воздушным, междугородним автомобильным транспортом и всеми видами городского и пригородного пассажирского транспорта, средствами связи и информации.

Особый интерес вызывает пункт 2 статьи 25 вышеуказанного Закона, где отмечается, что «планировка и застройка городов, других населенных пунктов, формирование жилых районов и зон отдыха, разработка проектных решений на новое строительство и реконструкцию зданий, сооружений и их комплексов без приспособления указанных объектов для доступа к ним инвалидов и использования их инвалидами не допускаются», а финансирование расходов данных объектов осуществляется со стороны собственников, что определяет трудности при практической реализации [2]. Таким образом, любые застройки на этапе планирования должны учитывать доступность инвалидов.

Однако, вопрос практического обеспечения доступности различных инфраструктур давно ждет своего решения и является острейшим. Действительно, реализация обязательства обеспечить доступность инфраструктурной среды представляет большую сложность, поскольку многие объекты были созданы и введены в эксплуатацию еще до принятия норм об их доступности. Реконструкция зданий, транспорта и объектов инфраструктуры, созданных с нарушением требований для доступности, связана со значительными финансовыми затратами или вообще неосуществима.

Так, в целях решения данной проблемы, требуется реализация мероприятий по созданию безбарьерной среды для инвалидов на строящихся объектах социальной сферы, культурно-зрелищных организаций и физкультурно-спортивных сооружений, по обустройству тротуаров, пассажирских

остановок и пешеходных переходов, установке на пешеходных переходах звуковых и световых устройств. Необходимо решить вопросы обеспечения индивидуальной мобильности инвалидов при пользовании общественным транспортом. Для расширения объема информационной среды для инвалидов с нарушением слуха, речи и (или) зрения требуется обеспечить полноценное восприятие ими информации, подаваемой в информационных и художественных программах радио и телевидения.

Другим важным фактором доступности среды, влияющим на реализацию прав инвалидов, является доступ к информации. Стоит отметить, что в национальном законодательстве отсутствуют нормы и в Законе Республики Таджикистан «О социальной защите», и в Законе Республики Таджикистан «О праве на доступ к информации» от 16 апреля 2008 года, № 945 [11], предусматривающие требования об обязательном использовании альтернативных форматов, учитывающих потребности инвалидов. Таким образом, у инвалидов нет возможности ознакомиться со значимой для них информацией, в том числе собственными правам, не говоря уже о возможности пользоваться наравне с другими информацией, предназначенной для всеобщего доступа, как отмечено в пункте «а» статьи 21 Конвенции.

Право на образование занимает важнейшее место в системе прав и свобод человека, так как является основным условием развития личности и фактором, способствующим росту интеллектуального потенциала общества в целом [12]. По мнению Е.Н. Назаровой, образование для инвалидов играет сегодня более важную роль, так как это один из наиболее значимых социальных ресурсов, направленных на уменьшение общественной изоляции и экономической зависимости. Также она отмечает, что обладание данным ресурсом и реализация его на практике, позволит инвалидам не только повысить свой материальный уровень, но и свои мотивации, направленные на повышение личностного статуса и полноценное включение в жизнь общества. Поэтому роль образования является ключевой в развитии своего потенциала для инвалидов, и Республика Таджикистан предпринимает все меры для закрепления данного права.

В статье 27 Конвенции определяется, что государства-участники признают право инвалидов на образование и с этой целью без дискриминации и на равной основе должны обеспечивать инклюзивное образование на всех уровнях и обучение в течение всей жизни. Также право на образование инвалидов предусматривается в статьях 17-24 Закона Республики Таджикистан «О социальной защите» [6], обеспечение инвалидов условиями для получения образования и профессиональной подготовки; дошкольное воспитание детей-инвалидов; общее образование детей-инвалидов; воспитание и обучение детей-инвалидов на дому; внешкольное воспитание детей-инвалидов; воспитание и обучение детей-инвалидов в стационарных учреждениях; профессиональное образование инвалидов; язык жестов.

Таким образом, Республика Таджикистан гарантирует инвалидам обеспечение необходимых условий для получения образования и профессиональной подготовки. Однако стоит отметить, что некоторые важные пункты статьи 27 Конвенции не предусмотрены в национальном законодательстве, в частности: государства-участники наделяют инвалидов возможностью осваивать жизненные и социализационные навыки, чтобы облегчить их полное и равное участие в процессе образования и в качестве членов местного сообщества; государства-участники принимают в этом направлении надлежащие меры, в том числе: содействуют освоению азбуки Брайля, альтернативных шрифтов, усиливающих и альтернативных методов, способов и форматов общения, а также навыков ориентации и мобильности и способствуют поддержке со стороны сверстников и наставничеству; содействуют освоению жестового языка и поощрению языковой самобытности глухих; обеспечивают, чтобы обучение лиц, в частности детей, которые являются слепыми, глухими или слепоглухими, осуществлялось с помощью наиболее подходящих для индивида языков и методов и способов общения и в обстановке, которая максимальным образом способствует освоению знаний и социальному развитию. Также государства-участники, чтобы содействовать реализации права образования инвалидов должны принять надлежащие меры для привлечения на работу учителей, в том числе учителей-инвалидов, владеющих

жестовым языком и/или азбукой Брайля, и для обучения специалистов и персонала, работающих на всех уровнях системы образования. Такое обучение охватывает просвещение в вопросах инвалидности и использование подходящих усиливающих и альтернативных методов, способов и форматов общения, учебных методик и материалов для оказания поддержки инвалидам.

Согласно статье 24 Закона Республики Таджикистан «О социальной защите», язык жестов признается в качестве средства межличностного общения инвалидов. Однако, сама азбука Брайля не рассматривается как средство общения и доступа к информации инвалидов.

В Республике Таджикистан законодательно закреплено право инвалидов на образование, но при этом отсутствуют требования и механизмы при реализации данного права инвалидами.

В заключении стоит отметить, что Конвенция отражает, прежде всего, все нормы и принципы в защите прав инвалидов и способствует созданию безбарьерной среды для их полноценного развития. Как пишет Г.М. Бобокалонов, в Республике Таджикистан особенное внимание уделяется соотношению национального законодательства к международным правовым нормам, наблюдаются разные пути реализации международных нормативных правовых актов, в том числе их учет в законодательном процессе Республики Таджикистан. Также имплементация и отражение международных правовых норм в законах и подзаконных актах Республики Таджикистан - создают условия, обеспечивающие достойную жизнь и свободное развитие каждого человека [13, С. 67].

В Таджикистане делается много для создания современной системы обеспечения социальной защиты инвалидов, однако ему предстоит сделать много в данной сфере. Также 27 февраля 2020 года принят Национальный план действий по подготовке Республики Таджикистан для ратификации и реализации утверждению Конвенции о правах инвалидов до 2024 года [14]. Некоторые трудности возникают при практической реализации данных мер.

Предлагается также внести изменения и дополнения в Закон Республики Таджикистан «О социальной защите инвалидов» в сфере образования инвалидов, а также предусмотреть

нормы в сфере доступа к информации инвалидов.

Список литературы:

1. Convention on the Rights of Persons with Disabilities // United Nations Treaty Collection [Electronic resource] URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtsg_no=IV-15&chapter=4&clang=_en
2. Optional Protocol to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities United Nations Treaty Collection [Electronic resource] – URL:https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtsg_no=IV-15-a&chapter=4&clang=_en
3. Клишас А.А. Международно-правовые аспекты, связанные с ратификацией Россией Конвенции о правах инвалидов [Электронный ресурс] // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Юридические науки №2, 2012. - С. 210-215. Режим доступа: - URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=17671026>
4. Участие Президента на церемонии подписания Конвенции ООН «О правах инвалидов». Министерство иностранных дел Республики Таджикистан. 22.03. 2018 <https://www.mfa.tj>.
5. Конституция Республики Таджикистан от 24 ноября 1994 года (в редакции референдума от 26.09.1999г., от 22.06.2003г., от 22.05.2016г.) [Электронный ресурс]//АДЛИЯ: Единый информационно-правовой центр Республики Таджикистан. Версия 7.0/ М-юстиции Республики Таджикистан. Душанбе.2021. 1 электронный.
6. Закон Республики Таджикистан «О социальной защите инвалидов» от 29 декабря 2010 года, №675. [Электронный ресурс]//АДЛИЯ: Единый информационно-правовой центр Республики Таджикистан. Версия 7.0/ М-юстиции Республики Таджикистан. Душанбе.2021. 1 электронный.
7. Шонасридинов Н., Бобокалонов Г. М. Комментарий к Трудовому кодексу Республики Таджикистан. Первое издание // Под ред. к.ю.н., доцента Н. Шонасридинова. – Душанбе: Типография ТНУ, 2017. – С. 1120.
8. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 2 апреля 2009г., № 181 «Об утверждении Правил установления квот для приёма на работу отдельных групп населения» (в редакции Постановления Правительства РТ от 30.12.2011г.№675).
9. Указ Президента Республики Таджикистан «О дополнительных мерах, по улучшению материального положения участников и инвалидов Великой Отечественной Войны 1941-1945 годов и вдов воинов, погибших на этой войне» от 24 апреля 2006 года, № 1735 [Электронный ресурс]//АДЛИЯ: Единый информационно-правовой центр Республики Таджикистан. Версия 7.0/ М-юстиции Республики Таджикистан. Душанбе, 2021. 1 электронный.
10. Постановление Правительства Республики Таджикистан «О социальной защищенности инвалидов, тенденция инвалидности и пути её снижения» от 2 июля 2005 года, № 221 [Электронный ресурс]//АДЛИЯ: Единый информационно-правовой центр Республики Таджикистан. Версия 7.0/ М-юстиции Республики Таджикистан. Душанбе, 2021. 1 электронный.
11. Закон Республики Таджикистан «О праве на доступ к информации» от 16 апреля 2008 года, № 945. [Электронный ресурс]//АДЛИЯ: Единый информационно-правовой центр Республики Таджикистан. Версия 7.0/ М-юстиции Республики Таджикистан. Душанбе.2021. 1 электронный.
12. Назарова Е.А. Конвенция по правам инвалидов и возможности её реализации в России // Экономика статистика и информатика. Вестник УМО, 2012. – С. 75-80.
13. Бобокалонов Г.М. Правовое регулирование трудовых отношений инвалидов в законодательстве Республики Таджикистан // Научно-аналитический журнал «Законодательство», №3, Национальный центр законодательства при Президенте Республики Таджикистан. Душанбе, 2020.
14. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 27 февраля 2020 года, №116 «О Национальном плане действий по подготовке Республики Таджикистан для ратификации и реализации Конвенции о правах инвалидов» [Электронный ресурс]//АДЛИЯ: Единый информационно-правовой центр Республики Таджикистан. Версия 7.0/ М-юстиции Республики Таджикистан. Душанбе, 2021. 1 электронный.

15. Тоджидинов М.А. Правовое регулирование социальной защиты инвалидов // Научно-аналитический журнал «Законодательство», №3, Национальный центр законодательства при Президенте Республики Таджикистан. Душанбе, 2020.

Аннотатсия

Таносуби меъёрҳои Конвенсия оид ба ҳуқуқҳои маъҷубон ва қонунгузори Қумҳурии Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур бандҳои Конвенсия вобаста ба ҳуқуқи маъҷубон оид ба меҳнат, дастрасӣ ба инфрасохтори иҷтимоӣ ва иттилоот, инчунин ба таҳсил таҳлил карда мешавад. Ҳамзамон, таҳлили муқоисавии Конвенсия ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии Қумҳурии Тоҷикистон гузаронида шуда, инчунин дар мақола ақидаҳои олимони ватанӣ ва хориҷӣ ифода ёфтаанд. Муаллиф барои татбиқи бандҳои муҳими Конвенсия дар қонунгузори миллии чораҳои мушаххас пешниҳод намудааст, ки маъҷубон аз ҷомеаи муосир берун намонанд.

Аннотация

Соотношение норм Конвенции о правах инвалидов и законодательства Республики Таджикистан

В статье анализируются пункты Конвенции, касающиеся прав инвалидов в сфере труда, доступа к социальной инфраструктуре и информации, а также образования. Также проведен сравнительный анализ Конвенции и нормативных правовых актов Республики Таджикистан, в том числе в статье отражены взгляды отечественных и зарубежных ученых. Автор предлагает конкретные меры по имплементации важных пунктов Конвенции в национальное законодательство, с тем, чтобы инвалиды не были изолированы от современного общества.

Annotation

Correlation of the norms of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and the legislation of the Republic of Tajikistan

This article analyses the paragraphs of the Convention relating to the rights of persons with disabilities in the field of labor, access to social infrastructure and information, and also education. Also, a comparative analysis of the Convention and legislation of the Republic of Tajikistan was carried out, including the views of domestic and foreign scientists. The author proposes concrete measures to implement important paragraphs of the Convention into national legislation, so that persons with disabilities are not isolated from modern society.

МИНБАРИ ОЛИМОНИ ЧАВОН

Трибуна Молодых Учёных

УДК: 343.98

Раҷабзода Хисрав Начмиддин,

магистранти курси дуюми шуъбаи рӯзонаи факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

E-mail: rajabzoda@mail.ru

Тел.: (+992) 985-01-03-81.

ТАДҚИҚОТИ ТЕХНИКӢ-КРИМИНАЛИСТИИ ҲУЧЧАТҲО: ТАҲЛИЛИ РЕТРОСПЕКТИВӢ

Калидвожаҳо: тадқиқоти криминалистии ҳуҷҷатҳо; тарзи ҳуҷҷатқунонӣ; тарзи дастнавис; тарзи полиграфӣ; дастгоҳи типографӣ; дастгоҳи электрофотографӣ; сохтакориҳои техникаи имзоҳо.

Ключевые слова: криминалистическое исследование документов; способ документирования; рукописный способ; полиграфический способ; знакочечатающие устройства; электрофотографический аппарат; техническая подделка подписей.

Keywords: forensic examination of documents; the method of documenting; cursive; print method; inkjet printer; electrophotographic apparatus; technical fake signatures.

Ташаккулёбии тарзҳои ҳуҷҷатқунонии маълумот шаҳодатдиҳандаи он аст, ки таърихи сохтакориҳои ҳуҷҷатҳои гуногун бо ҳадафҳои зиддиҳуқуқӣ тамоми марҳилаҳои инкишофи таърихи инсониро дар бар мегирад. Алоқамандии байнихамдигарии ин омилҳо ба сифати асос барои коркарди метод ва воситаҳои тадқиқот хангоми муқаррар намудани фактҳо ва ҳолатҳои содирнамоии намудҳои гуногуни сохтакорӣ хизмат намудаанд.

Гуногуннамудии ҳуҷҷатҳои мавҷудбуда таърихан боиси пайдоиш ва инкишофи тарзҳои маълуми ҳуҷҷатқунонӣ гардидаанд, ки онҳоро шартан ба ду гурӯҳи калон ҷудо менамоем: "анъанавӣ" ва "технотронӣ" [2, с.95]. Бо дарназардошти мафҳумҳои дар криминалистика васеъ истифодашаванда ва маъмулгардида таснифнамоии тарзҳои ҳуҷҷатқунонии маълумот ба "дастнавис" ва "ғайридастнавис" қобили қабул ҳисобида мешавад.

Чуноне ки маълум аст, аввалин технологияи сабтнамоии иттилоот дар барандагони моддӣ ин усули тавсифии қайднамоии иттилоот ба ҳисоб меравад. Дар зер мафҳуми усули тавсифӣ ин тарзи воридсозии ягон аломатҳо ё тасвирҳо ба субстар бо ёрии асбобу олотҳо фаҳмида мешавад ва ин алоқамандии ногуастанӣ бо инкишофи ҳат дорад. Пайдоиши аввалин ҳуҷҷатҳои ҳатӣ, масалан васиятнома истифодабарии онҳоро бо ҳадафҳои зиддиҳуқуқӣ ногузир ба вучуд овард,

ҳамчунин мубориза бо ҳамаи намудҳои имконпазири сохтакорӣ инъикоси худро дар сарчашмаҳои ҳуқуқии Рими Қадим ёфта буд. Паҳнгардии қоғаз, ки асри 2-и пеш аз милод дар Хитой ихтироъ гардида буд ва асри 14 тамоми дунёро фаро гирифт, тақдирӣ чиддӣ барои инкишофи на танҳо олотҳои навишт (аз ҷанбаи паранда сар карда то авторучкаҳо "Parker") балки боиси ташаккулёбии рангҳои хангоми навишт истифодашаванда низ гашт. Қаламҳои сакқочадор, ки соли 1938 аз ҷониби олимони венгер Йозефом Лалсо ихтироъ карда шуд ва ҳамчун ивазқунондаи перо баромад намуд, инқилобе дар тарзи дастнависи ҳуҷҷатқунонии иттилоот гардид, ки то ҳол ҳамчун усули бартариятдошта эътироф мешавад.

Аммо маҳсулнокиҳои пасти ин тарзи қайднамоии иттилоот ногузир ба коркарди воситаҳои нисбатан мукаммали ҳуҷҷатқунонӣ пеш аз ҳама ба пайдоиши воситаҳои полиграфӣ оварда расонид. Аввалин шаҳодатдиҳандаи истифодабарии шаклҳои муҳр барои такрор намудани пиктограмма-тасвирҳо хангоми кофтуковҳо дар яке аз ҷузъҳои таърихии тамаддун- давлатҳои Осиёи Ғарбӣ (Ур, Урук, Лагаш), ки то асрҳои 4-3 пеш аз милод вучуд доштанд, ёфта шудаанд, ки онҳо шакли цилиндрҳои на чандон калон бо тасвирҳои ноҳамворро доштанд [2, с.15-17].

Тақрибан дар асрҳои 7 дар Корея бо мақсади ба даст овардани нақшҳои иттилоотҳои

матнию тасвирӣ дар саҳифаҳои аз пусти ҳайвон омодашуда ва қоғазҳо, усули кӯчонидани ранг тавассути шаклҳои муҳрмонанди яклухти барҷаста, ки бо тарзи кандакорӣ дастӣ дар сатҳи чубин омода мешуданд, истифода мегардид. Ин усул бениҳоят заҳматталаб буд, бинобарин алақай дар асри 11 дар Хитой аввалин технологияи омодамоии тахтаҷаҳо аз ҳарфҳои алоҳида (литерҳо) ба вучуд омад, ки на танҳо ҷараёни тайёрнамоии тахтаҷаҳоро суръат бахшид, ҳамчунин имконият дод, ки ҳарфҳо (литерҳо) бисёркарата истифода шаванд. Ин усули технологӣ ба пайдоиши аввалин ҳуччатҳои бо роҳи полиграфӣ чопгардида оварда расонид.

Инкишофи мавҷудаи тарзи полиграфии ҳуччаткунонӣ бо номи ихтироъкори олмонӣ И. Гуттенберг алоқаманд мебошад [1, с.24-25]. Дастгоҳи чопкунӣ ва воситаҳои ҳарфрезии металлӣ асоси инкишоф дар ин давра гардиданд. Тақрибан аз нимаи дууми асри 19 машинаҳои линотипии хатрезӣ, пайдо гардиданд, ки хусусиятҳои конструктивии онҳо аксаран дар ҳуччатҳои чопгардида инъикос меёфтанд, ки ин имконият меод, ки вазифаҳои криминалистӣ нисбати он ҳуччатҳое, ки ба доираи муруфияи судии ҷиноятӣ меафтиданд, ҳал карда шаванд. Дар байни онҳо пулҳои қалбакӣ, вомбаргҳо, векселҳо ва дигар ҳуччатҳои бо роҳи полиграфӣ чопгардида, ки дар қатори дигар ҳолатҳо аз сатҳи баланди касбияти ҷаҳони ҷиноӣ шаҳодат дода инчунин талаб мекард, ки аз ҷониби мақомоти дахлдори давлатӣ ҷораҳои муқобилияткунанда андешида шаванд.

Маҳз дар давраи охири асри 19 ва даҳсолаи аввали асри 20 ҷараёни дохилгардии фаъоли дастовардҳои илмӣ-техникӣ ба амалияи мубориза ба муқобили ҷинояткорӣ ба назар мерасад. Асоси онро дар он давра ба шаклҳои "техникаи ҷиноӣ", "илми политехника" меномиданд, ки маҳз бо заҳматҳои олимони криминалистони намоёни ҳамон давра Г.Гросс ва А.Рейсс алоқамандӣ доштанд ва хусусиятҳои криминалистикаи ояндаро касб намуданд.

Дар маҷмӯи лексияҳои худ "Техникаҳои илмӣ тафтиши ҷиноят", ки соли 1912 дар Россия чоп шудааст, А.Рейсс диққати маҳсус ба ҷанбаҳои гуногуни тадқиқоти ҳуччатҳо равона намудааст. Дар қисмати "Қайдҳои умумӣ оид ба таҳқиқи ҳуччатҳо" ӯ натавонанд объектҳои тадқиқот (аҳдҳои хаттӣ муомилоти граждани, аломатҳои пулӣ, муҳрҳо ва ғайраҳо)-ро номбар

намудааст, балки соҳаҳои ҳамхудуди "санҷиши илмӣ-усулӣ"-ро аз қабилҳои табиат ва пайдоиши хатҳои анонимӣ (беном), ҳуччатҳо ва матнҳои рамзбандишуда, бо рангҳои диданашаванда навишташударо нишон додааст [3, с.100]. Ба ақидаи ӯ вазифаи асосии ҳангоми тадқиқоти ҳуччатҳо ҳалшаванда ин: муқаррар намудани тарзи ворид намудани тағйирот ба мазмуни ибтидоии ҳуччат, шабоҳати ранге, ки порчаҳои гуногуни ҳуччат иҷро карда шудаанд, муқаррар намудани вақти тайёр намудани тамоми ҳуччат ё қисматҳои он, муқаррар намудани ҳолати бо рангҳои диданашаванда иҷро гардидани қисмати ҳуччат ба ҳисоб меравад. Диққати маҳсусро Рейсс ба маводҳое, ки аз онҳо ҳуччат тайёр карда мешаванд-қоғаз ва рангҳои табиати гуногундошта равона карда буд. Хусусиятҳои намудҳои гуногуни қоғаз ва маводҳои рангкунанда, ки аз ҷониби ӯ тавсиф гардида буданд, ҳамчунин тавсияҳое, ки барои ҷимояи ҳуччатҳо аз сохтакорӣ пешниҳод шуда буданд то ҳол барои коршиносон (экспертон)-и судии муосир манфиатноканд [3, с.103-104].

Маълумотҳои номуқамал оид ба маҳсусиятҳои тадқиқоти ҳуччатҳои сохта дар қорҳои Г.Гросс "Роҳнамо барои муфаттишони судӣ ҳамчун системаи криминалистика" мавҷуд аст [4, с.250], ки муаллиф аввалин маротиба оиди шахсоне, ки ҳуччатҳои хаттиро тадқиқ мекунад, ҳарф зада онҳоро "микроскопист" номидааст [4, с.278]. Аммо ба олимони криминалисти асри 17 имкон даст надод, ки ба қадри кофӣ масъалаҳои назариявӣ методии тадқиқоти ҳуччатҳоро бо мақсади ба даст овардани маълумотҳои аҳамияти криминалистикадошта барои истехсолоти судӣ амиқ омӯзанд.

Саҳми бунёдиро дар инкишофи ин соҳаи криминалистика олими рус Буринский Е.Ф. гузошт, ки ӯ низоми муқамали усул ва методҳои қор бо ҳуччатҳоро барои гирифтани далелҳои судӣ на танҳо дар муруфияи ҷиноятӣ балки дар муруфияи граждани низ пешниҳод намуд. Эҷодкорона усулҳои фотографияи қайднамоии воқеияти атрофро қоркард намуда, ӯ асоси аксбардории судиро ҳамчун маҷмӯи усулҳои ба даст овардани маълумот оиди ҳодисаи ҷиноят тавассути истифодабарии усулҳо ва воситаҳои маҳсуси техникӣ гузошт.

Е.Ф. Буринский аввалин шуда тавачҷуҳо ба ҳуччат ҳамчун барандаи маҷмӯи хусусиятҳо, ки барои барқарор намудани ҳақиқат вобаста ба парвандаи тафтишшаванда аҳамият дорад-

маҳсусиятҳои хат дар матнҳои ба тарзи дастнавис иҷрогардида, хусусиятҳои сохтакориҳои ҳуҷҷат, маводҳои хат ва ба онҳо таъсиррасонии омилҳои тағйирдиҳии иҷборӣ ё қасдона равона карда буд. Дар умум фаъолияти илмии Буринский Е.Ф. асоси методологии на танҳо инкишофи тадқиқоти криминалиستي хуҷҷатҳоро гузошт, балки боиси инкишофи хатшиносии судӣ гардида, пайдоиши ташҳиси судӣ-хатшиносиро пешгӯӣ намуд, ки ба сатҳи олии баҳамтаъсиррасонии фаъолияти асабии инсон ва хат асос меёфт.

Чараёни андӯхтани эмпирикии таҷрибаи истифодабарии воситаҳои илмӣ - техникаӣ дар тафтиш ва ошкор намудани ҷиноят ба он оварда расонид, ки як қатор олимони ба таҳлил ва ғанигардонии он барои коркарди минбаъдаи криминалистика дар умум ва махсус дар қисмати тадқиқоти криминалиستي хуҷҷатҳо машғул гардиданд. Ҳолатҳои асосии назариявӣ методологии тадқиқоти криминалиستي хуҷҷатҳо аз ҷониби олими дигари криминалистӣ рус Н.В.Терзиев муайян карда ва дар қорҳои илмиаш ифода ёфта буданд. Соли 1949 аз ҷониби ӯ мафҳуми предмет ва системаи тадқиқоти криминалиستي хуҷҷатҳо пешниҳод карда шуд, ки то ҳол аҳамияти илмӣ ва амалиашро нигоҳ доштааст [5, с.13-24]. Таснифи объект ва вазифаҳои тадқиқоти криминалиستي хуҷҷатҳо, ки аз ҷониби ӯ пешниҳод гардида буд, заминаи бунёди асосҳои методологии яке аз намудҳои серталабтарини тадқиқоти судӣ-экспертии муосир экспертизаи техникаӣ-криминалиستي хуҷҷатҳо гардид.

Саҳми худро дар коркарди баъзе масъалаҳои методологии тадқиқоти криминалиستي хуҷҷатҳо олими криминалистӣ намоёни нимаи дуюми асри 20 Р.С. Белкин гузошт. Яке аз аввалин қорҳои илмӣ ӯ ба масъалаҳои тадқиқоти криминалиستي хуҷҷатҳои бо роҳи полиграфӣ ҷопгардида равона гардида буд [6, с.16-46], ки дар он маҳсусиятҳои тадқиқотҳои криминалиستي маҳсулотҳои полиграфӣ ба таври пурра баррасӣ гардида, асоси методикаи эксперти дар ин соҳа ба ҳисоб мерафт.

Маҳсулотҳои полиграфӣ ҳамчун объекти тадқиқоти криминалистӣ доимо тавачҷуҳи олимони гуногунро ба худ ҷалб карда буд, аммо саҳми бештарро дар коркарди заминаҳои методологии тадқиқоти экспертии ин намуди хуҷҷатҳо С.Д. Павленко гузошта буд. Солҳои

60-70-уми асри 20 аз ҷониби ӯ як силсила қорҳои илмӣ-методӣ иҷро карда шуд, ки дар онҳо муаллиф натавонанд намудҳои асосии муҳрҳои полиграфӣ ва тарзи тайёрнамоии муҳрҳои гуногун, балки омилҳои ба инъикосёбии берунаи онҳо таъсиррасонандаро низ нишон дод.

Ба таҳлили тарзҳои таърихии қайднамоии иттилоот дар барандагони гуногун баргашта бояд қайд намоем, ки дар баробари инкишофи тарзи полиграфӣ инчунин тарзи таввасути машинаҳои махсус навиштани хуҷҷатҳо низ инкишоф ёфт. Дар ибтидои асри 18 идеяи муҳандиси англис Генри Миллер оиди ҳаракати пайдарпаи ҳарфҳо барои ба вучуд овардани матн дар қоғаз барои ихтироии аввалин машинаҳои хатнависӣ асос гузошт. Аллақай дар нимаи дуюми асри 19 машинаҳои механикии хатнависи тамғаҳои "Ремингтон", "Ундервуд" ва дар нимаи асри 20 бошад, ширкатҳои пешрафтаи ҷаҳонӣ ба истехсоли машинаҳои хатнависи электромеханикӣ ва машинаҳои хатнависи электронӣ гузаштанд. Хуҷҷатҳое, ки таввасути машинаҳои хатнависӣ иҷро мегардиданд, бештар вақтҳо ба сифати объекти экспертизаҳои криминалистӣ баромад менамуданд, ки вазифаҳои таснифотӣ, ташҳисӣ ва айниятиро бо мақсади муқаррар намудани ҳолатҳои барои парвандаи ҷиноятӣ аҳамиятдошта, ҳамчунин барои баррасии баҳсҳои граждани иҷро менамуданд. Масалан, В.М. Колдаев яке аз аввалин тадқиқотҳои айнияти бомувафакят иҷрогардидаи матни мактуби таввасути машинаҳои хатнависӣ ҷопгардидаро, ҳамчун далели шайъӣ дар парвандаи заҳролуднамоии генерал В.Д. Бутурлинов (соли 1910), ки дар Петербург зиндагӣ намуда буд мисол меорад. Тадқиқоти экспертии ин хуҷҷатро олимони намоёни ҳамон давра Д.И. Менделеев ва А.А. Поповитский гузарониданд, ки ҳулосаҳои илман асосноки онҳо кумаки асосӣ барои тафтишот ва яке аз сарчашмаҳои исботнамоӣ дар рафти баррасии парванда дар суд гардид.

Пайдоиши аввалин технологияҳои рақамии қабул, коркард ва нигоҳдории иттилоот дар барандагони магнитӣ талаб намуд, то ки воситаи хорич намудани иттилоот дар барандаи "саҳт"-қоғаз ихтироъ карда шавад. Дар соли 1982 корпоратсия IBM ба истехсоли аввалин принтерҳои сӯзанӣ, ки ҷопи тасвири таввасути нуктаҳо дар қоғаз, ки дар натиҷаи ба лентаи рангкунанда задани нӯгҳои ядрои ҳосил

мешаванд, оғоз намуд. Ба камбудихои дар принтерҳои мазкур мавҷудбуда, нигоҳ накарда онҳо муддати тулонӣ дар тайёр намудани ҳуҷҷатҳои чопӣ мавқеи асосӣ доштанд ва оҳиста-оҳиста мошинаҳои чопкуниро аз истифода бароварданд. То ҳол як қатор дастгоҳҳои чопкунӣ (баъзе намудҳои дастгоҳҳои кассавӣ-назоратӣ, принтерҳо барои пур намудани бланкаҳои гуногун) дар истифода қарор доранд, ки дар асоси чопҳои сӯзанӣ амал мекунанд.

Саҳми арзандаи худро дар коркарди асосҳои методологии тадқиқоти криминалиستي ҳуҷҷатҳои тавассути дастгоҳҳои гуногуни полиграфӣ иҷрогардида олими криминалисти намоён В.М.Палий гузошт, ки кори фундаменталии ӯ "Тадқиқоти криминалиستي ҳуҷҷатҳои тавассути воситаҳои полиграфӣ тайёркардашуда" тадқиқоти илмӣ гузаранда дар миёни қорҳои илмӣ ба методикаи классикии тадқиқоти ҳуҷҷатҳои ба воситаи дастгоҳҳои литерии полиграфӣ (машинаҳои чопкунӣ) тайёр карда шудаанд, бахшидашуда гардид. Дар байни ин қорҳои илмӣ тадқиқоти монографии С.Б.Шашкин, ки дар он равишҳои нави методологии айнияткунонии воситаҳои полиграфӣ ва техникаҳои идорӣ, баҳодиҳии ҳулосаи эксперт оиди натиҷаҳои тадқиқоти ҳуҷҷатҳо, истифодаи имкониятҳои экспертиза бо мақсадҳои кофтукови воситаҳои полиграфӣ, техникаҳои идорӣ ва муқаррар намудани шахси ба истифодаи ғайриқонунӣ он дастдошта ифода гардида буданд [7, с.492-530], дар байни дигар қорҳои илмӣ ҷои махсусро ишғол мекард. Аммо то ба ҳол баъзе проблемаҳои тадқиқоти ҳуҷҷатҳо, ки тавассути воситаҳои муосири чопӣ иҷро гардидаанд, бо сабабҳои гуногун пурра омӯхта нашудаанд. Яке аз масъалаҳои мураккаб ин масъалаи имконияти гузаронидани тадқиқоти айнияти имзо дар нусхаи ҳуҷҷат, ки бо истифодаи воситаҳои электрофотографӣ иҷро гардидаанд боқӣ мемонад. Таҳлили амалия нишон медиҳад, ки дар аксари ҳолатҳо, ки ҳулоса аз рӯи экспертизаи судӣ-хатшиносӣ нисбати тасвирҳои электрофотографии имзоҳо дода мешавад, экспертҳо тадқиқоти айниятиро аз рӯи ҳамон принципҳо, ки ҳангоми тадқиқоти дастанвисҳо истифода мешаванд мегузаронанд ва аксаран ҳулосаҳои қатъӣ медиҳанд. Дар ин ҳангом набояд аз мадди назар он ҳолатеро ки имконияти қалбақисозии техникаи имзоро (тахрири компютерӣ, нусхабардорӣ бо роҳи тозанамоӣ), истисно намекунад, дур кард.

Чунин ҳолат як қатор сабабҳоро барои сар задани хатоҳои экспертӣ метавонад ба вучуд биёрад, зеро ки воситаҳои муосири техникаи компютерӣ имконият медиҳанд, ки ҳуҷҷатҳои электронӣ бо роҳи таҳрири файлҳо бо тасвири имзоҳои асли, сабтҳо, муҳрҳо ва дигар реквизитҳо иҷро карда шаванд. Илова бар ин чунин маводи коркардкардашуда чоп гардида пурра ба ҳуҷҷати асли шабоҳат дошта, метавонад боиси ба роҳгумӣ рафтани эксперт-хатшинос гардад. Ҳамчунин бояд қайд намуд, ки агар масъалаи муайяннамоии мавҷуд будани сохтакории техникаи имзо, дар нусхаҳои электрофотографии ҳуҷҷат ғайриимкон бошад, пас гузаронидани тадқиқоти айнияти нисбати чунин объект бояд истисно гардад. Дигар масъалаи хусусияти методидошта ба муайян намудани айнияти дастгоҳҳои чопию аксбардории рақамӣ аз рӯи тасвир дар ҳуҷҷатҳои ба воситаи онҳо тайёркардашуда ба ҳисоб меравад. Барои мисол ҳангоми чоп намудани тасвир ба воситаи чопи струинӣ баҳамтаъсиррасонии бевоситаи байни гиреҳи чопкунанда ва маводи рангро ба худ қабулкунанда (қоғаз) ба миён намеояд. Бинобар ин чопи ҳуҷҷат дар принтерҳои струинӣ ин пай-тасвири сатҳи қорӣ гиреҳҳои чопкунанда намебошад ва ҳамчунин наметавон ба мисли муҳрҳо ё пайҳои ангуштони даст аз рӯи хусусиятҳои фардии сохтори берунӣ онҳоро айният намуд.

Тадқиқотҳои айни замон дар ин соҳа мавҷудбуда аз он шаҳодат медиҳанд, ки дар тасвирҳои зарбай метавон як қатор аломатҳоро ошкор намуд, ки аҳамияти гурӯҳӣ доранд, ба мисли миқдори умумии рангҳои истифодашаванда ҳангоми чопкунӣ, мавҷуд будан ва шакли нуқтаҳои нишаст, шакл ва хусусияти гӯшаҳои алоҳидаи элементҳои дискретӣ, ҳамчунин дараҷаи яқсонии тақсимшавии элементҳои дискретии аз рӯи ранги маводҳои рангкунанда гуногун. Ошкор намудани аломатҳои шаклии дар боло қайдкардашуда ҳангоми тадқиқоти микроскопии тасвири зарбай имконият медиҳад, ки натавонанд якҷанд ҳуҷҷатҳоро аз рӯи нишонаҳои умумӣ гурӯҳбандӣ намуд, балки онҳоро барои муайян намудани гурӯҳи модели принтерҳои струинӣ, ки технологияҳои гуногуни расонидани тасвирҳо дар он истифода шудааст фарқ намуд, ки ин барои муайян намудани ҳолати тайёрнамоии пайдарҳами

хуччатҳои қалбакӣ тавассути чопи струинӣ аҳамияти калон дорад.

Масъалаи тадқиқоти айнияти дастгоҳҳои нусхабардории электрофотографӣ аз рӯи хуччатҳои ба воситаи онҳо чопкардашуда каме ба тарзи дигар ҳал карда мешавад. Барои ба даст овардани ин мақсад чун қоида қонуниятҳои тасвиргардии камбудихои дар сатҳи чопкунанда ҷойдошта дар маводи чопшаванда, ки чунин камбудихо дар натиҷаи истифодаи дурударози бепарвоёнаи принтер ба вучуд меояд, истифода мегардад. Чунин камбудихо метавонанд дар қоғаз дар намуди доғҳои конфигуратсияҳои гуногун, пайҳои зарбаҳо, хатҳо, чамъшавии маводҳои рангкунанда инъикос ёбанд. Давраи айнияти ин аломатҳо аз лаҳзаи пайдошавии онҳо то лаҳзаи таъмир намудани дастгоҳ ё иваз намудани картриҷ маҳдуд аст, яъне бо таъмир ё иваз намудани ин камбудихо ислоҳ гардида айнияткунонӣ номумкин мегардад. Дар даври ин давра шакл, андоза, ҳолат ва мавқеи ҷойгиршавии камбудихои дар қоғаз тасвиргаштаи фоторетсептор нисбати якдигар маҷмӯи аломатҳои фардикунонандаро ташкил

медиханд, ки имконият медиҳад, ки масъалаи иҷро гардидани хуччати мазкур тавассути ҳамон як картриҷ ва фоторетсептор дар ҳолати пешниҳод гардидани микдории кофии намунаҳо барои тадқиқоти муқоисавӣ ҳал карда шавад. Аммо усули зикргардида танҳо ҳангоми тадқиқоти тасвирҳои монокронӣ натиҷаҳои хуб медиҳад, аммо дар шароити муносири амалияи экспертӣ барои ҳал намудани масъалаи айнияти микдори зиёди хуччатҳои тавассути дастгоҳҳои чопии электрофотографии ранга иҷрогардида баръало ин усул нокифоя мебошад. Имконияти бо мақсадҳо айнияткунонӣ истифода бурдани "барчаспҳои ноайён" ки баъзе дастгоҳҳои электрофотографии ранга мегузоранд, дар айни замон бо сабаби мавҷуд набудани барномаҳои эътимодноки берамзнамоии чунин "барчаспҳо" номумкин аст. Маълум аст, ки барномаҳои мавҷудбудаи расмӣ берамзгардонии чунин барчаспҳо барои воҳидҳои экспертӣ-криминалистӣ дастнорас мебошанд, бинобар ин дигар воситаҳо, ки барои тадқиқоти онҳо истифода мешаванд, барои асоснокнамоии ҳулосаи эксперт кофӣ ва мувофиқ нестанд.

Рӯйхати адабиёт:

1. Ситников В.П. Издательское дело: Основы. История. Взаимосвязь техники и технологии. М., 2002. С. 15-17.
2. Ларьков Н.С. Документоведение: учебное пособие. М., 2008. С. 95.
3. Рейсс Р.А. Научная техника расследования преступлений: курс лекций, прочтенных в г. Лозанне профессором Рейссом чинам русского судебного ведомства летом 1911 года /под ред. С.Н. Трегубова. СПб., 1912. С. 100.
4. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Новое изд., пере-печ. с изд. 1908 г. М., 2002. С. 250.
5. Терзиев Н.В., Эйсман А.А. Введение в криминалистическое исследование документов. М., 1949. С. 13-24.
6. Белкин Р.С. Криминалистическая экспертиза документов, выполненная типографским способом // Всесоюзная конференция криминалистов, 15-20 ноября 1949 г.: тезисы докладов. М., 1949. С. 24-25; Его же. К вопросу об установлении подложности фиктивных документов // Избранные труды. М., 2010. С. 16-46.
7. Шашкин С.Б. Основы судебно-технической экспертизы документов, выполненных с использованием средств полиграфической и оргтехники (теоретический, методологический и прикладной аспекты) // Теория и практика судебной экспертизы: сборник. СПб., 2003. С. 492-530.

Аннотатсия

Тадқиқоти техникӣ - криминалистии хуччатҳо: таҳлили ретроспективӣ

Мақола ба таҳлили таърихию методологии яке аз қисматҳои техникаи криминалистӣ-тадқиқоти криминалистии хуччатҳо, ҳамчунин ҳолати муносири баъзе намудҳои он равона карда шудааст. Ҳамчунин проблемаҳои асосии тадқиқоти криминалистии хуччатҳо дар замони муосир баррасӣ карда мешавад. Таваҷҷуҳ ба яке аз масъалаҳои баҳсноки фаъолияти экспертизаи криминалистӣ-муайяннамоии нусхаи мушаххаси воситаҳои чопии ранга аз рӯи "аломатҳои ноайён"-и дар хуччатгузоштаи онҳо равона карда мешавад.

Аннотация

Криминалистическое исследование документов: ретроспективный анализ

Статья посвящена историко-методологическому анализу одного из разделов криминалистической техники - криминалистического исследования документов, а также современному состоянию некоторых его видов. Рассматривается основная проблематика современных криминалистических исследований документов. Уделяется внимание одному из дискуссионных вопросов экспертно-криминалистической деятельности - определению конкретного экземпляра цветного печатающего устройства по предоставляемым им в документе «скрытым меткам».

Annotation

Forensic examination of documents: retrospective analysis

The article is devoted to historical and methodological analysis of one of the sections forensic technology: forensic research documents, as well as the modern state of some of its species. In the article the main problems of modern criminological research documents. Attention is paid to one of the questions for discussion forensic activities: identifying specific instance of a colour printer device put them in the document "hidden labels".

УДК: 341.44

Самандари Қаландар,

магистранти курси дуҷуми шӯъбаи рӯзонаи факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

E-mail: samand1997@bk.ru

Тел.: (+992) 933-32-32-31.

ЭКСТРАДИТСИЯ ДАР МУРОФИАИ ЧИНОЯТӢ

Калидвожаҳо: экстрадитсия; интиқоли шахс; давлати транзит; гунаҳгориш дучониба; ордер барои ҳабс; чиноятҳои сиёсӣ; ба ҳабс гирифтани; хароҷотҳо; ҳуқуқ ва уҳдадориҳои тарафҳо; монеаҳо барои экстрадитсия; қараёни супоридани шахс барои ба ҷавобгарии чиноятӣ кашидан ё иҷрои ҳукм.

Ключевые слова: экстрадиция; передача лиц; транзитное государство; двухстороннее обвинение; ордер для ареста; политические преступления; арест; расходы; права и обязанности сторон; препятствия для выдачи; процедура экстрадиции.

Keywords: extradition; submission person; transit country; release for arrest; to get arrested; costs; rights and obligations of the parties; obstacles for extradition; streaming process.

Замони муосир, замони боҳамназдикшавии қудратҳои бузурги ҷаҳонӣ, ҳамгирии иқтисодӣ, азбайнравии ҳатти сарҳадҳо, эҳтироми падидаи ҳуқуқи инсон, мусоидат ба дастгирии сулҳ ва амнияти байналхалқӣ, аз байн бурдани силоҳи ҳастай ва ба ҳам наздикшавии тамаддунҳо ба ҳисоб меравад. Дар баробари ин гуфтан лозим аст, ки дар ин раванд фазои амнияти байналмилалӣ ва дохилидавлатӣ ҳамзамон аз таҷовузҳои нобаҳангоми гурӯҳҳои чиноятӣ эмин намонад. Барои ҳамин дар раванди ҷаҳонишавӣ, ки бадалшавии тадриҷии фазои ҷаҳонӣ ба минтақаи ягона мебошад ва ҷараёни чинояту чинояткорӣ боз ҳам шиддатноктар мегардад, ҳамзамон шаклҳои нави содир намудани чиноятҳо ва пинҳон шудани чинояткорон берун аз ҳудуди давлат, инчунин зиёд шудани чинояткории латентӣ аз ҷомеаи ҷаҳонӣ даъват ба амал меорад, ки бо мақсади пешгирӣ, ошкор ва решакан намудани ин аъмоли номатлуб пайваста дар ҳамкорӣ ва расонидани кумак ба ҳамдигар бошанд. Пешгирӣ ва муқовимат бар зидди чунин падидаҳои номатлуб ва хатарнок яке аз вазифаҳои асосии на танҳо ҳар як давлати алоҳида, балки тамоми ҷомеаи ҷаҳонӣ мебошад. Аз ин рӯ дар шароити авҷгирии вазъи чинояткорӣ дар давлатҳои алоҳида ва фаъолгардии амалҳои гурӯҳҳои чинояткор ва пинҳон шудани чинояткорон берун аз ҳудуди давлат нақши институтҳои ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаи пешбурди муурофияи

чиноятӣ ва мубориза бар зидди чинояткорӣ меафзояд. Масъалаи чиноят ва чинояткорӣ дар замони муосир на танҳо ба мамлакатҳои алоҳида, балки ба тамоми инсоният хатари калон дорад. Чиноят ва чинояткорӣ ҳамчун тағйиротҳои таърихӣ, иҷтимоӣ ва ҳамчун ҳодисаҳои чиноятӣ, ин як системаи чиноятиро дар худ касб намудааст, ки дар мамлакатҳои алоҳида дар марҳилаи начандон тӯлонӣ куллан дигаргун гашта, замон ба замон боз ҳам хавноктар шудаасту ба шаклҳои номатлуб дар ҷаҳон паҳн ва таъсираш пурзӯр шуда истодааст. Гурӯҳҳои чиноятӣ тамоми воситаи алоқаи ҳозиразамон ва нақлиётро дастрас намуда, аз муносибати хунукназаронаи аксар давлатҳо оиди корҳои чиноятӣ истифода бурда барои дар ягон давлат чиноят кардан ва дар дигар давлатҳо пинҳон шудан ва ба татбиқи ҳолисонаю саривақтии адолати судӣ мушкилӣ эҷод мекунанд. Рӯз то рӯз зиёд шудани шумораи чинояткорӣ ва мураккаб гаштани ошкор намудани онҳо решаҳои натанҳо миллий, балки байналмилалӣ доранд.

Баъди таъсисёбии Созмони Милали Муттаҳид ва ташкилу созмон додани ташкилоту муассисаҳои махсусгардонидашудаи он, инчунин қабул ва ба тасвиб расонидани як қатор санадҳои меъёрӣ – ҳуқуқӣ заминаҳои бозғайимодии ҳуқуқиву ташкилӣ дар самти таквият ва густариши минбаъдаи ҳамкориҳои давлатҳо дар самтҳои мухталиф, бахусус дар самти мубориза бар зидди чинояткорӣ ва ёрии мутақобилаи ҳуқуқӣ доир ба пешбурди

парвандаҳои ҷиноятӣ боз ҳам ҷоннок гардида истодааст.

Дар шароити имрӯза мақсади ҷомеаи навини байналмилалӣ ин ба вучуд овардани фазои мусоид барои таъмини тартибот, амният ва бехатарии байналмилалӣ, рушди муносибатҳои дучониба ва бисёрҷонибаи байналмилалӣ ва Ҳимояи манфиатҳои умумибашарӣ мебошад.

Дар ин робита ҷомеаи байналмилалӣ дигаргуниҳои амикро аз сар мегузарад, ки он дарбаргирандаи тамоми ҷабҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва давлатӣ мегардад. Масъалаи мубориза бар зидди ҷинояткорӣ ва Ҳимояи манфиатҳои дохилидавлатию байнидавлатӣ зина ба зина ба яке аз масъалаҳои муҳим ва марказии минтақавию байналмилалӣ мубаддал мегардад. Аз ин лиҳоз механизмҳои ҳифзқунандае лозим меояд, ки ин масъаларо бо диди нав баррасӣ ва танзим намояд.

Муҳимияти институтҳои ҳамкориҳои байналмилалӣ ва тарзи ёрии ҳамдигарӣ оиди қорҳои ҷиноятӣ, ҳамчун аз нуқтаи назари ҳуқуқи давлатӣ муайян карда мешавад. Бо мақсади огоҳ кардани давлат, ки дар ҳудудаш ҷиноят содир шудааст ё содир шуданаш мумкин аст нақши ҳамкориҳои онҳо оиди мубориза бар зидди ҷинояткории байналмилалӣ ва расонидани ёрии ҳуқуқӣ барои ҳамаи давлатҳои нақши муҳим дорад. Барои ин мақсад якҷоя намудан ва пурзӯр кардани қувваҳои байнидавлатию байналмилалӣ оиди мубориза бар муқобили ҷун падидае бо номи ҷинояткорӣ ва расонидани ёрии мутақобилаи ҳуқуқӣ аз аҳамият холӣ нест.

Ҷои асосиро барои ин ҳамкорӣ институтҳои экстрадитсия мегирад. Аз ин лиҳоз зарурати омӯзиш ва тадқиқи ин институт ба дарки табиати он ва мақому нақшаш дар инкишоф ва ташаккул додани ҳамкориҳои байналмилалӣ оиди расонидани ёрии ҳуқуқии мутақобила оиди пешбурди парвандаи ҷиноятӣ, муборизаи оштинопазир бар муқобили ҷинояткорӣ, Ҳимояи манфиатҳои қонунии давлатҳои алоҳида, таъмини тартиботи байналхалқӣ, Ҳимояи ҳуқуқи инсон ва барқарор намудани адолати судию татбиқи принсипи ногузирии ҷавобгарии ҷиноятӣ замина мегузорад.

Институтҳои экстрадитсия дар муруфияи ҷиноятӣ (супоридани шахс барои ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан ё иҷрои ҳукм) таърихи бисёрасра дошта сарчашмаи онро аз замонҳои хело қадим дарёфт намудан мумкин аст. Ҳанӯз

сарчашмаи муносибатҳои ҳуқуқии ҳамдигарии байни давлатҳои аз он вақте ки омӯзиш оиди мубориза зидди ҷинояткорӣ вучуд надоштанд ҷустан мумкин аст. Бояд зикр намуд, ки тадқиқи институтҳои супоридани шахс барои ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан ё иҷрои ҳукм Ҳарчанд дар замони муосир ҳамчун яке аз институтҳои дар доираи ҳуқуқи байналхалқӣ-ҷиноятӣ омӯхта шаванд ҳам, лекин пайдоиши он ба манбаҳои пайдоиши давлат ва ҳуқуқ алоқаманд аст. Экстрадитсия ё ин ки истирдоди шахс барои ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан ё иҷрои ҳукм ба масъалаи интиқол додани ҷинояткорон аз як давлат ба давлати дигар алоқаманд буда, натавонанд институтҳои деринаи ҳуқуқи муруфияи ҷиноятӣ ва ҳуқуқи байналхалқии ҷиноятӣ мебошад, балки маҳз аз соҳаҳои мазкур сарчашма мегирад. Маҳз аз институтҳои супоридани ҷинояткорон марҳилабандии ҳуқуқи байналхалқии ҷиноятӣ оғоз мегардад.

Дар адабиёти ҳуқуқӣ ба таърихи пайдоиш ва ташаккули институтҳои экстрадитсия (супоридани шахс барои ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан ё иҷрои ҳукм) муносибати ягона вучуд надорад. Аксари муҳаққикон таърихи пайдоиш ва ташаккули институтҳои истирдодро бо таърихи пайдоиш ва ташаккули ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ як меҳисобанд, ки мумкин аст онро ба чор марҳила тақсим кард.

Марҳилаи аввал аз замонҳои қадим сар шуда дар охири асри 17 ба итмом мерасад. Дар ин марҳила ҷиноят ҳодисаи ҷудогона (шахсӣ) набуда, дар асл муносибатҳои ҷиноятӣ хусусияти сиёсиро дар бар мегирифт. Дар замонҳои қадим супоридани ҷинояткорон асосан хусусияти минтақавӣ ва синфӣ дошта, бо сабаби набудани нақлиёти ҳавоию баҳрӣ ҷинояткорон наметавонистанд ба мамлакатҳои дигар гурезанд. Аз ҳамин сабаб раванди ҳамкориҳои давлатҳои нахустин, ки ҳудудашон на он қадар васеъ буд дар доираи минтақа сурат мегирифт.

Ҳанӯз дар замони ғуломдорӣ тадқиқи институтҳои супоридани ҷинояткорон бештари муҳаққиконро ба худ ҷалб намуда буд. Доир ба мавҷудияти экстрадитсия (супоридани ҷинояткорон) дар давраи ғуломдорӣ намунаҳои шартномаҳои дучонибаи байни давлатҳои шаҳодат медиҳанд. Аз ҷумла, шартномае, ки байни шоҳи Хетҳои Хаттусилеми 3 ва фиръавни Миср Рамесоси 2 дар соли 1296 то мелод баста шуда буд, бештари муҳаққикон зимни

татақиқоти худ дар ин самт, онро ҳамчун далел ва сарчашма ба инобат мегирифтанд. Дар ин шартнома омадааст: “Агар ҳар касе, ки аз Миср ба мамлакати Хетҳо фирор намояд, онгоҳ шоҳи Хетҳо онро ба мамлакати Миср хоҳад баргардонид”[1]. Моҳияти ин шартнома дар он ифода меёфт, ки сухан натавонанд дар мавриди супоридани ҷинояткорон, инчунин дар бораи ғулумони гуреза мерафт. Ҳамзамон ҳамин гуна шартномаҳо оиди супоридани ҷинояткорон байни шаҳр-давлатҳои Юнон низ мавҷуд буд. Ин гуна шартномаҳо, инчунин оиди супоридани ғулумони гуреза дар байни Юнон ва Рим васеъ истифода мешуд. Мисол: дар Юнон оиди супоридани ғулумони гуреза ин гуна шартномаҳо васеъ истифода бурда мешуд, ки онҳо ҳуқуқи гурехтан надоштанд. Аз ин лиҳоз ғулумдорро дар ҳама ҷо ва дар ҳама ҳолат давлат пуштибонӣ мекард, вале дар инҷо ҳуқуқ ба гуреза шудан таъсироти худро дошт.

Ҳамин тавр ибодатгоҳи Тезея, гарчанде гурезаро аз ҷазо эмин намедошт, ба вай ҳуқуқи таҳлил намудани ҷинояти содиркардаашро медод. Агар дар маҳкама исбот мешуд, ки ғулумдор нисбати ғулумаш бераҳмона муносибат кардааст, онгоҳ додани ғулум ба иҷро намерасид ва ба ғулум соҳиби нав пайдо мешуд. Бояд гуфт, ки як қатор қоида ва талаботҳои, ки зимни супоридани шахсон барои ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан ё иҷрои ҳукм дар замони имрӯза истифода мегардад, ханӯз дар даврони Атика низ зимни супоридани ҷинояткорон ба инобат гирифта мешуд. Мисол, супоридани ҷинояткорони сиёсӣ, ки ба сифати яке аз ҳолатҳои, ки талаботи супоридани ҷинояткорон рад карда мешавад ба ҳисоб меравад дар шаҳр-давлатҳои Юнони қадим яке аз қоидаҳои асосӣ ба ҳисоб мерафт. Барои тасдиқи гуфтаҳои боло мисоли зеринро овардан ба мақсад мувофиқ мебошад: маълум шудааст, ки афинагиҳо бояд ҷинояткоронро ба шоҳи Мақдуния Филип супоранд, аммо афинагиҳо Спартаро таҳдид кардаанд, ки агар онҳо чанд шаҳрвандеро, ки ба деҳаи Ахей ҳучум кардаанд насупоранд, онҳо ин иттиҳодно эътироф намеkunанд. Катон аз Тезея талаб кард, ки он бояд олмонихоро супорад, чунки бо онҳо ҷанги ноадолатона кардааст. Дар ин ҳолатҳо ба гуфти афинагиҳо ҷинояткорӣ хусусияти сиёсӣ мегирад.

Дар давраи феодализм мазмуни супоридани ҷинояткор ба таври кулӣ тағйир ёфта ва он вобаста буд ба қонунӣ гардонидани

ҳуқуқи додани паноҳгоҳ, ки он дар насупоридани шахс ба давлате, ки барои ақидаҳои сиёсӣ мавриди таъкиб қарор гирифтааст ифода меёфт. Илова бар он аксарияти давлатҳо аз супоридани шахсоне, ки ҷиноятҳои ба муқобили давлат (ҷиноятҳои сиёсӣ) содир кардаанд, даст кашиданд. Ҳарчанд то ин дам асосан ғулумон, деҳқонони қалъаӣ, ва шахсоне, ки ҷиноят мекарданд, супорида мешуданд.

Ҳамин тавр таърихи пайдоиш ва ташаккул инстиутҳои супоридани шахс барои ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан ё иҷрои ҳукм (экстрадиция) тамоми форматсияҳои ҷамъиятиро дар бар мегирад.

Экстрадиция (супоридани шахс барои ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан ё иҷрои ҳукм), яке аз институтҳои қадима ва муҳими ҳамкории байналмилалӣ дар соҳаи муҳофизати ҷиноятӣ ба ҳисоб меравад. Вале, новобаста аз таърихи қадима доштани, то кунун дар адабиёти илмӣ ва қонунгузорӣ мафҳуми ягонаи он оварда нашудааст. Мафҳуми байналмилалӣ экстрадиция муродифи “супоридани шахс барои ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан ё иҷрои ҳукм” аз рӯи ҳамкории байналмилалӣ дар соҳаи муҳофизати ҷиноятӣ мебошад.

Дар вақтҳои охир дар самти таъқиқи инстиутҳои истирод ё экстрадиция бисёри муҳаққиқон мароқ зоҳир намуда истодаанд ва дар ин ҷода бисёр мақолаву китобҳо ба нашр расидаанд.

Новобаста ба ҳамаи ин иқдомҳо, на дар илм ва на дар сатҳи қонунгузорӣ доир ба мафҳум ва моҳияти он ба як мақсади муайян наомадаанд.

Экстрадиция аз қадими латинӣ Extraditio гирифта шуда маъноаш супоридани шахсе мебошад, ки дар ҳудуди як давлат ҷиноят содир карда, дар ҳудуди дигар давлат қарор дорад. Дар асоси ин институт мақсаду равиҷ “Ё супорида диҳед”, “ё худатон ҷазо диҳед” мебошад ва оиди шахсе, ки дар ин ё он мамлакат ҷиноят содир кардааст, ё дар малакате мебошад, ки дастгир шудааст, ё мамлакате, ки аз ин ҷиноят зарари қалон дидааст.

Аз нуқтаи назари қонунгузорӣ ҷарраёни супоридани ин ҷарраёни супоридани шахсе, ки ҷиноят содир кардааст ё гунаҳгор ҳисобида мешавад, аз як давлат ба давлати дигар барои ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан ё иҷрои ҳукм мебошад.

Мақсадҳои асосии экстрадитсия дар замони муосир аз инҳо иборат мебошад: таъқиби шахсе, ки ҷиноят содир кардааст ва нисбати ӯ парвандаи ҷиноятӣ оғоз шуда, бояд на камтар аз як сол ҷазо дода шавад; ба амал баровардани адолати судӣ; пешгирии ҷинояткорӣ ва татбиқи принсипи ногузирии ҷазо. Иҷроиши ҳукми суд дар он маврид ба роҳ монда мешавад, ки агар ҷинояткор на камтар аз шаш моҳ ҷазо мегирад, агар ҷиноят вазнинтар бошад ва ин ҳукм то ҳол иҷро нашуда бошад, бояд ҳатман иҷро шавад.

Дар таҷрибаи муносибатҳои байналхалқӣ оиди мубориза бо ҷинояткорӣ ва расонидани ёрии ҳуқуқӣ, истирдоди ҷинояткор, ки дар як мамлакат ҷиноят содир карда дар дигар мамлакат мебошад аҳамияти калон дорад.

Истирдоди ҷинояткор—ин истирдоди шахсе, ки дар як мамлакат ҷиноят содир кардааст, вале дар дигар мамлакат мебошад барои ба ҷавобгариӣ ҷиноятӣ кашидан ё иҷроӣ ҳукм мебошад.

Масъалаҳои асосии истирдоди ҷинояткор, ҳатман ба масъалаи паноҳгоҳи сиёсӣ вобастагӣ дорад. Масъалаи интиқоли ҷинояткор ва ба ӯ додани паноҳгоҳ ҳанӯз аз давраҳои қадим чандин маротиба ҳалли худро ёфтааст. Махсусан, ин масъала дар давраи ҷанги сард миёни ду системаи ҷаҳонӣ бисёр тезу тунд буд.

Дар замони муосир қоидаи умумиэтирофшудае мавҷуд мебошад, ки мувофиқи он паноҳгоҳ танҳо ба шахсоне дода мешавад, ки ҷиноятҳои сиёсӣ содир кардаанд. Вале, то ҳанӯз фаҳмиши ягонаи ҷинояткориӣ сиёсӣ коргузориӣ нашудааст. Аз ин рӯ, масъалаи таҷрибавӣ оиди интиқоли шахс ва ба ӯ додани паноҳгоҳи сиёсӣ аз рӯи баҳои сиёсӣ додан ба кирдори ӯ ва қонунҳои ҳамон давлате, ки ҷинояткор дар ҳудуди он мебошад ҳал карда мешавад.

Конститутсияи аксари давлатҳо мавқеи ҳолати интиқоли ҷинояткорон ва додани паноҳгоҳӣ сиёсиро муайян кардаанд. Масалан, дар моддаи 16 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин муқаррарот мавҷуд аст, ки мувофиқи он “Ҳеҷ як шаҳрванди ҷумҳуриро ба давлати хориҷӣ супоридан мумкин нест. Супурдани ҷинояткор ба давлати хориҷӣ дар асоси шартномаи тарафайн ҳал мешавад”[2]. Дар асоси меъёрҳои Конститутсия дар қисми 1 моддаи 16 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст, ки “шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар ҳудуди давлати дигар

ҷиноят содир кардааст, ба он давлат супорида намешавад, агар дар шартномаи тарафайн тартиби дигар пешбинӣ нашуда бошад”.[3]

Бояд зикр намуд, ки аксари кишварҳои ҷаҳон доир ба насупоридани шаҳрвандони хеш дар якхел мавқеъ қарор доранд. Супоридани шахс барои ба ҷавобгариӣ ҷиноятӣ кашидан ё иҷроӣ ҳукм дар амалияи байналхалқӣ одатан дар асоси шартнома ва бо роҳи гуфтушуниди дипломатӣ ҳал карда мешавад.

Масъалаи истирдоди ҷинояткорон аҳамияти худро аз сабаби тез ҷой иваз намудани ҷинояткорон аз як давлат ба давлати дигар, зиёд шудани амалҳои террористӣ, инкишофи роҳу воситаҳои нақлиёт, гирифтани гаравгонҳо, хариду фурӯши занҳо, яроқ, маводи муҳаддир дар ҳудуди давлатҳои гуногун нақши зиёдеро ба худ касб мекунад. Зарурати пурзӯр намудани мубориза бо ҷинояткорони хавфнок давлатҳоро водор менамояд, ки қувваҳои худ ва ёрии байниҳамдигариро муттаҳид намоянд.

Масъалаи супоридани шахс барои ба ҷавобгариӣ ҷиноятӣ кашидан ё иҷроӣ ҳукм он вақт ба вучуд меояд, ки шаҳрванди давлати алоҳида дар дигар давлат ҷиноят содир кардааст ё дар ҳудуди давлат ҷиноят содир кардаасту дар давлати дигар мебошад ё бар зидди ин давлат ҷиноят содир шудааст. Дар таҷрибаи ҷаҳонӣ раванди экстрадитсия дар маридҳои зерин ба вучуд меояд.

Вақте ки ҷиноят дар ҳудуди он содир шудааст;

Вақте ки ҷинояткор шаҳрванди ҳамин давлат аст;

Вақте ки ҷиноят ба муқобили ин давлат равона шудааст ва ба он хисорот овардааст.

Таҳлили қонунгузориӣ ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки дар мавридҳои зерин истирдоди ҷинояткорон ба амал омада метавонад.

А) ҷиноят дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон содир шудааст, идома ёфтааст ва ё ба итмом расонида шудааст;

Б) берун аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон содир шудааст, вале оқибати ҷиноят дар ҳудуди он фаро расидааст;

Г) дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон содир шудааст, вале оқибати ҷиноят берун аз ҳудуди он фаро расидааст;

Д) дар шарикӣ бо шахсоне содир шудааст, ки фаъолияти ҷинояткоронаи худро дар ҳудуди давлати дигар ба амал баровардаанд.[4]

Вақте ки ҷинояткор дар ҳудуди якҷанд давлат ҷиноят содир кардааст, интиқоли ӯ бо роҳи дипломатӣ дар асоси шартномаҳои байналхалқӣ гузаронида мешавад. Дар ин ҳолат новобаста аз он, ки ҷинояткор дар қадом давлат ба ҷавобгарӣ кашида шудааст, ӯ бояд дар назди дигар давлатҳо барои кирдорҳои содиркардааш ҷавоб диҳад. Масалан, додгоҳи Германия парвандаҳои ҷиноятӣ, ки дар солҳои ҷанги дуҷуми ҳақон дар ҳудуди Полша, Беларуссия ва дигар давлатҳо шахрвандонаш содир карда буданд, дида баромад.

Экстрадиция пеш аз ҳама бо мақсади ҷазо додани шахсони ҷиноятсодиркарда ба амал бароварда мешавад. Дар ин маврид нақши асосиро ҳукми суд иҷро мекунад, ки ба қувваи қонунӣ даромадааст. Истирдоди ҷинояткоре, ки шахрванди он давлат нест, дар он ҷо ҷазоро адо мекунад, барои иҷрои муҳлати минбаъдаи ҷазо ба ватанаш мумкин аст.

Ҳамин тавр мақомоти салоҳиятдоре, ки супоридани ҷинояткор ба салоҳияти он гузошта шудааст, хангоми истирдоди ҷинояткорон, бояд ҳадди кирдоре, ки ҷинояткор содир намудааст, пурра ва ҳамаҷаҳаф омӯхта, исбот карда ҷарраёни экстрадицияро баъдан ба роҳ монад, зеро он барои супоридан аҳамияти қалон дорад.

Дар баробари ин дар Конституцияи аксари кишварҳои дунё мавридҳои додани паноҳгоҳи сиёсӣ омадааст, ки он асосан тибқи қонунҳои дохилии давлате, ки ҷинояткор дар ҳудуди он қарор дорад сурат мегирад. Мувофиқи моддаи 16 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон “ба шахрвандони хориҷӣ, ки гирифтори вайронкунии ҳуқуқи инсон гаштаанд давлат метавонад паноҳгоҳи сиёсӣ диҳад.”

Зимни супоридани шахс барои ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан ё иҷрои ҳукм (экстрадиция) консепсияҳои (равияҳои) мавҷуд мебошад, ки дар доираи шартномаҳои байналхалқӣ оиди интиқол ва талаботҳои он дар амал бояд ба инобат гирифта шаванд.

Консепсияҳои супоридани шахс барои ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан ё иҷрои ҳукм—ин маҷмуи қонун ва дигар санадҳои меърии ҳуқуқие, ки дар асоси меъёрҳо ва шартномаҳои байналхалқӣ оиди батанзимдарорӣ ва рафти интиқол ва меъёрҳои дохилидавлатӣ мебошад, ки дар Конституция дарҷ ёфтааст ва тавассути он ҷарраёни экстрадиция ба роҳ монда мешавад.

Ю.В. Минкова чунин консепсияҳои экстрадицияро ҷудо намудааст: консепсияи

истирдоди ҷинояткор, консепсияи дугонаи судӣ; консепсияи махсус; консепсияи ҳамкорӣ; консепсияи умумӣ; консепсияи маҳдуд қардани озодӣ бо ягон сабаб ва консепсияҳои, ки боси монетаи истирдоди ҷинояткорон мегардад.[5]

Экстрадиция раванди ба асос ва шароит вобастае мебошад, ки доир ба он фикри ягона вучуд надошта, онро аз нигоҳҳои гуногун баррасӣ мекунанд.

Ба ақидаи олими Беларус Самарина экстрадиция (супоридани шахс барои ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан ё иҷрои ҳукм) аз қалмаи латинии extradition гирифта шуда маъноаш интиқоли беруна мебошад. Ин қумаки ҳуқуқӣ дар қорҳои ҷиноӣ, ки дар он гумонбаршуда, айбдоршаванда, судшаванда аз як давлат ба давлати дигар барои ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан ё иҷрои ҳукм супорида мешавад. Ба гуфти ӯ мақсади асосии супоридани ҷинояткор — ин ба амал баровардани адолати судӣ, пешгирии ҷинояткорӣ ва татбиқи принсипи ногузирии ҷазо мебошад.[6]

Ба ақидаи олимони Озарбойҷон Маҳмудов ва Самедов экстрадиция— ин амали ёрии ҳуқуқӣ мебошад, ки дар асоси шартномаҳои байналмилалӣ, меъёрҳои миллии ҷиноятӣ ва қонунгузори мурофиавии ҷиноятӣ, дар асоси зарурати талаботи истирдоди ҷинояткор ба давлате, ки ҷиноят содир кардааст аз давлате, ки шахрвандии онро дорад ва ё баръакс дар ҳудуде, ки ҷиноят содир кардааст барои ба амал баровардани ҳукми суд мебошад.

Муҳақиқони шӯравӣ В.П.Шумилова, А.И.Барикина, ва олимони пасошӯравӣ А.В.Марченко, П.С.Налбандяна, А.К.Страганова бар он ақидаанд, ки экстрадиция ин як намуди ёрии ҳуқуқӣ мебошад, ки он дар доираи тамоюлҳои муосири рушди ҳамкориҳои байналмилалӣ ба воқеият мувофиқ нест.

Ба ақидаи олими украинӣ М.И.Смирнова экстрадиция ё истирдод гуфта дар асоси шартномаҳои байналхалқӣ, қонунгузори милли ва ё дар асоси принсипи ҳамоҳангсозӣ, ки мувофиқи он шахс (гумонбаршуда, айбдоршаванда, судшаванда) дар ҳудуди давлати дархостшуда ҷойгир аст ба давлати дархостфиристода бо мақсади ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан ё иҷрои ҳукм фиристода мешавад.[7]

Ҳамкориҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба мубориза алайҳи ҷинояткорӣ

ва расонидани кӯмаки ҳуқуқӣ оиди пешбурди парвандаҳои ҷиноятӣ яке аз бахшҳои муҳими фаъолияти давлат ба шумор меравад. Зеро тамоюлотии асосии ҷаҳони муосир ва равандҳои ба он пайванд барои давлати Тоҷикистон бетаъсир буда наметавонад. Бинобар ин шартҳои муҳимтарин дар ин роҳ ташаккул додани ҳамкориҳои байналмилалӣ ҷиҳати бартараф намудани хатарҳо, таҳдидҳои асосии глобалӣ, татбиқи одилонаи адолати судӣ, пешгирии ҷинояткорӣ ва татбиқи принсипи ногузирии ҷазо мебошад. Ин ҳамкориҳоро Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сатҳи дучониба ва бисёрҷониба бо дигар давлатҳо ва дигар ташкилотҳои байналмилалӣ ба амал мебарорад, ки заминаи онро шартномаҳои байналмилалӣ ташкил медиҳанд.

Дар замони муосир, иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамкориҳои байналхалқӣ оиди мубориза бо ҷинояткорӣ ва расонидани ҷиҳати ҳуқуқии байниҳамдигарӣ ба хусус дар сатҳи универсалӣ ва минтақавӣ назаррас мебошад.

Қайд кардан ба маврид аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон чун субъекти комилҳуқуқӣ байналхалқӣ ва ҷузъи ҷомеаи ҷаҳонӣ дар бахши мубориза ба муқобили намудҳои алоҳидаи ҷинояткорӣ ва расонидани ҷиҳати ҳуқуқӣ, ки натавонанд ба мамлақати алоҳида, балки ба тамоми ҷомеаи ҷаҳонӣ хавфи ҷиддӣ дорад, бетараф буда наметавонад. Бинобар ин омилҳои ба миён омада, зарурати ҳамкориҳои васеи байналхалқиро барои ҳалли дастаҷамъии ин проблемаҳо талаб менамояд.

Яке аз самтҳои ҳамкориҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон оиди расонидани ҷиҳати ҳуқуқӣ доир ба парвандаи ҷиноятӣ ин супоридани шахс барои ба ҷавобгариҳои ҷиноятӣ кашидан ё иҷрои ҳукм (экстрадиция) ба ҳисоб меравад. Заминаи ҳуқуқии ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро доир ба истирдоди шахсон бо давлатҳои дигар ҳамроҳ гаштани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба як қатор санадҳои дучониба ва бисёрҷонибаи байналмилалӣ ташкил медиҳад. Самти муҳимтарини афзалиятноки ҳамкориҳои байналхалқии Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба супоридани шахс барои ба ҷавобгариҳои ҷиноятӣ кашидан ё иҷрои ҳукм дар самти минтақавӣ бо давлатҳои ИДМ мебошад, ки аз мувофиқати манфиатҳо ва хусусияти муносибати давлатҳои муайян дар ин минтақа ҷойгиршуда бармеояд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаи супоридани шахс барои ба ҷавобгариҳои ҷиноятӣ

кашидан ё иҷрои ҳукм бо якҷанд давлатҳо шартномаи дучониба ва бисёрҷониба бастааст. Дар доираи ИДМ супоридани шахс барои ба ҷавобгариҳои ҷиноятӣ кашидан ё иҷрои ҳукм бо Конвенсияи Минск оид ба ҷиҳати ҳуқуқӣ ва муносибатҳои ҳуқуқӣ доир ба парвандаҳои граждани, оилавӣ ва ҷиноятӣ аз 22.01.1993 ва Конвенсияи Кишинёв оид ба ҷиҳати ҳуқуқӣ ва муносибатҳои ҳуқуқӣ доир ба парвандаҳои граждани, оилавӣ ва ҷиноятӣ аз 07.10.2002 ба танзим дароварда мешавад. Дар баробари ин Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Украина (02.04.2004), Ҷумҳурии Туркия (06.05.1996), ИМА (26.08.2002), Аморти Муттаҳиди Араб (09.04.2007), Ҷумҳурии Ҳиндустон (10.05.2001), Ҷумҳурии Полша (27.05.2003), Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон (16.02.1997), Ҷумҳурии Ислонии Покистон (30.03.2016) Ҷумҳурии Ислонии Эрон (2009) ва дигар давлатҳо шартномаи дучониба оид ба масъалаи супоридани шахс (экстрадиция) барои ба ҷавобгариҳои ҷиноятӣ кашидан ё иҷрои ҳукм бастааст.

Супоридани шахс барои ба ҷавобгариҳои ҷиноятӣ кашидан ё иҷрои ҳукм (экстрадиция) танзими ҳуқуқии худро дар Кодекси муҳофизати ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ёфтааст. Боби 49 Кодекси муҳофизати ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ин масъала бахшида шудааст. Он масъалаҳои раван кардани талабнома дар хусуси додани шахсе, ки дар ҳудуди давлати хориҷӣ мебошад (моддаи 476), ҳадди ҷавобгариҳои ҷиноятӣ шахси ба Ҷумҳурии Тоҷикистон супоридашуда (моддаи 477), иҷрои талабномаи супоридани шахсе, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор дорад (моддаи 478), рад кардани супоридани шахс (моддаи 479), супоридани шахсони дорони душарҳандӣ ва шахсони бешарҳанд (моддаи 480), ба ҳаёти гирифтагон барои супоридан (моддаи 481), супоридани ашё (моддаи 482) муқаррар намудааст.[8]

Ҳамин тариқ, дар замони муосир зимни ҳамкориҳои давлатҳо дар сатҳи байналмилалӣ доир ба масъалаҳои мухталиф, бахусус мубориза бо ҷинояткории муташаккилона ва пешгирии терроризму экстремизм, таъмини амнияти тартиботи байналмилалӣ, татбиқи бемоневу ҳолисонаи адолати судӣ ва принсипи ногузирии ҷавобгариҳои ҷиноятӣ омӯзиш ва мустаҳкам намудани институти супоридани шахс барои ба ҷавобгариҳои ҷиноятӣ кашидан ё иҷрои ҳукм дар тақвият бахшидани

муносибатҳои байналмилалӣ нақши муҳим мебошад. Таъсириро ва имконияти супоридани шахс барои ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан ё иҷрои ҳукм барои таъмини қонуният, ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои инсон, ҷомеа, давлат ва таъмини сулҳу амнияти инсоният, ки ҳадафи асосии ҷомеаи башарӣ мебошад, аҳамияти бағоят бузург дорад. Тавре, ки аз тадқиқи институти мазкур маълум гардид интиқоли шахсон оид ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан ё иҷрои ҳукм дар раванди ҷаҳонишавӣ ва ба ҳамназдиқшавии низомҳои ҳуқуқии ҷаҳонӣ дар самти ҳамкориҳои давлатҳо оиди пешбурди парвандаи ҷиноятӣ ва расонидани ёрии ҳуқуқӣ ба талаботи арзишҳои демократии башарӣ ҷавобгӯ буда, зарурати боз ҳам мукамал намудан ва тақвият додани паҳлуҳои алоҳидаи ин институти қадимаи мурофиаи ҷиноятиро талаб менамояд, зеро муносибатҳои ҷамъиятӣ пайваста дар инкишоф буда талаботи манфиати ҷомеаи башарӣ рӯз аз рӯз дигаргун мегардад. Супоридани шахс барои ба ҷавобгарии ҷиноятӣ

кашидан ё иҷрои ҳукм (экстрадиция) ин ҷарраёни супоридани шахс мебошад, ки дар ҳудуди ин ё он давлат ҷиноят содир намуда, аммо дар ҳудуди дигар давлат қарор дорад ва аз мақомоти тафтишотию судӣ пинҳон шуда ба татбиқи ҳолисонаи адолати судӣ ва принсипи ногузирии ҷавобгарии ҷиноятӣ монеа мешавад, ба ҳисоб меравад.

Экстрадиция (супоридани шахс барои ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан ё иҷрои ҳукм) раванди ба асос ва шароити вобаста мебошад. Бинобар ин вобаста ба шароитҳои мухталиф (аз ҷумла: таърихӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ) ва мураккаб гардидани фазои байналмилалӣ ҷараёни супоридан мумкин аст ба мушкилии ҷиддӣ дучор гардад. Аз ин сабаб пайваста ба шароити ҷомеа ва талаботи принсипҳои муҳимтарини ҳуқуқи байналмилалӣ мутобиқ намудани ин ҷараён омӯзишу татқиқ ва кушодани муаммоҳои ҷойдоштаи ин институт татқиқот ва пешниҳодҳои мукаммали илман асоснокро талаб менамояд.

Рӯйхати адабиёт:

1. Панов В.П. Международное уголовное право. М., «ИНФРА», 1997. 508с.
2. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 06.11.1994 (бо тағйири иловаҳо аз 22.05.2016). – Душанбе, 2016.
3. Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21.05.1998.
4. Минкова Ю.В. Принципы института выдачи (экстрадиция) в международном праве. Монография. Изд-во. 2002.
5. Самарина. Правовые проблемы сотрудничества государств в борьбе с преступностью. 1978.
6. Смирнов М.И. Понятие и правовая природа выдачи (экстрадиции). Современное право.- 2007.-№3.
7. Кодекси мурофиаи ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 03.12.2009.

Аннотатсия

Экстрадиция дар мурофиаи ҷиноятӣ

Дар мақолаи мазкур оиди қонуниятҳои ташаккул ва инкишофи институти супоридани шахс барои ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан ё иҷрои ҳукм, асос ва мавридҳои супоридан, ҷарраёни супоридан дар давлатҳои алоҳида, инчунин ҳолатҳои, ки супоридани шахсро барои ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан ё иҷрои ҳукм рад мекунад ва дар заминаи ин пешниҳод намудани як чанд нуктаҳои муҳим оиди ташаккули қонунгузорӣ дар ин самт сухан меравад.

Аннотация

Экстрадиция в уголовном процессе

В статье речь идёт о закономерности формирования и развития института выдачи лиц для привлечения к уголовной ответственности или исполнения приговора, основание и обстоятельства выдачи лиц, процесс выдачи в отдельных государствах, а также, обстоятельства которые исключают выдачу лиц для привлечения к уголовной ответственности и исполнения приговора и в связи с этим предлагаются несколько предложений для совершенствования законодательства.

Annotation

Extradition in criminal proceedings

The article describes the laws of the formation and development of the institution of a person's liability for the conviction of a crime or the execution of the sentence, the grounds and circumstances of the transfer, the delivery of remedies in certain states. And also the circumstances which impede the person's acquittal of a convict or execution of the sentence, offering several important points about the formation of legislation in this area.

УДК: 347.22.01

Шерзода Бурҳоналӣ Сабзалӣ,

магистранти курси якуми шӯъбаи рӯзонаи факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

E-mail: sherzoda.b.1999@gmail.com

Тел.: (+992) 932-04-13-61.

ВАЗЪИ ҲУҚУҚИИ МОЛУ МУЛКИ ҒАЙРИМАНҚУЛ ДАР ҲУҚУҚИ ХУСУСИИ РИМӢ

Калидвожаҳо: ҳуқуқи римӣ; ҳуқуқи хусусӣ; ашъ, тасниф; ашъи манқул; ашъи ғайриманқул; молу мулки ғайриманқул; замин; қитъаи замин; бино; суперфитсий; эмфитевзис; муҳлат.

Ключевые слова: римское право; частное право; собственность; классификация; движимое имущество; недвижимое имущество; земля; земельный участок; здание; суперфиция; эмфитевзис; срок.

Keywords: roman law; private law; property; classification; movable property; immovable property; immovable property; land; land plot; building; superficies; emphyteusis; term.

Дар назарияи ҳуқуқи граждани муосир ҳолатҳое ба назар мерасанд, ки дар онҳо бештар масъалаҳои амалӣ дида мешавад. Бинобар ин, зарурати таҳлили ҷанбаҳои таърихӣ ва падидаҳои ҳуқуқи граждани ба миён меояд [1, с.15]. Ҳар як падидаи иҷтимоӣ таърихӣ ташаккул ва инкишофро паси сар менамояд ва ягон падида ё зухурот дар ҷойи хушкӯ холи бидуни заминаҳои муайян ба вуҷуд намеояд. Омӯзиш ва таҳқиқи ҷанбаҳои таърихӣ-ҳуқуқии ҳар як зухурот дорои аҳамияти бузург буда, имконияти роҳҳои ҳалли муайяно дар танзими ҳуқуқии он ошкор мекунад ва барои дуруст ва самаранок ба роҳ мондани танзими муносибатҳои ҳуқуқӣ мусоидат менамояд. Бо тарзи муайян танзими намудани падидаи мушаххас дар як давраи дахлдори таърихӣ мумкин аст, ки барои истифода дар замони муосир мувофиқ ояд ва роҳи самараноки танзими он гардад, яъне барои дуруст ва самаранок ба роҳ мондани танзими муносибатҳо зарур аст, ки аз таърих сабақ бардошта, таърих мавриди таҳқиқ қарор дода шавад. Аз ҳамин лиҳоз, бояд ба омӯзиши таърихӣ-ҳуқуқии падида ва зухуроти ҳуқуқӣ аҳамияти ҷиддӣ дода шуда, он ҳамчун қисмати таркибии ҳар як таҳқиқоти илмӣ бошад.

Ҷиҳати дарки дурусти мафҳум, моҳият ва табиати ҳуқуқи граждани молу мулки ғайриманқул зарур аст, ки пайдоиш ва ташаккули ин падидаҳо мавриди таҳқиқ қарор диҳем. Дар ҳар марҳилаҳои рушди иқтисодиву иҷтимоии ҷомеа ба таври гуногун мафҳум, намудҳои молу мулк, қобилияти гардиши муомилоти объектҳои ҳуқуқи граждани

тавассути меъёрҳои ҳуқуқӣ танзим карда мешавад. Ҳуқуқи хусусии римӣ барои мамалакатҳои низоми ҳуқуқии романӣ-олмонӣ заминаи ҳуқуқии асосӣ ба ҳисоб рафта, он дар танзими муносибатҳои хусусӣ асоси мустақкам гузошт. Аксарияти меъёрҳо, ки даҳо ва падидаҳои, ки дар Рими Қадим қарор гирифтанд, дар шароити муосир дар аксарияти давлатҳои муосир ретсепсия гирифтаанд. Бо дарназардошти он ки таснифбандии таърихӣ ва ибтидоии ашъ ба манқул ва ғайриманқул аз ҳуқуқи хусусии римӣ маншаъ мегиранд, аз ин рӯ, таҳлили таърихӣ-ҳуқуқии ашъи ғайриманқул дар Рими Қадим мақсаднок мебошад.

Тақсимои таърихӣ ашъ ба манқул ва ғайриманқул аз решаҳои ҳуқуқи римӣ сарчашма мегирад. Ҳамчун хусусияти хоси тафовут ҳуқуқшиносони римӣ *salva rei substantia* – қобилияти ҳаракат кардани ашъ ҳангоми нигоҳ доштани моҳияти ҷисмонии он, яъне бидуни тағйирёбии шакл, таъиноти иқтисодӣ, бе расонидани зарар ё кам кардани арзиши онҳо интиқоли ашъҳо муайян менамуданд. Ашъҳое, ки ба чунин ҳаракат қодир нестанд, ғайриманқул (*res immobiles*) мебошанд. Ҳамаи намудҳои дигари ашъ ба категорияи манқул (*res mobiles*) тааллуқ доштанд [2]. Дар ҳуқуқи хусусии римӣ тақсими ашъ ба манқул ва ғайриманқул хос буд. Ба ашъи ғайриманқул замин ва ҳар он чизе, ки болои он қарор дорад – хона, сохтмонҳои хоҷагӣ ва ғайраро ворид месохтанд [3, с. 53]. Ба сифати молу мулки манқул (*res mobiles*) мебел, асбобу анҷоми рӯзгор, ғулом, ҳайвонот дохил карда мешуд.

Дар адабиёти илмӣ вобаста ба аҳамияти таснифи ашёҳо ба манқул ва ғайриманқул нуктаи назари ягона мавҷуд нест ва муҳаққиқон ин таснифро ба таври гуногун баҳо медиҳанд. Дар илми ҳуқуқи граждани вобаста ба дорои аҳамият будан ё набудани таснифи ашё ба манқул ва ғайриманқул дар ҳуқуқи хусусии римӣ ду равия вучуд дорад:

а) равияи аввал андеша доранд, ки тақсими ашё ба манқул ва ғайриманқул дар ҳуқуқи римӣ дорои аҳамияти муҳим набуд. Ин гуна андешаҳоро В.М. Хвостов, И.А. Покровский, В.А. Краснорутский, Е.С. Болтанова ҷонибдорӣ менамоянд. Масалан, ба андешаи И.А. Покровский “тафовут миёни манқул ва ғайриманқул дар ҳуқуқи римӣ дорои аҳамияти кам буд (муҳлатҳои гуногуни ба даст овардан ва дигар); мазмуни ҳуқуқи моликият, чун шакли муомилоти молӣ барои ҳар ду категорияи ашёҳо ягона буд; имконияти аз даст ба даст, бидуни шакл гузаштани онҳо амал мекард” [4, с.195].

Тақсими ашё ба манқул ва ғайриманқул дар ҳуқуқи римӣ аҳамияти махсус надошт ва барои ҳар яки онҳо қариб меъёрҳои ҳуқуқии яхела мавҷуд буд [5, с. 151].

Ҳамзамон В.М. Хвостов қайд мекунад, ки тақсими ашё ба манқул ва ғайриманқул дар ҳуқуқи хусусии римӣ аҳамияти на он қадар калон дошт, зеро меъёрҳои ҳуқуқӣ барои ин ё он намуди ашё аз рӯи моҳият яхела буд. Тафовут байни ашёи манқул ва ғайриманқул ба андешаи вай “дар ҳолатҳои алоҳидаи ҳуқуқӣ зоҳир мегардид: масалан, муҳлатҳои гуногуни даъво барои ин ё он ашё; *interd. uti possidetis* (воситаи ҳимояи соҳибии ашёи ғайриманқул, манъи истифодаи зӯрварӣ нисбати соҳибмулки бовичдон) ва *int. unde vi* (воситаи ҳимояи ҳуқуқи вайроншуда, ба муқобили касе, ки зӯрварии ҷисмонӣ нисбати дигар шахс аз соҳибияти қитъаи замин) танҳо нисбат ба ашёи ғайриманқул татбиқ мегардид; *fundus dotalis* (манъи бегона кардан ё ба гарав гузоштани қитъаи замин бе ризоияти ҳамсар) танҳо нисбати ашёи ғайриманқул истифода мегардид” [6, с. 129].

Аз андеша ва пешниҳодоти тарафдорони ин равия бармеояд, ки онҳо мавҷудияти таснифи ашёро ба манқул ва ғайриманқул дар ҳуқуқи римӣ эътироф мекунанд, аммо дорои аҳамияти бузург доштани он мавҷуд будани танзими тафриқавиро вобаста ба ин категорияҳо

инкор намуда, арзиши ҳадди ақали ин таснифро ҷонибдорӣ менамоянд.

б) равияи дуюм ба эътирофи аҳамияти таснифоти ашё ба манқул ва ғайриманқул дар ҳуқуқи римӣ равона карда шудааст. Масалан, И. Пухан, М.П. Акимовская зикр менамоянд, ки тақсими ашё ба манқул ва ғайриманқул “чун ҳуқуқи молумулкӣ ва уҳдадорӣ – дар соҳаи моликият, ҳуқуқ ба ашёи бегона, дар муқаррар намудани уҳдадорӣ ва масъулият барои иҷрои он” оқибатҳои муҳими ҳуқуқӣ дорад [7, с.132]. Қайд кардан зарур аст, ки дар давраи доминат таснифоти ашё ба манқул ва ғайриманқул ва танзими он бо дарназардошти хусусиятҳои хоси онҳо ба роҳ монда шуд.

Баъзе муҳаққиқони дигар муҳимияти ин таснифотро вобаста ба даврҳои рушди давлати Рими Қадим баҳо додаанд [8, с. 57]. С.А. Степанов барҳақ қайд менамояд, ки ҳуқуқи римӣ садсолаҳо низоми объектҳои ҳуқуқи гражданиро коркард намудааст ва тақсими ашё ба манқул ва ғайриманқул дар он арзиши махсуси ҳуқуқӣ дорад [9, с. 8]. Гуногунӣ дар танзими ҳуқуқии ашёи манқул ва ғайриманқул дар ҳуқуқи римӣ дида мешавад ва он пурра аён мебошад [10, с. 37]. Дар ибтидо ин таснифот дорои аҳамияти муҳими амалӣ набуд, зеро вазъи ҳуқуқии қолли категорияҳои ашё тавассути меъёрҳои ҳуқуқии яхела танзим мегардид [11, с. 12]. Минбаъд давра ба давра ҳуқуқҳои махсус ба молу мулки ғайриманқул (суперфитсий, эмпитевзис ва дигар) пайдо шуда, тақсимоти ашё ба манқул ва ғайриманқул хусусияти мушаххасро касб намуд ва дар давраи доминат доир ба бегона кардани молу мулки ғайриманқул меъёрҳои махсус қабул гардиданд, ки ба таъмини оммавияти ин муомилот равона гардида буд.

Ҳуқуқшиносони римӣ пешниҳод менамуданд, ки ба сифати молу мулки ғайриманқул ашёе дохил мешавад, ки чун қоида иваз намудани мавқеи он бидуни расонидани зарари муҳим ба таъиноти он имконнопазир аст. Ба гурӯҳи аввал, замин (*solum*), ҳамаи қисмҳои худудҳои маҳдуд (*flindus, praedium*), қитъаи замин (*praedia, undi*), сарватҳои зеризаминӣ дохил мешаванд. Ба гурӯҳи дуюм бошад, ашёҳои, ки ба замин ҷисман алоқаманд мебошанд, масалан, бино, ки ба замин алоқаи устувор дорад (дорои пойдевор) шомил мешаванд. Бино, зироат, ниҳол (ашёи ҷисман ба замин алоқамандбуда) ба сифати объекти мустақили ҳуқуқи моликият эътироф

намегардиданд, онҳо чун қисми таркибии хок баррасӣ шуда, ба соҳибмулки ин замин дохил мешуданд [12, с. 48].

Ба сифати асоси (маҳаки) таснифи ашё ба манқул ва ғайриманқул ҳуқуқшиносони римӣ нигоҳдории таъинот ҳангоми иваз намудани ҷойи молу мулк, яъне имконияти интиқоли ашё бидуни расонидани зарар ба моҳияти он баромад менамуданд. Ин маҳак ҳамчун асоси таснифи ашё дар ҳуқуқи граждании муосир истифода бурда мешавад.

Дар ҳуқуқи римӣ қитъаи замин ба сифати объекти асосии молу мулки ғайриманқул баромад мекард. Ба таркиби қитъаи замин ҳуди замин ва ҳамаи он чизе, ки ба он табиӣ ва сунъӣ алоқаманд ҳастанд, дохил мешуд, “бинобар ин, онҳо аз замин бидуни зарар ба моҳият ё бидуни тағйир додани шакл алоҳида вучуд дошта наметавонанд” [13, с. 270]. Бино, иморат ва иншоот чун объекти мустақили молу мулки ғайриманқул эътироф нагардида буд ва онҳо қисми таркибии қитъаи замин эътироф мешуданд. Дар ҳуқуқи римӣ қоидаи “*superficies solo cedit* – дар сатҳ сохташуда (яъне дар сатҳи замин) сатҳро пайғирӣ мекунад” мавҷуд буд. Бинобар ин, моликияти алоҳида ҳам ба бино ва ҳам ба замин, ки бино дар он сохта шудааст, ғайриимкон буд. Бино, иморат ва иншоот на ҳамчун объекти ҳуқуқи моликият, балки ҳамчун соҳибият ба ҳисоб мерафтанд. Соҳибияти бино, иморат ва иншоот дар қитъаи замини бегона суперфитсий номида мешуд, ки он ҳуқуқи истифодаи меросӣ ва бегонашудаи иншоот дар қитъаи замини ба дигар шахс таллуқдоштаро ифода мекард.

Андешаи муҳаққиқон вобаста ба он ки тақсимои ашё ба манқул ва ғайриманқул дар ҳуқуқи римӣ дорои аҳамияти хосса нест, чандон дуруст намебошад, чунки танзими тафриқавии ашёи манқул ва ғайриманқул дар Рими Қадим ҷой дошт ва меъёрҳои маҳсус вобаста ба таъиноти ашёи ғайриманқул таҳия гардида буданд. Бояд қайд намуд, ки танзими ашёи манқул ва ғайриманқул дар ҳуқуқи хусусии римӣ давра ба давра сурат гирифтааст. Ин тақсимои дар давраи принципат хусусияти пурраро касб намуда, вобаста ба гузариши молу мулки ғайриманқул дар давраи доминат меъёрҳои маҳсус коркард гардиданд. Дар Қонуни XII чадвал барои ба даст овардани замин ва молу мулки манқул вобаста ба муҳлати соҳибият муҳлатҳои гуногун пешбинӣ гардида буд. Мисол, барои ба даст овардани

замин ду сол ва барои ашёи манқул як сол. Дар ҳуқуқи Юстиниан бошад, соҳибият дар давоми се сол барои молу мулки манқул ва соҳибият дар давоми даҳ сол барои молу мулки ғайриманқул ҳамчун шартӣ ба даст овардани моликият муқаррар гардида буд.

Дар ҳуқуқи римӣ таснифи молу мулки ғайриманқул вобаста ба унсурҳои таркибии ба он дохилшаванда низ маълум буд. Вобаста ба унсурҳои дохилии молу мулки ғайриманқул онҳоро ба намудҳои зерин ҷудо менамуданд: а) *inaedificatio* – бинои дар қитъаи замин сохташуда; б) *insemenatio* – растанӣҳои дар қитъаи замин киштшуда; в) *implantation* – дарахтони дар қитъаи замин шинонидашуда.

Бояд қайд намуд, ки таҷрибаи ҳуқуқи римӣ вобаста ба танзими молу мулки ғайриманқул дар қонунгузорию граждании аксари давлатҳои истифода бурда мешавад. Таҷрибаи ҳуқуқи хусусии римӣ вобаста ба молу мулки ғайриманқул дар Улоҷенияи граждании Олмон истифода шудааст. Хусусияти хоссаи Улоҷенияи мазкур аз он иборат аст, ки дар он истилоҳи “молу мулки ғайриманқул” истифода нагардида, ба таври истисноӣ категорияҳои “молу мулки манқул” ва “қитъаи замин” истифода шудааст. Тибқи муқаррароти моддаҳои 93, 94, 98 Улоҷенияи граждании Олмон аз 18 августи соли 1896 қитъаи замин аз қисматҳои (объектҳои) асосӣ иборат аст, ки ҳар кадоми онҳо аз қитъаи замин ҷудо вучуд дошта наметавонанд ва объекти мустақили ҳуқуқ низ шуда наметавонанд. Ин равиши танзими молу мулки ғайриманқулро дар илм консепсияи “қитъаи замин” меноманд, ки асоси онро ягонагии қитъаи замин ҳамчун молу мулки ғайриманқул ташкил медиҳад. Пурра тартиби муайян кардани молу мулки ғайриманқул, низоми онҳо ва дигар муносибатҳои вобаста ба он, ки дар Улоҷенияи граждании Олмон танзим гардидаанд, аз ҳуқуқи римӣ маншаъ мегиранд ва танҳо меъёрҳои ва қоидаҳои дар ҳуқуқи римӣ ҷойдошта дар ин санад ба талаботи замон мутобиқ карда шуданд.

Дар баробари ин, меъёрҳои зиёди маҳсус вобаста ба танзими молу мулки ғайриманқул дар ҳуқуқи римӣ қабул нагардида бошад ҳам, аммо қисми ками меъёрҳои ба ин масоил равонашуда заминаи мустаҳкамаи ҳуқуқӣ барои танзими ҳуқуқи граждании молу мулки ғайриманқул дар замони муосир гардидаанд. Масалан, чи тавре, ки дар боло қайд намудем, ҳуқуқшиносони римӣ ду гурӯҳи калони молу

мулки ғайримакул – табиӣ, яъне қитъаи замин ва сарватҳои зеризаминӣ ва ҳуқуқӣ – ҳамаи молу мулки ба замин алоқамандии зичдоштаро ҷудо менамуданд. Маҳз ҳамин гурӯҳбандӣ дар имрӯза таҳқиқотҳои илмӣ ва қонунгузорӣ васеъ истифода мегардад. Ё муҳлати тӯлонии (нисбат ба молу мулки манқул) ба даст овардани молу мулки ғайриманқул вобаста ба давомнокии муҳлати ба даст овардан асоси пайдоиши худро аз ҳуқуқи римӣ гирифтааст ва дар қонунгузории давлатҳои муосир муқаррар шудааст. Аз ҷумла, мутобики м.258 Кодекси граждани Чумхурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 1999[14] шахрванд ё шахси ҳуқуқӣ, ки молики ашё намебошад, вале софдилона, қушоду озод ва ба таври давомдор ба мисли амволи худ молу мулки ғайриманқулро дар тӯли понздаҳ сол соҳибӣ кардааст, ба ин ашё ҳуқуқи молиқӣ пайдо мекунад. Ин муҳлат нисбат ба молу мулки манқул панҷ сол муқаррар гардидааст.

Ҳамин тавр, яке аз навъҳои маъмули таснифи ашё дар ҳуқуқи римӣ ин ба манқул ва ғайриманқул тақсим кардани онҳо маҳсуб меёбад. Новобаста аз он ки таснифоти мазкур дорои аҳамияти хосса набуд, аммо маҳз ибтидоӣ тақсим намудани ашёҳо ба манқул ва ғайриманқул аз Рими Қадим маншаъ мегирад ва танзими гуногунии молу мулки манқул ва ғайриманқул бо назардошти речаи ҳуқуқии онҳо маҳз асоси худро аз ҳуқуқи римӣ гирифтааст. Коркард намудани ин таснифот, муайян кардани ҳадди акали хусусиятҳои алоҳидаи ашёи манқул ва ғайриманқул ин дастоварди муҳим мебошад, чунки маҳз ҳуқуқшиносони римӣ бо ин комёбии худ инсониятро водор намуданд, ки минбаъд дарк намоянд, ки ин ду категория – молу мулки манқул ва ғайриманқул речаи ҳуқуқии гуногундоранд ва бояд танзими ҳуқуқии тафриқавии онҳо ба роҳ монда шавад. Бо ҳамин назардошт, ба таври қуллӣ наметавон гуфт, ки тақсими ашё ба манқул ва ғайриманқул дар ҳуқуқи римӣ аҳамияти муҳим надорад, пешниҳод намудани ин таснифот худ барои наслҳои оянда дастоварди бебаҳо аст. Ин таснифоти

ҳуқуқшиносони римӣ амалан дар ҳамаи низомҳои ҳуқуқии муосир пазируфта шудааст. Чунин тақсимои молу мулк минбаъд барои пешбурди муомилоти граждани ва рушди он, инчунин баҳри танзими бонизоми муносибатҳои молумулқӣ мусоидат намуд.

Дар натиҷаи таҳлили мавзӯи мазкур ҳулосаҳои зеринро метавон пешниҳод намуд:

– таснифи ашё ба манқул ва ғайриманқул аз ҳуқуқи римӣ сарчашма гирифта, пеш аз он ба таври дахлдор молу мулки ғайриманқул мавриди коркард ва танзим қарор нагирифта буд;

– таснифоти мазкур, ки аз тарафи ҳуқуқшиносони римӣ пешниҳод гардида буд, амалан дар тамоми низомҳои ҳуқуқии муосир истифода гардида, дар танзими муътадили муносибатҳои ҳуқуқи граждани, махсусан дар муомилоти граждани объекти молу мулки ғайриманқул нақши муҳимро иҷро намуда истодааст;

– новобаста аз мавҷудияти ками меъёрҳои махсус оид ба вазъи ҳуқуқии молу мулки ғайриманқул дар ҳуқуқи римӣ, пешниҳод намудани ин таснифот ва муайян намудани хусусиятҳои ибтидоии речаи хоси молу мулки ғайриманқул худ дастоварди муҳими илми ҳуқуқшиносӣ мебошад;

– дар ҳуқуқи римӣ объекти асосии молу мулки ғайриманқул қитъаи замин ба ҳисоб мерафт ва бино, иморат, иншоот ва дигар объектҳои ба замин алоқаманд объекти мустақили ҳуқуқ эътироф нагардида, балки қисми таркибии қитъаи замин маҳсуб меёфтанд;

– таҷрибаи ҳуқуқи римӣ дар самти танзими молу мулки ғайриманқул минбаъд дар қонунгузории аксари мамлакатҳои хориҷӣ истифода шудааст. Махсусан ба таври пурра консепсияи римии танзими молу мулки ғайриманқул дар Улоҷияи граждани Олмон истифода шудааст, ки дар ин санад низ қитъаи замин ба сифати объекти асосии ғайриманқул муқаррар шудааст.

Рӯйхати адабиёт:

1. Гумилевская О.В. Основания признания права собственности на самовольную постройку: дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2008. – С. 187.
2. Дормидонтов Г.Ф. Система римского права. Общая часть. – Казань, 1910. – С. 135.
3. Маҳмудов М.А., Менглиев Ш.М. Ҳуқуқи хусусии римӣ. – Душанбе: Эр-граф, 2013. – С. 176.
4. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. – Петроградъ. 1917. – С.195.

5. Римское частное право. Учебник / Под редакцией профессора И.Б. Новицкого и профессора И.С. Перетерского. С. 314.
6. Хвостов В.М. Система римского права. Москва. – 1908. – С.143.
7. Пухан И., Поленак-Акимовская М. Римское право: Базовый учебник. – М.: Зерцало, 1999. С. 132.
8. Санфилиппо Ч. Курс римского частного права. – М.: БЕК, 2000. С. 57
9. Степанов С.А. Недвижимое имущество в гражданском праве. - М.: Статут, 2004. С.223.
10. Кисилева Т.В. Гражданско-правовое регулирование недвижимости. дисс. ... канд. юрид. наук. Москва-2007. С. 194.
11. Болтанова, Е.С. Договор купли-продажи недвижимости (общие положения). дисс. ... канд. юрид. наук. Томск. 2001. С. 197.
12. Красноручкий В.А. Римское частное право: учебник / Под ред. Проф. И.Б. Новицкого и проф. И.С. Перетерского. М.: Юрист, 1997. С. 48.
13. Анненков К. Система русского гражданского права. Т.1. СПб., 1894. С.270.
14. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1999, № 6, мод. 153, мод. 154; с. 2001, № 7, мод. 508; с. 2002, № 4, к. 1, мод. 170; с. 2005, № 3, мод. 125; с. 2006, № 4, мод. 193; с. 2007, № 5, мод. 356; с. 2010, № 3, мод. 156, № 12, к. 1, мод. 802; с. 2012, № 7, мод. 700, № 12, к. 1, мод. 1021; с. 2013, № 7, мод. 504; с. 2015, № 3, мод. 200; с. 2016, № 7, мод. 612.

Аннотатсия

Вазъи ҳуқуқии молу мулкӣ ғайриманкул дар ҳуқуқи хусусии римӣ

Дар мақолаи мазкур зарурати омӯзиши ҷанбаҳои таърихии молу мулкӣ ғайриманкул ва хусусиятҳои хоси ин молу мулк дар ҳуқуқи римӣ мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст. Заминаҳои асосии пайдоиш, табиати ҳуқуқӣ, низом ва хусусиятҳои алоҳидаи молу мулкӣ ғайриманкул дар ҳуқуқи римӣ меҳвари асосии мақоларо ташкил менамоянд. Муаллиф зимни омӯзиши мавзӯи мазкур ақидаҳои олимони вобаста ба нақш ва аҳамияти тақсими ашё ба манкул ва ғайриманкул таҳлил намуда, ба ҳуҷусоае меояд, ки новобаста аз пурра мавҷуд набудани меъёрҳои махсус оид ба танзими ҳуқуқии молу мулкӣ ғайриманкул, ин таснифот заминаи худ, яъне маҳз асоси худро аз ҳуқуқи римӣ гирифтааст ва бештари қоидаҳои вобаста ба танзими ин молу мулк дар қонунгузорию аксарияти давлатҳои муосир мавриди истифода қарор доранд.

Аннотация

Правовой статус недвижимости в римском частном праве

В статье исследуется необходимость изучения исторических аспектов недвижимого имущества и специфики этого имущества в римском праве. В статье основное внимание уделяется основным предпосылкам происхождения, правовой природе, системе и особенностям недвижимого имущества в римском праве. При изучении данной темы автор анализирует взгляды ученых на роль и значение разделения движимого и недвижимого имущества и приходит к выводу, что, несмотря на полное отсутствие специальных правил правового регулирования недвижимого имущества, данная классификация происходит из римского права и имеет свои основания. Большинство правил, регулирующих эту собственность, используются в законодательстве большинства современных государств.

Annotation

Legal status of real estate in Roman private law

This article examines the need to study the historical aspects of real estate and the specifics of this property in Roman law. The article focuses on the main prerequisites of origin, legal nature, system and features of real estate in Roman law. When studying this topic, the author analyzes the views of scientists on the role and significance of the separation of movable and immovable property and comes to the conclusion that, despite the complete absence of special rules for the legal regulation of immovable property, this classification comes from Roman law and has its own grounds, most of the rules governing this property is used in the legislation of most modern states.

Аҳмадзода Зулфия Кабир,
номзади илмҳои педагогӣ, ноиби ректор оид ба
идеология тарбия ва кор бо ҷомеаи Академияи
идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон.

E-mail: zulfiya.did@mail.ru

Тел.: (+992) 985-45-99-80

Ҳаётзода Алиакбари Бекназар,
унвонҷӯи Академияи идоракунии давлатии назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

E-mail: aliakbar8888@inbox.ru

Тел.: (+992) 918-82-66-68

МАКТАБИ СИЁСИИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ – ҲИЗБИ ХАЛҚИИ ДЕМОКРАТИИ ТОҶИКИСТОН ҲИЗБИ МАРДУМӢ ВА НЕРӢИ ПЕШБАРАНДАӢ ҶОМЕА

Калидвожаҳо: Пешво; миллат; ҳизб; мактаб; давлат; иқтисод; сиёсат; зуҳурот; инкишоф; шароит; ҷомеа; шахрвандӣ.

Ключевые слова: Лидер; нация; партия; школа; государство; экономика; политика; явление; развитие; условия; общество; гражданство.

Keywords: Leader; nation; the party; school; the state; economy; politics; phenomenon; development; conditions; society; citizenship.

Ҳизби Халқии Демократии Тоҷикистон (минбаъд - ҲХДТ) 25 - сола шуд. Ин муҳлат дар ҳаёти як ҳизби сиёсӣ вақти тӯлонӣ нест. Самараи он пешрафти сиёсати иқтисод, иҷтимоӣ-фарҳанг, варзиш, сулҳу суботи сартосарӣ ва беҳдошти сатҳи зиндагии мардум мебошад. Ҷомеаи Тоҷикистон дар як муддати кӯтоҳ онро чун падидаи нави сиёсӣ пазируфт. Боре нашудааст, ки шакку шубҳае дар ин ихлосу боварӣ роҳ ёфта бошад. Пайванди миёни ҳизб ва мардум, ҳизб ва ҷомеа на танҳо устувору пойбарҷост, балки он сол ба сол, давра ба давра дар ҳоли таквияту густариш ёфтаганд. Имрӯз Шуморои аъзоёни ҲХДТ ба 480 ҳазор нафар мерасад ва дар ҷомеаи Тоҷикистони мо, ки бештар аз 9 миллион нафар нуфуз дорад, ин нерӯи андаке нест. Дар қиёс бо дигар ҳизбу ҷунбишҳои, ки дар кишварамон вучуд доранд тибқи қонунгузориҳо амал мекунанд, қувваи бузургест, ки аз бовариву эътимоди мардум ба ин ҳизб сарчашма мегирад. Асосҳои оинномавӣ ва барномавии ҲХДТ, ҳадафҳо ва вазифаҳои он ханӯз дар ибтидои соли 1993 муайн гардида буд. Як гурӯҳ шахсони ҳамақида, одамони касбу кори гуногун аз кормандони Дастгоҳи Роҳбари давлат то олимону адибон, рӯзноманигорону деҳқонон бо мақсади ба вучуд

овардани пояҳои идеологии ҳизби нав ва барои тарғибу ташвиқи ғояҳои он дар байни мардум ғаёлият мебуданд.[5]

Агар аз дидгоҳи имрӯза ба равандҳои он замон нигарем, равшан мебинем, ки дар он рӯзҳои вазнин тарғиб намудани ҳизби нави сиёсӣ кори осон набуд. Мардум баъди ҳодисаҳои фоҷиабори солҳои 90-уми асри XX, ки баъзе ҳизбҳои сиёсӣ ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ зерини ниқоби муборизаи сиёсӣ даст ба экстремизм заданд, қариб буд миллатро ба вартаи ҳалокат ва порашавӣ оварда расонанд ва аз ҳамин сабаб мардум дигар ба ҳизбҳои навбунёд боварӣ надоштанд.[3]

ҲХДТ дар вазъияти бади таърихӣ по бар арсаи сиёсат гузошт ба ин ҳама душворихо нигоҳ накарда мехост бовариро ба нерӯҳои сиёсӣ ва захматкаш фаҳмонад, ки на ҳамаи онҳо, ки ҳизб месозанд ба сиёсатбозӣ машғуланд. Ҳақиқат дар чӣ буд?

- дар охири солҳои 80-ум ва 90-уми асри гузашта ҳизбҳо, ки арзи ҳастӣ намуданд, ки ҳадафшон соҳиби ҳокимият шудан буд. Аммо ин ҳизбро шахсе таъсис доданд, ки аллақай ҳокимият доштанд;

- ҲХДТ ҳамчун ҳомии манфиати мардум арзи ҳастӣ намуда, манфиати тамоми халқро

зери ҳимояи худ қарор дода, манфиати кишри алоҳида ва гурӯҳи ҷудоғонаро дастгирӣ наменаояд, аз ҳамин сабаб ин ҳизбро усули фаъолият ном карданд;

- Гузашта аз ин бо ҳизбҳои дигар намояндагони муассисаҳои динӣ барои ҳалли як қатор масъалаҳои муҳим, аз ҷумла дар покии ахлоқи ҷомеа ва дар мубориза алайҳи мафкураи барои миллати мо бегонае ахлоқию этникии ҳамкорӣ мекунад. Маҳз ин ва дигар ғояҳои воқеии миллии мо дар барномаи амалии ҳизб инъикос ёфта, ҲХДТ дар умқи ҷомеа реша давонд. ҲХДТ фаъолияти худро дар давраи сарнавиштсоз оғоз карда, аз рӯзҳои аввали таъсисёбияш барои пойдориву устувории сулҳ ва ободии Ватан кӯшиш ба харч дода, ҳадафи асосияш ваҳдати ягонагӣ, таъмини ояндаи неки кишвар аст [1].

Сабаби асосии муттаҳидии аъзои Ҳизби Халқии Демократии Тоҷикистон ғояи умумӣ ва вазифаҳои бузурге, ки ҳалли онҳо танҳо ба манфиати ҷомеа мебошад. Ин ҳизб аз ҷавонтарин ҳизбҳои сиёсии кишварамон буда, метавон онро зодаи даврони истиқлол номид. Ҳадафи асосии ин ҳизб, ки дар он нерӯҳои ақлонии кишвар ба ҳам омаданд, бо роҳи мусолиҳа ва гуфтушунид ҳал кардани васоили сиёсӣ буд [2].

Маҳз ин таҷрибаи аъзои ҳизб метавонад худ як омили сулҳу субот ва ваҳдати миллии дар кишвар бошад. Дар ҳамон давра зиёиёни кишварамон дарк намуданд, ки Тоҷикистон дигар бо сохти тоталитарӣ ва маҳдуд намудани озодихоии инсон, матбуот ва баёни сухан наметавонад дар ҷомеаи ҷаҳонӣ мавқеи сазовор ёбад. Ҳизби Халқии Демократии Тоҷикистон ҳизби сиёсии порлумонӣ буда, барои расидан ба ҳадафҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ дошта ва пиёда кардани ислоҳоти қонуни демократӣ ва ба вучуд овардани шароит ба сулҳу салоҳ мебошад. Ҳамин тавр ҲХДТ аз афқору эътиқодоти мавҷудаи сиёсӣ аз ҷомеаи кишвар он чизҳоро гирифтӣ гузошт, ки ҷавобгӯи хостаҳои мардум бошанд, пешрафт ва суботу оромӣ дар ҷомеа таъмин созад. Аз ҳамин ҷиҳат мардум тақдирашро ба он мепайванданд ва ҷонибдорӣ менамоянд, ки ин ҳизб қудратману кавитар гардид. [4]

Анҷумани якуми муассисони ҲХДТ 10 декабри соли 1994 баргузор гардид. Дар анҷумани мазкур, Оинномаи онро қабул карда, аввалин аъзоён Кумитаи иҷроияи марказии Ҳизби Халқии Тоҷикистон ва роҳбарияти

ҳизбро интихоб намуданд. Ин сана дар таърихи ҲХДТ санаи фаромӯшнашаванда мебошад. Зеро дар ин рӯз Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳизби навтаъсиси «Ҳизби Халқии Демократии Тоҷикистон»-ро расман ба қайд гирифт. Инчунин рӯзномаи Марказии ҲХДТ «Минбари халқ»-ро таъсис дод. Бинобар ин ҳар сол ин санаи муборак бо тарзу услуб ва шеваҳои хотирмон таҷлил карда мешавад. Ба ифтихори тавлиди ҳизб дар ҳамаи ташкилотҳои ибтидоӣ, ноҳиявӣ ва шаҳрӣ ҷорабиниҳои ҷолибу шавқовар мегузаронанд. [2]

Барои мо маълум аст, ки соли ташкилшавии ин ҳизб, яъне соли 1994 ҷи гуна давраи ноороме буд. Ҳарчанд, ки байни гурӯҳҳои даргир оташбаси муваққатӣ эълон мешуд, аммо ҳамватанони мо бо ҳам ҳар вақт бархӯрд мекарданд ва хуни ноҳақ мерехту одамон талаф меёфтанд, хонаву дари мардум хароб мешуд. Баъди барқарор намудани ҳукумати конституционӣ бо ташаббус ва талошҳои пайгиروнаи Роҳбари давлатамон, Раиси ҲХДТ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон музокироти сулҳи тоҷикон оғоз ёфта буд. Мардум бисёр мехостанд, ки ҳарчи зудтар дар мамлакат тинчию амонӣ шавад. Чашму гӯши одамон ҳамагӣ ба ҷараёни музокирот нигаронида шуда буд. [6]

Дар чунин шароит ҷомеи тоҷик ба як ҳизби сиёсии нава эҳтиёҷ дошт, ки таъягоҳи давлату ҳукумати нава бошад ва мардумро ба ҳимояи сулҳу субот даъват намояд. Бинобар ин ба қароре омаданд, ки барои пурра намудани ҷазои сиёсӣ идеологӣ бояд ҳизби нава таъсис диҳанд. Вобаста ба ин, бо нияти нек роҳбари давлат ва роҳбари ҳамонвақтаи Дастгоҳи Иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон С.Мирзошоев ва Муовини аввали Раиси Шӯрои олии кишвар А. Достиев ва кумитаи ташкилии ҳизб иборат аз 22 нафар ташаббускор ва ҳамроҳонашон, ки ҳамагӣ шарҳвандони Тоҷикистон буданд ва онҳо гирудорҳои пойтахтро тарк карда буданд, ки ин ҳизби нава таъсис доданд. Дар ин кор Н. Асадуллоев, Қ.Ашӯров, И.Давлатов, С. Сафаров, Х. Ҳомидов, А. Турсунов, М.Шаҳобудинов, Қ.Расулов, Д.Давлатов ва дигарон саҳми бузурге доштанд. [1]

Ҳадафи ташкили ҳама ҳизби сиёсӣ бо роҳи муборизаҳои осоишта, яъне аз тариқи парламент соҳиби қудрат шудан мебошад. Ба қавли Раиси ҲХДТ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳизб дар даврае таъсис ёфта буд, ки мо аллақай

сохиби ҳукумат будем. Бинобар ин мақсади асосӣ дар он давра аз он иборат буд, ки мардуми пароканда ва ба сангарҳо ҷудошударо ба ҳам оварда муттаҳиду якпорча гардонад ва аз ҷараёни музокироти сулҳ ҷонибдорӣ кунад. Мардуми заҳматпешаи тоҷикро ба созандагӣ бунёдкорӣ ва барқарор кардани хоҷагии халқи харобгашта сафарбар намояд. Дар он давра ташкил кардани ҳизби нави сиёсӣ кори осон набуд. Зеро ҳизбҳои сиёсӣ ва дигар ҳаракатҳои мавҷуда, аз доираи муқаррароти қонунии фаъолиятшон берун рафта, мехостанд, ки бо зӯри силоҳ ҳокимиятро соҳиб шаванд. Маҳз бо ҳамин сабабҳо дар оғоз мардум таъсиси ҳизби навро намехостанд. Онҳо мегуфтанд, ки ҳамин ҳизбҳо буд, ки ҷумҳурии орому осудаи мо ба гирдоби ҷанги шаҳрвандӣ кашида шуд. Пеш аз ҳама коммунистон муҳолифат нишон медоданд.[2]

Дар ҳамон замон баъзе сиёсатмадорон пешниҳод намуда буданд, ки мисли дигар ҷумҳуриҳои ҳамсоя ҳизби коммунистиро номашро дигар карда, фаъолиятшро каме тағйир диҳем ва орому осуда гардем. Аммо Сарвари давлат ба ин пешниҳод розӣ нашуданд ва барои ташкили тамоман ҳизби нави исрор карданд. Сарвари давлат иброз доштанд, ки он бояд ҳизбе бошад, ки меъёрҳои демократиро қотеъона амалӣ гардонида, орзуву омили халқро бароварда созад ва дар хизмати мардум бошад ва ҳадафи ниҳоияш таъмини осоишта ва зиндагии арзандаи сокинони мамлакат бошад.[6]

Бинобар ин бо супориши роҳбари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон барои таъсиси ҳизб комиссияи тадорукотӣ сомон дода шуд, ки он барои ташкил кардани ташкилоти сиёсӣ нави корҳои зиёдеро анҷом дод. Бо дастури Ҷаноби Олӣ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон Оиннома ва барномаҳои ҳизби демократӣ ва халқии

кишварҳои хориҷӣ ҳамаҷониба омӯхта шуданд ва тасмим гирифта шуд, ки ба ҳувият, ҳислати мардуми тоҷик ва арзишҳои миллии мо мувофиқат дошта бошад. [3]

Бо мақсади таъсис додани ташкилотҳои ҳизби нави дар минтақаҳо аъзои комиссияи тадорукотӣ чандин маротиба ба шаҳру навоҳии ҷумҳурии рафта, бо мардум вохӯрию мулоқот гузаронда, ҳадафҳои ҳизби навро мефаҳмонданд. Мардум ба хотири хизматҳои арзанда ва фидокоронаи Роҳбарияти олии кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳизби навро пазируфта ва онро ҷонибдорӣ намуданд. Ҳамин тариқ, дар шаҳри Душанбе Анҷумани муассисон баргузор шуд ва дар арсаи сиёсӣ мамлакат ҳизби нави арзи вучуд намуд. Дар ибтидо номи ҳизби мазкур «Ҳизби Халқии Тоҷикистон»-ро дар худ дошт ва баъдан соли 1997 дар Анҷумани сеюми ҳизб, бо пешниҳоди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо мақсади бунёди ҷомеаи ҳуқуқӣ, дунявӣ ва иҷтимоӣ демократӣ, номи ҳизб Ҳизби Халқии Демократии Тоҷикистон эълон гардид. Ҳизби Халқии Демократии Тоҷикистон зери роҳбарии фарзанди фарзонаи миллат Эмомалӣ Раҳмон мурдуми Тоҷикистонро ба созандагӣ бунёддорӣ ҳидоят ва раҳнамоӣ мекунад. Дар Тоҷикистон боз 7 ҳизби сиёсӣ таъқи қонун фаъолиятдоранд, ки онҳо ҳам сарфи назар аз ҳадафҳои ҳоси сиёсияшон мехоҳанд, ки сатҳи зиндагии мардум беҳтар гардад. Хушбахтона, обрӯ ва эътибори ҲХДТ дар байни ҷомеа хеле баланд аст. Ин ҳизб аз умқи мардум барномада, дар хизмати ҳамин мардум мебошад. Барномаҳои ҲХДТ воқеӣ ва илман асоснок таҳия мешаванд. Бо дарназардошти ин мардум онро ҷонибдорӣ намуда, барои амалӣ гаштани он талош меварзанд.

Рӯйхати адабиёт:

1. Раҳмон, Э. Бист қадами созанда [Матн]. – Душанбе: Эр-граф, 2014. – 312с.
2. Достиев, А. Ҳизби зодаи масъулият [Матн]. – Душанбе: Шарқи озод, 2000. – 269с.
3. Сафаров, С. Ҳизби зодаи Истиқлолият [Матн]. – Душанбе, 2011. – 176с.
4. Саидов, Ҷ. Нерӯи бузург [Матн] // Минбари халқ. – 2014. – 10 декабр.
5. Ҷалилов, А. Заминаҳои таърихӣ таъсисёбии ҲХДТ [Матн] // Минбари халқ. – 2014. – 28 август.
6. Солех У. Масири созандагии ҳизб [Матн] // Минбари Халқ. – 2000. – 5 декабр

Аннотатсия

Мақтаби сиёсии Пешвои Миллат – Ҳизби Халқии Демократии Тоҷикистон хизби мардумӣ ва нерӯи пешбарандаи ҷомеа

Дар мақола аз таърихи таъсисёбии Ҳизби Халқии Демократии Тоҷикистон, ҳизб ҳамчун мақтаби сиёсии Пешвои миллат, пойдеории давлат ва сулҳу суббот ва ваҳдати миллӣ баррасӣ мегардад. Саҳми Пешвои муаззами миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун муассис ва Раиси ҲХДТ инъикос гардидааст. Ба андешаи муаллифон дар ҳақиқат мақтаби сиёсии Пешвои миллат – Ҳизби Халқии Демократии Тоҷикистон таҳқиқӣ, таҳлилӣ, таҷрибавӣ ва илмӣ мебошад.

Аннотация

Политическая школа Лидера нации – Народно-Демократическая Партия Таджикистана партия народа и ведущие силы общества

В статье рассматривается история становления Народно-Демократической Партии Таджикистана, партии как политической школы Лидера нации, стабильности государства и мира и национального единства. Отражен вклад уважаемого Лидера нации Эмомали Рахмона как основателя и председателя НДПТ. Авторы считают, что политическая школа Лидера нации - Народно-Демократической Партия Таджикистана - это действительно исследовательская, аналитическая, экспериментальная и научная школа.

Annotation

Leading political school the Leader of the Nation is the People's Democratic Party of Tajikistan the people's party and the leading power of society

The article examines the history of the formation of the People's Democratic Party of Tajikistan, the party as a political school of the Leader of the nation, stability of the state and peace, stability and national unity. The contribution of the Honorable Leader of the Nation Emomali Rahmon as the founder and chairman of the PDPT is reflected. The author believes that the political school of the Leader of the Nation - the People's Democratic Party of Tajikistan - is really a research, analytical, experimental and scientific school.

НАВИГАРИҶОИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР СОҶАИ ЗАМИН, КИШОВАРӢИ ВА ЭКОЛОГӢ

Қонунгузорӣ ҳамчун қоида бо мурури замон, бо тағйир ёфтани ҳолат ва пайдо гардидани муносибатҳои нав дар ҳаёти ҷомеа тағйир меёбад. Ҳамин тавр дар соҳаи қонунгузориҳои замин, кишоварзӣ, экологӣ дар семоҳаи аввали соли 2021 тағйири иловаҳои нав ба амал омад. Аз ҷумла, бори аввал дар таърихи қонунгузориҳои кишвар аз ҷониби Маҷлиси намоёндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъмини амнияти биологӣ ва муҳофизати биологӣ» аз 29.01.2021, №1759 қабул гардид. Ҳамзамон ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи заминсозӣ» аз 05.01.2008, №356 санаи 29.01.2021, №1760 тағйири иловаҳои дахлдор ворид карда шуд.

1. Вобаста ба талабот ва ба вучуд омадани муносибатҳои нави ҷамъиятӣ, бо мақсади ҳифзи солимии аҳоли, таъмини амнияти биологӣ ва муҳофизати биологӣ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъмини амнияти биологӣ ва муҳофизати биологӣ» аз 29.01.2021, №1759 қабул гардид. Қонуни болозикр аз 5 боб ва 22 модда иборат буда, тавре ки дар муқаддимаи қонуни мазкур муқаррар гардидааст, он муносибатҳои ҷамъиятии бо агенту токсинҳои биологии назоратшаванда алоқамандро бо мақсади таҳкими низоми амнияти биологӣ ва муҳофизати биологиро танзим менамояд.

Дар боби якуми Қонуни мазкур ба муқаррароти умумӣ бахшида шуда, дар он тафсири мафҳумҳое, ки дар матни қонун истифода мешаванд, қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи таъмини амнияти биологӣ ва муҳофизати биологӣ, принципҳои таъмини амнияти биологӣ ва муҳофизати биологӣ, таъмини амнияти биологӣ ва муҳофизати биологӣ ва нишондиҳандаҳои амнияти биологӣ муқаррар карда шудааст.

Боби дуюм «Тадбирҳои манъкунӣ дар соҳаи амнияти биологӣ ва муҳофизати биологӣ» ном гирифта, дар он танҳо моддаи 6 бо муқаррароти манъ кардани фаъолияти беиҷозат вобаста ба агенту токсинҳои биологии назоратшаванда дарҷ шудааст.

Боби сеюм «Идоракунии давлатӣ дар соҳаи амнияти биологӣ ва муҳофизати биологӣ» дар ин боб салоҳияти Ҳукумати Ҷумҳурии

Тоҷикистон дар соҳаи таъмини амнияти биологӣ ва муҳофизати биологӣ, ваколатҳои мақомоти ваколатдори давлатӣ дар ин самт ба таври васеъ муайян карда шудааст.

Боби чоруми Қонуни мазкур бошад «Таъмини талабот дар соҳаи амнияти биологӣ ва муҳофизати биологӣ» номгузорӣ шудааст. Он фарогири масъалаҳои вобаста ба санҷишҳо дар соҳаи амнияти биологӣ ва муҳофизати биологӣ, иҷозатномадиҳӣ барои фаъолият дар соҳаи амнияти биологӣ ва муҳофизати биологӣ, баҳисобгирӣ ва назорати давлатии агенту токсинҳои биологии назоратшаванда ва объектҳои эҳтимолан хатарноки биологӣ, талабот ба таъмини муҳофизати ҷисмӣ объектҳои эҳтимолан хатарноки биологӣ, ҳамлу нақли агенту токсинҳои биологии назоратшаванда, воридоту содирот ва транзити агенту токсинҳои биологии назоратшаванда ва таҷҳизоту технологияҳои таъиноти духадафа, ҳуқуқу ухдадорихои шахсонӣ ҳуқуқӣ ва ухдадорихои роҳбарони ташкилотҳо дар соҳаи таъмини амнияти биологӣ ва муҳофизати биологӣ, инчунин робитаҳои байналмилалӣ дар соҳаи таъмини амнияти биологӣ ва муҳофизати биологӣ мебошад.

Дар боби панҷум «Муқаррароти хотимаӣ» дарҷ гардидааст. Дар ин боб масъалаи ҷавобгарӣ барои риоя накардани Қонуни мазкур ва тартиби мавриди амал қарор додани Қонуни мазкур муқаррар шудааст.

2. Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи заминсозӣ» аз 05.01.2008, №356 санаи 29.01.2021, №1760 чунин тағйири иловаҳо ворид карда шуд:

Моддаи 1. Ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи заминсозӣ» аз 5 январи соли 2008 (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2008, №1, қ. 2, мод. 21; с. 2016, №7, мод. 621) тағйири иловаҳои зерин ворид карда шаванд:

1. Дар моддаи 1:

- дар сарҳати якум калимаҳои «манзараҳои табиат» ба калимаҳои «манзараҳои табиӣ» иваз карда шаванд;

- сарҳатҳои чорум ва ҳабдахум хорич карда шаванд;

- дар сархатҳои панҷум ва ҳаштум калимаи «қаламрави» ба калимаи «худуди» иваз карда шавад;

- сархати ҳафтум дар таҳрири зерин ифода карда шавад:

«- объектҳои заминсозӣ - худуди воҳидҳои маъмурию худудӣ, маҳалҳои аҳолинишин, худуди заминистифодабарӣ, қитъаи замин ва қисмҳои онҳо»;

- дар сархати ёздаҳум калимаи «шудааст» ба калимаи «мешаванд» иваз карда шавад;

- аз сархати понздаҳум калимаи «(консерватсия)» хорич карда шавад;

- сархати шонздаҳум дар таҳрири зерин ифода карда шавад:

«- барқарорсозии замин – маҷмӯи чорабиниҳои, ки барои барқарор кардани қабати ҳосилхези хок амалӣ карда мешаванд»;

2. Дар сархати даҳуми моддаи 1, сархатҳои нӯҳум ва даҳуми моддаи 3, сархати дуҷуми қисми якуми моддаи 5, қисми якуми моддаи 24 ва сархати сеҷуми қисми дуҷуми моддаи 30 калимаҳои «воҳидҳои марзиви маъмурӣ» ба калимаҳои «воҳидҳои маъмурию худудӣ» иваз карда шаванд.

3. Аз матни моддаи 2 калимаи «(Сарқонуни)» хорич карда шавад.

4. Сархати дуҷуми моддаи 3 хорич карда шавад.

5. Моддаи 4 дар таҳрири зерин ифода карда шавад:

«Моддаи 4. Принципҳои заминсозӣ

Заминсозӣ ба принципҳои зерин асос меёбад:

- таъмини заминистифодабарии устувор;

- мувофиқати манфиатҳои иқтисодӣ ва ҳифзи муҳити зист;

- афзалият додан ба заминистифодабарии кишоварзӣ;

- самаранокии иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологии ташкили худудҳо;

- муҳайё сохтани шароит барои шаклҳои гуногуни хоҷагидорӣ;

- таъмини яклухтии қитъаҳои замин ҳангоми ташкили заминистифодабарии нав;

- ошкорбаёнӣ дар гузаронидан ва ташвиқи чорабиниҳои заминсозӣ.»

6. Дар моддаи 5:

- номи модда дар таҳрири зерин ифода карда шавад:

«Моддаи 5. Мақсад ва вазифаҳои заминсозӣ»;

- қисми якум бо мазмуни зерин илова карда шавад:

«Мақсади заминсозӣ аз таъмини истифодаи пурра, оқилона ва самараноки замин, фароҳам овардани шароити мусоиди экологӣ ва беҳдошти манзараҳои табиӣ иборат мебошад.»

7. Дар моддаи 10 калимаи «хеш» ба калимаи «худ» иваз карда шавад.

8. Дар моддаи 16:

- дар қисми якум калимаи «равона» ба калимаи «амалӣ» иваз карда шавад;

- дар қисми дуҷуми калимаи «мегирад» ба калимаи «мегиранд» иваз карда шавад.

9. Дар қисми дуҷуми моддаи 18 калимаҳои «гузаронидани рекултиватсияи» ва «консерватсия» мувофиқан ба калимаҳои «барқарорсозии» ва «боздоштан ва ё» иваз карда шаванд.

10. Дар моддаи 19:

- дар қисми чорум калимаи «қаламрави» ба калимаи «худуди» иваз карда шавад;

- дар қисми панҷум калимаҳои «худуди воҳидҳои алоҳидаи марзиви маъмурӣ ё» ба калимаҳои «воҳидҳои маъмурию худудӣ ва» иваз карда шаванд.

11. Дар қисми дуҷуми моддаи 20 калимаи «геоботаникаи» ба калимаҳои «маълумоти геоботаникии» иваз карда шавад.

12. Дар қисми дуҷуми моддаи 21 калимаҳои «, дигар соҳаҳо пешбинӣ карда» ва «қаламравии» мувофиқан ба калимаҳои «ва соҳаҳои дигарро пешбинӣ намуда» ва «худудии» иваз карда шаванд.

13. Дар моддаи 22:

- дар матни модда калимаи «амалҳои» ба калимаҳои «амалигардонии чораҳои» иваз карда шавад;

- сархати панҷум дар таҳрири зерин ифода карда шавад:

«- вобаста ба масоҳат ва андозаи заминҳои шинондани ниҳолҳои муҳофизаткунанда ҷиҳати ҳифз аз бодлесшавӣ»;

- дар сархати шашум калимаҳои «эрозияи обӣ» ба калимаи «шусташавӣ» иваз карда шаванд.

14. Дар қисми дуҷуми моддаи 23 калимаҳои «мақомоти меъморӣ, заминсозӣ, назорати давлатӣ оид ба истифода ва ҳифзи табиат, дигар мақомоти шахрсозӣ» ба калимаҳои «мақоми ваколатдори давлатии батанзимдарории муносибатҳои вобаста ба замин, мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи ҳифзи муҳити зист, мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи меъморӣ ва шахрсозӣ» иваз карда шаванд.

15. Аз сархати якуми моддаи 25 калимаҳои «ҳангоми хурду калон кардани онҳо» хориҷ карда шаванд.

16. Дар моддаи 28:

- дар қисми дуюм калимаҳои «манзараҳои табиат» ба калимаҳои «манзараҳои табиӣ» иваз карда шаванд;

- дар сархати дуҷуми қисми сеюм калимаҳои «эрозияи шамоӣ ва обӣ» ба калимаҳои «бодлесшавӣ ва шусташавӣ» иваз карда шаванд.

17. Дар моддаи 30:

- дар қисми якум калимаҳои «аз онҳо» ба калимаҳои «дар заминаи онҳо» иваз карда шаванд;

- дар сархати шашуми қисми дуюм калимаҳои «рекултиватсияи» ва «эрозияи шамоӣ ва обӣ» мувофиқан ба калимаҳои «барқарорсозии» ва «бодлесшавӣ ва шусташавӣ» иваз карда шаванд.

Моддаи 2. Қонуни мазкур пас аз интишори расмӣ мавриди амал қарор дода шавад.

**Шуъбаи қонунгузори кишоварзӣ,
истифодаи сарватҳои табиӣ ва
ҳифзи муҳити зист**

НАВИГАРИҲОИ ҚОНУНГУЗОРИИ СОҲАИ СОҲТОРИ ДАВЛАТӢ, МАҚМОТИ СУДӢ ВА ҲИФЗИ ҲУҚУҚ

Дар баробари рушди муносибатҳои ҷамъиятӣ дар самти қонунгузорию соҳаи сохтори давлатӣ, мақомоти судӣ ва ҳифзи ҳуқуқ як қатор навигариҳо ба вучуд омада, дар шакли қонунҳо қабул карда шуданд. Аз ҷумла:

1. Қонуни конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани иловаҳо ба Қонуни конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 29 январи соли 2021, №1751;

2. Қонуни конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани илова ба Қонуни конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 29 январи соли 2021, №1752;

3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ухдадорихои ҳарбӣ” аз 29 январи соли 2021, №1753;

4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Кодекси муҳофизати ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 29 январи соли 2021, №1754;

5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйирот иловаҳо ба Кодекси муҳофизати ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 29 январи соли 2021, №1755;

6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 29 январи соли 2021, №1756;

7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани илова ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи истеҳсолоти иҷро” аз 29 январи соли 2021, №1757;

8. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тартиб ва шароити дар ҳаёти ҳамаҷониба доштани гумонбаршуда, айбдоршаванда ва судшаванда” аз 29 январи соли 2021, №1758;

9. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани тағйирот иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шахравандӣ” аз 29 январи соли 2021, №1763;

10. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таҳсилоти ибтидоии касбӣ” аз 29 январи соли 2021, №1765;

11. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таҳсилоти иловагӣ” 29 январи соли 2021, №1766;

12. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи экспертизаи илмӣ ва илмӣ-техникӣ” 29 январи соли 2021, №1767;

13. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани тағйирот иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мақомоти худфаъолияти ҷамъиятӣ” 29 январи соли 2021, №1770.

I. Дар асоси Қонуни конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани иловаҳо ба Қонуни конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон” иловаҳои зерин ворид карда шуданд:

1. Ба қисми 2 моддаи 12 пас аз калимаҳои «забони давлатиро донад,» калимаҳои «хизмати ҳарбии ҳатмии муҳлатнокро (ба истиснои занон, инчунин мардоне, ки билети ҳарбӣ доранд, ба ғайр аз онҳое, ки хизмати ҳарбию дар ҳайати захираҳои давлати сафарбарӣ адо кардаанд) адо карда бошад ва» илова карда шуданд.

2. Ба қисми 2 моддаи 108 пас аз калимаҳои «забони давлатиро донад,» калимаҳои «хизмати ҳарбии ҳатмии муҳлатнокро (ба истиснои занон, инчунин мардоне, ки билети ҳарбӣ доранд, ба ғайр аз онҳое, ки хизмати ҳарбию дар ҳайати захираҳои давлати сафарбарӣ адо кардаанд) адо карда бошад ва» илова карда шуданд.

II. Тибқи Қонуни конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани иловаҳо ба Қонуни конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон” чунин илова ворид карда шуд:

1. Ба қисми якуми моддаи 53 пас аз калимаҳои «забони давлатиро донад,» калимаҳои «хизмати ҳарбии ҳатмии муҳлатнокро (ба истиснои занон, инчунин

мардоне, ки билети ҳарбӣ доранд, ба ғайр аз онҳое, ки хизмати ҳарбиро дар ҳайати захираҳои даъвати сафарбарӣ адо кардаанд) адо карда бошад ва» илова карда шаванд.

2. Муқаррароти моддаи 1 Қонуни конститутсионии мазкур нисбат ба шаҳрвандоне, ки то мавриди амал қарор додани он қорманди мақомоти прокуратура мебошанд, татбиқ намегардад.

III. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи уҳдадорихои ҳарбӣ»

Қонуни мазкур муносибатҳои ҷамъиятиро оид ба иҷрои уҳдадорихои ҳарбӣ ва хизмати ҳарбии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон танзим менамояд. Қонун дар таҳрири нав қабул гардида, аз 10 боб ва 62 модда иборат аст.

IV. Бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Кодекси мурофиаи ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон» чунин тағйирот ворид карда шуд:

1. Дар қисми 1 моддаи 96 рақами «177» ба рақамҳои «173 - 179» иваз карда шуд.

2. Моддаи 103 хориҷ карда шуд.

V. Мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон» тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шуданд:

Моддаи 7 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«Моддаи 7. Баамалбарории адолати судӣ

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон адолати судӣ оид ба парвандаҳои ҷиноятӣ танҳо аз ҷониби суд ба амал бароварда мешавад.»

2. Қисми 3 моддаи 13 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«3. Азназаргузаронӣ, кофтукови манзил ва дарёфт кардан бо тартиби муқаррарнамудаи Кодекси мазкур амалӣ карда мешаванд.»

3. Ба қисми 1 моддаи 23 пас аз калимаи «амал» дар қавсайн калимаи «(беамалӣ)» илова карда шуд.

4. Дар қисми 1 моддаи 28:

- калима ва рақами «ва 75» ба аломат, рақамҳо ва калимаи «, 75 ва 82» иваз карда шуданд;

- дар сархати чорум аломати нуқта ба аломати нуқтавергул «;» иваз ва сархати панҷум бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«- татбиқи санади авф.»

5. Сархати понздаҳуми қисми 1 моддаи 35 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«- дар ҳолатҳои пешбининамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасии судии парвандаи ҷиноятро оид ба айбдоркунии хусусӣ оғоз намояд ё маводи онро барои оғози парвандаи ҷиноятӣ ва гузаронидани таҳқиқ ва ё тафтиши пешакӣ аз рӯи тобеияти тафтишӣ ба мақомоти дахлдор ирсол кунад;».

6. Моддаи 35² бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«Моддаи 35². Тартиби гирифтани иҷозати суд барои гузаронидани амали тафтишӣ

1. Дар ҳолатҳои пешбининамудаи сархатҳои шашум - чордаҳуми қисми 1 моддаи 35 Кодекси мазкур таҳқиқбаранда, муфаттиш бо розигии прокурор ба суд дар бораи гузаронидани амали тафтишӣ дархост пешниҳод менамоянд, ки дар ин бора қарор бароварда мешавад.

2. Дархост дар бораи гузаронидани амали тафтиширо судья дар маҳалли пешбурди тафтиши пешакӣ ё гузаронидани амали тафтишӣ дар муҳлати на дертар аз 24 соат аз лаҳзаи гирифтани он танҳо баррасӣ менамояд.

3. Дар маҷлиси суд таҳқиқбаранда, муфаттиш ва прокурор ҳуқуқи иштирок карданро доранд.

4. Судья дархостро баррасӣ намуда, дар бораи иҷозат додан барои гузаронидани амали тафтишӣ ё рад кардани гузаронидани он бо нишон додани сабабҳои раққунӣ қарор мебарорад. Қарори суд ба мақомоти таъкиби ҷиноятӣ супорида мешавад.

5. Бо гирифтани маълумоти хаттӣ дар хусуси бе иҷозати суд гузаронидани кофтуков ва дарёфт кардан судья маводи ба он алоқамандро талаб намуда, дар муҳлати дар қисми 2 ҳамин модда пешбинишуда қонунӣ будани қарорро дар бораи гузаронидани амали тафтишӣ месанҷад. Аз рӯи натиҷаҳои санҷиш судья дар бораи қонунӣ ва ё ғайриқонунӣ будани қарори мақомоти таъкиби ҷиноятӣ қарори асоснок бароварда, нусхаи онро ба прокурор ва мақомоти таъкиби ҷиноятӣ ирсол менамояд.

6. Аз болои қарори суд (судья) дар бораи додани иҷозат барои гузаронидани амали тафтишӣ ё дар бораи рад кардани гузаронидани он ба суди болоӣ ба тариқи қассатсионӣ дар муҳлати се шабонарӯз шикоят ва ё эътироз овардан мумкин аст. Судья, ки дархости мақомоти таъкиби ҷиноятӣ ё маълумотномаи хаттӣ онро дар бораи гузаронидани амали тафтишӣ баррасӣ кардааст, вазифадор аст дар давоми ду шабонарӯз аз лаҳзаи ворид шудани

эътироз ё шикоят маводро ба суди марҳилаи кассатсионӣ ирсол намояд.

7. Суди марҳилаи кассатсионӣ оид ба шикоят ё эътироз дар давоми на дертар аз се шабонарӯз аз лаҳзаи ба суд ворид шудани мавод қарор қабул мекунад.

8. Агар судя ё суди марҳилаи кассатсионӣ қарор дар бораи гузаронидани амали тафтишӣ ва протоколи амали тафтиширо ғайриқонунӣ эътироф кунанд, тамоми далелҳои дар рафти чунин амали тафтишӣ бадастовардашуда мувофиқи талаботи моддаи 88¹ Кодекси мазкур ғайри қобили қабул ҳисобида мешаванд.».

7. Ба қисми 4 моддаи 46 сархати дуюм бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«- бо қарор дар бораи оғози парвандаи ҷиноятӣ шинос шавад;».

8. Дар қисми 2 моддаи 47 калимаҳои «эътибори қонунӣ пайдо кардааст» ба калимаҳои «бароварда шудааст» иваз карда шуданд.

9. Ба қисми 2 моддаи 49 ҷумлаи дуюм бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«Ҳимоятгар ба баррасии парвандаи ҷиноятӣ ва ҷойҳои дар ҳаёс нигоҳ доштани гумонбаршуда, айбдоршаванда, судшаванда ва маҳкумшуда бо пешниҳоди ордер ва шаҳодатномаи адвокатӣ роҳ дода мешавад.».

10. Дар моддаи 53:

- сархати якуми қисми 2 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«- донанд, ки шахсе, ки ӯ манфиатхояшро ҳимоя мекунад, барои ҷӣ гумонбар ё айбдор карда мешавад, бо қарор дар бораи оғози парвандаи ҷиноятӣ ва ё дар бораи ба ҷавобгарӣ кашидан ба сифати айбдоршаванда шинос шавад;»;

- дар қисми 3 калимаҳои «ба додани саволҳои раҳнамункунанда эътироз кунанд» ба калимаҳои «додани саволҳои раҳнамункунандаро рад кунанд» иваз карда шуданд.

11. Моддаи 77¹ бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«Моддаи 77¹. Хулоса ва нишондоди мутахассис

1. Агар ҳангоми пешбурди амалҳои тафтишӣ ва муҳокимаи судии парвандаи ҷиноятӣ ба дониш ва таҷрибаи махсус зарурат пайдо шавад, мутахассис ҷалб карда мешавад.

2. Хулосаи мутахассис оид ба мусоидат дар ошкор ё дарёфт кардани далел ва асоснок кардани он, инчунин татбиқи воситаҳои

техникӣ дар протоколи амали тафтишӣ, ки бо иштироки ӯ гузаронида шудааст, нишон дода мешавад. Хулосаи хаттии мутахассисе, ки дар амалҳои тафтишӣ ва муҳокимаи судӣ иштирок кардааст, ба протоколи амали тафтишӣ ва судӣ замима мешавад.

3. Мутахассис оид ба ҳолатҳое, ки аз хулосаи ӯ бармеоянд, метавонад пурсида шавад.».

12. Ба моддаи 91 қисми 4 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«4. Дар китоби бақайдгирии овардани дастгиршуда сана ва вақти овардани дастгиршуда ба мақомоти таъкиби ҷиноятӣ ва даъват кардани ҳимоятгар нишон дода мешаванд.».

13. Дар сархати чоруми қисми 2 моддаи 101, ном ва матни моддаи 108 калимаҳои «парасторӣ», «парасторӣ» ва «парасториашон» мувофиқан ба калимаҳои «назорат», «назорати» ва «назораташон» иваз карда шуданд.

14. Дар моддаи 109:

- ҷумлаи дуюми қисми 1 хориҷ карда шуд;

- қисми 2 дар таҳрири зерин ифода карда

шуд:

«2. Таҳқиқбаранда ва муфаттиш гаравро бо розигии прокурор татбиқ мекунанд. Маблағи гаравро мақомоти пешбурди муҳофизаи ҷиноятӣ ва судӣ вобаста ба вазнинии ҷиноят, шахсияти гумонбаршуда, айбдоршаванда, судшаванда ва вазъи молумулкии гаравгузор муқаррар менамоянд, ки он аз сесади нишондиханда барои ҳисобҳо нисбати ҷиноятҳои начандон вазнин, аз нӯҳсад нишондиханда барои ҳисобҳо нисбати ҷиноятҳои дараҷаи миёна ва аз ду ҳазор нишондиханда барои ҳисобҳо нисбати ҷиноятҳои вазнин кам буда наметавонад.».

15. Дар моддаи 111:

- ба қисми 2 ҷумлаи панҷум бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«Гумонбаршуда, айбдоршаванда ва ҳимоятгар бояд бо дархости мақомоти таъкиби ҷиноятӣ ва маводе, ки асоснокии дархостро тасдиқ менамоянд, то ба суд ирсол намудани он шинос карда шаванд.»;

- қисми 4 дар таҳрири зерин ифода карда

шуд:

«Маҷлиси суд бо тартиби пешбининамудаи моддаи 276 Кодекси мазкур, бо назардошти талаботи моддаҳои 273, 277, 278, 279, 281, 290, 293, 299, 301 ва 306 Кодекси мазкур гузаронида мешавад. Ҷамзамон, шахси дархостпешниҳоднамуда ё прокурор дархостро

асоснок мекунад, сипас мавқеи тарафи ҳимоя оид ба моҳияти дархост муайян карда мешавад. Ҳангоми баррасии дархости мақомоти таъқиби ҷиноятӣ, суд бо таҳқиқи мавод вобаста ба қонунӣ будани дастгиркунӣ ва мувофиқи мақсад будан ё набудани татбиқи чораи пешгирӣ, бо назардошти талаботи дар моддаи 102 Кодекси мазкур нишондодашуда маҳдуд мегардад. Иштирокчиёни маҷлиси суд ҳуқуқ доранд аз лаҳзаи эълони қарори суд дар муддати як шабонарӯз бо протоколи маҷлиси суд шинос шаванд ва ба он дар ҳамин муҳлат эрод пешниҳод намоянд. Дар бораи шинос шудан дар протоколи маҷлиси суд шахсони шиносшуда имзо мегузоранд.»

16. Дар қисми 6 моддаи 112 калимаи «муайяншудаи» ба калимаи «ниҳони» иваз карда шуд.

17. Дар қисми 2 моддаи 114 калимаҳо ва рақамҳои «қисмҳои 2-10 моддаи 111» ба калима ва рақами «моддаи 35²» иваз карда шуданд.

18. Ба қисми 3 моддаи 116 пас аз калимаи «моддаҳои» рақам ва аломати «35²,» илова карда шуданд.

19. Номҳои боби 14 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«БОБИ 14. ШИКОЯТ ОВАРДАН АЗ АМАЛ (БЕАМАЛӢ) ВА ҚАРОРҲОИ ТАҲҚИҚБАРАНДА, МУФАТТИШ, РОҲБАРИ МАҚОМОТИ ТАФТИШОТ, ПРОКУРОР, СУД, СУДЯ ДАР МУРОФИАИ СУДИИ ҶИНОЯТӢ».

20. Қисми 1 моддаи 119 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«1. Иштирокчиёни муурофияи судии ҷиноятӣ, инчунин шахсони дигаре, ки манфиати онҳо ҳалалдор шудааст, метавонанд бо тартиби муқаррарнамудаи Кодекси мазкур аз амал (беамалӣ) ва қарорҳои таҳқиқбаранда, муфаттиш, роҳбари мақомоти тафтишот, прокурор, суд, судья шикоят оваранд.»

21. Дар моддаи 124:

- ба қисми 1 пас аз калимаи «оғоз» аломат ва калимаи «, боздоштан» илова карда шуданд;

- қисми 3 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«3. Шикоят аз ҷониби судья дар давоми даҳ шабонарӯз аз лаҳзаи ворид шудани он бо оғоҳ намудани шикояткунанда, таҳқиқбаранда ё муфаттиш ва прокурор аз вақти баррасӣ дида баромада мешавад. Ба маҷлиси суд ҳозир нашудани шикояткунанда, таҳқиқбаранда ё муфаттиш ва прокурор ба баррасии шикоят монеъ шуда наметавонад, вале судья метавонад

ҳозир шудани онҳоро ҳатмӣ шуморад. Прокурор ба суд маводи бо шикоят алоқамандро пешниҳод менамояд. Дар оғози маҷлиси суд судья эълон мекунад, ки кадом шикоят баррасӣ мешавад, ба шахсони ба маҷлиси суд ҳозиршуда ҳуқуқ ва уҳдадорҳои онҳоро мефаҳмонад. Пас аз ин шикояткунанда, агар дар маҷлиси суд иштирок дошта бошад, шикояти худро асоснок мекунад, сипас дигар шахсони ба маҷлиси суд ҳозиршуда ақидаҳои худро баён мекунанд. Ба шикояткунанда иҷозати бо луқмапартоӣ баромад кардан дода мешавад. Иштирокчиён ҳуқуқ доранд пас аз эълон кардани қарори суд, судья дар муҳлати як шабонарӯз бо протоколи маҷлиси суд шинос шаванд ва ба он дар ҳамин муҳлат эродҳо баён намоянд. Шинос шудан бо протокол бо имзои шахсони шиносшуда дар ҳуди протоколи маҷлиси суд тасдиқ карда мешавад.»;

- дар қисми 4 калимаи «бенатича гузоштан» ба калимаи «беқаноат мондан» иваз ва пас аз калимаи «оғоз» аломат ва калимаи «, боздоштан» илова карда шуданд.

22. Дар сарҳати шашуми қисми 1 моддаи 138, қисми 5 моддаи 230, сарҳати дуҷуми қисми 2 моддаи 231, ном, қисмҳои 1, 2 ва 3 моддаи 232, қисми 3 моддаи 265 ва қисми 3 моддаи 286 калимаҳои «кофтукови», «Кофтукови», «кофтуковро», «кофтуковбуда» ва «кофтуков» мувофиқан ба калимаҳои «чустучӯи», «Чустучӯи», «чустучӯро», «чустучӯ қарордошта» ва «чустучӯ» иваз карда шуданд.

23. Дар қисми 5 моддаи 145 калимаи «нишондоди» ба калимаи «баёноти» иваз карда шуд.

24. Ҷумлаи дуҷуми қисми 2 моддаи 146 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«Нусхаи қарор дар бораи оғози парвандаи ҷиноятӣ фавран ба прокурор фиристода шуда, шахсе, ки нисбат ӯ парвандаи ҷиноятӣ оғоз гардидааст, бо он шинос карда шуда, ба аризадиҳанда хабар дода мешавад.»

25. Дар қисми 4 моддаи 195 ва қисми 1 моддаи 196 калима ва рақами «моддаи 192» ба калимаҳо ва рақамҳои «моддаҳои 35² ва 192» иваз карда шуданд.

26. Ба ном ва қисми 1 моддаи 210 пас аз калимаи «ҷабрдида» аломат ва калимаҳои «, инчунин шохиди тахти экспертиза қароргирифта» илова карда шуданд.

27. Матни моддаи 270 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«Судя баъди таъини маҷлиси суд ба тарафҳо дар асоси дархости асоснокшудаи онҳо барои шиносӣ бо ҳамаи маводи парвандаи ҷиноятӣ, аз ҷумла аз он рӯйнавис кардани маълумоти зарурӣ, шароит фароҳам меорад, ба нусхабардории хуччатҳо бо истифодаи воситаҳои техникӣ иҷозат медиҳад, ба истиснои маълумоти дорои сирри давлатӣ, тиҷоратӣ ё сирри дигари бо қонун ҳифзшаванда.»

28. Ба қисми 4 моддаи 403 ҷумлаи дуюм бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«Прокурори болоӣ ҳуқуқ дорад эътирози ба тариқи назоратӣ овардаи прокурори поёниро бозхонд намояд.»

29. Аз қисми 4 моддаи 406 аломатҳо ва калимаҳои «, ки ба таври дахлдор тасдиқ карда шудаанд,» хориҷ карда шуданд.

30. Ҷумлаи чоруми қисми 6 моддаи 410 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«Иштирокчиёни мурофиаи судӣ ҳуқуқ доранд пас аз маърузаи судя фикри худро вобаста ба шикоятӣ назоратӣ баён намоянд.»

31. Ба қисми 1 моддаи 453 пас аз рақам ва аломати «131,» калимаҳо, рақамҳо ва аломати «қисми 4 моддаи 195,» илова карда шуданд.

VI. Бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон” иловаҳо ворид карда шуданд:

1. Ба қисмҳои 1 ва 2 моддаи 26 пас аз калимаҳои «забони давлатиро донанд» калимаҳои «, хизмати ҳарбии ҳатмии муҳлатнокро (ба истиснои занон, инчунин мардон, ки билети ҳарбӣ доранд, ба ғайр аз онҳое, ки хизмати ҳарбиро дар ҳайати захираҳои даъвати сафарбарӣ адо кардаанд) адо карда бошад» илова карда шуданд.

2. Муқаррароти Қонуни мазкур нисбат ба шаҳрвандоне, ки то мавриди амал қарор додани он корманди Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд, татбиқ намегардад.

VII. Дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани илова ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи истеҳсолоти иҷро” чунин илова ворид карда шуд:

Ба қисми 1 моддаи 97 пас аз калимаи «дорад» калимаҳои «ва хизмати ҳарбии ҳатмии муҳлатнокро (ба истиснои занон, инчунин мардон, ки билети ҳарбӣ доранд, ба ғайр аз

онҳое, ки хизмати ҳарбиро дар ҳайати захираҳои даъвати сафарбарӣ адо кардаанд) адо карда бошад» илова карда шуданд.

Муқаррароти Қонуни мазкур нисбат ба шаҳрвандоне, ки то мавриди амал қарор додани он корманди мақомоти иҷро мебошанд, татбиқ намегардад.

VIII. Мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани тағйир ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тартиб ва шароити дар ҳабс нигоҳ доштани гумонбаршуда, айбдоршаванда ва судшаванда” тағйири зерин ворид карда шуд:

Дар сархати якуми қисми 2 моддаи 18 калимаҳои «ё иҷозатномаи пешбурди фаъолияти адвокатӣ» ба калимаҳои «ва шаҳодатномаи адвокатӣ» иваз карда шуданд.

IX. Тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани тағйири иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шаҳрвандӣ” тағйири иловаҳо ворид карда шуданд:

Ба моддаи 69 дар қисми 2 калимаҳои «се» ва «шаш моҳ» мувофиқан ба калимаҳои «як» ва «понздаҳ рӯз» иваз карда шаванд;

- ба қисми 3 ҷумлаи дуюм бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«Агар сабти асноди ҳолати шаҳрвандӣ, ки ба он бо сабаби иваз намудани насаб, ном ва (ё) номи падар бояд тағйирот дохил карда шавад, аз тарафи мақомоти ваколатдори давлатҳои хориҷӣ берун аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиб дода шуда бошад, давраи то дастрас шудани нусхаи ин сабт ба муҳлати дар қисми 2 моддаи мазкур нишондодашуда дохил карда намешавад.»;

- ба қисми 4 ҷумлаи панҷум бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«Ҷавоби ҳаттӣ аз ҷониби шуъбаи корҳои дохилии ҷойи истиқомат бояд дар муддати на дертар аз 15 рӯз пешниҳод карда шавад.»

X. Дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таҳсилоти ибтидоии касбӣ” чунин тағйирот ворид карда шуд:

1. Аз матни моддаи 2 калимаи «(Сарқонуни)» хориҷ карда шуд.

2. Дар қисми дуюми моддаи 25 калимаҳои «мақомоти ваколатдори давлатӣ дар ин соҳа» ба калимаҳои «мақоми ваколатдори давлатии

назорат дар соҳаи маориф ва илм» иваз карда шуданд.

XI. Бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таҳсилоти иловагӣ” тағйироти зерин ворид карда шуд:

1. Аз матни моддаҳои 2, 4 ва 17 калимаи «(Сарқонуни)» хориҷ карда шуд.

2. Дар қисмҳои 2 ва 5 моддаи 13 калимаҳои «мақомоти ҷумҳуриявии давлатии идораи маориф» ба калимаҳои «мақоми ваколатдори давлатии назорат дар соҳаи маориф ва илм» иваз карда шуданд.

XII. Мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи экспертизаи илмӣ ва илмӣ-техникӣ” тағйироти зерин ворид карда шуд:

1. Аз матни моддаи 2 калимаи «(Сарқонуни)» хориҷ карда шавад.

2. Дар қисми 3 моддаи 8 калимаҳои «Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба калимаҳои «мақоми ваколатдори давлатии назорат дар соҳаи маориф ва илм» иваз карда шуданд.

XIII. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани тағйирот иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мақомоти худфаъолияти чамъиятӣ” чунин тағйирот иловаҳо ворид карда шуданд:

1. Аз матни моддаи 2 калимаи «(Сарқонуни)» хориҷ карда шуд.

2. Дар моддаи 3:

- дар қисми 2 калимаҳои «эҳтиёҷоти гурӯҳи аҳоли нигаронида шудааст, ки манфиати онҳо бо расидан ба мақсадҳои оинномавӣ ва татбиқи барномаҳои мақомоти худфаъолияти чамъиятӣ алоқаманд аст» ба калимаҳои «эҳтиёҷоти иҷтимоии гурӯҳи аҳоли нигаронида шудааст, ки манфиатҳои он барои ноил гардидан ба мақсадҳои оинномавӣ ва татбиқи барномаҳои мақомоти худфаъолияти чамъиятӣ, алоқаманданд» иваз карда шуданд;

- қисми 4 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«4. Мақомоти худфаъолияти чамъиятӣ, ки дар ҳудуди шаҳрак ва деҳот ҷой гирифтааст, дар Ҷамоати шаҳрак ва деҳот аз қайди баҳисобгири мегузарад ва дар ин ҳусус дар оинномаи он сабт карда мешавад. Дар ҳудуди маъмури, ки шаҳрак ва деҳот надорад, қайди баҳисобгири дар мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ гузаронида мешавад.»;

- дар қисми 5 калимаҳои «ҳисоби» ва «бошад» мувофиқан ба калимаҳои «суратҳисоби» ва «бошад ва дар бораи фаъолияти худ озодона ахбор паҳн намояд» иваз карда шуданд.

3. Дар моддаи 7:

- ба сархати сеюм пас аз калимаи «маҳалла» калимаҳои «ва қатъ кардани ваколатҳои он» илова карда шуданд;

- сархати чорум дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«- интиҳоби ҳайати Комиссияи назорати молиявӣ ва пеш аз муҳлат қатъ кардани ваколатҳои он»;

- дар сархати нухум калимаи «микдори» ба калимаи «андозаи» иваз карда шавад.

4. Дар моддаи 8:

- дар сархати шашум калимаҳои «оид ба нигоҳдорӣ, ободонӣ ва» ба калимаҳои «оид ба ҳифзи муҳити зист, нигоҳдорӣ, ободонӣ ва беҳдошти» иваз карда шуданд;

- ба сархати ҳафтум пас аз калимаи «нӯшокӣ» калимаҳои «,оби ползӣ» илова карда шуданд;

- дар сархати ёздаҳум калимаи «маросимҳои» ба калимаи «маросими» иваз карда шуд;

- дар сархати шонздаҳум калимаҳои «маросимҳои» ва «Дар бораи дин ва ташкилотҳои динӣ» мувофиқан ба калимаҳои «маросими» ва «Дар бораи озодии вичдон ва иттиҳодияҳои динӣ» иваз карда шуданд;

- дар сархати нӯздаҳум калимаи «инкишофи» ба калимаи «рушди» иваз карда шуд.

5. Дар моддаи 9:

- дар сархати дуум калимаи «маросимҳо» ба калимаи «маросим» иваз карда шуд;

- дар сархати чорум калимаҳои «маҳфилу шабнишиниҳои ҳунари» ба калимаҳои «маҳфилҳои ҳунари, шабнишиниҳои» иваз карда шуданд;

- сархати ҳаштум дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«- барои гузаронидани чорабиниҳо оид ба ташхису сироятнопазир кардани чорвои паранда, тадбирҳои карантинию фитосанитарӣ, корҳои санитарно-эпидемиологӣ ва мониторинги экологӣ дар ҳудуди мақомоти худфаъолияти чамъиятӣ мусоидат менамояд.»

6. Матни моддаи 10 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«Комиссияи назорати молиявӣ санҷишҳои зеринро амалӣ менамояд:

- фаъолияти молиявии мақомоти худфаъолияти ҷамъиятӣ;

- ихтиёрдорӣ ва истифодаи моликияти мақомоти худфаъолияти ҷамъиятӣ барои иҷрои мақсадҳои оинномавӣ;

- иҷрои мақсадноки сметаи даромад ва харочоти мақомоти худфаъолияти ҷамъиятӣ;

- харочоти маъмурии мақомоти худфаъолияти ҷамъиятӣ.».

7. Сархати сеюми моддаи 11 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«- тағйир ёфтани вазъи ҳуқуқии маъмурию ҳудудии мақомоти худфаъолияти ҷамъиятӣ;».

8. Дар сархати сеюми қисми 1 моддаи 18 калимаҳои «ҳисоби байнихудии» ба калимаи «ҳисоббаробаркунии» иваз карда шуд.

9. Моддаи 19 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«Моддаи 19. Ҷавобгарӣ барои риоя накардани талаботи Қонуни мазкур

Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ барои риоя накардани талаботи Қонуни мазкур бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд.».

Шуъбаи қонунгузорӣ оид ба сохтори давлатӣ, мақомоти судӣ ва ҳифзи ҳуқуқ

НАВИГАРИИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР СОҲАИ ГУМРУК

Дар семоҳаи аввали соли 2021 бо дарназардошти инкишоф ёфтани муносибатҳои нави ҷамъиятӣ дар қонунгузории соҳаи гумрук илова ворид карда шуд. Иловаи воридгардида хусусияти мутобиқнамоӣ ба қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистонро дошта, баҳри тақмили қонунгузории соҳа равона карда шудааст.

Қобили зикр аст, ки Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон 3 декабри соли 2004, тахти №62 қабул гардида, аз 508 модда, 62 боб, 7 фасл ва 3 зерфасл иборат мебошад. Кодекси мазкур асосҳои ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва ташкилии фаъолияти гумрукро муайян намуда, ба ҳимояи истиқлолият ва амнияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, фаъл сохтани муносибатҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар системаи муносибатҳои иқтисодии ҷаҳонӣ, таъмини ҳимояи ҳуқуқи шаҳрвандон, субъектҳои хоҷагидорӣ ва мақомоти давлатӣ ва аз ҷониби онҳо риоя намудани уҳдадорихо дар соҳаи фаъолияти гумрукӣ нигаронида шудааст.

Мазмуни иловае, ки ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани илова ба Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 29 январи соли 2021, №1768 ворид карда шудааст, аз инҳо иборат аст:

Моддаи 1. Ба қисми 1 моддаи 483 Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 2004

қабул карда шудааст (Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.2004, №12, қ.2, мод.703, мод.704; с.2006, №3, мод.59; с.2007, №7, мод.681; с.2008, №6, мод.459, №10, мод.818; с.2011, №3, мод.160, №6, мод. 458; с. 2012, №4, мод. 250, №7, мод.695, мод.724, №8, мод. 818, №12, қ.1, мод.1000; с.2013, №12, мод.879; с.2015, №3, мод.211; с.2016, №3, мод.151, №7, мод.625, №11, мод.882; с.2017, №5; қ.1, мод.278, мод.279; с.2018, №2, мод.68, №7-8, мод.528;с.2019, №4, мод.228, №6, мод.323; с.2020, №1, мод.24; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17 декабри соли 2020, №1746), пас аз калимаҳои “забони давлатиро донад” калимаҳои “, хизмати ҳарбии ҳатмии муҳлатнокро (ба истиснои занон, инчунин мардоне, ки билети ҳарбӣ доранд, ба ғайр аз онҳое, ки хизмати ҳарбиро дар ҳайати захираҳои давлати сафарбарӣ адо кардаанд) адо карда бошад” илова карда шуд.

Моддаи 2. Қонуни мазкур пас аз интишори расмӣ маврии амал қарор дода шавад. Муқаррароти моддаи 1 Қонуни мазкур нисбат ба шаҳрвандоне, ки то маридаи амал қарор додани он корманди мақомоти гумрук мебошанд, татбиқ намегардад.

**Шуъбаи қонунгузорӣ оид ба молия,
андозу гумрук ва фаъолияти бонкӣ**

НАВИГАРИИ СОҲАИ ҚОНУНГУЗОРИИ ГРАЖДАНӢ, СОҲИБКОРӢ ВА ОИЛАВӢ

Дар семоҳаи аввали соли 2021 бо дарназардошти инкишоф ёфтани муносибатҳои нави ҷамъиятӣ дар қонунгузорию соҳаи граждани, соҳибкорӣ ва оилавӣ як қатор навиғариҳои қонунгузорӣ ворид карда шуданд. Иловаи воридгардида хусусияти мутобикнамоӣ ба қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистонро дошта, баҳри тақмили қонунгузорию соҳаи равона карда шудааст.

Мазмуни иловае, ки ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи ворид намудани илова ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шаҳрвандӣ" аз 29 апрели соли 2006, № 188 ворид карда шудааст, аз инҳо иборат аст:

Моддаи 1. Ба моддаи 69 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шаҳрвандӣ" аз 29 апрели соли 2006 (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2006, №4, мод. 201; с. 2008, №12, қ.2, мод. 1017; с. 2009, №3, мод. 89; с. 2011, №3, мод. 178, №6, мод. 444; с. 2015, №3, мод. 220, №11, мод. 961, мод. 962; с. 2016, №3, мод. 144, мод. 145; с. 2017, №7-9, мод. 574; с. 2019, №7, мод. 470; с. 2020, №7-9, мод. 612) тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шаванд:

- дар қисми 2 калимаҳои "се" ва "шаш моҳ" мувофиқан ба калимаҳои "як" ва "понздаҳ рӯз" иваз карда шаванд;

- ба қисми 3 ҷумлаи дуюм бо мазмуни зерин илова карда шавад:

"Агар сабти асноди ҳолати шаҳрвандӣ, ки ба он бо сабаби иваз намудани насаб, ном ва (ё) номи падар бояд тағйирот дохил карда шавад, аз тарафи мақомоти ваколатдори давлатҳои хориҷӣ берун аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиб дода шуда бошад, давраи то дастрас шудани нусхаи ин сабт ба муҳлати дар қисми 2 моддаи мазкур нишондодашуда дохил карда намешавад.";

- ба қисми 4 ҷумлаи панҷум бо мазмуни зерин илова карда шавад:

"Ҷавоби хаттӣ аз ҷониби шуъбаи корҳои дохилии ҷойи истиқомат бояд дар муддати на дертар аз 15 рӯз пешниҳод карда шавад.".

Моддаи 2. Қонуни мазкур пас аз интишори расмӣ мавриди амал қарор дода шавад.

Ҷамчунин дар баробари ин ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон" аз 9 декабри соли

2004 №72 қабул гардидааст, чунин тағйиру иловаҳо ворид карда шудааст:

Моддаи 1. Ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон" аз 9 декабри соли 2004 (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.2004, №12, қ.1, мод.699; с.2008, №10, мод.805, мод.817; с.2013, №12, мод.896; с.2015, №3, мод.215 с.2018, №1, мод.28) тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шаванд:

1. Ба моддаи 1 сархати дуюм бо мазмуни зерин илова карда шавад:

"- гурӯҳи номуайяни истеъмолкунандагон - доираи васеи шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ки муайян ва ба муҳофизат чалб намудани онҳо ба сифати даъвогар, инчунин муҳокимаи масъалаҳои ҳуқуқи уҳдадорию онҳо хангоми баррасии парвандаҳо имконнопазир мебошад;".

2. Ба моддаи 3 сархатҳои сеюм, шашум ва ҳафтум бо мазмуни зерин илова карда шаванд:

"- ба гирифтани чеки мол, чеки хазинадорӣ ва ё дигар ҳуҷҷати тасдиқкунандаи пардохти маблағи мол (кор, хизматрасонӣ);

- ба иваз намудани моли дорои сифати номатлуб;

- ба бартараф намудани нуқсон ва камбудии мол (кор, хизматрасонӣ);".

3. Ба қисми дуюм, сеюм ва панҷуми моддаи 6 пеш аз калимаи "ичрокунанда" калимаи "истеҳсолкунанда," илова карда шавад.

4. Дар қисми шашуми моддаи 18 калимаи "истеҳсолкунанда" ба калимаҳои "фурӯшанда (истеҳсолкунанда)" иваз карда шуда, пас аз калимаи "фурӯшанда" калимаи "(истеҳсолкунанда)" илова карда шавад.

5. Ба моддаи 22 пас аз калимаҳои "ба истеҳсолкунанда" калимаҳои "ва ё фурӯшанда" илова карда шаванд.

6. Дар моддаи 38:

- ба қисми дуюм сархати сеюм бо мазмуни зерин илова карда шавад:

"- ба мақомоти дахлдор маводро нисбат ба шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ оид ба маҷбурӣ ситонидани ҷаримаҳо пешниҳод менамояд;".

- қисми сеюм дар таҳрири зерин ифода карда шавад:

"Мақоми зиддиинҳисорӣ хангоми ошкор намудани ҳолатҳои вайронкунии ҳуқуқи истеъмолкунандагон ва ҳалалдор гардидани манфиати гурӯҳи номуайяни истеъмолкунандагон, ба мақомоти ваколатдори

соҳавӣ ва ё суд оид ба боздошт ё қатъ намудани фаъолияти истехсолкунандагон, иҷроқунандагон ё фурушандагони мол (қор ва хизматрасонӣ), инчунин соҳибкорони инфиродӣ барои дағалона вайрон қардани ҳуқуқҳои бо қонун ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ муқарраршудаи истеъмолкунандагон, ки боиси марг ё бемориҳои оммавӣ, захролудшавии одамон мегардад, мурочиат менамояд.";

- қисми панҷум бо мазмуни зерин илова қарда шавад:

"Мақоми зиддиинҳисорӣ ҳангоми ошқор қардани далелҳои вайрон гардидани Қонуни мазкур аз ҷониби шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ дар мавриди номуайян будани гурӯҳи истеъмолкунандагон дар бораи ба бучети давлатӣ гузарондани даромаде, ки дар натиҷаи вайрон гардидани ҳуқуқи истеъмолкунанда ба даст омадааст, қарор қабул менамояд."

7. Дар қисми якуми моддаи 39 калимаҳои "мақомоти назорати санитарии эпидемиологӣ, мақомоти экспертиза ва сертификатсияи маҳсулоти фармасевтӣ ва молҳои таъиноти

тиббӣ" ба калимаҳои "мақомоти назорати давлатии санитарии эпидемиологӣ, мақомоти назорати давлатии тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли" иваз қарда, калимаҳои "захираҳои табиӣ ва" хорич қарда шаванд.

8. Сархати ҳафтуми қисми дуюми моддаи 42 дар таҳрири зерин ифода қарда шавад:

"- дар бораи боздошти амал, бекор ё безътибор донистани санадҳои мақомоти иҷроияи марказии ҳокимияти давлатӣ, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидорақунии шахрак ва деҳот, ки хилофи санадҳои меъёрии ҳуқуқии танзимкунандаи соҳаи Ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон мебошанд, ба мақомоти ваколатдор, прокуратура ё суд мурочиат намоянд;"

Моддаи 2. Қонуни мазкур пас аз интишори расмӣ мавриди амал қарор дода шавад.

**Шуъбаи қонунгузорию граждани,
соҳибқорӣ ва оилавӣ**

ТАЛАБОТ БАРОИ МУАЛЛИФОН

1. МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУАЛЛИФОН

– насаб, ном ва номи падари муаллиф / муаллифон (бо забони тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ);

– номи пурраи мақомот – вазифа, рутба, унвони илмӣ, агар хоричӣ бошад – қайди давлат, шаҳр (бо се забон);

– почтаи электронии муаллиф / муаллифон (телефон барои тамоси муҳаррирон);

– акси муаллиф дар формати JPEG.

2. НОМИ МАҚОЛА

Бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ оварда мешавад.

3. КАЛИДВОЖАҲО

Бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ оварда мешаванд. Калидвожаҳо ё ибораҳо аз якдигар бо аломати нуктавергул (;) ҷудо карда мешаванд.

4. АННОТАТСИЯ

Бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ оварда мешавад.

5. БАХШҲОИ МАВЗӮӢ

Нишон додани рамзи «КУД» ё «КОА» (тибқи талаботи амалкунандаи тахассусии кормандони илмӣ).

6. ОРОИШИ МАТН

Доираи саҳифа: 3 см. аз чап, 1 см. аз рост, 2 см. аз боло ва 2 см. аз поён.

Шрифт: Times New Roman TJ 14 кгл; Times New Roman 14 кгл (барои матни русӣ).

Фосила: 1,5.

Сархат: 1,25 см.

Ориентатсия: «книжная», бе гузоштани саҳифа, бе кӯчонидан аз сатр ба сатр, истиноди библиографӣ ба сарчашма дар дохили матн, бо ишораи рақамҳо дар дохили қавси кунҷӣ: «[1]». Агар саҳифа дошта бошад: «[1, с. 12]». Такрори истинод бо ишораи рақами истиноди қаблӣ ва рақами саҳифаи нав меояд.

Барномаи таҳрирӣ: бастаи Microsoft Office - Word 2003 ё Word 2007.

Номи мақола: дар маркази сатр, бе сархат, бо ҳарфҳои калон.

Матн: баробаркунӣ – «по ширине».

Ҳаҷми саҳифа: на камтар аз 7 саҳифа (барои мақолаи илмӣ).

ТРЕБОВАНИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

1. СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

– фамилия, имя, отчество автора / авторов (на таджикском, русском и английском языках);

– полное название организации – должность, звание, ученая степень, если иностранец / иностранцы – указать страну, город (на трех языках);

– электронная почта автора / авторов (телефон для связи редакторов);

– фотография в формате JPEG.

2. НАЗВАНИЕ СТАТЬИ

Приводится на таджикском, русском и английском языках.

3. КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

Приводятся на таджикском, русском и английском языках. Ключевые слова или словосочетания отделяются друг от друга знаком точка с запятой (;).

4. АННОТАЦИЯ

Приводится на таджикском, русском и английском языках.

5. ТЕМАТИЧЕСКИЕ РУБРИКИ

Указывается код УДК или ВАК (согласно действующей номенклатуре специальностей научных работников).

6. ОФОРМЛЕНИЕ ТЕКСТА

Поля: 3 см. слева, 1 см. справа, 2 см. сверху и 2 см. снизу.

Шрифт: Times New Roman 14 кгл; Times New Roman TJ 14 кгл (для таджикского текста).

Интервал: 1,5.

Абзацный отступ: 1,25 см.

Ориентация: книжная, без простановки страниц, без переносов, библиографическая ссылка на источник внутри текста, обозначается цифрами внутри квадратных скобок: «[1]». Если имеется страница: «[1, с. 12]». Повтор ссылки с указанием номера прежней ссылки и новой цифрой страницы.

Редактор формул: пакет Microsoft Office - Word 2003 или Word 2007.

Название статьи: по центру, без отступа, прописными буквами.

Текст: выравнивание «по ширине».

Объем страниц: не менее 7 страниц (для научной статьи).

**ШАКЛИ НАМУНАВИИ
БАРАСМИЯТДАРОРИИ РҶЙХАТҲОИ
БИБЛИОГРАФӢ**

**1. МАҚОЛА АЗ МАҚАЛЛАҲО ВА
МАҚМУӢАҲО:**

1) Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи заминсозӣ» аз 5 январи соли 2008, №356 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2008. – №1, қ. 2. – Мод. 21; 2016. – №1343; 2021. – №1760.

2) Одинаев Ш.Х. Танзими ҳуқуқӣ ва техникии заминсозӣ // Қонунгузорӣ. – 2020. – №2. – С. 50-55.

2. МОНОГРАФИЯҲО:

1) Саидзода И.Х. Ҳуқуқи шаҳрванд ба мурочиат ва амалишавии он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: монография. – Душанбе: Имперал-Групп, 2016. – 200 с.

3. АВТОРЕФЕРАТҲО:

1) Соҳибов М.М. Проблемаҳои танзими ҳуқуқи граждании иҷораи қитъаи заминҳои табиноти кишоварзӣ тибқи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон: автореф. дис. ... номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ. – Душанбе, 2018. – 33 с.

4. ДИССЕРТАЦИЯҲО

1) Фенухин В.И. Этнополитические конфликты в современной России: на примере Северо-Кавказского региона: дис. ... канд. полит. наук. – М., 2002. – 213 с.

5. ШАРҲҲОИ ТАҲЛИЛӢ

1) Экономика и политика России и государств ближнего зарубежья: аналит. обзор, апр. 2007 / Рос. акад. наук, Ин-т мировой экономики и междунар. отношений. – М.: ИМЭМО, 2007. – 39 с.

6. МАВОДҲОИ КОНФЕРЕНЦИЯҲО

1) Археология: история и перспективы: сб. ст. Первой межрегион. конф., Ярославль, 2003. – 350 с.

7. ҲУҚҚАТҲО АЗ ИНТЕРНЕТ

1) Смертина П. Исламский банкинг пришел в Россию [Манбаи электронӣ] // URL:<http://www.banki.ru/news/bankpress/> (санаи мурочиат: 12.09.2016).

2) Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» аз 5 марти соли 2007 [Манбаи электронӣ] // URL:<http://mmk.tj/ru/legislation/legislation-base/2007/> (санаи мурочиат: 12.10.2016).

**ПРИМЕРНЫЙ ФОРМАТ
ОФОРМЛЕНИЯ БИБЛИОГРАФИЧЕСКИХ
СПИСКОВ**

**1. СТАТЬИ ИЗ ЖУРНАЛОВ И
СБОРНИКОВ:**

1) Закон Республики Таджикистан «О землеустройстве» от 5 января 2008, №356 // Ахбори Маҷлиси Оли Республика Таджикистан. – 2008. – №1, қ. 2. – Ст. 21; 2016. – №1343; 2021. – №1760.

2) Одинаев Ш.Х. Правовое и техническое регулирование землеустройства // Законодательство. – 2020. – №2. – С. 50-5.

2. МОНОГРАФИИ:

1) Саидзода И.Х. Право граждан на обращение и его реализация в Республике Таджикистан: монография. – Душанбе: Имперал-Групп, 2016. – 200 с.

3. АВТОРЕФЕРАТЫ:

1) Соҳибов М.М. Проблемы гражданско-правового регулирования аренды земельных участков сельскохозяйственного назначения по законодательству Республики Таджикистан: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2018. – 33 с.

4. ДИССЕРТАЦИИ

1) Фенухин В.И. Этнополитические конфликты в современной России: на примере Северо-Кавказского региона: дис. ... канд. полит. наук. – М., 2002. – 251 с.

5. АНАЛИТИЧЕСКИЕ ОБЗОРЫ

1) Экономика и политика России и государств ближнего зарубежья: аналит. обзор, апр. 2007 / Рос. акад. наук, Ин-т мировой экономики и междунар. отношений. – М.: ИМЭМО, 2007. – 39 с.

6. МАТЕРИАЛЫ КОНФЕРЕНЦИЙ

1) Археология: история и перспективы: сб. ст. Первой межрегион. конф., Ярославль, 2003. – 350 с.

7. ИНТЕРНЕТ-ДОКУМЕНТЫ

1) Смертина П. Исламский банкинг пришел в Россию [Электронный ресурс] // URL:<http://www.banki.ru/news/bankpress/> (дата обращения: 12.09.2016).

2) Закон Республики Таджикистан «О физической культуре и спорте» от 5 марта 2007 года [Электронный ресурс] // URL:<http://mmk.tj/ru/legislation/legislation-base/2007/> (дата обращения: 12.10.2016).

Маҷаллаи «Қонунгузорӣ» бо мақсади мусоидат ба инкишофи илми ҳуқуқ, низоми давлатии иттилооти ҳуқуқӣ, фаҳмондадиҳии муқаррароти асосии қонунгузорӣ, интишори тафсири илмию амалии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, маводи ҳуқуқӣ ва иттилоотии таҳлилий дар як сол чор маротиба нашр мегардад.

Шумораи маҳдуди маҷалла ба фурӯш бароварда мешавад.

Роҳи дастрас намудани маҷалла обуна мебошад.

Обуна ба маҷаллаи «Қонунгузорӣ» тавассути шуъбаҳои Хадамоти алоқаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон сурат мегирад.

Индекси обуна: - 77710.

Нархи солонаи обуна: - 200 сомонӣ.

Реквизитҳои бонкӣ:

Ташкилоти дастраскунанда: Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Бонк: Сарраёсати Хазинадорӣ марказии Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе.

Суратҳисоб: 20204972712010100002.

С/муросилотӣ: 22402972000002.

БИК: 350101800.

РМА: 010082702.

Суроға: шаҳри Душанбе, кӯчаи академик А. Адҳамов, 13.

Телефон: 227-45-00; 227-45-53; 227-08-07.

Суроғаи электронӣ: info@mmk.tj.

В целях содействия развитию юридической науки и государственной информационно-правовой системы, разъяснения основных положений действующего законодательства, публикации комментариев нормативных правовых актов, правовых и информационно-аналитических материалов Журнал «Законодательство» издается четыре раза в год.

В розничную продажу журнал поступает в ограниченном количестве.

Оптимальным условием ознакомления с его содержанием является подписка на него.

Подписка на журнал «Законодательство» осуществляется в отделениях Службы связи при Правительстве Республики Таджикистан.

Подписной индекс: - 77710.

Цена на годовую подписку: - 200 сомони.

Банковские реквизиты:

Получатель: Национальный центр законодательства при Президенте Республики Таджикистан.

Банк: Главное управление центрального казначейства Министерства финансов Республики Таджикистан, город Душанбе.

Расчетный счет: 20204972712010100002.

К/счет: 22402972000002.

МФО: 350101800.

ИНН: 010082702.

Адрес: город Душанбе, улица академика А. Адхамова, 13.

Телефоны: 227-45-00; 227-45-53; 227-08-07.

Электронный адрес: info@mmk.tj.

МУРАТТИБ

Тоирзода Малика Тоир

Маҷалла дар Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия гардида, дар матбааи ҚДММ «Меҳроҷ Граф» бо тарзи рақамӣ ба табъ расидааст.

Қоғази офсетии № 1. Андозаи 60x84 1/8. Ҳуруфи Times New Roman. Ҷузъи ҷопии шартӣ 10,0.

Адади нашр 200 нусха.

Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

734024. ш. Душанбе, кӯчаи А.Адҳамов, 13 телефон/факс 227-63-64

СОСТАВИТЕЛЬ

Тоирзода Малика Тоир

Журнал подготовлен к печати в Национальном центре законодательстве при Президенте Республики Таджикистан. Напечатан цифровым способом в типографии ООО «Меҳроҷ Граф».

Бумага офсетная №1. Формат 60x84 1/8. Шрифт Times New Roman. Условный печатный лист 10,0.

Тираж 200 экз.

Национальный центр законодательства при Президенте Республики Таджикистан

734024. г. Душанбе, улица А.Адхамова, 13 телефон/факс 227-63-64